

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI**

**KÜRT SAĞI'NIN KİMLİK İNŞASI:
HİZBULLAH VE ZEHRA VAKFI ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Ali Murat İRAT

Ankara, 2017

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI**

**KÜRT SAĞI'NIN KİMLİK İNŞASI:
HİZBULLAH VE ZEHRA VAKFI ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Ali Murat İRAT

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ayhan YALÇINKAYA**

Ankara, 2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI

KÜRT SAĞI'NIN KİMLİK İNŞASI:
HİZBULLAH VE ZEHRA VAKFI ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ayhan YALÇINKAYA

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.../..../2017)

Ali Murat İRAT

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM: ETNİSİTE TEORİLERİ VE KÜRT KİMLİĞİ

1. ETNİSİTE TEORİLERİ.....	12
1.1. Etnisite ve Etnik Kimlik	12
1.2. Ulusal Kimlik	18
1.3. İlkçilerden Etno-Sembolistlere Etnisite Teorileri.....	25
1.3.1. İlkçiler ve Modernistler	25
1.3.2. Üçüncü Yol: Etno-Sembolistler	31
1.4. Entelektüeller ve Bellek	35
2. MEDLERDEN MODERN MEDRESELERE KÜRTLER.....	42
2.1. Osmanlı Modernleşmesi ve Kürtler	47
2.1.1. Aşiretten Etnik Bilince İlk Adım: Bedirhan Bey	48
2.1.2. İlk Kürt Milliyetçisi: Şeyh Ubeydullah	51
2.1.3. Bir Üst Kimlik Olarak Osmanlılık Ve Kürt Kimliğinin Netleşen Sınırları	53
2.2. Jön Kürtler ve Cumhuriyet.....	56
2.2.1. Mustafa Kemal: Verilen Sözler, Verildiği Sanılan Sözler	65
2.2.2. Kürt Elitleri, Şeyh Said, İhsan Nuri ve Diğerleri	68
2.2.3. Dersim: Çıban Başı.....	77
2.2.4. Dersim Sonrası: Demokrat Parti, Said-İ Nursi ve Kürtler.....	80
2.2.5. Sürgünler ve 49'lar Olayı	82

İKİNCİ BÖLÜM:
KÜRT KİMLİĞİNİN MODERN AKTÖRLERİ

1. İKİ DARBE ARASINDA	87
1.1. Türkiye İşçi Partisi ve Kürtlerin Doğu Mitingleri.....	87
1.2. Kürt Sağının Partisi: TKDP.....	94
2. 12 EYLÜL DARBESİ SONRASI KÜRT AKTÖRLER	97
2.1. Din ve Etnik Kimlik Arasında Hizbullah Cemaati.....	99
2.1.1. Veliöğlü Sonrası: Hizbullah'ın İkinci Dönemi.....	107
2.1.2. Hüda-Par: Üçüncü Dönem	108
2.2. Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı	110
2.3. Milli Görüş'ten Akp'ye Kürtler.....	113
3. KİMLİK İNŞA ZEMİNLERİ: DERGİLER, KİTAPLAR, ANMALAR.....	116
3.1. Kürt Sağında Kimliğin Sınırları Beliriyor: <i>Girişim</i> Dergisi.....	118
3.2. Hizbullahi Söylemin Kimlikle İlk İmtihanı: <i>Tevhid</i> Dergisi.....	122
3.2.1. Ulusçuluk, Pkk, Kemalizm Ve Şeyh Said	127
3.2.2. Veliöğlü Sonrası "Kendi Dilinden Hizbullah"	134
3.2.3. Tereddütten Sıyrılış: Veliöğlü Anmaları	138
3.3. Zehra Vakfı Ve Nurcu Kimlik İnşası	143
3.3.1. <i>Dava</i> Dergisi.....	145
3.3.2. Modern Bir Medrese: <i>Nûbihar</i>	146
3.3.3. Kürt Sorununun <i>Yeni Zemin</i> 'i.....	156

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
KİMLİĞİN İNŞASI

1. KÜRT SAĞI VE KÜRT KİMLİĞİ.....	167
1.1. <i>Kurdayetî</i>	168
1.2. Kolektif İsim: Kürt	173
1.3. Ortak Teritori: Kürdistan.....	176
1.3.1. Tahayyülden Somuta: Kürdistan Haritaları.....	182
1.3.2. Kürt Sorunu: Müslüman Kürdistan Sorunu.....	187

1.3.3. ENTELEKTÜEL TEMAS VE SİYASAL DÖNÜŞÜM.....	191
1.3.4. Tarikatlar Ve Kimlik Mekanları Olarak Medreseler	193
2. KÜRT SAĞININ KURUCU MİTLERİ: İKİ SAİD	213
2.1. Kürtlerin Said-İ Nursi'si.....	214
2.2. İkinci Said: Şeyh Said	227
3. RİTÜELLER.....	233
3.1. Kutlu Doğum Haftası Etkinlikleri	238
3.2. <i>Sermila</i> Halayları Ve Hizbullah Düğünleri	248
SONUÇ.....	252
KAYNAKÇA	259
ÖZET.....	282
ABSTRACT	283

KISALTMALAR

AAKH	Ana Akım Kürt Hareketi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
DDKD	Devrimci Doğu Kültür Dernekleri
DDKO	Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DP	Demokrat Parti
HÜDA-PAR	Hür Dava Partisi
HİRA-DER	Batman Kültür, Eğitim ve Dayanışma Derneği
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HDP	Halkların Demokrasi Partisi
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği

MGH	Milli Görüş Hareketi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
MUSTAZAF-DER	Mustazaflarla Dayanışma Derneği
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
PİK	Kürdistan İslam Partisi
RP	Refah Partisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TKDP	Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi

GİRİŞ

Politik mücadelesinin ana eksenini silahlı propaganda olarak belirleyen PKK¹ 1980'lerin başında Kürtler ve Kürt kimliğine ilişkin çeşitli hak talepleriyle ortaya çıktı. O günden bugüne kadar geçen yaklaşık kırk yıllık süre içerisinde, “Kürt Sorunu” olarak adlandırılan ve Kürt kimliğinin anayasal olarak tanınmasından, Kürtler için demokratik özerk bir yönetimin kabul edilmesine kadar bir dizi talebin ülkenin başat politik meselelerinden birisi haline geldiği görüldü. Kürtler bu süreç içerisinde yalnızca Türkiye’de değil, yoğun olarak yaşadıkları Irak, İran ve Suriye’de de önemli politik gelişmelerin içerisinde yer aldı. Özellikle, 11 Mart 1970’te Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ve Kürt lider Mustafa Barzani arasında yapılan anlaşma üzerine kurulan –resmi adıyla- Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nin 1991’de yapılan Birinci Körfez Savaşı’yla başlayan süreçle devletleşmeye doğru gittiği de görülmekte. Devletleşme süreci hala devam ediyor olmasına karşın ABD’nin Irak’ı işgaliyle başlayan gelişmeler Kürtlerin bir topluluk olarak Ortadoğu’daki siyasi önemini daha da artırdı. Bugün PYD’nin² Suriye’de yaratmış olduğu fiili durum, Irak’tan sonra Suriye’nin kuzeyinde de sınırları belirmeye başlayan bir Kürt devletinin işaretlerini taşıyor. Etnik ve mezhepsel/dinsel gerilimlerin giderek arttığı bu konjonktürde Kürtler yalnızca Türkiye’de değil, yoğun olarak yaşadıkları diğer üç

---

¹ Kürtçesi “Partiya Karkeren Kurdistan” (Kürdistan İşçi Partisi). Ayrıca tez boyunca karşılaşılabilecek bütün isimlendirmeler ve tanımlamalarda antropoloji çalışmalarında kullanılan emik yaklaşıma göre isimlendirme yapılacaktır. Bugün PKK kelimesinin “pekeke” ve “pekaka” şeklindeki iki okunuşunun da iki farklı siyasi görüşe denk düştüğü bilinmektedir. Bunlardan herhangi birinin kullanılmasının bir siyasi tavır ya da düşünceyi çağrıştırması mümkündür ve bunun örneklerini de zaten gündelik yaşamda sıklıkla yaşamaktayız. Bu noktada emik yaklaşımın, yani söz konusu grup/topluluk/örgüt ya da diğer yapılar kendilerine nasıl hitap ediyor ve kendilerini nasıl tanımlıyorlarsa o şekilde tanımlamanın doğru olacağını, böylelikle adlandırmalara siyasi bir tavır nedeniyle değil bilimsel bir anlayışla yaklaştığımızı da belirtmek isteriz.

² PYD Kürtlerin Suriye’deki örgütlenmelerinden birisidir. 2003 yılında kurulan örgüt bugün Türkiye tarafından terör listesine alınmıştır. PYD’nin Kürtçe açılımı Partiya Yekîtiya Demokrat’dır (Demokratik Birlik Partisi).

ülkede de, siyasal ve kültürel taleplerini karşılayabilmek adına yaşadıkları devletlerle müzakere/silahlı çatışma vb. ilişkiler içerisine girdi ve girmeye de devam ediyor.

Türkiye özelinde Kürtlerin politik taleplerinin ortaya çıkmasının başlangıç yılları 19. yüzyılın ortalarına kadar götürülebilir. Kürtler geçen yüzyılın başında, özellikle II. Abdülhamit dönemi ve sonrasında İttihat ve Terakki yönetimi zamanında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasal gelişmelerin içerisinde önemli roller oynamışlar ve özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde imparatorluğun bekasının sağlanabilmesi için, genel olarak, seferber olmuşlardır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında belirgin ve güçlü bir şekilde dile getirilen siyasal taleplerin karşılanmaması çeşitli isyanlarla karşılık bulmuştur. Koçgiri, Şeyh Said, Ağrı Dağı İsyanları ve 1930'ların sonuna doğru yaşanan Dersim Katliamı Kürtlerin uzun bir süre sessizliğe bürünmesine neden olmuştur. 1970'lerde güçlenen sol ideolojinin ve örgütlenmelerin de etkisiyle hareketlenen Kürtler, 1978'de Abdullah Öcalan ve arkadaşları tarafından kurulan PKK ile yeni bir politik döneme geçmişlerdir.

Kürtler bugün Ortadoğu coğrafyasındaki tüm siyasal gelişmelerin tartışmasız önemli parçalarındandır. Dört ulus devlet içerisine dağılmış olmalarına karşın Irak ve Suriye'de devam eden savaş ve sınırların yeniden şekilleniyor olması, Türkiye'de yoğun olarak yaşadıkları yerleşim yerlerindeki sıcak çatışmaların artarak sürmesi, Kürtler arasındaki/içerisindeki etkileşimi de artırmıştır. Bu etkileşim kimi zaman kültürel ve sosyal ortaklıkları/benzerlikleri öne çıkarmış kimi zaman da farklı politik perspektifler nedeniyle Kürtler arasındaki ayrışmaların derinleşmesine neden olmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi Kürtlerin kendi kimliklerine ilişkin siyasal, kültürel ve sosyal taleplerinin geçmişi yaklaşık yüz elli yıl öncesine dayanmaktadır. 19. yüzyılın hemen başında gerçekleşen modernleşme hareketleri Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde bir Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına ve Kürt kimliğinin politik talepler etrafında şekillenmesine neden olmuştur. Kürt kimliği, daha sonra tartışılacağı üzere, bu dönemle birlikte bir etnik kimlik olmaktan çıkmaya ve bir ulus kimliğine bürünmeye başlamıştır.³ Kürtler hem Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde hem de Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca dönem dönem taleplerini yinelemiş ve özellikle PKK'nin ortaya çıktığı 1978'den itibaren bu talepleri “Birleşik ve Bağımsız bir Kürdistan kurmak” şeklinde gözden geçirmişlerdir. PKK'nin Kürtlerin siyasal taleplerini gündeme getirmede ve Kürt kimliğinin sınırlarını siyasal bir özne olarak Kürt bireyi yeniden inşa ederek netleştirmedeki etkisi tartışılmazdır. Ancak Kürtlerin kendi kimlikleriyle olan ilişkisini inşa eden ve siyasal zemine çeken kuşkusuz yalnızca PKK değildir. Ancak PKK Kürtlerin kendi kimlikleriyle olan ilişkisini kendisinden öncekilerden farklı bir şekilde kurgulamış ve Kürt kimliğini yeniden inşa etmiştir. Fakat bu süreçte PKK yine de tek aktör değildir. Bu nedenle tez, tam da bu noktada, Kürtlerin kendi kimlikleriyle olan ilişkisini ve Kürt kimliğinin önemli unsurlarını diri tuttuğuna inandığımız diğer politik aktörlere odaklanacaktır.

Söz konusu aktörler PKK dışında Kürt nüfus içerisinde etkin olan diğer örgüt ve cemaatlerdir. Bugüne kadar yapılan değerlendirmeler ve Kürtlerin kimlik

---

³ Ulus kimlikle etnik kimliği oluşturan öğeler aynı olmasına karşın, ulus kimlik etnik kimlik unsurlarının politik talepler etrafında yeniden inşa edilmesi ve grubun ortak bir politik mevcudiyet oluşturma, varlığını sürdürme ve ortak bir kaygıyla hareket etmesiyle meydana gelmektedir. Ulusal kimlik kültürel öğelerin topluluk içerisindeki farklılıkların yok edilmeye çalışılması, dışarıyla olan ilişkilerde farklılıkların ön plana çıkarılması ve hepsinden önemlisi bu farklılık ve kültürel farkındalıkların artık siyasal zeminde ele alınmasıyla karakterizedir.

siyasetlerine ilişkin analiz ve araştırmalar özellikle son otuz yıl için Ana Akım Kürt Hareketi'ne⁴ (AAKH) odaklanmış ve siyasal taleplerin şekillenmesi ve dolayısıyla Kürt kimliğinin bir etnik kimlik olmanın ötesinde bir ulus kimliğine doğru evrilmesinde önemli bir rolü olduğunu düşündüğümüz diğer aktörleri genel olarak değerlendirme dışında bırakmıştır. Söz konusu edilen diğer aktörler bölgede önemli ve güçlü örgütlülöklere sahip olan Hizbullah Cemaati ve Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı çevresidir.⁵

Bu noktada tez, Kürt kimliğinin bir ulus kimliğine evrilmesinde, kendisini PKK ve ana akım Kürt hareketinin dışında/karşısında konumlayan bu Kürt hareketlerinin de en az PKK kadar önemli birer aktör olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle tez (PKK ve ona bağlı olan Kürt grupları, örgütleri ve partileri bir gölge fenomen olarak tartışacak olmasına karşın) asıl olarak Kürtlerin uluslaşma süreci ve ulus kimliğinin ortaya çıkışında, özellikle PKK'nin ortaya çıkışından bugüne, Kürt Sağı olarak adlandırılacak olan Hizbullah Cemaati ve Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı'nın Kürt kimliği üzerindeki söylemlerine ve etkilerine odaklanacaktır.⁶

Bu noktada İşlam'ın çeşitli siyasal formlarını kendi politik programlarında ana referans noktası olarak kabul eden bütün örgütlenmeler -bir kısmı politik olarak sağ/sol ayrımına karşı çıkıyor olsa da- bu grup içerisinde değerlendirilecektir. Yine Türkiye Cumhuriyeti'nin ana akım sağ partilerinde siyaset yapan ve kendilerini Kürt

---

⁴ Ana Akım Kürt Hareketi'nden kasıt PKK, HDP ve Abdullah Öcalan'ın temsil ettiği çizgidir. (Kuşkusuz bu adlandırma, söz konusu siyasal aktörleri birbirine indirgemek demek değildir).

⁵ Daha sonra ayrıntılarıyla anlatılacak olmasına karşın kavram karmaşası yaratmamak açısından bu noktada belirtmek gerekiyor. Zehra Cemaati kuruluşundan çok sonra Zehra ve Med-Zehra olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Tezde Zehra Cemaati olarak bahsedilecek olan cemaat daha sonra da Zehra Cemaati olarak yoluna devam etmiştir.

⁶ Kendilerini "sol" olarak tanımlayan ancak PKK hareketinin dışında konumlanmaya özen gösteren yapılar da ana akım Kürt hareketindeki etkilerinin ağırlığı göz önüne alınarak araştırmaya dahil edilmeyecektir.

olarak tanımlayan aktörler de bu grup içerisine dâhil edileceklerdir. Bundan başka kendilerini Kürt olarak tanımlayan ve bu kimlik üzerinden politika yapan çeşitli dini cemaatler de tez boyunca yine Kürt Sağı olarak kabul görecektir. Tezde, Kürt Sağı'na dahil edilebilecek bir çok küçüklü büyüklü örgütlenmeler olsa da bu iki cemaatin (Hizbullah ve Zehra Vakfı Çevresi) ele alınmasının nedeni bölgedeki etkinlikleri, etkileri ve yaygınlıklarıdır. Kuşkusuz bu iki grup da kendilerini “Sağ” olarak tanımlamamaktadır. Ancak yalnızca “İslamcı”, “Müslüman” ya da yalnızca “muhafazakâr” gibi tanımlamalar tezde ele alınan bu iki grubun bütünü, çevresini ve etkilediği alanı bütünüyle işaretler görünmemektedir. Kendilerine farklı isimler veriyor olsalar da “Sağ” tanımlaması, onların tez boyunca kategorik olarak ele alınmasını kolaylaştıran bir durum yaratmaktadır.⁷

Bilindiği gibi Kürt hareketi sağ ve sol yelpazede irili ufaklı birçok grup, parti, topluluk, dernek, vakıf ya da cemaati içerisinde barındırmaktadır. Ancak yelpazenin sağındaki örgütlenmelere bakıldığında iki büyük ve etkin grubun dikkat çektiği görülmektedir. Bu gruplardan ilki, kendilerine Hizbullah Cemaati ya da İlimciler

---

⁷ Tam da bu noktada sağ ve sol kavramları üzerine bir açıklama yapmak ve tezde incelenecek olan bazı Kürt grupların neden “sağ” kategorisine dâhil edildiklerini belirtmek gerekmektedir. Günümüzde de sağ ve sol terimleri -son 30 yıldır bu terimlerin anlamlarını yitirdiği iddiası “ideolojilerin sonu” söylemiyle birlikte dillendirilmesine karşın- siyasi birer kavram olarak çoğu politik tavır, programı, siyasi partiyi, düşünceyi ya da ideolojiyi nitелеmek ve sınırlarını çizmek için sıklıkla kullanılmaktadır. Bu yaygın kullanıma karşı, ideolojilerin, düşüncelerin ya da siyasi parti ve örgütlerin sağ ve sol olarak kategorize edilmesine karşı önemli bir direncin olduğuna da şüphe yok. Özellikle sosyal, ekonomik ve kültürel yönden gittikçe karmaşıklaşan kapitalist toplumlarda “sağ ve sol arası tek boyutlu bir çelişkinin indirgeyici olduğu” ileri sürülmekte, dahası, bu tür bir girişimin “tarihin zengin ve değişken somutluğunu iki soyut kavram içerisine kapatma riski taşıdığı” da belirtilmektedir. Bobbio bu çelişkiye ilişkin şunları söylemektedir: “Kurucu prensip olarak eşitlik ölçütü, zamanın aşındırmasına, diğer ölçütlerin başına gelen çözümlere, hatta daha önce pek çok kez söylenmiş olduğu gibi, sağ ve sol ayrımının tartışmaya açıldığı noktaya kadar direnen tek ölçüttür. Yalnızca bu şekilde, ikilinin ‘yeniden kurulması’, yani ‘eşitliğin değer olarak kesinliğinden’ ortaya çıkan ölçütlerin ‘yeniden düzenlenmesi’ mümkün olabilir. ‘Bir yanda insanların farklı olmaktan çok eşit olduğunu kabul edenler, diğer yanda ise insanların eşit olmaktan çok farklı olduğunu kabul edenler vardır’. Solun sağdan ayırıcı özelliği çoğu eşitsizliğin toplumsal kaynaklı olduğunu ve bu nedenle de giderilebilir olduğunu kabul etmesi ve bu anlamda mücadele etmesidir.” (Norberto Bobbio, **Bir Politik Ayrımın Anlamı, Sağ ve Sol**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 112.) Tezde, doğal, sosyal, toplumsal ya da ekonomik eşitsizliklerden herhangi birisinin bu grupların söyleminin ana eksenini oluşturduğundan hareket edilerek bu gruplar “Sağ” kategorisi içerisine alınmıştır.

adını veren topluluktur. İkinci grup ise İslami kesimde “Kürtçü-Nurcu” olarak da bilinen ve yine bölgede oldukça etkin faaliyetlerde bulunmakta olan Zehra Vakfı çevresidir.⁸

Yakından bakıldığında bu iki grubun kendilerini tarihleri boyunca –genel olarak- siyaseten AAKH’nin dışında konumlamaya özen gösterdiğini ve hatta bir dönem, özellikle Hizbullah Cemaati’nin, onunla şiddetli çatışmalar yaşadığı görülmektedir. Bu topluluklar AAKH’yle zaman zaman şiddet içeren bir gerilim-çatışma ilişkisi içerisinde olsalar da Kürt kimliğinin korunmasına ve sınırlarının netleştirilmesine önemli katkılar yapmışlardır. Bu gruplar Kürt sorununun çözümünde, Kürt kimliğine ilişkin söylemlerde ve uluslararası konjunktürde Kürtlere atfedilen rollere istinaden geliştirdikleri söylemlerde İslam’ı ana referans noktası olarak ele alsalar da politik zemin olarak Said-i Nursi ve Şeyh Said gibi önemli Kürdi-İslami figürlerden hareket etmekte ve Kürtlerin kendi dilleri, kültürleri, tarihleri ve coğrafi bir bölge ve yurt olarak kodladıkları “Kürdistan”la ilişkilerini politik düzeyde diri tutmaktadırlar.

Hizbullah Cemaati’nde daha belirgin olarak, bu iki grup da Kürt kimliğini öncelikle üst İslami kimliğin bir bileşeni olarak görme eğilimindedirler. Onlara göre Kürt kimliği İslami kimliğin altında bir gölge fenomen olarak vardır ve bu bağlamda İslami kimlikten sonra ikincil öneme haizdir. Ancak Kürt kimliğinin oluşmasındaki en önemli öğeler olan sınırları belirgin ve “yurt” olarak görülen bir coğrafi mekan algısı, dil, ortak tarih, Kürt kültürüne ait söylenceler, ortak gelecek vurgusu gibi kimi öğelerin bizzat bu gruplar tarafından kullanıldığı ve güçlendirildiği de görülmektedir.

---

⁸ Kürt coğrafyasında kuşkusuz bunların dışında bir çok örgüt ve cemaat etkindir. Ancak tezde siyasal etkisi, örgütlülüğü ve uzun yıllar boyunca siyaset alanında kalması bakımından Zehra Vakfı çevresi ve Hizbullah Cemaati incelenecektir.

Hem AAKH hem de Kürt Sağı tarafından kullanılan bu kimlik ögeleri bir Kürt ulus kimliği inşasının da bileşenidirler ve ister primer ister gölge fenomen olarak kullanılımlar Kürt etno-milliyetçi hareketinin geliştirdiği söylemleri güçlendirmektedirler. Bu bağlamda tezde, genel bir algı olarak, AAKH tarafından ele alınıp yeniden inşa edildiğine inanılan dil, ortak tarih, ortak bellek ve coğrafya gibi kimi kimlik unsurlarının hem Hizbullah Cemaati hem de Zehra Vakfı çevresi tarafından nasıl ele alındıkları ve böylelikle Kürt kimliğinin bileşenleri olan bu gibi unsurlarla AAKH'nin "Kürt Ulus Kimliği"ni inşa sürecine nasıl katkı sunduğu da göz önüne serilecektir.

PKK'nin bir Kürt devleti kurma isteği ve bir ulus kimliği inşası, seküler bir hareket olması nedeniyle, diğer bazı Kürt grupların tepkisini çekmiştir. Özellikle Kürt Sağı'nı oluşturan gruplar hem devletle olan yakın ilişkileri hem de Kürt kimliğini oluşturan ögelerin seküler bağlamda yeniden temellendirilmesi nedeniyle kendilerini AAKH'nin dışında konumlanmaya özen göstermiştir. Tezin ilerleyen bölümlerinde bu grupların etnik kimlik ögelerini nasıl kullandığına dair veriler ve onlara ilişkin söylemler ayrıntılarıyla sunulacaktır. Ancak tezin iddiasını bu noktada yeniden hatırlatmakta fayda vardır. Tez, kendilerini, AAKH'nin inşa etmeye çalıştığı Kürt ulus kimliği inşası sürecinin dışında konumladığını iddia eden Kürt Sağı'nın bu uluslaşma sürecine önemli katkılarda bulunduğunu iddia etmektedir.

Bu bağlamda tezin ilk bölümünde milliyetçilik, etnisite ve etnik gruplara ilişkin kuramlar tartışılmış ve hem konuyla ilgili literatürün bir özeti yapılmış hem de tezde kullanacağımız ana argümanlar ele alınmıştır. Kuşkusuz etnisite teorileri altında geniş ve yüklü bir külliyat bulunmaktadır ve bu külliyatın özetinin dahi

verilmesi bu tezin çerçevesini aşmak anlamına gelecektir. Bu nedenle teorileri barındıran ana akımları genel hatlarıyla verdikten sonra Kürt etnik kimliğinin tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi için kullanacağımız çeşitli isimler ve teoriler üzerinde daha fazla durulmuştur. Bu bölümde özellikle Anthony D. Smith'in etno-sembolist yaklaşımından yararlanılmış olmasına karşın, Kürt etnik kimliğinin etno-sembolist çerçevede ele alınmasının tezin argümanlarının sağlam bir zemine oturmasında yeterli olmayacağı da görülmüştür. Bu nedenle etnik kimliğe sahip olan bir bireyin kendi kimliğinin farkına nasıl vardığını ve bu kimliğin kalıcı hale nasıl geldiğini anlamlandırabilmek için -etnisite/milliyetçilik teorilerinin yanısıra- bir kimliğin inşasında toplumsal hafızanın nasıl kurulduğu ve kimliğin inşasında nasıl kullanıldığını açıklayan bellek teorilerinden yararlanılmıştır. Tezin bu bölümünde aynı zamanda Kürtlerin ve Kürt kimliğinin gelişiminin kısa tarihçesi de yer alacaktır.

Tezin ikinci bölümünde amaç etnik bir topluluk olarak Kürtlerin modern politik örgütlenmelerinin daha görünür hale geldiği 1950'ler sonrasındaki gelişmeleri aktarmaktır. Özellikle 1950 sonrasında netleşmeye başlayan sağ ve sol ulusçu akımlar arasındaki ayrımın gelişim çizgilerine değinilecek, dahası, dini ve etnik kimlik etrafında şekillenen kimliklenme süreçleri ve bu süreçleri yöneten modern aktörlere bu bölümde geniş biçimde yer verilecektir.

Daha önce Kürt Sağı olarak da tanımlanan grupların Kürt hareketi içerisinde nasıl ayrıştıkları ve politik olarak kendilerini kurarken ne gibi söylemsel ve politik araçlar kullandıklarına bu bölümde yer verilmiştir. Tezin konusu olan Hizbullah Cemaati ve Zehra Vakfı çevresinin Kürt kimliğinin oluşması, sürdürülmesi ve korunması bağlamında ne gibi rolleri olduğuna dair verilerin ortaya konulduğu

bölüm de bu bölümdür. Bu nedenle bu bölümde söz konusu hareketlerin son otuz yıldaki söylemsel analizi yapılmıştır. Bu amaçla bu grupları temsil eden/ettiği düşünülen siyasi parti, dernek, vakıf, illegal yapılanmalar, bunların yayın organları, basın açıklamaları, bu gruplara önderlik eden kişilerin kişisel anlatı ve yazdıkları yakından incelenmiş, bunun dışında Kürt siyasetindeki önemli figürler ve Kürt kimliğinin sürekliliğinin sağlanmasındaki meceler, seydalar, medrese hocaları gibi aktörlerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler için Hizbullah ve Zehra Vakfı çevresinden kişilerle iletişim kurulmaya çalışılmıştır. Ancak birçok kişi görüşme talebimizi kabul etmemiştir. Talebimizi kabul eden kişilerle yüzyüze ya da elektronik posta yoluyla gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde, sormuş olduğumuz sorulara ilişkin, makul yanıtlar almamıza karşın, bazı görüşmeciler daha sonradan görüşme yapmaktan vazgeçmişler, bazıları da sorduğumuz sorulara yanıt vermek yerine konudan ve bağlamdan tamamen ayrı konulara değinerek adeta soruları geçiştirmişlerdir.

Çalışmanın bu bölümünde ayrıca Kürt Sağını geniş bir şekilde temsil ettiğini düşündüğümüz beş derginin söylemsel analizi de yapılmıştır. Bu dergiler *Girişim*, *Dava*, *Tevhid*, *Nûbihar* ve *Yeni Zemin*'dir. Kuşkusuz bu dergiler Kürt Sağının tamamını temsil etmediği gibi Kürt Sağı tarafından çıkarılan dergilerin tamamı da değillerdir. Ancak bu dergilerin seçilmesinin nedeni Kürt Sağının iki güçlü damarı olarak değerlendirdiğimiz Hizbullah Cemaati ve Zehra Vakfı çevresini temsil etmeleri, bunun dışında Kürt Sağının önemli politik figürlerinin de bir anlamda yetiştiği yerler olmasındandır. Bundan başka özellikle Hizbullah Cemaati lideri Hüseyin Velioğlu'nun öldürülmeden önceki sürecin aydınlatılabilmesi için kısıtlı kaynaklar olarak Hizbullah mensubu kişilerin yazdığı kimi kitaplar ve anlatılara da

yer verilecektir. Bu bölümde her iki toplulukla ilişkili olduğu bilinen dernek, vakıf ve siyasi partilerin bildiri ve açıklamalarından da yararlanılacak, aynı zamanda yine bu topluluklara yakın olduğu bilinen haber siteleri ve internet siteleri de incelemeye tabi tutulacaktır.

Tezin üçüncü bölümünde ise Kürtler arasında gözlemlenen bu politik farklılaşmaların Kürtlerin uluslaşma sürecini negatif ya da pozitif nasıl etkiledikleri tartışılmıştır. Kürtlerin kendi kimlikleriyle ilişkisini ifade eden *Kurdayeti* kavramı bugüne kadar hakettiği ilgiyi yeterince bulamamış ve araştırmacıların, genel olarak, ilgi alanı dışında kalmıştır. *Kurdayeti* aslında bakılırsa Kürtlerin sosyal, kültürel, dilsel ve politik farklılıklarının üzerinde şekillenen ve adeta ulus bilinci ifade eden bir kavram olarak bu bölümde tartışılacaktır. Bunun dışında Kürtlerin ulus bilincinin önemli bileşenleri olan “Kürt”, “Kürdistan” gibi kavramlara Kürt sağı tarafından nasıl yaklaşıldığı da incelenecek, hatta bu kavramların nasıl yeniden üretildiğine yakından bakılacaktır. Bu bölümde incelenecek bir başka olgu da Kürt kimliğinin adeta saklanma ve korunma alanı olarak gördüğümüz tarikatlar ve özellikle medreselerin işlevleridir. Medreselerin Kürt kültür ve dilinin korunması ve nesillere aktarılmasındaki fonksiyonlarının da incelendiği bu bölümde medrese seydalarıyla yapılan görüşmelere yer verilecektir.

Bu bölümün son incelemesi Kürt Sağı'nın oluşturmaya çalıştığı Müslüman-Kürt kimliğinin mitleri ve söylencelerinin nasıl şekillendiği ve bu mit ve söylencelerin neden seçildiğidir. Burada karşımıza çıkan iki tarihi figür olan Said-i Nursi ve Şeyh Said'in Kürt sağının kurucu mitleri olarak nasıl kurgulandığı ve kullanıldığına ilişkin analizler yapılacaktır. Bu bölümde son olarak özellikle

Hizbullah Cemaati tarafından kendi kitlelerini ikame etmenin ötesinde kitlesel bir geçmiş ve gelecek tahayyülünün oluşturulmaya çalışıldığı ve ritüel haline getirilen iki önemli etkinlik incelenecektir. Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri ve Hizbullah Cemaati'yle özdeşleşmiş olan Hizbullah Düğünleri ve *Sermila*⁹ *Halayları*'nın kimliklenme sürecine katkılarına yakından bakılacaktır. Bu bölüm aynı zamanda söz konusu grupların Kürt ulusu inşasına olan katkılarının etnisite ve milliyetçilik teorileriyle açıklanacağı bölümdür.

---

⁹ Sermila Kürtçe bir kelimedir ve kelime anlamı olarak Türkçe'de "Omuzbaşı" anlamına gelmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM: ETNİSİTE TEORİLERİ VE KÜRT KİMLİĞİ

Tezin bu bölümünde etnik kimlik ve ulus kimliği arasındaki farkların daha iyi anlaşılabilmesi ve ilerleyen bölümlerde bahsedilecek olan Kürt Sağı'nın uluslaşma sürecine katkısının daha rahat analiz edilebilmesi için gerekli kavram setleri ve argümanlardan söz edilecek ve tezin tartışma bölümünde kullanılacak olan teorilere kısaca göz atılacaktır.

1. ETNİSİTE TEORİLERİ

1.1. Etnisite ve Etnik Kimlik

Etnisite¹⁰ kelimesinin 1950'lerde İngiliz dilinde ortaya çıktığı ve ilk olarak 1953 baskılı *Oxford English Dictionary*'de kaydedildiği bilinmektedir.¹¹ Terim, kendisinden daha önce ve yaygın olarak kullanımda olan “etnik” sıfatının bir türevi olarak da görülebilir.¹² Ancak terimin tarihsel gelişimine baktığımızda Antik Yunan'a kadar gitmek olasıdır. Terimin köken aldığı “*ethnos*” kelimesi Antik dünyada çeşitli anlamları karşılamak için kullanılmaktaydı. Örneğin Homeros'da geçen *ethnos Lukion* Lycian kabilesini işaret ederken, *ethnos melisson* ya da *ornithon* ise arı ya da kuşların biraradallığını göstermekteydi. Kelime daha sonra *İncil*'de *ta ethne* olarak ortaya çıktı ve “İsrailoğullarından olmayan kimseleri” işaretlemek için

---

¹⁰ Terimin etimolojisi için bkz. Werner Sollors (ed.), **Theories of Ethnicity**, New York University Press, Washington Square, New York, 1996, s. 2-12.

¹¹ John Hutchinson and Anthony D. Smith (ed). **Ethnicity**, Oxford University Press, Oxford and New York, 1996, s. 4.

¹² William Petersen et. al. **Concepts of Ethnicity**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1982, s.1.

kullanıldı.¹³ Kullanım amacı ne olursa olsun, terim mutlak suretle, biyolojik ya da kültürel özelliklerinden dolayı bir farklılık gösteren insan ya da hayvan topluluklarını işaret etmekteydi.¹⁴ Terimin kültürel, fiziksel ya da başka özellikleri nedeniyle farklı olduğu düşünülen toplulukları işaret etmesi Antik Dünya'dan modern zamanlara kadar benzer şekilde olageldi. *Etnik* sıfatı ve *etnisite* teriminin yaygın olarak kullanılışları ise 1960'lar sonrasına dayanmaktadır. 1960'lardan itibaren etnik gruplar ve etnisite Anglofon sosyal antropolojide sık kullanılan bir terime dönüşmüştür.¹⁵ Etnik grup tanımlamasının 1960'lı yıllardan sonra Avrupa ülkelerine göç eden Batılı-olmayan göçmen grupları ifade etmek için kullanıldığı da görülmektedir.¹⁶ Günümüzde etnisite kelimesi hala azınlık sorunlarını ve ırk ilişkilerini tanımlamakta kullanılmaktadır ama sosyal antropolojide çoğunlukla kendilerini kültürel açıdan farklı tanımlayan ve başkalarınınca da bu şekilde tanımlanan gruplar arasındaki ilişkileri ifade etmektedir.¹⁷

Etnisitenin ortaya çıkması için birbirlerini kültürel, dilsel, dinsel, politik ve hatta fiziksel nedenlerle farklı algılayan en az iki farklı grubun temasının olması ve toplum üyelerinin de bu farklarının farkına varması gerektiği üzerinde genel bir kabul bulunmaktadır. Kısacası farkın oluşumunu yaratan olgu bir topluluğun bir diğer toplumla olan temas ve etkileşimidir. Bu temasla birlikte, örneğin, A topluluğuna ait olan bir kişi hem bu aidiyetine dair bazı özellikleri içselleştirmekte hem de neden B topluluğuna ait olamayacağına ilişkin kimi kodlar ve hatta sosyal

---

¹³ H. G. Liddell ve R. Scott, **A Greek-English Lexion**, 6. Baskı, Clarendon Press, Oxford, 1869. Smith, A. D. **Ulusların Etnik Kökeni**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002a içerisinde.

¹⁴ Hutchinson, J. and Smith, A.D. 1996, s. 4.

¹⁵ Thomas Hylland Eriksen. **Etnisite ve Milliyetçilik - Antropolojik Bir Bakış**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2002, s. 15.

¹⁶ Meral Öztoprak Sağır ve H. Serkan Akıllı, "Etnisite Kuramları ve Eleştirisi", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2004, Cilt 28, No:1, s. 5.

¹⁷ T. H. Eriksen, 2002, s. 15-16

yaptırımlara maruz kalmaktadır. Kısacası herhangi bir grubun kendi kültürel, dilsel, dinsel, politik ya da sosyal farklılığının farkında olması ve grup dışındakiler tarafından da bu farklılığın bir sınır olarak kabulü, etnik grubun ilk tanımlayıcı özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Antropolog Eriksen de etnisitenin ortaya çıkabilmesi için birbirinden farklı grupların birbirleriyle asgari bir temasının olmasının zorunlu olduğunu ve bu grupların birbirlerinden kültürel olarak farklılıklarını algulamaları gerektiğini belirtmektedir.¹⁸ Eriksen bu koşulların oluşmaması halinde etnisiteden söz edemeyeceğimizi¹⁹ belirtirken etnisitenin ilk eyleminin içeridekiler ile dışarıdakiler/ biz ve onlar arasında sistematik bir ayırım uygulaması olduğunu ileri sürmektedir.²⁰

Antropoloji literatüründe ise “etnik grup” biyolojik olarak kendi varlığını sürdürebilen, açık bir şekilde ortak bazı temel kültürel değerlere sahip, karşılıklı etkileşim ve iletişimin olduğu bir alan yaratan ve kendisi ve diğer etnik gruplara ait bireyler tarafından bir etnik gruba aidiyetle tanımlanan toplumsal bir kategori olarak tanımlanmaktadır.²¹ Etnik grupların bu genel özelliklerinin yanı sıra sahip oldukları ve aidiyet duygusunu artıran ve geliştiren kimi ana nitelikleri de bulunmaktadır. Genel bir kabul olarak, etnik bir topluluğa atfedilen altı ana nitelik şu şekilde sıralanabilir: 1) Etnik gruplar kolektif özel bir ada sahiptir, 2) Ortak bir soy miti taşır, 3) Topluluk üyeleri tarafından paylaşılan tarihi anılar vardır, 4) Ortak kültürü diğer topluluklardan farklı kılan bir ya da daha fazla unsur bulunmaktadır, 5) Etnik

---

¹⁸ **ibid**, s. 27.

¹⁹ **ibid**, s. 27.

²⁰ **ibid**, s. 35.

²¹ Fredrik Barth (der), **Etnik Gruplar ve Sınırları**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2001, s.13.

topluluğun üyeleri arasında özel bir toprak parçası/yurtla sıkı bir bağ mevcuttur ve 6) Etnik topluluğun mensupları arasında dayanışma duygusu bulunmaktadır.²²

Bugün Birleşmiş Milletler kaynaklarına göre dünya genelinde halen beş bin kadar etnik grup bulunmaktadır.²³ Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın birçok yerinde kendi devletlerini kurmak isteyen ya da belirli bir devlet içerisinde ekonomik/siyasi özerklik isteyen çeşitli etnik gruplarla ulus devletler arasında yaşanan çatışmaları görmekteyiz. Etnik toplulukların içerisinde bulunduğu ya da komşu olduğu ulus-devletle ya da başka etnik topluluklarla çatışma yaşaması özellikle son elli yıldır dünya genelinde oldukça fazla görülen bir vakıadır. 1993 yılında, yani Soğuk Savaş'ın sona ermesinden yalnızca iki yıl sonra bile, dünya genelinde yaklaşık yirmi iki sıcak savaş halen devam etmekteydi.²⁴ Söz konusu çatışmaların sayısı 1992/93 yıllarında Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla beraber altmış küsurla doruk noktasına ulaşmıştı.²⁵ İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren dünya genelinde saptanan iki yüz kırk iç savaşın yarısından fazlasının da etnik ya da dinsel bir görünümde ortaya çıktığı saptanmıştır.²⁶ Bugün de, başta Ortadoğu coğrafyası olmak üzere, dünyanın hemen her bölgesinde bu tür sıcak savaş ve çatışmalar sürmektedir. Etnik çatışmalara yakından bakıldığında genel olarak bazı hak taleplerinin yanı sıra ulus devletlerin üniter yapısını tehdit eden bazı toprak taleplerinin de çatışmalara neden olduğu görülmektedir. Kimi yerlerde söz konusu hak talepleri zaman içerisinde giderilse de, özellikle, özerklik, federasyon ve

---

²² Anthony, D. Smith, **Millî Kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 42.

²³ Semra Somersan, **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 1.

²⁴ Barbara Harf and Ted Robert Gurr, **Ethnic Conflict in World Politics**, Westview Press, Colorado, Oxford, 1994, s. xiii.

²⁵ Thomas Benedikter, **Modern Özerklik Sistemleri – Dünya Özerklik Örnekleri**, Nika Yayınevi, Ankara, 2014, s. 17.

²⁶ Esteban ve ark. **Ethnicity and Conflict, Theory and Facts**, *Science* 336, 858-65, 2012, s. 858.

bağımsızlık gibi talepler etnik grupların tabi oldukları ulus devletler nezdinde kabul görmemekte ve bu durum, genellikle, yaşanılabilen çatışmaların daha da şiddetlenmesine yol açmaktadır.

Ulus devletlerin tarih sahnesine çıkışıyla birlikte etnik çatışmaların arttığı savı, bulgular ve verilerle desteklense de, etnik çatışma ve problemleri yalnızca modern ulus devletlerin varlığına bağlamak konuya dar bir bakış açısıyla yaklaşmak olacaktır. Kuşkusuz, ulus devlet yapısı II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha da artan milliyetçi ve etno-milliyetçi taleplerin ve çatışma ortamının sorumlularından birisidir ve yaşanan sorunların büyük kısmının ulus devletlerin hâkim oldukları toprak parçasındaki diğer topluluk ve etnik grupları homojenleştirme çabalarından kaynaklandığı bilinmektedir. Bu anlamda ulus oluşumunun kendisinin problemleri bir süreç olduğu ve bu sürecin birçok bileşeni ya dışarda bırakarak ya da açıkça asimile etmeye çalışarak sürdürüldüğü de görülmektedir.

Kuşkusuz ulus devletlerin tarih sahnesine çıkmaya başladığı 19. ve 20. yüzyıl başlarında beklentiler, söz konusu etnik ve dinsel farklılıkların ulus devlet yapısı içerisinde eriyeceği ve farklılıkların birbirine yaklaşarak, yok olmasa bile entegre olacağına ilişkindi. O dönemde etnik bağların çekinik ve geçici olduğuna ilişkin yaygın liberal bir anlayış vardı.²⁷ Özellikle 1960'lı yıllardan önce birçok sosyal bilimci ekonomik ve sosyal gelişmeler ve bu gelişmelerin bireylere sunduğu imkânlar nedeniyle farklılıkların içerisinde homojenleşeceği bir toplumsal "eritme potası" oluşacağını dahi ileri sürmüşlerdi. Bu asimilasyon teknolojisinin farklı dinsel ve etnik kökenden gelen göçmenlerin ortak bir kültüre adaptasyonunu sağlayacağı da

---

²⁷ Daniel Patrick Moynihan, **Ethnicity in International Politics**, Oxford University Press, Oxford, New York, 1993, s. 27.

düşünülyordu.²⁸ Ancak bu beklenti boşa çıktı ve etnik çatışmalar dünya genelinde hızla çoğaldı.

Bunun nedeni olarak etnik toplulukların kendilerini çevreleyen diğer etnik topluluklarla yaşadıkları sorunlar ya da içerisinde yaşadıkları ulus devletlerin homojenleştirici, asimile etmeye çalışan faaliyetleri gösterilebilir. Ancak, hatırlatmakta fayda var ki, etnik grupların çevre topluluklar ya da devletlerle yaşadıkları sorunların dışında kendi kültür, siyaset ve kimliklerine ilişkin hak taleplerinde bulunmaları da etnik grubun milliyetçi bir hareketlenme yaşamasına neden olabilir.

Etnik grupların milliyetçiliği ise karşısında genellikle içerisinde yaşadığı ulusun milliyetçiliğini bulmaktadır. Çünkü etnik milliyetçilik yapısı itibariyle bir ulus inşasının da başlangıcını oluşturur ve bu da içerisinde yaşanan ulusun varlığını tehdit eden önemli bir unsur olarak ortaya çıkar. Etnik milliyetçilik evresinde etnik grup artık bir ulus inşasının ana öğeleri olarak gösterebileceğimiz birleştirici ve ikna edici bir ideolojiye sahiptir. Bundan böyle, şartlar elverdiği ölçüde, işlevsel bir devlet aygıtının kurulması için gerekli bütün araçların seferber edilmesi söz konusu olabilir. Daha önce belirtildiği gibi, ulus inşası, etnik grubun ekonomik ve kültürel bütünleşme, siyasi merkezileşme ve bürokratik kontrolü sağlama çabalarına paralel olarak özel politik hedefler çerçevesinde yürütülen bir strateji olarak da belirmektedir. Dolayısıyla etnik milliyetçilik bir anlamda bir ulus inşasını da paralel olarak içerir. Etnik milliyetçiliğin ulus inşasında geçirdiği aşamalar ve kullandığı araçlara daha sonra değinilecek olmasına karşın, bu noktada, konunun

---

²⁸ Alberto Bisin and Thierry Verdier, "Beyond the Melting Pot: Cultural Transmission, Marriage, and the Evolution of Ethnic and Religious Traits", *The Quarterly Journal of Economics*, August 2000, s. 955.

anlaşılabilmesi ve Kürt hareketinin içerisinde bulunduğu durumun kavranabilmesi için öncelikle ulusal kimlikler ve buna ilişkin teoriler üzerinde durmak gerekmektedir.

1.2. Ulusal Kimlik

Etnisite, milliyetçilik ya da ulus inşası üzerine yapılan çoğu araştırmada ve yazılan kitaplarda her iki kimliğin benzerlik ve farklarına ilişkin bir karşılaştırmadan kaçınıldığı ve yine her iki kimliğin neredeyse benzer özelliklerle, aynı zeminde anıldığı görülecektir. Bunun nedeni, büyük bir olasılıkla inceleme nesnesi olan topluluk ya da grupların zaman zaman her iki kimlikle de tanımlanabilecek özellikler göstermesinden ve bunun da araştırmacıda kavramsal problemler yaratmasından kaynaklanmaktadır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda bu tür bir çekingenliğin yaşanabilmesi doğaldır fakat her iki kimlik arasındaki farkların ortaya net bir şekilde konulması da etnik bir kimliğin hangi aşama ya da anda bir ulus kimliğine evrilmeye başladığını saptamak açısından önemlidir. Örneğin eğer Kürtlerin bugün uluslaşma pratiği yaşadığı iddia ediliyorsa Kürt etnik kimliğinin hangi aşama ya da süreçle ulus kimliği haline geldiğinin saptanması hayatidir.

Etnik bir topluluk ya da bir ulusa yakından bakıldığında her ikisinde de kolektif özel bir ad, ortak bir soy miti, ortak tarihsel hafıza, çevre halk ya da topluluklardan ortak kültürlerini kendilerinden farklı kılan kimi özellikler taşıma ve özel bir toprak parçası/yurt'a bağlılık gibi özellikler görülecektir. Yine benzer şekilde her ikisinde de belirli semboller, kodlar, kültürel örüntüler ve ritüeller de ortaktır. Etnik toplulukların da, ulusların da bu saydığımız öğelerden, hepsini birden taşıması gerekmez de, büyük bir çoğunluğunu içerisinde barındırdığı görülecektir.

Bütün bu benzerliklere ek olarak, etnik ve ulusal grupların önceden var olan kültürel farklılıkların ürünlerinden ibaret olmayıp, üyelerinin yürüttüğü örgütlenme çabalarının sonuçları olduğunu da belirtmek gerekecektir.²⁹ İşte tam da bu noktada iki kimliğin birbirine nasıl dönüştüğünün ipuçlarını bulmaktayız. Etnik bir kimlik “siyasi bir eylemle” bir ulusa evrilmeye başlamaktadır.³⁰ Bu da Özkırımlı’nın³¹ aktardığı gibi bir yandan, dışarıdakiler karşısında grubun biricikliğini vurgularken, öte yandan da grubun içindeki nesnel farklılıkların önemini azaltmak için bilinçli ve kasıtlı bir çabayı içermek zorundadır. Bu noktada etnik grup artık “kendi varlığının farkındadır” ve kimliğini oluşturan bütün ögeler artık salt bir inanma ekseninden çıkıp siyasal bir inşa için malzeme olmaya doğru dönüşmektedir. Artık, örneğin ortak köken, etnik bir grup için bir inanç düzlemindeyken, normatif bir ilke ya da etik bir doktrin etrafında şekillenmeye başlar ve ulus kimliğinin sınırlarını oluşturur. Kürtlerin de bir etnik grup olarak kimliklerinin önemli parçaları olarak gördükleri gelenek, görenek, anlatı, giyim kuşam vb. olguların kimi grup içi farklılıkları örterken, grup dışıyla olan sınırları daha da netleştirecek biçimde yeniden ele alınması ulus kimliğinin oluşmasına katkı sunmaktadır. Ancak bir ulus inşasının ögeleri bununla kalmaz. Ulus kimliğinin ortaya çıkmasıyla ulus inşası arasında paralellik olsa da bir ulusun ortaya çıkabilmesi için birleştirici bir ideolojiyle desteklenmesi gerekmektedir. Yine etnik bir topluluğun bir ulus haline gelebilmesinde yüksek sayıda insanın çizilen politik çemberin içerisine girmesi, egemenlerin ve onların politikalarının boyun eğenleri ve katlananları olmak yerine

---

²⁹ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar/ Eleştirel Bir Müdahale**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.16.

³⁰ G. Eley ve R. G. Sunny (der.) **Introduction: From the Moment of Social History to the Work of Cultural Representation**, Oxford University Press, Oxford ve New York, 1996. Umut Özkırımlı, 2010 içinde, s.7.

³¹ Umut Özkırımlı, 2010, s.17.

ilk defa politik özneler dönüşmesi de gerekmektedir.³² Böylelikle etnik kimlik yalnızca “kendinde bir kimlik” olmaktan “kendi için bir kimlik” olmaya evrilir ve bu da etnik kimliğin uluslaşması için kırılma anıdır.³³ Artık etnik topluluk kendi içerisindeki farkların üzerini örtmeye ve dışarıyla olan sınır çizgilerini daha kalın çizgilerle çizmeye başlar. Siyasal birlik ve ortak gelecek algısı, kimliği oluşturan öğelerin de bu bağlamda yeniden şekillendirilmesine ve inşa edilmesine neden olur. Tam da bu noktada siyasal bir birlik olarak devletin somut ya da soyut varlığının iki kimlik arasındaki önemli farklardan birisi olarak belirlediğini belirtmekte fayda var. Çünkü ulus inşasının en can alıcı öğelerinden birisi de kendi topraklarını gerçekten kontrol edebilen işlevsel bir devlet aygıtının geliştirilmesidir ve devlet inşası başarılı ulus inşasının önemli öğelerindedir.³⁴ Görülebileceği gibi etnik kimliği oluşturan öğeler ulus bilincinin gelişmesi için mutlak suretle gereklidir ama yeterli değildir. Böylesine bir kimlik dönüşümü için söz konusu unsurların kültürel düzlemden siyasal düzleme çekilmesi şarttır.

Modern dünya bir uluslar dünyasıdır ve günümüzde siyasetin ve devlet oluşturmanın zemininin de milliyetçilik olduğunu söylemek doğru olacaktır.³⁵ Hastings³⁶ ulusu belirli bir toprak parçasına bağımlı, tarihsel-kültürel politik bir topluluk olarak tanımlarken oldukça isabetli bir biçimde bütün topluluk üyelerini yatay kesen ortak özelliklere sahip olduğunu belirtmektedir. Hastings’in sözünü ettiği bu ortak özellikler ya sosyo-tarihsel bir inşayla ulusun oluşmasına yardımcı olur ya da uluslar bu olguları yeniden inşa ederek kendine münhasır bir şekilde

³² Jochen Hippler (ed.), **Ulus İnşası**, Versus Kitap, İstanbul, 2007, s.16

³³ Söz konusu sürecin bir ulus inşasıyla tamamlanması kesin bir sonuç değildir.

³⁴ J. Hippler, 2007, s. 14.

³⁵ A. D. Smith, 2002a, s. 171.

³⁶ Adrian Hastings, **The Construction of Nationhood**, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s. 25.

sürekli biçimde değişir. Renan'ın “Ulus her gün yapılan bir plebisittir” sözü tam da söz konusu bu inşanın sürekliliğini vurgular. Bu nedenle her bir ulus dil, din, coğrafya, ortak tarih ve kader birliği gibi topluluk üyelerini yatay kesen kimi özellikleri barındırmak zorunda olsa da her bir ulus kendine özgü tarihsel bir süreçten geçmekte ve bu nedenle farklı ulus tipleri ve milliyetçilikler ortaya çıkmaktadır.³⁷

Ulusların biricikliğini vurgulayarak devam etmek gerekirse, bir *ethnie*'nin ulus olabilmesi için kendi üyelerinin tamamını yatay kesen bu olgular üzerinden siyasal bir inşa sürecine girmesi zorunludur. Uluslar kendilerine özgü tarihsel, kültürel ve sosyal olarak inşa edilen topluluklardır ve bir ulus olmayı hedefleyen *ethnie* ortak işbölümü, teritoryal seferberlik ya da her üyesi için ortak haklar ve görevler yönünden yasal eşitliği yani vatandaşlığı gerçekleştirmeksizin amaçlarına ulaşamaz.³⁸ Ulus olma yolunda istikrarsızlaşmanın önlenmesi için etnik unsurların da ortak idealler ve değerler etrafında örgütlenmesi ve daha önce de belirtilen ortak tarih, ortak coğrafya, soy miti, ortak isim gibi olgularla eritilebilmesi gereklidir. Buradaki en önemli soru etnik bir topluluğun ulus olmak için hangi aşamalardan geçtiğidir. Pratikte bu süreç üçlü bir hareket anlamına gelir ve bu üç ayrı sürecin zaman zaman eş zamanlı zaman zaman farklı dönemlerde gerçekleşmesini içerir: Etnik topluluk tecritten aktivizme, durgunluktan seferberliğe ve nihayetinde kültürel alandan siyasal alana geçer.³⁹ Buradaki en önemli basamak tarihin daha önceki pasif nesnelere tarihin öznelere olacak biçimde inşa edildiği

---

³⁷ *ibid*, s. 25.

³⁸ A. D. Smith, 2002a, s. 194.

³⁹ *ibid*, s. 201.

kültürel alandan siyasal alana geçiştir.⁴⁰ Etnik topluluğun kendi farkındalığının artması, dışarı ve ötekiyle olan farklılıklarının derinleşmesi, bir topluluk olarak bütün üyelerinin benzerliklerinin sabitlenmeye başlaması, mutlak suretle, bütün bunların siyasal alana taşınmasıyla taçlanmalıdır. Kısacası kültür siyasetle birleşmeli ve onun için kullanılmalıdır. O halde ulus olmayı talep eden *ethnie* her şeyden önce siyasallaşmak zorundadır.⁴¹

Raynaud ve Rials⁴² ulusun kan, dil ve kültür bağıyla bağlı ve zorunlu olmasa da, genellikle aynı toprağı paylaşan insan topluluğu olduğunu belirtirken, Guibernau⁴³ ulusun ortak bir kültürü paylaşmasının yanı sıra sınırları tartışmaya yer bırakmayacak biçimde belirlenmiş bir toprağa bağlı olan ve ortak bir gelecek projesi ile kendini yönetme hakkı iddiasıyla topluluk oluşturma bilincine sahip bir insan topluluğu olduğunu ekler. Bu tanımlamalar bağlamında ulus ve etnik topluluk arasındaki sınırın/farkın “siyasal birlik” ve bu siyasal birliğin siyasal özneyi yeniden inşa etmesi olarak ortaya çıktığını belirtmek gerekmektedir. Dahası bu siyasal hâl etnik topluluğun kimliğini oluşturan bütün öğelerin de dönüşümüne, siyasal zemine çekilmesine ve dolayısıyla yeniden inşasına neden olmaktadır. Artık herhangi bir etnik topluluğun milliyetçiliği söz konusu olsa bile hali hazırdaki bütün etnik ve dinsel çeşitliliği kendi siyasal birlik anlayışıyla ikame etmeye çalışıp, homojen bir ortak kültür yaratma çabası olarak ulus inşası ortaya çıkmaktadır. Uluslaşma süreci ya da ulus inşasının ortaya çıkabilmesi için, süreç, çeşitli değer ve kimlik modelleriyle şekillenebilir: Örneğin, özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi ilkelere dayanan

---

⁴⁰ *ibid*, s. 202.

⁴¹ *ibid*, s. 203.

⁴² Philippe Raynaud ve Stephane Rials, **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 929.

⁴³ Montserrat Guibernau, **Nationalisms: The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century**, Polity Press, Cambridge and Malden, 1996, s. 100-127.

anayasal yurtseverlik, seküler ideolojiler veya aynı ya da yardımcı işlevleri üstlenebilen din.⁴⁴

Ancak hemen belirtmek gerekmektedir ki ulusların bazıları tek bir etnisitenin açık egemenliğine dayanırken diğer bazıları çoklu etnisiteye dayanabilmektedir. Birden fazla etnik topluluğa dayanan ulus devletlerle tek bir etnik topluluğun hâkim ve belirleyici olduğu uluslar arasında Anthony D. Smith bir ayırım yapmakta ve teritoryal ve etnik ulus ayırımını kullanmaktadır:

“Birinci tip, isminden de anlaşıldığı üzere, temelini teritori anlamından ve kesin coğrafi sınırların etkileşiminden almaktadır. Devlet görev ve yetkileriyle teritoryal bir bütündür; ... Bu ulus kavramının ikinci özelliği... üyeleri ortak bir yasaya bağlıdır ve benzer hak ve sorumluluklara sahiptir. Bu ikinci rotada uluslar, tedricen veya aralıklı olarak daha önce var olan *ethnie* ya da etnik bağlar temelinde kurulur... Genel olarak, bu rota, soykütükçülük, popülizm, gelenekler, diyalektler ve yerlilik öğelerini vurgulayan daha farklı bir ulus kavramı türemiştir. Böylesi bir ‘folk’ temelinde tanımlanan ulus kavramı için ima edilen geçmiş bağlar, her zaman belli bir öneme sahip olmuştur.”⁴⁵

Smith bu noktada oldukça kritik bir soru sorar: Ulusların doğuşlarının kaçınılmaz olmadığı bir zamanda neden ‘ulus’ olgusu insanlığın ya da kadınların ve

---

⁴⁴ J. Hippler, 2007, s. 13.

⁴⁵ Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002a, s. 178-180.

erkeklerin ideallerini kucaklamıştır?⁴⁶ Smith'in sorusu daha net bir biçimde şudur: "Neden çoğu *ethnie* ulus olma ihtiyacını hissetmiştir"⁴⁷ ya da hissetmektedir? Smith, bu noktada, etnik toplulukların ya tekil bir devleti arzuladıklarını ya da ulus devlet içinde kendi etki ve ayrıcalıklarını artırmanın yollarını arayacaklarını söyler.⁴⁸ Bu süreç etnisitenin ortaya çıktığı her yerde söz konusu olabilmekte ve kimi siyasal taleplerle -özellikle etnik topluluğun kendisini çevreleyen diğer topluluklardan ya da içerisinde buldukları ulus devletten ayrışmasına neden olacak taleplerle- etnik topluluğun bir "ulus" haline gelmesine yol açabilmektedir.

Smith'in belirttiği gibi ulusal kimlik bugün toplumsal düzen ve dayanışmanın meşruiyeti bakımından temel referans noktası haline gelmiş durumdadır⁴⁹ ve milliyetçilik, ulusu her siyasi çabanın nesnesi ve ulusal kimliği de her insani değer ölçütü yapan bir doktrin olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁰ Tam da bu nedenlerle etnik toplulukların içerisinde yaşadıkları ve benimsemek zorunda kaldıkları üst ulusal kimlikleriyle olan sorunlu ilişkisi artarak sürmektedir. Ulus devletler diğer pek çok siyasi sistemin aksine, siyasi sınırların kültürel sınırlarla örtüşmesi gerektiğini varsayan bir ideolojiye dayandığı için⁵¹ uluslaşma süreci bir yanı sıra ulusun temel özelliklerini oluşturan ortak tarih ve hafıza, dil, coğrafya ve kültürün yeniden inşa edilmesine, diğer yandan da bu ortak dilin dışındakilerin unutulmasına ihtiyaç duymaktadır. Etnik topluluklar da hem unutma hem de hatırlama aracılığıyla uluslaşma sürecini götürmektedirler. Unutma ve hatırlama pratikleri ulusal kimliklerin niteliğinin belirlenmesinde önemli inşa araçları olarak karşımıza

---

⁴⁶ *ibid*, s. 172.

⁴⁷ *ibid*, s. 172.

⁴⁸ *ibid*, s. 171.

⁴⁹ Anthony D. Smith, 1999, s. 35.

⁵⁰ *ibid*, s. 37.

⁵¹ T. H. Eriksen, 2002, s. 166.

çıkılmaktadır. Anma ritüelleri bu konuda özellikle önem taşımaktadır. Geçmiş olayların kurucu olaylar kümesi şeklinde anılması; toplumsal hafızada yer etmiş olayların yeniden gündeme alınması; yas, savaş ve toplumsal travmatik olayların topluluk bağlarını kuvvetlendirecek şekilde ritüelize edilmesi ulusal kimliğin oluşumunda önemlidir. Çünkü yinelenen törenler ve ritüeller kendiliğinden, geçmişin kesintisiz bir şekilde sürdüğünü düşündürür.⁵² Dolayısıyla ulus kimliği etnik kimliği oluşturan ve daha önce belirtilen kimi unsurların ve hatırlama/unutma pratiklerinin siyasal düzlemde yeniden ele alınmasıyla oluşmaktadır. Bu bağlamda bir ulus kimliğinin oluşmasında bellek ve kültürel belleğin oluşmasında rolü olan ögeler etnisite çalışmalarında mutlaka değerlendirilmelidir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda etnisite çalışmalarıyla bellek çalışmaları genel olarak birbirlerine teğet geçse de bu tez boyunca ve özellikle sonuç bölümünde bellek çalışmalarından yararlanılacaktır. Bellek çalışmalarının kimlik oluşumu ve kimliğin sürekliliğinin sağlanmasındaki rolü azımsanamayacak kadar büyüktür. Daha sonra ayrıntılı bir şekilde bahsedilecek olmasına karşın etnik ve ulus kimliğini oluşturan törenler, ritüeller ve belleği oluşturan diğer ögelerin kimliğin oluşumunu anlayabilmek için incelenmesi mutlak suretle gerekmektedir.

1.3. İlkçilerden Etno-Sembolistlere Etnisite Teorileri

1.3.1. İlkçiler ve Modernistler

Milliyetçilik kuramlarının geçerliliği, çalışılan etnik topluluğa, ulusa ya da devlete göre değişiklik göstermesine ve çeşitlenmesine karşın, yakından bakıldığında -milletlerin ve milliyetçiliğin kökenlerine ilişkin olarak- üç ana damarın bu

---

⁵² Paul Connerton, **Toplumlar Nasıl Anımsar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 78.

çalışmalarda etkin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki milliyetçiliği, ulusları ve etnik grupların kimliklerini verili kabul eden İlkilik'tir (primordialism). İlkilik aslında bir kuramdan ziyade bir bakış açısı olarak değerlendirilebilir.⁵³ İlkçiler, kabaca, insanların çeşitli bağların etkisi altında bir araya geldiklerini ve bu bağlara verilen önem nedeniyle siyaset ürettiklerini ileri sürerler. İlkilere göre uluslar ve etnik topluluklar doğal yapılardır ve etnik toplulukların önceden belirlenmiş ve değişmez bir kimlik anlayışına sahip olduklarını iddia ederler. Eller ve Coughlan ilki düşüncenin  özgül özellik taşıdığını belirtirken şunları söylemektedir:

“(İlk olarak) Primordial bağlar verili, *a priori*, orijinal ve bütün deneyim ve etkileşimlere ncldr ve bütün etkileşimler primordial gerçeklikler içerisinde gerçekleştirilir. Primordial bağlılık sosyolojik olmasından ziyade doğal ve manevidir... (İkincisi) Primordial duygular betimlenebilir duygular değildir, baskın ve zorlayıcıdır. Bu duygular sosyal etkileşimle ilişkili olarak analiz edilemezler. Eğer bir kişi bir grubun yesiye, bu gruba ve onun pratiklerine (zellikle dil ve kültürüne) bazı güçlü bağlılıklar hissetme ihtiyacını duyar... (nc olarak) primordializm her şeyden önce temelde bir his ve duygulanım meselesidir.”⁵⁴

⁵³ Umut zkırmılı, **Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bir Bakış**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008, s. 81.

⁵⁴ Jack Eller and Reed Coughlan, “The Poverty of Primordialism: The Demystification of Ethnic Attachments”, **Ethnic and Racial Studies**, 16: 2, 1993, 187-92, 199-201. John Hutchinson & Anthony D. Smith (ed.), **Ethnicity**, Oxford University Press, Oxford, New York, 1996, s. 45-51 kitabının içinde.

Grosby⁵⁵ primordial bağların ne denli bağlayıcı olduğunu sorguladığı makalesinde kişinin aile haricinde daha büyük bir kültürel kolektivitinin içerisine doğduğunu ve özellikle de dilin kullanımıyla birlikte kolektif bilinci paylaşmaya başladığını söyler ve Eller ve Coughlan'ın primordial bağları sosyal etkileşimin dışında görmelerini de eleştirir.

Bugün ilkçilerin öne sürdüğü savların bazıları hala milliyetçilik teorilerinde yer yer güçlü bir şekilde görülmektedir. Örneğin etnik ve milli bağların güçlerini tarihten aldıklarına ilişkin yaklaşımları milliyetçilik çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir söylem olarak yerini almıştır. İlkçi teori etnik bağların topluluğu oluşturan bireyler üzerindeki gücü üzerine önemli ve yararlı bilgiler vermesine karşın etnik kimliği verili, sabit ve değişmeyecek bir olgu olarak değerlendirmesi nedeniyle eleştiri almaktadır. İlkçiler bu sabit ve verili bağların etkinliğinin ve kimliği oluşturmadaki gücünün farkındadır ancak şartlara ve duruma bağlı olarak değişkenlik göstereceği anlayışını kabul etmemektedir. İlkçi düşünceyi savunanlara karşı getirilen en büyük eleştiri budur ve bu eleştiri daha çok etnik kimliği “çıkar” temelli bir olgu olarak değerlendiren ve politik, sosyal ve kültürel değişimlerle birlikte grubun kendi kimliğini değişen koşullara uyarlayabildiği anlayışını savunan çoğu modernist-durumsalçı araştırmacı tarafından dile getirilmektedir.

Etnik bağları ve etnik kimliği verili, sabit, zorlayıcı ve tarihsel olarak gören ilkçilere karşın modernist anlayışın savunucuları ulus ve milliyetçiliğin modern çağa ait kavram ve fenomenler olduğunu öne sürerken, etnik kimliklerin de grubun ya da

---

⁵⁵ Steven Grosby, “The Verdict of History: The Inexpungeable tie of Primordality –a response to Eller and Coughlan”, **Ethnic and Racial Studies**, 17: 2, 1994, 164-171. John Hutchinson & Anthony D. Smith (ed.), **Ethnicity**, Oxford University Press, Oxford, New York, 1996, s. 51 kitabının içerisinde.

topluluğun çıkarları doğrultusunda değişen koşullara uyum sağlar biçimde deęiőeceęini öne sürmektedir. Günümüzde modernist anlayışın en fazla tanınan ve tartışılan ismi Ernest Gellner'dir. Gellner milliyetçilik teorisini sanayi devrimi ve onun meydana getirdiği değişimler üzerine inşa etmiştir. Gellner milliyetçiliğin açıklanmasında sanayileşmeden daha ziyade bunun toplumda yarattığı değişimlere dikkati çekmektedir.⁵⁶ Gellner geleneksel toplumdan modern topluma geçiş ve sanayileşmeyle birlikte başlayan sürecin bir "yüksek kültür" oluşumuna neden olduğunu ve bu kültürün diğerlerine empoze edilmeye başlanması ve sanayileşmenin dengesiz dağılışıyla birlikte milliyetçiliğin ortaya çıktığını belirtmektedir:

"Geçmişte zayıf, tesadüfi, değişken, gevşek ve çoğunlukla da asgari düzeyde bir ilişkiye sahip bulunan devlet ile kültürün artık birbirleriyle bağlantılı olmaları gerektiğine işaret eden temel ipucu kaçınılmaz olmuştur. İşte ulusçuluğun anlamı ve ulusçuluk çağında yaşamamızın nedeni budur"⁵⁷

Özkırımlı'nın⁵⁸ belirttiği gibi ilkçi anlayış *geçmişin geleceği belirleyeceği* üzerinedir ve milletler ezelden beri var olmuştur ve insanlığın doğal bir parçasıdır. Modernistler ise *geçmişin şimdi tarafından belirlendiğini* ileri sürerler. Modernist yaklaşım milletler ve milliyetçiliğin modernliğin kaçınılmaz ürünleri ve üreticileri olduğunu ileri sürer⁵⁹ ve etnik/ulusal kimlikleri modern dönem ve sonrasına ilişkin

---

⁵⁶ U. Özkırımlı, 2008, s. 108.

⁵⁷ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Hil Yayın, İstanbul, 2013, s. 116

⁵⁸ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar, Eleştirel Bir Müdahale**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 34.

⁵⁹ Anthony D. Smith, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, Everest Yayınları, İstanbul, 2002b, s. xviii

olgular olarak görmesi nedeniyle de eleştiri alır. Modernist yaklaşım, özellikle Gellner’le birlikte, etnik ve ulusal kimliklerin endüstriyel toplumsal örgütlenme ve toplumsal yapıların erozyona uğramasıyla açığa çıktığını, kültürel farklılıkların kökeninde yapısal ayrışmaların yattığını ileri sürer. Dolayısıyla etnisiteyi oluşturan da yukarıdan dayatılan ve karşılıklı olarak birbirini harekete geçiren kültürel farklılıklardır.⁶⁰

Ancak endüstri toplumu ve sanayileşmenin, milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve etnik ve ulusal kimliklerin oluşma süreçlerine olan etkilerini başat bir konuma getiren Gellner’in yaklaşımı diğer bazı modernist araştırmacılar tarafından eleştirilir. Bu anlamda Benedict Anderson’un *Hayali Cemaatler*⁶¹ ve Eric Hobsbawm ve Terence Ranger’in *Geleneğin İcadi*⁶² çalışmalarına da yakından bakmak yararlı olacaktır. Her iki kitap da milliyetçiliği modern dönem ürünü olarak görürken sanayileşme ve onun istenmeyen sonuçlarından başka süreçlere dikkati çekmeleri açısından önemlidir. Anderson ulusun hayal edilmiş –kurgulanmış- siyasi bir topluluk olduğunu belirtirken milliyetçiliğin az sanayileşmiş toplumlarda da görüldüğünü söyleyerek Gellner’in tutumunu eleştirir. Anderson’a göre milliyetçilik 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır ve ulus da, milliyetçilik de özel bir kültürel yapıdır.⁶³ Bunun ötesinde okuma yazma oranlarının artması ve iletişimin ilerlemesiyle birlikte burjuvazinin bu durumdan birliktelik kültürü yarattığını bunun da ulusun tahayyül edilmesine neden olduğunu söyler. Milliyetçiliğin ve ulus kavramının ortaya çıkmasına neden olan olaylar dizisinin bir parçası budur:

⁶⁰ Ernest Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 62.

⁶¹ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, Metis Yayınları, İstanbul, 1995.

⁶² Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, **Geleneğin İcadi**, Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2006.

⁶³ B. Anderson, 1995, s. 18.

“Lille’deki bir fabrika sahibi Lyon’daki fabrika sahibine ancak ortak bir etkilenmeler zinciri ile bağılıydı. Onları birbirlerinin varoluşundan haberdar olmaya zorlayan hiçbir gerekçe yoktu... Kendileri gibi binlerce ve binlerce insanın var olduğunu, yaygın dili sayesinde gözlerinin önüne getirebilmeyi başarıyorlardı. Okuryazar olmayan bir burjuvazi hayal bile edilemez.”⁶⁴

Diğer parçası ise dinin önemini yitirmesiyle birlikte insana dair korkuların, kuşkuların daha laik bir çözümle üstesinden gelinme zorunluluğudur. Hiçbir şey bu amaca ulustan daha uygun değildir çünkü milletler ezeli bir geçmişten gelir ve sonsuza doğru ilerlemektedir.⁶⁵

Hobsbawm ise milliyetçiliğin ve ulusun ortaya çıkışının geleneğin icat edilmesiyle ilişkili olduğu görüşünü öne sürer. Ona göre uluslar toplumsal mühendislik ürünleridir.⁶⁶ Hobsbawm geleneğin değişen koşullara uyum sağlayabilmesi için bilinçli olarak yeni geleneklerin icat edilmesi gerektiğini ileri sürer. Yönetici seçkinlerin toplumsal enerjiyi toplu ritüellere, belirli aralıklarla tekrarlanan törenlere kanalize ettiğini ileri süren Hobsbawm, ulusal marşların, ulusal bayrakların da bu şekilde ortaya çıktığını ve yeni imaj ve sembollerin ulusal hareketlerin ya da devletlerin parçaları olarak icat edildiklerini iddia eder.⁶⁷ Kısacası eski “malzemeler” yeni amaçlara yönelik olarak yeni türde icat edilmiş geleneklerin inşasında kullanılmaktadır. Her toplum, Hobsbawm’a göre, bu tür malzemelerden

---

⁶⁴ **ibid**, s. 93.

⁶⁵ U. Özkırımlı, 2008, s. 183.

⁶⁶ U. Özkırımlı, 2008, s. 147.

⁶⁷ E. Hobsbawm ve T. Ranger, 2005, s. 9.

oluşan bir stoğa sahiptir ve bazen yeni gelenekler eskilerine yamanarak da oluşturulabilmektedir.⁶⁸ Milliyetçilik, Hobsbawm'ın kuramında, yukarıdan inşa edilen bir olgudur ve uluslar da geniş halk kitlelerinin siyasete katılmasının eski düzeni yıkacağından korkan sınıflar tarafından icat edilmiştir. Kısacası milliyetçiliğin kendisi de Hobsbawm için icat edilmiş bir gelenektir.⁶⁹

1.3.2. Üçüncü Yol: Etno-Sembolistler

Zengin bir külliyata sahip olan ilkçi yaklaşımları reddeden ve modernist açıklamaları ise yetersiz bulan John Armstrong, Anthony D. Smith ve John Hutchinson gibi araştırmacılar ise bu iki yaklaşımdan hareketle bir sentez yoluna gitmişler ve etno-sembolist yaklaşım adı verilen kuramlar bütünü oluşturmuşlardır.⁷⁰ Etno-sembolcülerin iki temel çıkış noktası modernistlerin aksine milletlerin yoktan var edilmedikleri ve milli kimliklerin geçmişten kalan mitler, değerler ve sembollerin etkisi altında şekillendiğidir. Etno-sembolistler, etnik grupların çağlar boyunca varlıklarını sürdürebilmelerindeki asıl nedenin ortak geçmiş, paylaşılan anılar ve kullanılan sembollerin sürekliliğine bağlamaktadır. Örneğin Smith⁷¹ tarihsel kültür ve atadan kalma anavatan kavramlarının etnik grupların temel özelliklerinden birisi olduğunu ileri sürmektedir. Etno-sembolist yaklaşımın özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

“Etnik kimliklerin özel karakteri kavranmak isteniyorsa gelecek nesillere aktarma ve belli bir topluluğa yayılma mekanizmalarında ‘mit-sembol’ bileşim olarak özetleyebileceğimiz

⁶⁸ *ibid*, s. 7.

⁶⁹ U. Özkırımlı, 2008, s. 148.

⁷⁰ U. Özkırımlı, 2008, s. 209.

⁷¹ Anthony Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002a.

tarihsel belleklerin, ortak değerlerin, mitlerin, sembollerin doğasına (biçim ve içeriğine) bakılmalıdır. Etnisite büyük ölçüde ‘mitsel’ ve ‘sembolik’ bir karakterde olduğu için ve mit, sembol, bellek ve değerler çok yavaş değişen faaliyetlerin ve yapıntıların biçimleri ve üslupları tarafından aktarıldığı için, *ethnie* bir kere oluşuktan sonra, içerisinde toplumsal ve kültürel süreçlerin ortaya çıkacağı ve her tür koşulun ve baskının etkileyeceği ‘kalıplar’ yaratarak nesiller hatta yüzyıllar boyunca varlığını sürdürme ve ‘normal’ şekilde değişen koşullar altında benzersiz bir süreklilik gösterme eğilimindedir”.⁷²

Etno-sembolist yaklaşım modernistlerin atladığı milletlerin modern dönem öncesine ilişkin kökleri ve etnik kimliği oluşturan öğelerin önemine yaptıkları vurgu nedeniyle önemlidir. Dahası ilkçilerin aksine kimliği oluşturan söz konusu öğeleri verili ve sabit olarak kabul etmek yerine onlara daha dinamik bir rol atfetmektedir. Etno-sembolik yaklaşım mitlerin, sembollerin ve belleğin kimlik için önemini vurgularken ulusal kimliğin temel özelliklerine ilişkin önemli unsurları sıralar. Buna göre ulusal bir kimliği mümkün kılan şeyler öncelikle topluluğun ortak bir adının olmasıdır. Kolektif isim etnik kimliğe sahip olan bireyleri diğerlerinden ayırmadaki ilk unsurdur. Yine söz konusu etnik topluluğun tarihi bir yurt, toprak ya da ülkeye olan bağlılığı da kimliğin oluşması ve sınırlarının belirlenmesinde özel bir öneme sahiptir çünkü tam da bu ortak isim ve tarihi yurt nedeniyle ortak mitler ve tarihi toplumsal bir belleğin oluşması, inşa edilmesi söz konusu olacaktır. Benzer şekilde topluluğu oluşturanlar kullandıkları ortak dil ve edindikleri ortak kültürle birlikte

---

⁷² *ibid*, s. 38-39.

dayanışma duygusunu da geliştireceklerdir. Smith etnik topluluğun sosyo-kültürel sürekliliği ve etno-politik mobilizasyonu için mitlerin etnik bir seçime tabi tutulduğu ve seçilmişlik duygusunun topluluğu etkilediğini ileri sürer. Bu etnosentrizmdir ve genel olarak din tarafından desteklenmektedir.⁷³ Smith de mitlerle ilgili olarak şunları söyler:

“Elbette, ulus inşa etme işinde tarihin ve doğanın kullanımını önemini anlamak kolaydır. Rengarenk göçebe aşiret halkını kurumsallaşmış bir ulusa dönüştürmek, onlara kimlik ve aidiyet duygusu vermek, onları birleştirmek ve bütünleştirmek... Bu da, geçmişin mitolojisi ile doğanın şiirselliğinin sağladığı bir şeydir. Bu, liderlerin, topluluk için bir hareket ve başarı modeli sunan büyük kahramanlık dönemine göndermeler yaparak hedefler oluşturmasını sağlar. Yer değiştirme ve karışıklık dönemlerinde insanlara sığınılacak liman ve istikrar duygusu verir. Çoğunlukla ezilmiş toplumlara (önceki) vakar ve eskilik duygusunu bahşeder; ortak soy mitleri yoluyla, ayrılmış grupları ve sınıfları sağlam bir birliğe taşır.”⁷⁴

Böylelikle modern dünyanın köksüzlüğü ve karışıklığı içinde etnik mitler ortak bir mirası oluşturabilir ve biz ve başkalarına da “biz kimiz” sorusunun yanıtını

---

⁷³ Bruce Caughen, “Covenant and Continuity: Ethno-symbolism and the Myth of Divine Election”, *Nations and Nationalism*, 10 (1/2), 2004, 19–33, s. 22.

⁷⁴ A. D. Smith, 2002a, s. 256

verebilir.⁷⁵ Bu bağlamda vurgulanması gereken bir başka nokta da etno-sembolist yaklaşımın sembolizmi ve mitsel anlatıları içerisinde oldukça fazla barındıran dinle olan ilişkisinin diğer yaklaşımlara göre daha güçlü olmasıdır. Din etno-sembolist yaklaşıma göre tam da etnik bir topluluğun kimliği için ihtiyaç duyduğu anlatılar, söylenceler, mitler ve bireyler arası etkileşim için zemin oluşturan ritüeller için zengin bir depo işlevi görmektedir. Anderson⁷⁶ Marksizmin ve Liberalizmin ölüm ve ölümsüzlükle pek fazla uğraşmadıklarını, milliyetçiliğin ise ölümler, ölümleri, anıtlar ve mezarlarla, dolayısıyla dinsel tahayyüller ile yakın bir akrabalığının bulunduğunu söyler. Bu nedenle Smith'e göre milliyetçilik dinsel cemaatlere diğerlerinden daha fazla yakındır ve bu durum birbirine bağımlı bir dünyada milletler ve milliyetçiliklerin devam eden gücü ve diriliğini anlamak için de bir başka örnek olarak karşımızda durmaktadır.⁷⁷

Etno-sembolist yaklaşım etnik grupların ortaya çıkması, uluslaşma süreci ve ulus milliyetçiliğinin nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığı üzerine söyledikleriyle önemli bir açığı kapatmış görünmektedir. Ancak yukarıda özetlenen anlayış ve kuramlara karşın Smith'in *Ulusların Etnik Kökeni* adlı kitabının hemen başında sorduğu "Neden çoğu *ethnie* ulus olma ihtiyacını hissetmiştir?" sorusu henüz ortalık yerde durmaktadır. Bu sorunun yanıtını ise etnik gruba bu ihtiyacın varlığını işaret eden ya da bizzat böyle bir ihtiyaç oluşturan kişi, grup ya da örgütlerde aramak yerinde olacaktır. Dolayısıyla etnik topluluğun elitleri ve onların rolü bu noktada mutlak suretle önem kazanmaktadır.

---

⁷⁵ *ibid*, s. 258

⁷⁶ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Metis Yayınları, İstanbul 1995, s. 23-24

⁷⁷ Anthony D. Smith, 2002b, s. xiii

1.4. Entelektüeller ve Bellek

Etnik toplulukların taleplerinin ve bu taleplerin bir kimlik etrafında nasıl şekillenip bir etnik sorun haline getirildiğinin açıklamasını yapmaya çalışan Guibernau⁷⁸ küçük aydın/entelektüel grupların etnik azınlığın kültürünü, dilini korumak ve geliştirmek için mücadeleye girişmesiyle söz konusu çatışmaların başladığını ileri sürmektedir. Etnik azınlığın genellikle burjuvaziden gelen ve sınıfsal çıkarlarını koruyabilmek için kendi etnik kimliklerini inkâr eden üyeleri dışında kalanlar, artan biçimde etnik grubun içerisinde bulunduğu devlete yabancılaşır.⁷⁹ Bir elit tabakası tarafından etnik bilincin oluşturulması ya da güçlendirilmesiyle birlikte etnik “mücadele” başlar. Böyle bir durumun etnik topluluk açısından yaratacağı sonuç genellikle iki türdür. Guibernau’ya göre etnik topluluk bu aşamada zorla dayatılan türleştirmeye, homojenleştirmeye ya da asimilasyona karşı temel stratejiler olan silahlı mücadeleyi ya da kültürel direnişi seçer.⁸⁰ Etnik bir kalkışma, direniş ya da çatışma devlet ya da toprak talebine döndüğü anda ise etnik milliyetçilik ortaya çıkmaktadır.⁸¹

Entelektüeller ve elitler etnik topluluğun “biz kimiz” ve “neden bir topluluk halindeyiz” gibi sorularına mekânsal ve geçici kökenlere, göçe, atalara, aynı kök ve soydan olmaya, şanlı geçmişe, düşüş, sürgün ve yeniden doğuşa ait dağınık mitleri

---

⁷⁸ Montserrat Guibernau, **Nationalisms, The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century**, Polity Press, 1996, s. 103.

⁷⁹ **ibid**, s. 103-104.

⁸⁰ Guibernau kamusal alanda dört temel muhalefet biçimi arasında ayırım yapar: Simgesel eylemler, müdahale eylemleri, seçkinlerin eylemleri ve dayanışma eylemleri (M. Guibernau, 1996, s. 104-107).

⁸¹ Bugün dünya genelinde genel olarak özerklik, otonomi ya da devlet talebiyle şekillenen etnik çatışmalar sürmektedir ve örneğin siyasal özerklik 20 devletteki en az 60 bölgede işlemektedir. Avrupa’da ise 11 devlet ve yaklaşık 36 bölgede bu tür özerk yönetimler için istikrarlı bir anayasal çerçeve oluşturulmuş durumdadır (Thomas Benedikter, **Modern Özerklik Sistemleri**, Nika Yayın, Ankara, 2014, s. 13).

bir araya getirerek yanıt verirler.⁸² Bu noktada din adamlarının ve kutsal metinlerin önemini de belirtmek gerekmektedir. Çünkü dinsel inançların, ritüellerin ve metinlerin derin kaynaştırıcı gücü etnisite çalışmalarında pek çok örnekte gösterilmiştir.⁸³ Milliyetçiliğe giden yol da etnik olanı ulusal bağlar ve duygular içerisinde seferber edebilen eğitilmiş ve bilinçli kesimler tarafından açılmıştır. Bunun açık bir örneğini Smith vermektedir:

“Ondokuzuncu yüzyılın ortasında Ludovit Stur tarafından yeni bir ifadeye kavuşturulan Moravya Krallığı ve Svatopluk anıları, Ukraynalılar arasında Don Kazakları ile Atamanlarının anıları. Söz konusu mit ve anıların tahriki altında, Stur, Shevchenko ve entelektüel arkadaşları, birleştirilmiş bir dil ve edebiyat yaratmaya başlamışlar; bu çalışmaları, köylülerden oluşan etnik kategorileri, etnik topluluk hakkında yeni bir bilinç ile donatmıştı; bunlar sırasıyla, devlet olma ve ulus olma mücadelelerinin temeli olmuştur”⁸⁴

Ancak tam da burada, yani entelektüel kesimlerle kitleler arasındaki bu etkileşimin “mekaniği” meselesinde, etnisite çalışmalarındaki bir eksiklik göze çarpmaktadır. Elitler ya da entelektüel gruplar örneğin mitleri, sembolleri, değerleri ya da dili yeniden yorumlayarak etnik topluluğun bir etnik kategori olmaktan çıkıp

---

⁸² A. D. Smith, 2002a, s. 49.

⁸³ **ibid**, s. 153

⁸⁴ **ibid**, s. 186

etnik bir topluluk haline dönüşmesini sağlayacak yolu nasıl açmaktadırlar?⁸⁵ Etnik topluluğun bireyleri neden elitleri dinlerler ya da söz konusu kültürel ve politik inşanın bir öznesi haline gelirler? Bu noktada kültürel bellek çalışmalarının rolü ve önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü etnik kategori/toplulukların siyasallaşması süreci kültürel öğelerin yeniden ele alınmasıyla gerçekleşmektedir. Topluluğa ilişkin söz konusu kültürel öğelerin siyasal zemine çekilebilmesi için yeniden işlenmesi ve siyasal zeminde “kullanışlı araçlar” haline getirilmesi şarttır. Assmann etnik kimlik ve sürekliliğin, kültürel bellek ve onun örgütlenme biçimi sorunu olduğunu vurgularken tam da bundan bahsetmektedir:

“Etnik grupların çöküşü (İnka Uygarlığı gibi istisnalar hariç) fiziki yok oluş değil, ortak ve kültürel unutmadır. Bu ilişkiyi tüm sonuçları ile gözümüzün önüne getirdiğimizde, kültürel belleğin örgütlenmesinde kodlama (yazı), dolaşım (kitap basımı, radyo, televizyon) ve gelenek (kanonlaştırma ve kanon olmaktan çıkarma) yoluyla ortaya çıkan değişikliklerin, ortak kimlikler alanında derin değişimleri de beraberinde getirebileceği açıktır...”⁸⁶

---

⁸⁵ Handelman etni'lerin durumu için dört seviye belirtmektedir. Bunlardan ilki *Etnik Kategori*'dir. Etnik Kategori düşük seviyede etkileşim içinde olan ve fakat biz-ötekiler arasındaki kültürel farkların ve ayrımın farkında olunan seviyedir. Bir sonraki basamak *Etnik Ağ*'dir. Etnik üyeler arasında düzenli bir etkileşim başlamıştır ve kaynaklar üyeler arasında dağıtılabilir hale gelmiştir. Üçüncü basamak ise *Etnik Cemiyet*'tir. Bu seviyede üyeler ortak çıkarlarını gerçekleştirebilmek için siyasal örgütlenmelere girer. Bu seviyede kolektivite artmıştır. Son seviye ise *Etnik Topluluk/Cemaat* seviyesidir. Artık kalıcı ve fiziksel bir teritori ve onun üzerinde siyasal organizasyonlar bulunmaktadır. (Don Handelman, **The Organisation of Ethnicity**, *Ethnic Groups*, 1977, 1, 187-200. John Hutchinson & Anthony D. Smith (ed.), **Ethnicity**, Oxford University Press, Oxford, New York, 1996 kitabının içerisinde.)

⁸⁶ Jan Assmann, **Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 169.

Bellek çalışmaları anlamların değişebilirliği yüzünden topluluk bilincinin dağılmasını engelleyecek müdahaleleri anlamlandırabilmek açısından önemlidir ve bu nedenle elitler ve entelektüeller aracılığıyla kültürel alandan siyasal alana geçişin mekanizmalarını aydınlatabilmede mutlak suretle başvurulmalıdır.

Bu noktada bir kez daha hatırlatmada fayda vardır ki etnik çatışmaların, açık fiziksel bir saldırı, soykırım⁸⁷ ve işgal gibi nedenler olsun olmasın zaman içerisinde ortaya çıkabildiği görülmektedir. Buradaki mesele çatışma ortamına yalnızca etnik gruba yapılan doğrudan baskının değil aynı zamanda etnik grubun politik taleplerinin de neden olabileceğidir. Çatışmaların kökeni ne olursa olsun etnik bilincin gelişmesi için bir entelijensiyaya ihtiyaç duyulduğu ve dahası etnik kimliğin pekiştirilmesi ve ulus bilincine doğru evrilmesi için bir elit grubun varlığının ve etkinliğinin şart olduğu da rahatlıkla ileri sürülebilir. Çatışmalar bir seçkin/öncü kitle tarafından başlatılan ya da sürdürülen ve buna paralel olarak da kimlik inşasının yapıldığı bir süreç halini alır. Çatışmaların yapılanmasını çözümleyebilmek için seçkinlerin ve karşı-seçkinlerin hangi süreçlerle grubun kültürünün bazı özelliklerini seçtiklerini, onlara yeni bir değer ve yeni bir anlam tayin ettiklerini ve onları grubun üyelerini harekete geçirmek, çıkarlarını savunmak ve başka gruplarla rekabete girmek için birer simge olarak kullandıklarının şifrelerini çözmek gerekir.⁸⁸ İşte bu noktada elimizdeki teoriler çeşitlenmektedir. Özellikle Kürt hareketinin etnik kimliğini yeniden inşa etmede ya da bu etnik kimlik unsurlarını, siyasal taleplerle birleştiren

---

⁸⁷ Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Engellenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne göre soykırım: "Ulusal, etnik, ırksal ve dinsel bir grubun bütününe ya da bir bölümünün yok edilmesi niyetiyle girişilen şu hareketlerden herhangi biridir: grubun üyelerinin öldürülmesi; grubun üyelerine ciddi bedensel ya da zihinsel hasar verilmesi; grubun yaşam koşullarının bunun grubun bütününe ya da bir kısmına getireceği fiziksel yıkım hesaplanarak kasti olarak bozulması; grup içinde doğumları engelleyecek yöntemlerin uygulanması [ve] çocukların zorla bir gruptan alınıp bir diğerine verilmesi."

⁸⁸ Antoine Roger, **Milliyetçilik Kuramları**, Versus Yayınları, İstanbul, 2008, s. 152.

politik bir mobilizasyon yaratabilmede nasıl bir yol izlendiğini açıklayabilmek için bu teorilere yakından bakmak gerekecektir.

Elitlerin etnik grupların üzerindeki etkilerini çalışın ve bu konuda önemli argümanları olan Paul Brass mücadelenin bir etnik grubun elitleri tarafından iki etapta gerçekleştirildiğini ileri sürer. Bunlardan ilki “simgesel dönüşüm” etabı, ikincisi ise “çoğul simgelerin uyumu için mücadele” etabıdır.⁸⁹ Simgesel dönüşüm safhasında “halkları ayıran esasen nesnel ayrımlara öznel anlamlar verilmektedir”. Bu öznel ayrımlar yoğunlaştırılmakta ve dengi olmayan bir duygusal yükükle yüklenerek halk isyanının uyarını kılınabilmektedir. Söz konusu simgesel dönüşüm *ex nihilo* bir yaratım değildir.⁹⁰ Bu süreç aslında bir inşa sürecidir ve politik, sosyal, psikolojik durumla beslenir ya da bu faktörler tarafından yavaşlatılıp, engellenebilir. Roger bu etapla ilgili olarak şunları söylemektedir:

“İlk olarak siyasal simgeler salt birer yapıtı değildir; yaşayan kimlik unsurlarından hareketle inşa edilirler. Şimdiye kadar kullanılmayan bu unsurlar ajite edilebilir; farklılaşmamış bir kütle içinde gizli kalmışken ön plana çıkarılabilirler; kimi özellikleri daha görünür, kimi özellikleri ise daha gözden uzak kalacak şekilde deforme edilebilirler.”⁹¹

Brass simgesel dönüşümün herhangi bir değer ve inancı temel alarak etkili olamayacağını ileri sürer. Brass’a göre gözetilen hedefe en etkin biçimde ulaştıracak

---

⁸⁹ *ibid*, s. 152.

⁹⁰ *ibid*, s. 152.

⁹¹ *ibid*, s. 152-153

olan simgeler bu etapta etkin bir şekilde kullanılır. Kısacası, bu etapta “insanların inanç sistemlerinde merkezi yeri olanlardan ziyade siyasal olarak taşıyıcı olanları”⁹² seçkinler tarafından ikinci aşamaya taşınacaklardır.

Etnik grup seçkinleri daha önce farklı bağlamlarda varolan simgeleri birleştirmeye ve tek bir amaca yöneltmeye başlarlar. Cornell ve Hartmann⁹³ etnik kimliğin inşası sürecinde dört önemli etkenin gücüne dikkat çeker. Bunlardan ilki “Çıkarlar”dır. Etnik topluluk çalışma, barınma, eğitim, toplumsal statü ve siyasal iktidar konularında çıkarları gereğince mobilize olabilmektedir. İkinci önemli etken ise “Anlamlandırma”dır. Etnik topluluk yalnızca materyal çıkarlar ya da siyasi iktidar için etnik kimlikleriyle güçlü bağlar kurmazlar. Bu bağlar aynı zamanda “kim olduklarına” dair anlamlandırma çabaları nedeniyle de meydana gelmektedir.⁹⁴ Etnik grup kimliğinin inşasındaki en önemli etkenlerden bir başkası ise “Tesadüf” olarak tanımlanabilir. Cornell ve Hartmann⁹⁵ çıkarlar ve anlamlandırmanın dışında etnik topluluğun karşılaştığı sıra dışı bir durumun etnik topluluğun davranış tarzını ve grup üyelerinin kendi kimlikleriyle olan ilişkilerini değiştirebileceğini ileri sürmektedir. Etnik kimlik inşasında karşılaştığımız dördüncü etken ise “Süredurum” olarak tanımlanabilir. Etnik topluluk mensupları sosyal etkileşimin artmasıyla birlikte diğerlerinden farklı bağlar kurdukları etnik topluluğun diğer üyelerinin daha fazla farkına varmaya başlarlar. Kolektif kimliğin pekişmeye başlaması ve sosyal etkileşimin daha fazla artmasıyla topluluk üyeleri yeni pratikler yaşamaya

---

⁹² Paul Brass (ed.), **Ethnic Groups and the State**, Barnes and Noble Books, Totowa, New Jersey, 1985, s. 42-50.

⁹³ Stephen Cornell and Douglas Hartmann, **Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World**. Pine Forge Press. Thousand Oaks, London and New Delhi, 1998, s. 96-101.

⁹⁴ S. Cornell ve D. Hartmann, 1998, s. 97

⁹⁵ **ibid.** s. 99

başlarlar.⁹⁶ Bu durum etkileşimin artmasıyla birlikte karşılaşılan problemleri çözmek için organize olmaya yol açar ve kurumsallaşmanın yolu böylelikle açılmış olur. Böylelikle *süredurum* adı verilen rutin değişmeye ve başka bir etkileşim ağının ortaya çıkmasına yol açılır. Brass'a göre etnik kimliklerin inşa sürecinin ikinci aşamasında farklı alanlara eklenmiş olan dinsel, dilsel, ekonomik ve diğer simgeler ulusal topluluğun çıkarlarının savunucularının etkisi altında tek bir hedef için yönlendirilirler.⁹⁷

Bugün artık etnik kimliklerin sabit ve verili olmaktan ziyade devam eden bir inşa sürecine maruz kaldıkları üzerinde yaygın bir görüş birliği mevcuttur. Ancak belirtmek gerekir ki etnik toplulukların kimliklerinin ortaya çıkması, gelişimi ve – eğer şartlar uygunsa ve tetikleyici unsurlar varsa- ulus kimliğine evrilmeleri birçok faktörün etkisi altında işleyen süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her şeyden önce etnik topluluğun yapısal bir dönüşüme uğraması için hem iç hem de dış etkenlerin etkisi altına girmiş olması ve bunun da ötesinde çeşitli aktör stratejilerinin de bu gelişmelere, değişim ve dönüşümlere eşlik etmesi gerekmektedir. Bu noktada kültürel homojenizasyon stratejileri, endüstrileşme, merkez-çevre gerilimi, otoriterleşme, seçkinlerin tavrı, entelektüellerin etkinliği, devletin yapılanması, modernite, kapitalizm gibi onlarca etken devreye girebilir. Kürt kimliği üzerine yapılacak herhangi bir çalışmada bütün bu etkenler gözönünde bulundurulabilir ve milliyetçilik teorilerinin önemli bir kısmı Kürt kimliğinin inşa edilmesi özelinde önemli katkılar sunabilir. Ancak tez Kürt kimliğini oluşturduğu düşünülen ve etno-sembolistlerce bir etnik kimliğin olmazsa olmazları olarak tanımlanan ana unsurlara ve bir etnik topluluk olarak Kürtler'e değil Kürtlerin etnik kimliklerinin inşasına

---

⁹⁶ *ibid.* s. 100

⁹⁷ Antoine Roger, *Milliyetçilik Kuramları*, Versus Kitap, İstanbul, 2008, s. 153-156

eğilecektir. Özellikle Kürt hareketinin yaşadığı süreçlerin analizinin doğru bir şekilde yapılabilmesi ve Kürt kimliğine ilişkin taleplerin ve uluslaşma pratiğinin doğru anlaşılabilmesi için bütün bu faktörlerin teoriler ışığında gözden geçirilmesi elzemdir. Ancak şimdi Kürt hareketinin tarihini özetlemek ve Kürt kimliğini inşa eden kaynaklara ve olaylara yakından bakmak yerinde olacaktır.

2. MEDLERDEN MODERN MEDRESELERE KÜRTLER

Bugün çağdaş dünyada Kürtler yaygın olarak dört ulus devletin (Türkiye, İran, Irak ve Suriye) sınırları içerisinde yaşamaktadırlar. Ancak 2000’li yılların başında ABD tarafından Irak’ın işgaliyle başlayan ve özellikle 2003-2005 yılları arasında Irak’ta yoğun bir şekilde devam ederek 2011 yılında “koalisyon güçleri” adı verilen ve başını ABD’nin çektiği uluslararası gücün Suriye Devleti’ne karşı başlattıkları savaş sonrasında Kürtlerin Ortadoğu’daki konumlarında ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin en önemlisi, kuşkusuz, Suriye’nin kuzey bölgesini hakimiyeti altına alan PYD’nin Suriye’nin Irak sınırından Türkiye’nin Hatay iline kadar olan bölgede bir Kürt yönetim bölgesi oluşturması ve bölgenin açık bir biçimde Kürt bölgesi haline gelmesidir.⁹⁸ Bu gelişme Kürtler açısından Irak Bölgesel Kürt Yönetimi’nin⁹⁹ kurulmasından sonraki en önemli gelişme olarak görülebilir. Bugün Kürtler Ortadoğu’da devam eden uluslararası bir savaşın en önemli aktörlerinden birisi haline gelmişlerdir.

---

⁹⁸ Tezin yazıldığı sıralarda Cerablus’tan Afrin kantonuna kadar olan bölge PYD’nin kontrolü altında değildi ve bu bölgenin hakimiyet altına alınabilmesi için ciddi mücadeleler verilirdi.

⁹⁹ Kürdistan Bölgesel Yönetimi veya Irak Kürdistan Bölgesi Batı’da Suriye’ye, Doğu’da İran’a ve Kuzey’de Türkiye’ye komşu olan Irak Federasyonu’na bağlı ve Irak anayasasında varlığı kabul edilmiş olan özerk bir bölgedir.

Kürtlerin etnik bir topluluk olarak ortaya çıkışlarının (etnojenezis) başlangıç tarihi ise bundan yaklaşık 1500 yıl kadar önceye götürülebilir.¹⁰⁰ Günümüzde kökenlerine ilişkin öne sürülenler tartışmaya açık olsa da,¹⁰¹ Kürtlerin Karduklar ya da Medlerden köken aldıklarına dair yaygın bir inanış bulunmaktadır.

Bu konuda yapılmış en erken ve önemli çalışmalardan birisi Bazil Nikitin'in *Kürtler* isimli eseridir. Nikitin kitabının hemen başında, haklı olarak, bir kavmin "kimliğini" saptamak için çoğu zaman adı, ırkı ve dili gibi ölçütlerin kullanıldığını ancak bunların mutlak değeri hakkında her zaman tam bir güven taşınmasının olanaklı olmadığını belirtmektedir.¹⁰² Bu bağlamda yaptığı araştırmada Kürtlerin kökenine ilişkin kendi döneminde iki önemli görüşün olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki Kürtlerin İrani (Hint-Avrupalı) kökenden olduğunu savunmakta ve İ.Ö 7. yüzyılda Urmiye Gölü¹⁰³ bölgesinden Botan'a¹⁰⁴ doğru göç ettikleri ileri sürülmektedir. Diğer görüş ise Kürtlerin yerli bir halk olduğunu, Khaldlar, Gürcüler ve Ermeniler gibi ön Asya yerlisi kavimlerle akraba olup zamanla dillerini değiştirdikleri ve İrani bir dili benimsediklerini ileri süren görüştür.¹⁰⁵

Kürtlerin kökenine ilişkin kayda değer ilk veriler 18. yüzyılın sonlarına doğru Vatikan tarafından Kürtleri Hıristiyanlaştırma görevi verilen iki misyoner olan Maurizio Garzoni ve Giuseppe Campanile'nin yazdıklarında görülebilir.¹⁰⁶

¹⁰⁰ M. S. Lazarev ve Ş.X. Mihoyan (ed), **Kürdistan Tarihi**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2007, s. 9.

¹⁰¹ Chris Kutschera, **Kürt Ulusal Hareketi**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 17.

¹⁰² Bazil Nikitin, **Kürtler**, Deng Yayınları, İstanbul, 2002, s. 21.

¹⁰³ İran'ın Kuzeybatısında İran-Türkiye sınırına yakın bir göl.

¹⁰⁴ Cizre'nin eski ismidir.

¹⁰⁵ B. Nikitin, 2002, s. 43.

¹⁰⁶ Ferdinand Hennerbichler, "The Origin of Kurds", **Advances in Anthropology**, 2012. Vol.2, No.2, 64-79, s. 64

Garzoni¹⁰⁷ Kürt dili üzerine çeşitli tespitlerde bulunurken, Campanile¹⁰⁸ bir coğrafi bölge olarak Kürdistan üzerine yazmıştır. Kürtlerin kökenine ilişkin tartışmaların en bilinenlerinden birisi ise Kürtlerin Karduklar'dan geldiğine ilişkin tartışmadır. Xenophon'un "*Onbinlerin Yürüyüşü*" adlı eserinde sözünü ettiği Kardukların Kürtlerin ataları olup olmadığına ilişkin tartışma bugün de çoğu araştırmacı tarafından ele alınsa da bu görüş kanıtlarının zayıflığı ve diğer görüşlerin daha güçlü argümanlara sahip olması nedeniyle terk edilmek üzeredir. Kardukların öncelikle dilbilimsel nedenlerle Kürtlerin ataları olamayacağına ispatlandığı ve buna ek olarak tarihsel ve coğrafi olarak da Kardukların Kürtlerin ataları olmasının olanaksız olduğu ileri sürülmektedir.¹⁰⁹

Kürtlerin kökeniyle ilgili ikinci önemli görüş Minorsky'nin Kürtlerin Med-İskit kökenli olduğunu ileri süren tezidir.¹¹⁰ "Med Tezi" 19. yüzyılın ilk yarısında Barthold Georg Niebuhr tarafından da işlenmiştir.¹¹¹ Ancak Minorsky bu tezi daha popüler kılan çalışmalara imza atmıştır. Doğu Bilimcisi Minorsky Kürt tarihçileri ve yazarları tarafından bugün de yaygın bir şekilde kabul gören tezinde Kürtlerin, tarihi ve coğrafi nedenlerden ötürü, *Atropetene* de denilen bugünkü Azerbaycan'daki Küçük Medya'dan yayılmaya başlamış olabileceklerini kabul etmek gerektiğini ileri sürer.¹¹² Minorsky, Karduk tezini yalnızca etimolojik temellere dayandığından dolayı yeterince güvenilir bulmamakta ve her türlü karışıklığı önlemek için diğer kavimleri bir yana bırakarak sadece Kürtçe konuşan "Kürtler" üzerinde durmaktadır.

---

¹⁰⁷ M. Garzoni, "Grammatica e vocabolario della lingua Kurda", Rome, 1787, Ferdinand Hennerbichler, **The Origin of Kurds**, içinde s. 64.

¹⁰⁸ G. Campanile, "Storia della regione del Kurdistan e delle sette di regione ivi esistenti", Naples, 1818. Ferdinand Hennerbichler, **The Origin of Kurds**, içinde s. 64.

¹⁰⁹ John Limbert, "The Origins and Appearance of the Kurds in pre-Islamic Iran", **Iranian Studies**, Vol. 1, No. 2 (Spring, 1968), pp. 41-51, s. 44.

¹¹⁰ F. Hennerbichler, 2012, s. 64.

¹¹¹ **ibid**

¹¹² B. Nikitin, 2002, s. 34.

Minorsky'ye göre tarihi ve coğrafi olgular göz önüne alındığında Kürtler birbirine çok yakın Med lehçeleri konuşan Mardlarla Kyrtlerin birleşmesinden ortaya çıkan bir topluluktur. Öte yandan yine Minorsky'ye göre Kürtler buldukları bölgeden batıya doğru yayılırken bir çok diğer yerli unsuru da bünyelerine katmışlardır.¹¹³

Minorsky'nin Kürtlerin Küçük Medya'dan göç ettiklerine dair çalışmasına karşı olarak Marr, Kürtlerin bugün yoğun olarak yaşadıkları bölgeye atalarının göçü ile gelmediklerini, aksine Kürtlerin bölgedeki yerel halklardan birisi olduğunu iddia etmektedir. Aslında Marr'ın tezi Kürtlerin kökenine ilişkin üçüncü önemli görüşü oluşturmaktadır. Marr'a göre Kürtler Küçük Asya'nın dağlık bölgelerinin yerlileridir ve Kürt dili, dünyanın başka bir yerinde değil burada oluşmuştur.¹¹⁴ Marr burada Kürt dilinin zaman içerisinde dönüşerek oluştuğunu da belirtir. Minorsky'nin görüşleriyle bu noktada uyuşmaz olsalar da her ikisi de Kürtlerin etnik oluşumunda Medlerin rolünün önemini ileri sürmektedir.¹¹⁵ Kürtlerin kökenlerine ilişkin çalışmalar hala devam etmektedir ve bu çalışmalar disiplinler arası bir hal almaya da başlamıştır. Linguistik, kültürel, tarihsel ve coğrafi veriler artık genetik faktörlerle de desteklenerek çalışmalar çok yönlü yürütülmektedir.¹¹⁶

Kürt tarihi üzerine çalışanlar Kürtlerin kökenleri hakkında farklı rivayetler, anlatılar ve hatta mitsel ifadelerle dayansalar da ortak bir görüş olarak Kürtlerin tarih sahnesine yeniden çıkışlarının başlangıcınının 16. yüzyılın ilk yılları olduğu söylenebilir.¹¹⁷ Çaldıran Savaşı'yla (1514) başlayan bu dönem Kürtlerin siyaset

---

¹¹³ **ibid**, s. 38.

¹¹⁴ B. Nikitin, 2002, s. 41.

¹¹⁵ **ibid**, s. 42.

¹¹⁶ Özellikle Medlerle Kürtler arasındaki akrabalık için bkz. Nazanin Tamari, "Medler Kürt müydü?", **Kürt Tarihi**, Sayı: 16, Ocak-Şubat 2015, s.46-51.

¹¹⁷ C. Kutschera, 2001, s. 18.

sahnesinde belirgin biçimde yer almaya başladığı yıllardır ve Kürt tarihiyle ilgili ilk eser olarak görülen *Şerefname* de bir Kürt tarihçisi olan Şerefhan Bitlisi tarafından bu dönemde yazılmıştır. Çaldıran Savaşı'ndan hemen sonra¹¹⁸ Yavuz Sultan Selim kendisini savaşta destekleyen Kürt beyleriyle bir antlaşma imzalamış ve bu antlaşmayla Kürtlere verilen imtiyazlar Kanuni Sultan Süleyman döneminde de devam etmiştir. Bu antlaşmadan önce İdris-i Bitlisi isimli bir Kürt beyi, Safevilerle Osmanlı arasında seçim yapmakta zorlanan Kürt beylerini ikna etmekle görevlendirilmiş ve İdris-i Bitlisi yirmi sekiz Kürt beyi ile Amasya'da bir araya gelmiştir. İddiaya göre İdris-i Bitlisi yanında Yavuz'un mühürlediği, boş beratlar, bayraklar, hediyeler getirmiş ve beratları ihtiyaca ve talebe göre doldurmuştur.¹¹⁹

Kürt Beyleri ile Yavuz Sultan Selim arasında Amasya'da karşılıklı olarak kabul edildiği ileri sürülen özerklik şartları şu şekildedir: 1) Kürt emirler atalarından kendilerine intikal eden topraklarda, bağımsız olarak, geleneksel düzenlerini koruyacaklardır. Bu emirlikler eskiden olduğu gibi, babadan oğula intikal edecektir, 2) Osmanlılar bir yabancı devletle savaştığında Kürt beyleri kuşanmış silahlı süvarileriyle Osmanlı ordusuna katılarak savaşacaklar ve dışarıdan bir saldırı olursa ortak düşmana karşı koyacaklar, aynı şekilde Osmanlılar da Kürtleri düşmanlarına karşı koruyacaklardır, 3) Kürt emirler Osmanlı Devleti'ne her yıl tespit edilecek bir vergi vereceklerdir.¹²⁰ Şakir Epözdemir bu anlaşmayı “Kürtlerin gerçekten bir ulus olarak ve bir bütün olarak Türklerle kader birliği yaptığı dönem” olarak

¹¹⁸ *Şerefname*'de Çaldıran Savaşı'ndan önce Yavuz Sultan Selim'in emri ile Osmanlı vilayetinde yaşayan Alevilerin öldürülmesi hakkında herhangi bir şey yazılmamıştır. Şemsi bu verilerin olmamasını yazarın siyasi durumu ve Osmanlılar'la olan ilişkisini göstermesi açısından önemli olduğunu belirtmektedir (M. İ. Şemsi, **Şerefname ve Şerefxanê Bedlisi**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010, s. 44.)

¹¹⁹ <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/idris-i-bitlisimevlana-mi-iblis-mi-1102232/> Erişim tarihi: 3 Mart 2017, Saat: 14.35.

¹²⁰ Altan Tan, **Kürt Sorunu/Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 80.

tanımlamaktadır.¹²¹ 1514 Amasya Antlaşması'ndan 19. yüzyıl başlarına kadar Kürtlerin Osmanlı Devleti'yle olan ilişkisi genellikle saray ve Kürt beyleri arasındaki dönemsel ve konjonktürel anlaşma ve çatışmalarla farklı seyirler halinde olsa da 16. yüzyılın başlarında Kürtler arasındaki dayanışma eğiliminin Akkoyunlu Devleti'nin çöküşü nedeniyle artmaya başladığı görülmektedir. Bu dönemle birlikte geleneksel rekabet ve çekişmelerin yerini merkezi bir yapı ve tek bir lider arayışına bıraktığı ileri sürülmektedir.¹²² İşte bu dayanışma ağı etnik bilincin birkaç yüzyılda daha fazla gelişmesine yardımcı olacak ve 19. yüzyılda gözlemlenen ve Kürt milliyetçiliğinin ilk nüvelerini oluşturan başkaldırı ve çatışmalara doğru evrilecektir.

2.1. Osmanlı Modernleşmesi ve Kürtler

McDowall 18. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlıların önemli krizlerle yüz yüze kaldığını ve kendi hinterlandındaki kontrolünü kaybetmeye başladığını belirtmektedir.¹²³ Üstüste yaşanan toprak kayıpları, sanayi ve teknoloji alanındaki gelişmelerle Batı'nın askeri anlamda üstün konuma geçmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun krizlerinin derinleşmesine de neden olmuştur. Yaşanan sıkıntı ve krizlerin modernleşme çabalarıyla atlatılabileceği düşüncesi yeni ve köklü değişimleri beraberinde getirmiştir.

Bu köklü değişiklikleri gerçekleştirmek için 3 Kasım 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ve fermanla birlikte gerçekleşen siyasi, mali, hukuki ve idari düzenlemeler, aynı zamanda, Kürtlerin Osmanlı Devleti'yle olan ilişkilerinde de bir dönüm noktası olarak görülebilir. Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nin klasik

¹²¹ Şakir Epözdemir, **1514 Amasya Anlaşması, Kürt-Osmanlı İttifakı ve Mevlana İdris-i Bitlisi**, Peri Yayınları, İstanbul, 2005, s. 19-20.

¹²² Lazarev ve Mihoyan (ed), 2007, s. 81.

¹²³ David McDowall, **A Modern History of the Kurds**, I.B.Tauris & Co Ltd, New York, 1996, s. 38.

idari yapısı değiştirilerek merkezi yapıyı güçlendirme ve merkezin sahip olduğu idari ve politik gücün taşrada hayata geçirilmesi yoluna gidilmiştir. Ancak bu yeni düzenlemelerin merkezden uzak bölgelerde hayata geçirilmesi beklenildiği kadar kolay olmamıştır.¹²⁴ Tanzimat Fermanı'yla birlikte idari örgütlenmelerde yapılan değişiklikler özellikle Kürt beylerinin tepkisini çekmiş ve kendi statülerine bir tehdit olarak algılanan bu köklü değişiklikler çeşitli ayaklanmalara neden olmuştur. İşte bu dönemde yaşanan en önemli ayaklanmalardan birisi Botan Miri Bedirhan Bey ayaklanmasıdır.

2.1.1. Aşiretten Etnik Bilince İlk Adım: Bedirhan Bey

Tanzimat uygulamasına en büyük tepki Cizre ve Hakkari yöresinden gelmiştir. Tanzimat'tan önce bölgede mütesellimlik¹²⁵ yapan ve yüzyıllar boyu bölgeyi yöneten bir aileden gelen Bedirhan Bey, Redif Askeri Teşkilatı'nın kurulmasıyla beraber Redif Miralayı olmuştur.¹²⁶ Cizre-Bohtan emiri olarak uzun süre devlete sadık kalmış olan Bedirhan Bey, Diyarbakır'da Tanzimat Fermanı'nın uygulanmaya başlanması ile birlikte bölgede bir isyan çıkarmış ve 1843-1848 yılları arasında Osmanlı Devleti söz konusu isyanla ciddi biçimde meşgul olmak zorunda kalmıştı.¹²⁷ Kutschera'ya¹²⁸ göre Bedirhan Bey dağılmış durumda olan güçlü aşiretleri kendi etrafında toplamış ve aşiretler arasında var olan ihtilafları ortadan

¹²⁴ Cabir Doğan, "Tanzimat'ın Van'da Uygulanması ve Han Mahmud İsyanı", **History Studies**, Vol. 3/2, 2011, 147-162, s. 147.

¹²⁵ Mütesellim vali veya sancakbeyleri görev yerine ulaşmaya kadar geçecek sürede görevlendirilmiş olan yöneticilerdi. Bu süre zarfında sancağın hem idari hem de mali işlerine bakıyorlardı. Mütesellimlik için bkz. İbrahim Erdoğan, "Sancaktan Mukâta'aya Geçiş Sürecinde Harput Sancağında Ehl-i Örf Taifesi", **OTAM Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 20, 2006, 117- 147.

¹²⁶ Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi**, (Der. Tülay Ercoşkun), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 193-194.

¹²⁷ Cabir Doğan, "Bedirhan Bey İsyanı- Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl, 2010/2, Sayı: 12, s. 15-38, s. 17

¹²⁸ C. Kutschera, 2001, s. 23.

kaldırarak Kürt topluluklara ulusçu bir nitelik kazandırmıştır. Kutschera,¹²⁹ Emir Bedirhan'ın aşiretinin sınırlı ufkunu ve çerçevesini aşarak modern çağların ilk Kürt devletini ve ulusunu oluşturmayı başardığını ileri sürmektedir.¹³⁰

Bedirhan Bey 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne vermekle yükümlü olduğu askeri desteği vermeyerek muhalif bir tavır sergilemişti¹³¹ ancak asıl sorun Osmanlı Devleti'nin 1830'lu ve 1840'lı yıllarda Doğu Anadolu'yu ıslah etme, yani doğrudan askeri ve mülki egemenliği altına alarak Fransız örneğine göre bir eyalet yönetimi kurma çabası içine¹³² girdiğinde başlayacaktı. Tanzimat Fermanı'yla gerçekleştirilmek istenilen değişim ve dönüşümler bölgede uygulanma gücüne ulaşamadığından geleneksel ilişkilerin de her geçen gün daha fazla gerilmesine neden oluyordu. Örneğin bölgedeki Müslüman-Hıristiyan güç dengesi de bu bağlamda önemli bir değişime uğramaya başlamıştı.¹³³ Cabir Doğan'ın¹³⁴ aktardığı gibi Nasturilerin en büyük aşireti olan Tiyariler özellikle Tanzimat sonrasında Hıristiyan Avrupa ve Amerika'nın yakınlığını fırsat bilerek bölgedeki Kürt beylerine ve hükümete vergi vermekten kaçınmış ve Tanzimat'ın Müslümanları ve gayrimüslimleri her alanda eşit bir statüye getirmesi de Nasturilerin yıllardır tâbiyeti

---

¹²⁹ *ibid*, s. 24.

¹³⁰ Bedirhan Bey döneminin iki büyük "reisi" olan Hakkari Miri Nurullah Bey ve Muş'lu Mahmud Han'la, öbür yandan hem kendi yakın çevresindeki hem de Muş ve Kars'a kadar uzanan uzak bölgelerdeki daha küçük "reisliklerle" ittifak yaptı (Martin van Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 275). 1900 yılında kurulan Kürdistan Azm-i Kavî Derneği üyesi olan Ahmed Ramiz Emir Bedirhan'ın ailesi hakkında şunları yazmaktadır: "... Kürdistan emirlik makamına erişmiş bir aile olmuşlar ve birbirlerine bu makamı veraset yoluyla devrederek adaletlerini ve üstün karakterlerini tebaalarının nazarında bilfiil ispatlayıp ortaya çıkarmışlardır. Öyle ki Kürt unsuruna, kendileri için neredeyse doğuştan denebilecek derecede bir hürmet hissi ve saygınlık bırakmışlardır" (Ahmed Ramiz, **20. Yüzyılın Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek**, BGST Yayınları, İstanbul, 2007.)

¹³¹ A. Safrastian, **Kurds and Kurdistan**, The Harvill Press, Londra, 1948. Bruinessen, 2013 içinde s. 274.

¹³² C. Doğan, 2010, s. 4.

¹³³ *ibid*, s. 5.

¹³⁴ *ibid*, s. 5.

altında oldukları Kürt beylerine karşı baş kaldırıp yönetimlerini tanımamalarına meyletmelerine neden olmuştur.¹³⁵ Söz konusu gerilimler 1843’de Hıristiyan bölgelerini istila etmiş olan Emir Bedirhan’ın 1846’da Nasturilere karşı bir sefer düzenlemesine neden olmuştur.¹³⁶ İngiliz *The Sunday Times* gazetesinde 5 Ocak 1844 tarihinde yayınlanan “Nasturi Hristiyanları” isimli makalede, Bedirhan Bey’in 1843 yılındaki Nasturi Harekâtı sırasında yaklaşık 3800 kişiyi öldürüldüğü belirtilmektedir.¹³⁷ Aboona bu saldırıları bir soykırım olarak nitelemektedir.¹³⁸ Nasturilere karşı yapılan bu sefer ve katliamlar Fransa ve İngiltere tarafından şiddetle protesto edilmiş ve gelen baskılar nedeniyle Osmanlı Sultanı Bedirhan Beyi cezalandırmak için bir sefer düzenlemek zorunda kalmıştır.¹³⁹ Bedirhan Bey 1847’de Osmanlı güçlerine teslim olmuş ve önce Kandiye sonra da Şam’a sürgün edilmiş ve 1868’de de ölmüştür.¹⁴⁰

Bedirhan Bey’in Kürt tarihi açısından önemi ilk defa geniş çaplı bir Kürt birlikteliğini oluşturabilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Feodal bir bey olmasına karşın kendi döneminde diğer feodal beylere hakimiyetini kabul ettirmiş ve geniş bir coğrafyada hakimiyet kurabilmiştir. Bazı Kürt milliyetçilerinin Bedirhan Bey’in bağımsız bir Kürdistan kurma amacının olduğu yönündeki iddialarına karşın Bruinessen bu iddiayı doğrulayacak bir verinin olmadığını, isyanın özellikle Botan eyaletinin ikiye ayrılarak Diyarbakır ve Musul eyaletleri arasında pay edilmesine yönelik yeni bir idari örgütlenme projesinden dolayı çıkmış olabileceğini

---

¹³⁵ Sinan Hakan, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)**, Doz Basım Yayın, İstanbul, 2007, s. 158

¹³⁶ C. Kutschera, 2001, s. 26.

¹³⁷ Hacer Yıldırım Foggo, **Kırmızı Püskül, Nesturiler 1843 – 1846 Katliamı**, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2002

¹³⁸ Hirmis Aboona, **Assyrians, Kurds and Ottomans, Intercommunal Relations on the Periphery of the Ottoman Empire**, Cambria Press, Amherst, New York, 2008, s. 284.

¹³⁹ C. Kutschera, 2001, s. 26.

¹⁴⁰ **ibid**, s. 27.

belirtmektedir.¹⁴¹

Bedirhan Bey ayaklanmasının nedenleri ne olursa olsun bölgede birbirinden bağımsız ve hatta zaman zaman düşman olarak hareket eden feodal beylerin bir araya gelmesinin ilk örneği olarak görüldüğünden Kürt tarih yazımında önemli bir yer kapsamaktadır. Örneğin Celadet Ali Bedirhan¹⁴² Bedirhan Bey ayaklanmasının bastırılmasını Kürt feodalitesinin, Osmanlı yönetimi tarafından kendi yapılanmasını kırmaya yönelik her türlü girişimine karşı koyduğu, kanlı bir başkaldırılar dizisinin başlangıcı olarak görmektedir.¹⁴³ Kürtlerin ortak tarihinde Bedirhan Bey ayaklanmasının yeri oldukça önemlidir ancak Şeyh Ubeydullah Ayaklanması'nın modern anlamda Kürt milliyetçiliğinin nüvelerinin ortaya çıktığı ilk ayaklanma olduğu ileri sürülebilir.

2.1.2. İlk Kürt Milliyetçisi: Şeyh Ubeydullah

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Şeyh Ubeydullah ağır vergileri ve 1879'da kötü geçen hasadı öne sürerek önce devletle toplanan vergiler konusunda pazarlık yapmış, ama istekleri yerine gelmeyince Nasturilerin de desteğini alarak 1880'de Osmanlı Devleti'ne isyan ettiğini açıklamıştı.¹⁴⁴ Rus General Zeleniy, Kafkas Sancağı Genel Kurmaylığı'na 15 Şubat 1880 tarihli Şeyh hakkında gönderdiği raporda “Türkiye'nin içinde bulunduğu zayıflıktan hareketle, onun tamamen çökeceği görüşünde olan Şeyh, Türkiye'den ayrılıp tam bağımsız olmak

¹⁴¹ M. v. Bruinessen, 2013, s. 275-276.

¹⁴² 1893'te İstanbul'da doğan Celadet Ali Bedirhan Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas cephesinde bulunmuş imparatorluğun dağılmasından sonra da Kürt aşiretlerinin birliğini sağlamaya çalışmıştır. 1925'te Kahire'ye geçen Bedirhan daha sonra Suriye'ye yerleşmiş ve orada bazı Kürt aydınlarıyla birlikte Xoybun örgütünün kuruluşunda rol almıştır. Kürt dili üzerine uzun yıllar çalışan Bedirhan *Hawar* ve *Ronahi* adlarıyla da iki Kürtçe dergi çıkarmıştır.

¹⁴³ Celadet Ali Bedirhan, **Kürt Sorunu Üzerine**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1997, s. 15.

¹⁴⁴ Ayşe Hür <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/27464.pdf>, Erişim tarihi: Ağustos 2016

istiyor” diye yazmıştır.¹⁴⁵ Talepleri arasında Kürdistan’ın bağımsız bir bölge olarak tanınması olan Ubeydullah’ın Başkale’deki İngiltere Konsolos Yardımcısı Clayton’a yazdığı mektuptaki bazı ifadelerde o dönemde bir kimlik olarak Kürtlüğün şekillenmeye başladığını düşündürür ibareler bulunmaktadır.¹⁴⁶ Bunun dışında Şeyh Ubeydullah’ın Hakkari’nin Şemdinan kazasına bağlı Nehri köyünde yapmış olduğu konuşmada da milliyetçi öğeler fazlasıyla bulunmaktadır: “Osmanlı İmparatorluğu bundan 550 yıl önce kurulmuştur. Osmanlılar halifeliği kanunsuz olarak ele geçirerek ayaklanmalara neden olmuştur. Şeriat halifenin Hz. Muhammed’in soyundan olmasını şart koşuyor. Binaenaleyh Osmanlıların İslam alemi üzerindeki başkanlıkları kanunsuzdur”.¹⁴⁷ Bu açıklamalar Şeyh’in Osmanlı’ya karşı isyanına da meşru bir zemin hazırlar niteliktedir. Bundan başka Şeyh Ubeydullah’ın “...Yalnızca biz Osmanlı Türkiye’sindeki Kürtler değil, İran’daki Kürtler de bu iki zalim ve prangacı devletten kurtulmalıyız. Ecdadımız, din yolunda ve vatanın bağımsızlığı için kendimizi feda etmemizi bize emretmiştir” dediği de ileri sürülmektedir.¹⁴⁸ Bu konuşmalara ek olarak Şeyh’in çeşitli kişi ve devletlere gönderdiği mektuplara bakıldığında kendisini başarıya götüreceği her yolu mubah gördüğünü ve hangi devlet olursa olsun kendisine özerklik sağlayacak devletin yanında yer almak istediğini rahatlıkla görmekteyiz.¹⁴⁹ Benzer şekilde, konuyu İran arşivlerine dayanarak araştırmış olan Sarıkçioğlu da Şeyh’in Kürdistan hükümdarı olmayı düşlediğini belirtmektedir.¹⁵⁰

---

¹⁴⁵ Melike Sarıkçioğlu, “İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, Haziran 2013, 1-35, s. 12

¹⁴⁶ Ayşe Hür <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/27464.pdf>

¹⁴⁷ P. İ. Averyanov, **Osmanlı-Rus ve İran Savaşları’nda Kürtler**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1995.

¹⁴⁸ Abdurrauf Sinno, **Osmanlı’nın Sancılı Yıllarında Araplar-Kürtler-Arnavutlar**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011, s.131

¹⁴⁹ Melike Sarıkçioğlu, 2013, s. 33.

¹⁵⁰ **ibid**, s. 34.

Bu dönemde açığa çıkan milliyetçiliğin kültürel-linguistik vurgusunun yüksek olduğu görülmektedir. Bozarlan¹⁵¹ 1880 yılında baş gösteren Şeyh Ubeydullah Ayaklanması ile ilk emareleri görülen Kürt milliyetçiliğinin daha sonra Avrupa'daki Jön Türk organlarından birisini oluşturan *Kürdistan* Gazetesi ile yazılı bir miras bırakmaya başlayacağını ileri sürmektedir. Bozarlan 1914'e kadar kültürel düzeyde devam edecek Kürt milliyetçiliğinin 1914'ten sonra siyasal bir milliyetçiliğe dönüşeceğini belirtir¹⁵² ve 1914'teki Bitlis, Barzan ve Soran isyanlarının bu geçişin önemli adımlarını oluşturacağını ileri sürer.

Şeyh Ubeydullah Ayaklanması'ndan 1914 yılındaki Bitlis, Barzan ve Soran Ayaklanmalarına kadar geçen sürede ise Kürtlerin Osmanlı Devleti ve İttihat ve Terakki Partisi ile olan ilişkisi, dönemin genel özelliği olduğu üzere, siyaseten dalgalıdır.

2.1.3. Bir Üst Kimlik Olarak Osmanlılık ve Kürt Kimliğinin Netleşen Sınırları

Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu gerileme döneminde yaşadığı sorunları çözebilmek için modernleşme ve merkezileşme çabalarını artırdı. Bunun yanı sıra imparatorluğun dağılma sürecine gireceği korkusu, 19. yüzyılın sonlarına doğru, "Osmanlılık" bilincinin vurgulanmasıyla aşılmaya çalışıldı. Osmanlı aydınlarının büyük bir kısmı bu kötü süreçten en az zararla çıkılabilmesi için din, dil ya da milliyet gibi farklılıkların Osmanlı kimliği altında eritilmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Uygulamada 1839 Hatt-ı Şerif-i Gülhane, 1856 Hatt-ı Hümayun, 1869

¹⁵¹ Hamit Bozarlan, "Kürt Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik Cildi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 841.

¹⁵² **ibid**

Vatandaşlık Yasası ve Kasım 1876 Anayasasıyla kimi önemli değişiklikler yapılmaya çalışıldı ve özellikle gayrimüslimlere çeşitli imtiyazlar verildi.¹⁵³

Ancak İmparatorluk Birinci Dünya Savaşı'na doğru giderken Türk olmayan unsurların imparatorluktan kopabileceği düşüncesiyle beslenen Türkçülük akımı güçlenmeye başladı. Türkçülük İttihat ve Terakki Cemiyeti çevresinde Ziya Gökalp gibi düşün insanları tarafından savunuluyorken, Çarlık Rusyasından gelen Yusuf Akçura ve Hüseyinzade Ali gibi isimler de Türkçülüğün temellerini sağlamlaştırıyordu. Ziya Gökalp ve Fuad Köprülü genel olarak Türkçülüğü Osmanlılık anlayışının tamamlayıcısı olarak görüyorlar ve Osmanlı'nın kurtuluşu için buradan hareketle bir söylem geliştirmeye çalışıyorlardı.¹⁵⁴

Kürtler de bu dönemde bu üç tarz-ı siyasetten (İslamcılık, Osmanlılık ve Türkçülük) ziyadesiyle etkilenmişler ve imparatorluğun özellikle Doğu bölgelerinde yaşadığı sorunların çözümünde kritik görev ve roller almışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'yla Kürtlerin ilişkileri açısından özellikle Sultan Abdülhamid'in iktidarda olduğu 1876-1909 yılları arasındaki en önemli şey Kürt aşiretlerinden oluşturulan Hamidiye Alayları'dır.

Hamidiye Alayları, Sultan Abdülhamid tarafından 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinden hemen sonra, 1891 yılında oluşturulmaya başlanmıştır. Alaylar aşiretin büyüklüğüne göre üç ile altı bölükten oluşuyor, silah ve masraflar ise hazineden karşılanıyordu. Her alayın başında kendi aşiret reisi olmak üzere kaymakam

---

¹⁵³ Djene Rhys Bajalan, **Jön Kürtler, Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Kürt Hareketi (1898-1914)**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010, s. 36.

¹⁵⁴ **ibid**, s. 37.

rütbesinde bir paşa bulunuyordu. Bu aşiretlerden öşür¹⁵⁵ ve ağnam¹⁵⁶ dışında vergi alınmıyordu. 1891 yılından 1908 yılına kadar geçen sürede toplam 65 adet Hamidiye Alayı kurulduğu bilinmektedir.¹⁵⁷ Hamidiye Alayları'nın bir kaç nedenden ötürü kurulduğu ileri sürülmektedir. Bunlar: 1) Sürekli sorunlar yaşanan ve tehdit olarak görülen Rusya'ya karşı sınırda Kürtlerden bir set oluşturmak, 2) Kürtleri, denetim altına almak, 3) Kürt elitini hükümetin yanına çekmek ve Kürtlerin asimilasyonunu kolaylaştırmak, 4) Batılı devletler tarafından kışkırtıldığı düşünülen Ermenilere karşı kullanmak, 5) İran Kürtlerini yanına çekerek Ortadoğu'da eski güçlü günlerine dönmek, 6) İslam kimliği altında uluslaşma süreci kontrol altına alınarak Kürt kimliğini eritmeye çalışmak.¹⁵⁸

Akyol, Tanzimat'ın temel politikalarını devam ettiren, hatta bürokratik modernleşme ve eğitim alanlarında daha da geliştiren II. Abdülhamid'in Kürtler için yapısal bir reform getirmek yerine, onları mevcut feodal yapıları içinde Osmanlı sistemine bütünleştirme yolunu seçtiğini belirtmektedir.¹⁵⁹ Ancak Alayların kuruluş amacı ne olursa olsun bu süreç Hamidiye Alayları'na katılan Kürt aşiretlerin diğer aşiretlere baskı yapması sonucunu doğurmaya ve kentli tüccarlara ve özellikle de Ermenilere karşı baskıları görülmeye başlanmıştır.¹⁶⁰ Fakat Hamidiye Alayları pratiğinin belki de en önemli sonuçlarından üçü şunlardır: 1) Alevi Kürtlerle, Sünni Kürtler arasındaki ayrışmanın derinleşmesine neden olması, 2) Daha sonraki Kürt isyanlarında bu alaylarda yer alan beylerin ve subayların etkin rol oynamaları ve

¹⁵⁵ Eskiden zirai ürünlerden onda bir oranında alınan vergi.

¹⁵⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nda koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvan sahiplerinden alınan vergidir.

¹⁵⁷ Altan Tan, 2014, s. 99.

¹⁵⁸ M. S. Lazarev ve Ş.X. Mihoyan, 2007, s. 161 ve Altan Tan, 2014, s. 100-101.

¹⁵⁹ Mustafa Akyol, **Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek**, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2014, s. 41.

¹⁶⁰ Naci Kutlay, **Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 130.

belki de en önemlisi 3) Kürt milliyetçi duygularının boy verdiği, güçlü Kürt Şeyhleri Döneminin, bu alayların kurulup genişlemesiyle birlikte etkinlik kaybetmesidir.¹⁶¹

Hamidiye Alayları 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Kürtlerin Osmanlı Devletiyle olan ilişkisini göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Kürtler II. Abdülhamid döneminde sarayın politikalarına büyük ölçüde yaklaşmışlar ve dahası dönemin en önemli fikir ve siyasi hareketleri olarak görülen Yeni Osmanlılar ve Jön Türk hareketleri içerisinde de yer almışlardır.

2.2. Jön Kürtler ve Cumhuriyet

Bu dönemde Kürt milliyetçiliği açısından en önemli iki gelişme 1898'de Kahire'de *Kürdistan* gazetesinin basılması ve 1908 Devrimi ile 1914'te Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesi sırasında İstanbul'da ilk Kürt siyasi örgütlerin kuruluşu olmuştur.¹⁶² 19. yüzyılın hemen başları II. Abdülhamit'in yönetiminin en parlak yılları gibi görünse de imparatorluğun iç çelişkilerinin gittikçe arttığı ve aynı zamanda entelektüel ve elit kesimlerin kendilerine bir yön bulmaya çalıştığı yıllar olarak da değerlendirilebilir. Bu dönemde Kürtler de ilk olarak Osmanlı'yı çöküşten kurtaracak bir formül üzerinde çalışırken kurdukları derneklerle başlangıçta Jön Türkler'e destek vermişler ve kültürel ve siyasal faaliyetleriyle Kürt milliyetçiliğinin canlanmasına da katkı sunmuşlardır.

Bilindiği gibi II. Abdülhamit'in 1877'den sonra Kanun-i Esasi'yi yürürlükten kaldırması üzerine hem imparatorluk içinden hem de dışarıdan Abdülhamit muhalifi bir çok örgütlenme oluşmuş ve bu cemiyetlerin bir kısmı zamanla Jön Türkler adıyla

¹⁶¹ *ibid*, s. 131-132.

¹⁶² D. R. Bajalan, *Jön Kürtler, Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Kürt Hareketi (1898-1914)*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010, s. 86-87.

anılmaya başlanmıştır.

Ancak asıl amaç hiç kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğunun giderek hızlanan çöküşüne dur diyebilmektir. Jön Türk hareketinin ilk yıllarında cemiyet üyelerinin önde gelenleri arasında Kürtlere rastlanmamaktadır. Ancak ilerleyen yıllarda Jön Türklerin içerisinde bir grup 21 Mayıs 1889 tarihinde Askeri Tıp Mektebi'nde ilk Jön Türk grubu olan İttihad-ı Osmaniye Cemiyeti'ni kurdular. Kurucuları arasında iki Kürt, bir Arnavut ve bir Çerkez bulunmaktaydı. Kürt üyeler Diyarbakırlı Dr. İshak Sükuti ve Arapkirli Dr. Abdullah Cevdet'di.¹⁶³ Osmanlı milliyetçiliğini esas alan bu örgütlenme unsurların birliğini savunarak Osmanlıcı bir anlayışı benimsiyordu. Örneğin İshak Sükuti'nin 1 Ocak 1900 tarihli *Osmanlı* gazetesinde çıkan "Arnavutlar ve Kürtler" başlıklı makalesi buna gösterilebilecek örneklerdendir.¹⁶⁴ Kanlıdere¹⁶⁵ bu makale üzerine şu notları düşmektedir: "Sükuti bu makalesinde Kürtler arasında, Arnavutlar'da olduğu gibi istiklal hevesi olmadığını, ama zamanla bunun da olacağını söylemekte ve bir uyarıda bulunmaktadır. Sükuti Kürdistan'da ortaya çıkacak ihtilalin Rusya'nın Anadolu'ya serbestçe girmesine yol açacağını, Kürt uleması ve önde gelenlerinin bunu böyle bilmeleri konusunda uyarır ve şunları yazar:¹⁶⁶ "İran sınırında bulunan Kürt aşiretlerinden birkaçı bir çeşit imtiyaz talep etmek için birleşiyorlarmış. Bu meseleye hayret ettik... Bizim için kurtuluş çaresi, bütün Osmanlılar ittihat ve ittifak eyleyerek mevcut zalim iktidarı el birliğiyle iyileştirerek müreffeh yaşamaktır. Bu yol seçilmediği takdirde idam fermanımızı kendi elimizle imzalamış oluruz. Sonuç olarak diyoruz ki, birleşmek

---

¹⁶³ A. Tan, 2014, s. 105.

¹⁶⁴ N. Kutlay, 2012, s. 111.

¹⁶⁵ Ahmet Kanlıdere, "İttihat ve Terakki'nin Gölgede Kalmış Simalarından Doktor İshak Sükûfî (1868-1902)", **Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı**, Selçuk Üniversitesi Matbaası, 2013, 205-216, s. 213-214

¹⁶⁶ Osmanlıca'dan günümüz Türkçesine çeviriler Ezgi Andaç tarafından yapılmıştır.

kurtuluş nedenimiz, nifak ise hüsrân ve çaresizliğimizdir.”¹⁶⁷ Benzer şekilde Abdullah Cevdet’in de Jön Türklük faaliyeti döneminde Kürt milliyetçiliğine yakın durduğu ancak bu alanda ön planda olmayan bir entelektüel olduğu da belirtilmelidir.¹⁶⁸

1902-1907 arasında en etkili dönemini yaşayan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) Türkçülük yaklaşımını benimsemişti. Bu duruma rağmen Kürtler Abdülhamit’e karşı yapılan direnişte cemiyet saflarında önemli roller oynamışlardı.¹⁶⁹ Hem cemiyetin kurucuları hem de örneğin Şeyh Ubeydullah’ın oğulları gibi önemli figürler sultana karşı yürütülen muhalif hareketlere destek veriyor ya da bizzat katılıyorlardı.¹⁷⁰ İttihat ve Terakki Cemiyeti’ndeki Kürtler de diğer unsurlar gibi devrimi, devlet aygıtına karşı değil, onunla birlikte sürdürmeye çalışmaktaydı.¹⁷¹

1908 yılında ilan edilecek olan II. Meşrutiyet İTC’nin siyasi başarısı olarak tarihteki yerini almıştır. Burak’a göre¹⁷² 20. yüzyılın başlarında Osmanlı aydınlarına meşrutiyetin yeniden ilanı konusunda cesaret veren iki olay vardı. Bunlardan birincisi 1905 yılında Rusya’nın Japonya tarafından yenilmesi -meşrutiyetle yönetilen Japonya’nın Rusya’yı yenmesi, meşruti bir idare sayesinde Osmanlı İmparatorluğu’nun da aynı başarıyı gösterebileceği umudunu yaratmıştı-. Diğer olay

---

¹⁶⁷ Burada hatırlatmak gerekir ki Abdülhamit yanlısı Kürtler de mevcuttu. Özellikle Hamidiye Alayları içerisinde yer alan ve meşrutiyetin ilanı söz konusu olduğunda gayrimüslimlere hak verileceğini düşünen Kürtler Abdülhamit’e destek vermişlerdir. Kürtler arasındaki ikinci kesim de İslamcılardı. Sultanın İslamcı politikalarına büyük destek veren Kürtler Abdülhamit’in iktidardan indirilmesini ve yapılan değişiklikleri olumlu karşılamamıştı. (A. Tan, 2014, s. 110-111)

¹⁶⁸ Şükrü Hanioglu (2016), “Abdullah Cevdet: Kıyasız Bir Nehir”, **Kürt Tarihi**, Sayı: 25, Temmuz-Ağustos 2016, s. 24-30, s. 28.

¹⁶⁹ Bajalan, 2010, s. 86-87.

¹⁷⁰ **ibid**, s. 88.

¹⁷¹ Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s.9.

¹⁷² D. Mehmet Burak, “Osmanlı Devleti’nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri”, **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi) Dergisi**, Sayı 14, 2003, 291-318, s. 301.

ise İran'daki meşrutiyet hareketiydi. Bu da Müslüman bir ülkede halkın, hükümdarından anayasal bir belge koparabildiğinin ve Kur'an'ın anayasal bir rejime engel olmadığına göstergesi olmuştu. Bütün bu gelişmelerin dışında 1908 yılında Finlandiya'da Reval Limanı'nda İngiltere Kralı ile Rus çarının bir araya geldiği ve Osmanlı topraklarını yeniden paylaşma planları yaptıkları sızdığında İTC bir ayaklanma başlattı ve II. Abdülhamit baskılara dayanamayarak II. Meşrutiyet'i ilan etmek zorunda kaldı.

Meşrutiyetin ilanından yaklaşık bir yıl sonra 6 Nisan 1909'da gazeteci Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesi İstanbul'da büyük bir protesto gösterisine yol açtı. 13 Nisan 1909'da (Rumi takvime göre 31 Mart 1325) büyük bir ayaklanma gerçekleştirildi. Ayaklanma Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından bastırıldı ve ayaklanmanın müsebbibi olarak gösterilen İslamcı İttihad-ı Muhammedi Partisi, İTC tarafından kapatıldı. 31 Mart Vakası'nı izleyen dönemde rejim sertleşti ve çeşitli hak ve özgürlükler askıya alındı.¹⁷³ Meşrutiyetin ilanından hemen sonra Kürtler açısından iki önemli örgütün açıldığını görüyoruz. Bunlardan birincisi Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra İstanbul'da açılan *Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti*'dir.¹⁷⁴ Cemiyet Kürt aristokrat ailelerinden olan Baban, Nehri ve Bedirhanlar'a mensup aydınların ağırlıkta olduğu bir yapılanmaydı ve Kürt

¹⁷³ Füsün Üstel, "II. Meşrutiyet ve Vatandaşın İcadı", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt I, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 166-179, s. 167

¹⁷⁴ Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, 19 Eylül 1908 tarihinde Şeyh Abdülkadir ve Prens Emin Bedirhan tarafından İstanbul-Vezneciler'de kuruldu. Farklı politik görüşleri birleştiren dernek çok sayıda üyeye sahip oldu. Derneğin programı şöyleydi: Okullar açmak, Kürtleri idarî ve yargı görevlerine atamak, Kürtçe dilini resmi dil olarak kabul ettirmek, Kürdistan'ın muhtelif şehirlerinde üniversiteler açmak, anadilde siyasi gazete ve dergiler çıkarmak, mecliste Kürt temsilcilerinin de sürekli olarak bulunmasını sağlamak, Kürdistan'da ekonomiyi canlandırmak... Dernek, 9 Kasım 1908'de İstanbul'da "Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti" adıyla bir gazete çıkardı. Gazete, haftalık ve sekiz sayfa olarak yayımlandı. Ancak dokuz ay yayımlanabildi. Kültür ve eğitim içerikli makaleler gazetede önemli yer işgal ediyordu. Dikkat çeken makalelerin yazarları Said-i Kurdi (Bediüzzaman Said-i Nursi), İsmail Hakkı Babanzade ve ulusal hareketin diğer etkili düşünürleriydi. (Bkz. Malmisanij, **Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999.)

kültürünün geliştirilmesini asıl hedefleri olarak göstermekteydiler. Cemiyet Kürtlüğe, İslam'a, Osmanlılığa ve anayasaya bağlılığın esas olduğu bir “dayanışma cemiyeti” olarak ortaya çıkmıştı. Kürt aşiretleri arasındaki sorunlarla ilgilenen cemiyete, sadece İstanbul'da oturan ve Türkçe okuyup yazabilen Kürtler üye olabiliyordu. Kürtçe bilmek ise zorunlu değil, sadece arzulanan bir özellikti.¹⁷⁵ Cemiyet 1908 yılında *Kürd Teavün ve Terakki Cemiyeti* adıyla haftalık bir gazete çıkarmaya başladı. Gazetede Kürt hareketinin önemli ve etkin isimlerinden Said-i Nursi ve İsmail Hakkı Babanzade gibi isimler de yazıyordu. Gazetenin, cemiyet kurulduktan yaklaşık üç ay sonra, 11 Aralık 1908 tarihinde basılan birinci sayısındaki Türkçe yazılardan birisi olan İsmail Hakkı Babanzade'nin “Kürtler ve Kürdistan” başlıklı makalesinde milliyetçiliğin açık örneklerinden birisi verilmekte ve Kürt dilinin korunması gerekliliğine ilişkin şunlar söylenmekteydi:¹⁷⁶

“Geçmiş yönetim... diğer kavimlerin yalnız kafasını kesmeye çabalar iken Kürtlerin öncelikle dilini ve dili ile beraber kafasını kesmeye çalışmıştı. Sürekli baskı kafayı sersemleştirir, bir dili reddetmek bir milleti hem dilsiz hale getirir hem sersemleştirir. İşte bizce zulmün en acısı, en tamir kabul etmez yaralayıcı nedeni budur (...) Kürtler bu lisansızlık ile yalnız kavmiyetlerini değil mezheplerini bile kaybetmek üzereydiler (...) Bununla birlikte şimdi artık bu sıkıntı verici anıları bırakalım. Eski idare için utanç konusu ve yüz karası olan olayların üzerine bir sünger çekelim ve artık

---

¹⁷⁵ Habip Dursun, “Jin Dergisinde Kürt Milliyetçiliği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı, 2013, s. 19-20.

¹⁷⁶ Osmanlıca'dan günümüz Türkçesine çeviriler Ezgi Andaç tarafından yapılmıştır.

“gelecek bizimdir” diyerek dört elle konuşmaya ve çalışmaya sarılalım.”¹⁷⁷

Bu makalede İsmail Hakkı Babanzade Kürt kimliğinin “istikbaline” ilişkin kaygılarını dile getirmekteydi.¹⁷⁸ Bu noktada Kürt kimliğinin önemli bileşenleri olarak dilin ve dinin özellikle II. Meşrutiyet dönemi Kürt yazınına bakıldığında oldukça fazla ön plana çıkarıldığını fakat dini saiklerin dile nazaran ikincil planda tutulduğunu belirtmek gerekmektedir. Din bu dönemde özellikle “Osmanlılık” mefhumuyla birlikte Kürtlük bilincinin oluşmasında yardımcı bir unsur olarak ele alınmaktadır. Örneğin cemiyet gazetesinin birinci sayısında yayımlanan *Kürtler ve Kürdistan* başlıklı beyannamede şunlar yazılmaktadır: “Osmanlılık Kürtlüğü ve Kürtlük de karşılıklı olarak Osmanlılığı birleştirmiş... Allah korusun Osman(lı)lık mahvolursa Kürtlüğün izi kalmaz. Kürtlük, Allah etmesin çökmüş ve unutulmuş olursa Osmanlılık zayıf ve perişan olur.”¹⁷⁹

Dinin asıl mayasını oluşturduğu Osmanlı kimliğinin altında kendi diliyle var olabilen Kürt kimliği bu dönemde kültürel bağlamlarda öne çıkmaktadır. Ancak burada hemen belirtmek gerekmektedir ki Kürtler o dönemde kimliklerini öncelikle dil ve daha sonra da din üzerinden tanımlamakta ve hem kendileriyle hem de diğer etnik topluluk ya da devletle olan ilişkilerini bu iki unsur üzerinden şekillendirmektedirler.

---

¹⁷⁷ Malmisanij, *Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi*, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999, s. 138-139

¹⁷⁸ İsmail Hakkı Babanzade’ye göre Kürt kavmi önce İslam, sonra Osmanlı, sonra da Kürt idi; asla Osmanlılar’dan ayrılmamalıydı. (Malmisanij, 1999, s. 22-30).

¹⁷⁹ Malmisanij, 1999, s. 137.

Kürtlerin kendi dilleri ve kültürleri üzerinde durduğu, İTC'ne açık destek verdikleri bu dönemde Kürtlerin önemli bir kısmının da hala Abdülhamit yanlısı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Kürt şairi Cegerxwin dönemin önemli isimleriyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Said-i Nursi İttihatçılardan, Mele Selim ise padişahın yanındaydı. Her ikisi de Arapça birer kitap yazmıştı ve ikisi de Kürdistan’da etkili ve saygın alimlerdi. Said-i Nursi özgürlükleri övüyor, Mele Selim ise karşı çıkıyordu...”¹⁸⁰ Örneğin Nursi’ye göre Osmanlıların silahlı gücünün iyi amaçlar için kullanılmasında Jön Türkler son fırsatı oluşturuyorlardı.¹⁸¹

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti’nin gazetesinde genel olarak dilin geliştirilmesi, Kürt folklorunun zenginliği ve yazılı olmayan gerçek bir edebiyatın varlığına ilişkin yazılar yayımlıyordu. Daha politik yazılardaysa, büyük bir ihtiyatla ve açık olmayan bir tarzda, Kürt çocukları için Türkçe eğitimin bir zaman kaybı olduğu, Kürt aşiret birliklerinden ulusal bir güç oluşturmasının gerekli olduğu gibi vurgulara yer veriliyordu.¹⁸² 1909 Nisan darbesinden sonra İttihat ve Terakki’nin yaşanan sorunlara daha milliyetçi ve hatta ırkçı bir perspektiften yaklaşmasıyla birlikte Cemiyet 1909 yılının Temmuz ayında kapatıldı. Bundan böyle Türkçü bir çizgiyi benimseyen İTC zaman içerisinde 1911 yılına kadar diğer Kürt örgütlerini de tamamıyla kapattı.¹⁸³ Lazarev’e¹⁸⁴ göre Jön Türklerle “iyi ilişkiler” kurulan bu dönem Kürt milliyetçiliğinin tüm zaafalarını da ortaya çıkarmıştı. Hareketin elit bir yapıya sahip oluşu, ideologlarının ve uygulayıcılarının Kürdistan’ın zemininden

¹⁸⁰ Cegerxwin, **Hayat Hikayem**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2003, Aktaran, Altan Tan, s. 124.

¹⁸¹ Şerif Mardin, **Bediüzzaman Said Nursi Olayı, Modern Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişim**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 146.

¹⁸² C. Kutschera, 2001, s. 31.

¹⁸³ M. S. Lazarev ve Ş.X. Mihoyan, 2007, s. 173.

¹⁸⁴ **ibid**

kopuk oluşları ve Kürtlerin merkez iktidarı hedef alan kitlesel hareketleriyle zayıf bağları en önemli eksiklikler olarak göze çarpıyordu.

1908-1913 yılları arası Jön Türklerin milliyetçilik anlayışı daha belirgin hale gelmeye başladı ve bu siyaset Arnavutluk ve Suriye’de isyanlara neden olarak Balkan Harbi’nin (1913) patlamasını da körükledi. Böylelikle İTC imparatorluktaki Müslüman azınlıkları Türkleştirmek ve sınırlar dışındaki bütün Türkleri Turancılık idealine göre tek bir ülke halinde birleştirmek gayretini hızlandırdı.¹⁸⁵ Cemiyet’in 1913 programında anadil serbestisi açık bir şekilde yer almasına¹⁸⁶ karşın cemiyet kendisini Türk çıkarlarının ve Türkçülüğün örgütü olarak görüyor¹⁸⁷ ve politikalarını da buna paralel olarak geliştiriyordu.

Bu dönemde Kürtler iki önemli ayaklanma gerçekleştirdi: 1913-1914’te Bitlis-Hizan’da çıkan Mele Selim ve 1914’te Barzan’da çıkan Şeyh Abdusselam ayaklanmaları. Bu ayaklanmalar da milliyetçi talepler içeriyordu fakat Kürtlerle İttihatçıların ilişkisini asıl bozan olay 1914’te uygulanmaya başlanan *İskan-ı Aşair ve Muhacirin Müdiriyeti* politikaları oldu. Bir kanunla 1916’da Kürtçe yer adları Türkçe’ye dönüştürülmeye ve ardından Talat Paşa’nın emriyle savaş sırasında Kürtlerin Türk nüfusu içinde yüzde beş oranında dağıtılmasına başlandı. Amaç Kürtleri daha ‘medeni’ olduğu düşünülen Türk gruplarının arasında eriterek modernleştirmekti.¹⁸⁸ Kutlay’a göre yıllarca kendisini aşağı gördüğü Ermenilerin (gayri-müslimlerin) son yarım asırda kendisi ile eşit tutulması, bölgede bulunan Kürt

---

¹⁸⁵ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, AFA Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 44.

¹⁸⁶ Naci Kutlay, **İttihat Terakki Kürtler**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010, s. 215.

¹⁸⁷ ibid, s. 233.

¹⁸⁸ Ayşe Hür, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/27464.pdf>

ağalarının canını sıkıyordu.¹⁸⁹

Söz konusu ayaklanmalar bastırılrsa da Kürtlerin de dahil olacağı büyük bir sorun olarak Ermeni meselesi yavaş yavaş İmparatorluğun gündemine girmeye başlamıştı. İmparatorluğun Ermeni politikalarında Kürtler tehcir ve katliamların önemli bir parçası haline geldiler/getirildiler. Aslında Kürtlerle Ermenilerin aralarındaki ilişkinin sorunlu hale gelmeye başlamasının başlangıcı 19. yüzyılın sonlarına dayanmaktaydı. 1878 Osmanlı-Rus savaşında Ermeniler Kürt bölgelerine doğru ilerleyen Rus ordusuyla birlikte hareket etmişlerdi. 1887 yılında İsviçre’de sol eğilimli Hınçak ve 1890’da Ermenilere özerklik isteyen Taşnak örgütleri kurulmuştu.¹⁹⁰ Ermenilerin milliyetçi bir uyanış yaşamasından korkan Sultan Abdülhamit Kürt aşiret reislerini ve etkili dini liderleri Ermenilere karşı seferber etti.¹⁹¹ Bu seferberlik zamanla Ermenilere uygulanan şiddetin artışına neden oldu.¹⁹²

Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti topraklarında 1875-1925 yılları arasında yaklaşık 27 tane Ermeni örgütü kurulmuştu.¹⁹³ Kürtlerle Ermeniler arasındaki özellikle territoryal ortaklık nedeniyle çıkan çatışmalar devletlerin etkisi ve yönlendirmesi altında sistematik bir hale geldi ve bu çatışma zemini özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Kürtlerin Ermeni tehcirinde ve katliamlarında önemli roller oynamasına da neden oldu. Yaklaşık bir buçuk milyon Ermeni yaşadıkları topraklardan tehcir edildi ve Ermenilerin büyük kısmı sistematik saldırılar ve bir

---

¹⁸⁹ N. Kutlay, 1992 ve bu konuda yapılan önemli bir başka çalışma için bkz. Volkan Marttin, “Bir Osmanlı Kurumunun Adı ve Etkinliği Üzerine”, **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, Yıl: 2, Sayı:5, s. 14-30.

¹⁹⁰ A. Tan, 2014, s. 144.

¹⁹¹ **ibid**, s. 143.

¹⁹² Maya Arakon, “Kurds at the Transition From the Ottoman Empire to the Turkish Republic”, **Turkish Policy Quarterly**, Spring 2014, s. 139-148, s. 141.

¹⁹³ Cahit Külekçi, “Arşiv Vesikalarına Göre Osmanlı Devleti’nde Ermeni Cemiyetleri (1875-1925 Yılları Arası)”, **İstem**, Yıl 8, Sayı 15, 2010, s. 143-157

kısmı da ağır tehcir koşulları nedeniyle hayatlarını kaybettiler. Bu büyük kitlesel kırım Kürtlerin saldırıları nedeniyle daha da büyüdü. Ermeni meselesi daha sonra Kürtlerle Ermeniler arasında bir yüzyıl boyunca yaşanacak tartışmaların da başlangıcını oluşturdu.¹⁹⁴

2.2.1. Mustafa Kemal: Verilen Sözler, Verildiği Sanılan Sözler

I. Dünya Savaşı'nda Kürtler Osmanlı İmparatorluğu ve dolayısıyla İTC ile, genel anlamda, ortak hareket etmekteydi. Ancak Osmanlı Devleti'nin savaştan yenilgiyle çıkması, çeşitli ulusların bağımsızlıklarını ellerine alması ve İTC yöneticilerinin yurtdışına kaçması Kürtlerin de siyaseten yeni bir döneme girmesine yol açtı. 1918'in kaos ortamında Kürt milliyetçiliğinin belki de ilk temsilcisi olarak sayabileceğimiz *Kürdistan Teali Cemiyeti* kuruldu.¹⁹⁵ Cemiyetin başkanı Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Abdülkadir, başkan yardımcısı ise Emir Ali Bedirhan'dı. Cemiyetin önde gelen diğer kişilerine¹⁹⁶ bakıldığında hemen hepsinin orduda ya da Osmanlı devlet aygıtında yüksek düzeydeki kadrolarda oldukları görülmektedir.¹⁹⁷ Cemiyete başkanlık eden Seyit Abdülkadir Osmanlı yönetimine bağlı bir özerk Kürdistan amacını gütsede, cemiyetteki diğer büyük aileler olan Bedirhan ve Baban aileleri Kürtlerin özerkliğini değil bağımsızlığını istiyorlardı. Bu nedenle cemiyet içerisindeki tartışmalar ve ayrışmalar arttı. Bedirhan ve Baban aileleri ayrılarak Kürt *Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti*'ni kurdular. Cemiyetin *Jin* dergisine karşılık da *Jin*

---

¹⁹⁴ Bir görüşe göre Abdülhamit "Ermeni korkusunu" abartarak Kürtleri kendisine bağlamıştı. Benzer şekilde İttihatçılar da aynı politikaya sadık kalarak özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra Ermenistan korkusunu körüklemiş ve Kürtleri ayrılıkçı fikirlerden uzak tutmayı başarmıştı. Bu konuda bkz. Fırat Aydınkaya (2016), "Kürtlerde Ermeni/stan Korkusunun Kökenleri", **Kürt Tarihi**, Sayı: 23, Mart-Nisan 2016, s. 16-25.

¹⁹⁵ D. R. Bajalan, s. 142.

¹⁹⁶ Harputlu Remzi Bey, Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem Bey, Memduh Selim, Generaller Mustafa Selim Paşa ve Hamdi Paşa, eski Harput mebusu Mehmet Bey, eski Malatya mebusu Dersimli Albay Halil Bey gibi tanınan kişiler cemiyetin önde gelenlerindendi.

¹⁹⁷ C. Kutchera, 2001, s. 39.

gazetesini çıkarmaya başladılar.¹⁹⁸ Cemiyet daha sonra Koçgiri ve Şeyh Said ayaklanmalarında da önemli roller oynayacaktı.

Cemiyetin tutarlı bir siyasi programı olmaması ve iç tartışmaların bölünmeye yol açmasının yanısıra hem İstanbul Hükümeti'nin hem de Mustafa Kemal'in Kürtlüğü inşa edilmekte olan yeni siyasal oluşumun meşru bir unsuru olarak kabul etmeleri cemiyeti 1920'nin sonlarına doğru pasifleştirdi ve Kürt milliyetçi etkinliklerini İstanbul'da bile zayıflattı.¹⁹⁹

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgiye uğramasıyla imzalanan Sevr Antlaşması Kürtler için de önemli sonuçları içerisinde barındırıyordu. Antlaşmanın 3. Bölüm/62-64 maddeleri arası Kürdistan'la ilgiliydi. Antlaşmaya göre nüfusunun çoğunluğu Kürt olan illerde bağımsız bir Ermenistan kurulacak ve küçük bir parça üzerinde de otonom bir Kürdistan olacaktı. Antlaşmaya Kürtler de Türkler de büyük tepki gösterdiler.²⁰⁰ Sevr Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun artık hayatını devam ettiremeyeceği anlaşıldıktan sonra hem Kürtler hem de Türkler kendi cephelerinden mücadeleye başlamışlardı. Mustafa Kemal'in 3. Ordu Müfettişi ünvanı ile Anadolu'da başlattığı mücadele sırasında Kürtlerle olan ilişkisi bu bağlamda önemlidir. Mustafa Kemal'in değişik zaman ve yerlerde Kürtlerle ilgili yazdıkları ve özellikle kongreler sürecinde takındığı tavır olumludur. Örneğin Cemilpaşazade Kasım Bey'e 16 Haziran 1919'da çektiği telgrafta şunları söylemektedir: “Kürt kardeşlerimin... hürriyeti ve refah ve

---

¹⁹⁸ N. Kutlay, 2012, s. 167.

¹⁹⁹ Hamit Bozarslan, **Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden Ayaklanmaya (1919-1925)**, s. 96, Erik Jan Zürcher, **İmparatorluktan Cumhuriyete, Türkiye'de Etnik Çatışma**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005 içinde.

²⁰⁰ Kemal Burkay, **Neolitik Çağdan I. Dünya Savaşı'na Kürtler ve Kürdistan**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2015, s. 544.

ilerlemesinin vasıtalarını sağlamak için sahip olmaları gereken her türlü hak ve imtiyazların verilmesine tamamen taraftarım.”²⁰¹

1919-1921 arasında Mustafa Kemal’in Kürt aşiret reisleriyle olan ilişkisi Kürt örgütleriyle ilişkisinden daha iyi görünmektedir.²⁰² Kürt aşiret önderlerinin Mustafa Kemal’in tarafına geçmesinin en önemli nedenlerinden birisinin bu dönemde çoğu aşiret reisinin müttefiklerin öncelikle Kürtlerin değil Ermenilerin dostu olduğunu düşünmelerinden kaynaklandığı ileri sürülebilir.²⁰³

Benzer şekilde Erzurum ve Sivas Kongreleri beyannamelerinde de Kürtlere ilişkin doğrudan olmasa da bazı ibareler bulunmaktadır. Örneğin Erzurum Kongresinde “[Doğu illerinde] yaşayan bütün İslami unsurlar, yekdiğerine karşılıklı bir fedakarlık duygusuyla dolu ve ırkî ve toplumsal durumlarına saygılı öz kardeştirler” denirken, Sivas Kongresinde “ırkî ve toplumsal durumlarına” ibaresi yerini “ırki ve toplumsal haklarına” ibaresine bırakmıştır.

Yine 20-22 Ekim 1919 tarihlerinde de Amasya’da Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Mustafa Kemal, Rauf ve Bekir Sami Beyler arasında imzalanan protokolde vatan “Türklerin ve Kürtlerin oturduğu topraklar” olarak tanımlanmış ve “Kürtlerin serbestçe gelişmelerini sağlamak için” her türlü haklarının gerçekleştirileceği belirtilmiştir.²⁰⁴

---

²⁰¹ **Atatürk’ün Bütün Eserleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 1999, s. 388-389. Aktaran http://www.ismailbesikcivakfi.org/default.asp?sayfa=duyuru&id=139&sayfa_kac=16#.V-pDDzJh36Y Erişim tarihi: 1 Mart 2017, Saat: 23.23

²⁰² M.v. Bruinessen, 2013, s. 410.

²⁰³ **ibid**, s. 410-411.

²⁰⁴ Mustafa Kemal, **Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)**. Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s. 12.

1921 Anayasası'nın 11. maddesinde²⁰⁵ vilayetlerin özerkliğinden söz edilmekte ve 14. maddesinde de²⁰⁶ vilayetlerin başındaki valinin ancak çatışma ve uyuşmama durumlarında müdahalede bulunacağı belirtilmektedir. Bu maddeler dönem göz önünde bulundurulduğunda bir anlamda bölgesel özerklik olarak da düşünülebilir.

Kürtlere ve yaşadıkları bölgelere ilişkin bu tür yaklaşım ve düşünceler olumlu sayılsa da bu söylem ve ifadelerin 30 Ağustos 1922'den sonra ciddi biçimde değişmeye başladığı görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi muhtemelen Koçgiri İsyanı'nın bastırılması ve bunun da ötesinde yeni Cumhuriyetin artık 30 Ağustos zaferiyle birlikte kaçınılmaz yükselişidir.

2.2.2. Kürt Elitleri, Şeyh Said, İhsan Nuri ve Diğerleri

1921 yılının Mart ve Haziran aylarında patlak veren Koçgiri İsyanı Alevi aşireti olan Koçgiri'nin önderlik ettiği bir isyandı ancak açık bir şekilde Kürt milliyetçi taleplerde bulunuyordu. İstanbul'daki Kürdistan Teali Cemiyeti ile organik ilişkileri olan Koçgiri önderleri, Sevr Antlaşması ve onun Kürtlere vaadettiği haklardan haberdardılar ve bu konudaki taleplerini de yazılı olarak Ankara Hükümeti'ne bildirmişlerdi.²⁰⁷ İsyancılar Ankara Hükümeti'ne şu talepleri yollamışlardı: 1) İstanbul'un halen kabul ettiği Kürt özerkliğinin Ankara tarafından

---

²⁰⁵ Madde 11- Vilâyet mahalli umurda manevi şahsiyeti ve muhtariyeti haizdir. Harici ve dahili siyaset, şer'i adli ve askeri umur, beynelmilel iktisadî münasebat ve hükümetin umumi tekâlifi ile menafîi birden ziyade vilâyata, şâmil hususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vaz edilecek kavanin mucibince evkaf, Medaris, Maarif, Sıhhiye, İktisat, Ziraat, Nafia ve Muaveneti içtimaiye işlerinin tanzim ve idaresi vilâyet şûralarının salâhiyeti dahilindedir

²⁰⁶ Madde 14- Vilâyette Büyük Millet Meclisinin vekili ve mümessili olmak üzere vali bulunur. Vali, Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından tayin olunup vazifesi devletin umumi ve müşterek vazaifini rüyet etmektir. Vali yalnız devletin umumi vazaifile mahalli vazaif arasında tearuz vukuunda müdahale eder.

²⁰⁷ N. Kutlay, 2012, s. 209-210.

kabulü, 2) Elazığ, Malatya, Sivas ve Erzincan hapishanelerinde bulunan bütün Kürt mahkumların serbest bırakılması, 3) Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerden Türk görevlilerin çekilmesi ve 4) Koçgiri bölgesinden bütün Türk kuvvetlerinin çekilmesi.²⁰⁸ İsyancılar bu taleplerine on gün içerisinde yanıt istediklerini de eklemişlerdi. Dersim’de Kürt milliyetçiliğinin emarelerini gösteren bu isyan bağımsızlık isteği bir yana, geniş bir Kürt özerkliğinden çok, yerel bir özerkliği hedefliyordu.²⁰⁹ Ancak bu taleplerle ortaya çıkan isyan herhangi bir tartışma ya da görüşme olmaksızın bir operasyonla bastırılmıştı.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir zafer olarak gösterilen Lozan antlaşmasının (24 Temmuz 1923) ve sonrasında cumhuriyetin ilanının, Kürt meselesi bağlamında düşünüldüğünde, Kürt sorununu daha da görünür kılmaktan başka bir sonuca yol açmadığı ileri sürülebilir. Lozan görüşmeleri sırasında Diyarbakır milletvekili Zülfü Tiğrel Lozan’a götürülmüş ve orada Kürtlerin talepleriyle ilgili görüşmelerde bir anlamda Kürt temsilcisi olarak bulunmuştu.²¹⁰ Lozan görüşmelerinde Kürtlerin azınlık olduğu konusunda görüş bildirildiğinde İsmet Paşa Kürtlerin asli unsurlardan olduğunu savunmuştur.²¹¹ Ayşe Hür, görüşmeler sırasında gündeme gelen Musul meselesi ve İsmet Paşa’nın Kürtlerle ilgili sözlerine ilişkin şunları aktarmaktadır:

---

²⁰⁸ David McDowall, **A Modern History of the Kurds**, I.B. Tauris, London, 1996, s. 185.

²⁰⁹ Hamit Bozarslan, **Türkiye’de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden Ayaklanmaya (1919-1925)**, s. 89-121, Erik Jan Zürcher (der.), **İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye’de Etnik Çatışma**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 101.

²¹⁰ A. Tan, 2014, s. 191.

²¹¹ Bir anlamda Osmanlı millet hukukundaki Müslim Gayri-Müslim ayrımı Lozan’da korunmuş oluyordu.

“Konferansın 12 Aralık 1922 tarihinde gerçekleşen oturumunda İsmet İnönü ‘Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türklerin olduğu kadar Kürtlerin de hükümetidir. Çünkü Kürtlerin gerçek ve meşru temsilcileri Millet Meclisi’ne girmiştir. Türklerin temsilcileriyle aynı ölçüde ülkenin hükümetine ve yönetimine katılmaktadırlar. Kürt halkı ve meşru temsilcileri, Musul Vilayeti’nde oturan kardeşlerinin anayurttan ayrılmasına razı değillerdir’ dediğinde Lord Curzon ‘umarım öyledir’ diye cevap vermişti... Curzon ‘Ankara’nın Kürt milletvekillerine gelince, onların nasıl seçilmiş olduklarını kendi kendime sormaktayım. Halk oyu ile seçilmiş tek milletvekili var mıdır? Bütün bu insanların doğrudan doğruya atanmış oldukları ve bunlar arasında bir takımının dil bilmedikleri için Meclis’in çalışmalarına katılmadıkları herkesçe bilinmektedir’ demişti. Bu arada, İsmet İnönü’nün her konuşmaya ‘Biz Türkler ve Kürtler’ diye başlaması sadece İngilizleri değil, meclisin ırkçı-Türkçü kanadından gelen İkinci Delege Dr. Rıza Nur’un da tepesini attırmıştı...”²¹²

Lozan görüşmelerinden ne Musul ne de Kürtler adına beklentileri karşılayacak bir sonuç çıkmamasına karşın, antlaşmanın 39. maddesinin 4. ve 5. fıkralarına göre insanların diledikleri dili kullanabilecekleri ve Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylığın sağlanacağı belirtilmesine

---

²¹² 18 Kasım 2007 *Taraf* Gazetesi

karşın Kürtler için bu mümkün olmamıştır. Zaten 1924 Anayasası'yla birlikte yapılan değişiklikler cumhuriyetin söylemsel yönelişini de gösteriyordu. 1921 Anayasası'ndaki²¹³ Türkiye Devleti ibaresi, 1924 Anayasası'nda yerini Türk Devleti ibaresine bırakırken; 1924 Anayasası ayrıntılı bir şekilde Türkiye'de yaşayan her vatandaşın Türklüğünü sabitlemeye çalışmaktaydı. Anayasanın Beşinci Bölümü'nün 69. maddesinde "Türklerin kanun karşısında eşit olduğu" vurgulanırken, 88. Maddesinde "Türkiye'de din ve ırk ayırılmaksızın vatandaşlık bakımından herkese 'Türk' denir" ibaresi de bulunmaktaydı.²¹⁴

Bu söylemsel değişiklik devletin Kürt politikasına ilişkin tavrını da göstermesi açısından önemliydi ancak Kürt meselesiyle ilgili asıl büyük sorun 1924'te halifeliğin ilgasıyla yaşanacaktı. Cumhuriyetin ilan edilmesinden bir yıl önce 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmış, 1924'te de halifelik ilga edilmişti. Halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte "Kürtlerle Türkler arasındaki bağ yok oldu" diyen Şeyh Said bir isyan başlatmış ve söz konusu isyan yeni cumhuriyet için çok büyük sıkıntılar yaşatmıştı. Aslında ayaklanmayı Azadi örgütü gerçekleştiriyordu ancak başarılı bir ayaklanmanın başlatılabilmesi için aşiret bölünmelerinin üstesinden gelmenin gerektiğini iyi bilen Azadi, planlanan isyanın lideri olarak karizmatik bir dini lider olan Şeyh Said'i belirlemişti.²¹⁵ Ancak bu isyanın önemli ve hala tartışmalı olan bir yönü de Musul vilayetinin geleceğini belirleyecek ve Türkiye-Irak arasındaki sınırı saptayacak Milletler Cemiyeti araştırma heyeti üyelerinin Musul'a ulaştığı tarihe rastlamasıydı.²¹⁶ Bu durum isyanın görüşmeler sırasında Türkiye'nin elini

²¹³ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 21.52.

²¹⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 21.52.

²¹⁵ David Romano, **Kürt Dirilişi, Olanak Mobilizasyon ve Kimlik**, Vate Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 60.

²¹⁶ C. Kutschera, 2001, s. 102.

zayıflatmak amacıyla İngilizler tarafından kışkırtıldığı iddialarını da gündeme getirmişti. Ancak aksine İngilizler de bu durumu Türk askeri birliklerinin Musul vilayeti sınırına yığılıp, gerektiğinde, birlikleri Musul'a sevk etmeye yönelik bir manipülasyon olarak görüyorlardı.²¹⁷

Ne sebeple olursa olsun isyan güçlü bir şekilde başlamıştı ve kısa zamanda yeni cumhuriyeti ciddi bir şekilde tehdit eder hale gelmişti. İsyanın başında Zaza bir Nakşibendi Şeyhi olan Şeyh Said vardı. İsyan 1925 yılının Şubat ayında başlamış ve kısa zamanda geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Şeyh Said isyanında kitlelerin harekete geçirilmesinde şeyhin karizmatik kişiliğinin etkisi oldukça büyüktü.²¹⁸ Bruinessen²¹⁹ isyanda şeyhin kutsal bir kişi olarak oynadığı role dikkat çekerken, amacın Türkiye tarafından ihlal edilmiş olan İslami prensiplerin saygınlık göreceği bağımsız bir Kürt devleti kurmak olduğunu da belirtir.²²⁰ Bu ayaklanmanın kendisinden önceki ayaklanmalardan farkı politik bir örgüt tarafından hazırlanmış ve örgütün kendi yaptırım gücü yeterli olmadığından şeyhin karizmatik kişiliğinden yararlanılmış olmasıdır.²²¹

İsmet Paşa'nın 7 Nisan 1925'te Şeyh Said Ayaklanması sırasında *Vakit* gazetesine verdiği bir beyanat ise yeni cumhuriyetin Kürt sorununu ele alış biçiminin nasıl olacağına dair ipuçlarını içermekteydi:

---

²¹⁷ *ibid.*, s. 103.

²¹⁸ M.v. Bruinessen, 2013, s. 387.

²¹⁹ *ibid.*, s. 313.

²²⁰ *ibid.*, s. 387.

²²¹ *ibid.*, s. 387

“Milliyet tek birleştiricidir. Diğer unsurlar Türk çoğunluğu karşısında etkileme gúcüne sahip değildir. Vazifemiz Türk vatani içinde bulunanları derhal Türk yapmaktır. Türklere ve Trkule muhalefet edecek unsurları kesip atacağız. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız nitelikler, her şeyden evvel o adamın, Türk ve Türkçü olmasındır.”²²²

şeyh Said İsyanı sonuçları itibariyle önemlidir. İsyanın bastırılması ve ardından yrrle giren Takrir-i Sükun Kanunu yalnızca isyanın değil aynı zamanda genel olarak muhalefetin de bastırılması için kullanılmıştır. İsyanın bastırılması sırasında 15-20 bin isyancı öldürülmüştür. Bölgedeki İstiklal Mahkemeleri’nde 5.110 kişi yargılanmış, 420 idam, 1911 hapis cezası verilmiştir. Mustafa Kemal’in muhaliflerinin 17 Kasım 1924’te kurduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, isyanla ilişkilendirilerek 3 Haziran 1925’te kapatılmıştır.²²³ Zaten isyan sırasında çoğu ilde sıkıyönetim ilan edilmiş, isyanı bastırmakta etkili olmadığı düşünülen Ali Fethi (Okyar) Bey Hükümeti düşürülmüş yerine İsmet Paşa Hükümeti kurulmuştur.

şeyh Said İsyanı ülkede dengeleri sarsmıştı. İsyanın ardından ortaya konulan şark Islahat Planı doğrultusunda çıkarılan 1925 tarihli İskan Kanunuyla isyana karışan aşiretler Batı’ya göç ettirilmiştir. Söz konusu Islahat Planı 27 maddede

²²² İsmail Beşikçi, **Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul, Nisan 2013, s. 9.

²²³ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi**, Tarih Vakfı Yayınları, 2005, s. 134-155 ve Ergun Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri 1923- 1927**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982, s. 125

toplanmış kapsamlı bir rapordur ve raporun aşiretlere yönelik maddelerine göre:²²⁴ 1) Hakkâri, Van, Muş, Bitlis, Siirt, Genç, Diyarbakir, Mardin, Urfa, Siverek, Elaziz, Dersim, Malatya, Ergani, Bayezit Vilayeti ile Pülümür, Kiğı ve Hınıs kazalarını alacak şekilde V. Umumi Müfettişlik oluşturulacaktır. Müfettişliğin görevini ifa edebilmesi için yanına bir askeri müşavir ile VII. Kolordu Komutanı verilecektir, 2) Van ile Midyat arasındaki sınırın batısında Ermenilerden kalma arazilere Türk muhacirler yerleştirilecek. Bu mallar satılmayacağı gibi Kürtlere kira olarak da katiyen verilmeyecektir. Muhacirlerin bilhassa Elaziz-Ergani-Diyarbakır arasındaki yerleşkelere, geri kalan ise Bingöl Dağı'nın güneyinde yer alan Muş Ovası, Van Gölü Havzası kısımlarına iskân edilecektir, 3) İsyan eden hangi aşiret olursa başka bölgelere gönderilecektir, 4) Aşiret yapısının zayıflatılması gerekli olan tüm tedbirler alınacak, bu tedbirler Umumi Müfettişlik tarafından kontrol edilecektir. Bu aşamaların gerçekleşmesi için yeteri düzeyde memurların alınması, fakat alınacak memurların Kürt olmamasına dikkat edilecektir, 5) Bölgede aşiretlerin elinde bulunan silahlar muhakkak toplanacaktır, 6) Dersim'den çıkmak isteyenler Sivas'ın batısına yerleştirilecektir.

Söz konusu plan uyarınca Cemilpaşazadeler, Bedirhaniler gibi bölgenin önemli isimleri ve aristokratlarıyla, Said-i Nursi gibi dinsel liderler de sürgüne gönderilmişlerdir. 1927'de 'Bazı Şahısların Şark Mıntıklarından Vilayetlerine Nakline Dair Kanun'la sürgünlerin çapı daha da genişletilmiştir.

Ancak Şeyh Said İsyanı'nın bastırılmasından bir yıl sonra 16 Mayıs 1926'da Ağrı Dağı İsyanı olarak anılan ve yaklaşık dört yıl boyunca devam edecek olan bir

---

²²⁴ Ahmet İlyas, "Tek Parti Döneminde Aşiretleri Kontrol Altına Almak İçin Çıkarılan Kanun ve Hazırlanan Raporlar", *The Journal of Academic Social Studies*, Number: 28, p. 329-348, Autumn II, 2014, s. 333-334.

ayaklanma İhsan Nuri önderliğinde başlamıştır. İsyân özellikle İran'la imzalanan anlaşma ve protokollerle bölgenin Türkiye Cumhuriyeti için daha da güvenli hale gelmesiyle bastırılabilmiştir. İsyânın önderi olan İhsan Nuri Paşa isyanın gelişmesinde önemli rolü olan eski Kürdistan Teali Cemiyeti'nin üyelerinin, Şeyh Said'in, Bedirhan Bey'in ve Cemil Paşa'nın çocuklarının Lübnan'da Ermeni Taşnak Komitesi'nin üyeleriyle kurdukları Xoybun/Hoybun (Bağımsızlık) adlı örgütün üyesidir.²²⁵ Uzun süre varlığını sürdüren ve 1946'da adını *Civata Azadî û Yekitiya Kurdistanê* (Kürdistan'ın Özgürlüğü ve Birliği Örgütü) olarak değiştiren örgüt 1946 yılının sonlarına doğru tamamen dağılmıştır.²²⁶ Ancak örgüt Ağrı Dağı İsyânı'nda önemli bir rol oynamıştır. Ağrı Dağı İsyânı'nın sürdüğü 1927 senesinde gerçekleşen Xoybun kongresine katılan isimler Dr. Mehmet Şükrü, Memduh Selim, Celadet ve Kamuran Ali Bedirhan, Şahinzade Mustafa, Malatya Mutasarrıfı Halit Fehmi, Liceli Fehmi, Şeyh Said'in kardeşi Mehdi, Süleymaniyeli Abdülkerim, Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza'ya vekaleten Haco Ağa, Ramanlı Emin ve kaçak Osmanlı zabiti Hurşit ile birlikte Ermenilerden Taşnak önderi Vahan Papazyan'dır.²²⁷ Hoybun'un örgüt tüzüğünde Türkiye boyunduruğu altında bulunan Kürdistan ve Kürtlerin kurtuluşu ve doğal ve ulusal sınırları içinde bağımsız bir Kürdistan devletinin kurulması gerekliliği belirtilmiştir.²²⁸ Hoybun örgütünün sürdürdüğü isyan bastırıldıktan sonra Suriye'deki Kürt aydınları arasındaki görüş ayrılıkları ve siyasi iktidar mücadeleleri sonucu Hoybun içinde bir çatışma başlatmıştır. Hoybun içindeki bu çatışma 1929

²²⁵ Ayşe Hür, 24 Mayıs 2009 *Taraf* gazetesi.

²²⁶ Rohat Alakom, **Xoybûn Örgütü ve Ağrı Dağı Ayaklanması**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1998, s. 97-98.

²²⁷ Selin M. Bölme, "Hoybun Örgütü: Kürt Milliyetçiliğinde Yeni Bir Evre", **International Journal of Kurdish Studies**, 2015, 1 (2), pp. 22 – 42, s. 38.

²²⁸ **ibid**, 2015, s. 27.

yılında Suriye'ye yerleşen ve Hoybun saflarına katılan Cemil Paşa ailesi ve daha önceleri örgüt içinde belli bir hakimiyeti olan Bedirhaniler arasında başlamıştır.

Cemilpaşazade ve Bedirhaniler arasındaki karşılıklı eleştiriler ve suçlamalar sert boyutlara ulaşmış, sonunda Bedirhaniler 1932 yılında örgütten tamamen kopmuşlardır.²²⁹ Kürt siyasal hareketleri içinde örgüt, önderlik ve hedefler açısından en berrak aşamayı temsil eden Ağrı ayaklanmasının yenilgisi, Kürt mücadelesi açısından uzun bir suskunluğun da başlangıcı olmuştur.²³⁰

Bu yeni dönem, özellikle 1930'lu yılların başında, Türk milliyetçiliğinin yükselişe geçtiği ve sonunda Dersim katliamının yaşandığı, ardından da uzunca bir süre Kürt hareketinin sessizliğe büründüğü bir dönem olacaktır.

1924 Anayasasıyla Kürtlerin hukuki mevcudiyetini reddeden cumhuriyet, 1930'lu yıllarla birlikte Kürtlerin varlığını da reddetmeye koyulmuştur.²³¹ Yükselen milliyetçilik Kürt meselesini artık ırkçılığa kadar varan bir söylemle ele almaya başlamıştı. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesi başyazarı Yunus Nadi 1930 Ağrı Dağı Ayaklanması üzerine şunları yazmaktaydı:

“Bu hadiseye böyle bir isim vermeğe cevaz yoktur. Türkiye Cumhuriyeti dahilinde yaşayan insanların ırk ve din farkı olmaksızın Türk olduklarını unutmamaya mecburuz... Unutulmamalıdır ki Türkiye’de ırk olarak adlarına Kürt denen Türkler yalnız Ağrı ve

---

²²⁹ R. Alakom, 1998, s. 73-74.

²³⁰ Cemalettin Canlı ve Halil İbrahim Uçak, **Hattın Dört Yanında Cemilpaşazadeler**. Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 316

²³¹ Mesut Yeğen, **Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa, Cumhuriyet ve Kürtler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 53.

Süphan dağına çıkan üç beş hayduttan ibaret değildir...
(*Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1930).²³²

2.2.3. Dersim: Çıban Başı

Şeyh Said ve Ağrı Dağı Ayaklanmalarından sonra milliyetçiliğin ırkçılık boyutunda yükselişe geçtiği 1930'larda yeni cumhuriyetin ilgisi Dersim üzerine yoğunlaşmaya başlamış ve bölge hakkında sosyal, ekonomik ve askeri bir çok rapor hazırlanmıştır. O dönemde hazırlanan raporlardan bazıları şunlardır: Meclis Başkanı Abdülhalik Renda Raporu (1925), Dahiliye Vekili Cemil Uybaddin Raporu (1925), Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey Raporu (1926), Vali Ali Cemal Bardakçı Raporu (1926), Umum Müfettişi İbrahim Tali Öngören Raporu (1930), Fevzi Çakmak Raporu (1931), Korgeneral Ömer Halis Bıyıktay Raporu (1931), Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Raporu (1931), Umum Müfettişi Abdullah Alpdoğan Raporu, (1936), Başvekil İsmet İnönü Raporu (1935), Umum Müfettiş Abidin Özmen Raporu (1935), Celal Bayar Raporu (1936).²³³

1925'te yazılan Abdülhalik Renda ve Cemil Uybaddin raporları; Mahmut Esat Bozkurt, Kazım Orbay, Cemil Uybaddin ve Abdülhalik Renda tarafından kaleme alınan 1925 yılı tarihli Şark Islahat Planı'nı şekillendirmesi açısından büyük önem taşımaktadır.²³⁴ Abdülhalik Renda'nın raporunda aşiret hayatının ortadan kaldırılabilmesi için hükümetin güçlü kılınmasının gerekli olduğu vurgulanırken

²³² Mesut Yeğen, **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 148-149.

²³³ <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/cumhuriyet-tarihi-kurt-raporlari> Erişim Tarihi: 10 Şubat 2016, Saat: 10.29

²³⁴ <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/cumhuriyet-tarihi-kurt-raporlari>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 21.53.

iskan seçeneğinin de değerlendirilebileceği belirtilmektedir.²³⁵ Diğer raporlarsa genel olarak benzer şekilde güvenlik odaklı bir perspektif çizmekte ve Kürt kimliğinin inkarına dayanmaktaydı. İsmet Paşa'nın 1935 tarihli Şark Seyahati Raporu da kendisinden sonra yazılan raporlar için adeta model alınmıştır. İnönü güvenlikçi bir anlayışla temellendirdiği raporunda aşiretler için iskan meselesinin genel bir yasayla ele alınmasını da önermektedir.²³⁶ Uzun zamandır gündemde olan iskan meselesi Celal Bayar'ın İnönü'nün raporundan bir yıl sonra hazırlamış olduğu raporda eleştirilir ve bunun çözüm olmadığı aksine halkın yönetime katılabilmemesinin yollarının bulunmasıyla kalıcı bir çözüme doğru gidilebileceği belirtilir. Bayar'ın raporunun ilgi çekici bir başka yönü de Kürt ve Türk milliyetçiliğinin birbirini beslediğini söylediği bölümdür:

“Şeyh Said ve Ağrı İsyanları'ndan sonra Türklük ve Kürtlük ihtirası, karşılıklı şahlanmıştır. İsyandan sonra, fark gözetmeksizin idare etmek de, bundan ayrı ve mutedil bir sistemdir...Bugün Kürt diye bir takım vatandaşlar okutturulmamak ve devlet işlerine karıştırılmamak isteniliyor...”²³⁷

Bayar'ın görece liberal bir anlayışla yazdığı rapora karşın “devletin gücünün gösterilmesi” gerektiğine ilişkin raporlar ve o yöndeki güvenlikçi anlayış daha da hakim olmaya başlamış ve Kürt meselesinin çözümünde asayiş ve güvenlik anlayışı

²³⁵ Ahmet İlyas, 2014, s. 332.

²³⁶ *ibid*, s. 340.

²³⁷ Celal Bayar, **Şark Raporu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 64.

ilk sırasını kaybetmemiştir. Bu döneme ilişkin olarak Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow şunları aktarmaktadır:

“1930’da hükümet, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’ın tavsiyelerini kabul etti. Çakmak’a göre, Doğu Anadolu’daki Kürt kökenli devlet memurlarının görevlerinden alınması ve isyanlara katılan Kürtlerin Türkiye’nin batısına sürülmesi gerekiyordu (...) Aralık 1935’te Meclis, Tunceli havalisini yönetmede hükümete olağanüstü yetkiler veren bir yasayı kabul etti. İnsanlar süresiz tutuklanabilir ve ülkenin kanun ve nizamına uymayanlar bölge dışına çıkarılabilirdi.”²³⁸

Yukarıda bahsedilen raporlar doğrultusunda yürürlüğe sokulan kanunlar Dersim’de huzursuzluk yaratmış ve bölgenin önde gelen isimlerinden olan Seyid Rıza, bölgede görev yapan General Alpdoğan’a bir mektup göndererek, Dersim’le ilgili yasanın yürürlükten kaldırılmasını talep etmiştir. Bu talepler hükümet tarafından kabul edilmediği gibi, Dersimlilere yönelik operasyonlar yapılmıştır. Seyit Rıza, tutuklanıp hemen idam edilmiştir. Dersim katliamı Kürt meselesinin bir parçası olarak kabul edilebilirse de, katliama uğrayanların Zaza ve Kürt kimliğinden daha baskın olarak Alevi kimliğine sahip çıkmaları Kürt tarihi açısından ana akım anlatıdan ayrılabilir niteliktedir. Ancak bu katliam sürecinde Sünni ve Alevi Kürtler ve Zazalar arasında yaşananlar Kürt kimliğinin en önemli unsurlarından birisinin, o dönemde, din ve inanç öğeleri olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Dersim katliamı,

²³⁸ Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 111.

daha sonra tartışılacağı üzere Kürt kimliğinin bir ulus kimliğe evrilmeye başlamasıyla yeniden ele alınacak ve Kürtler arasındaki farklar bu katliam üzerinden silinmeye çalışılacaktır.

2.2.4. Dersim Sonrası: Demokrat Parti, Said-i Nursi ve Kürtler

Dersim katliamı sonrasında başlayan İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye savaşa girmemekle beraber etrafını saran büyük kargaşanın etkilerinden de korunamamış, her an seferber olmaya hazır bir ordu ve polis rejimi nedeniyle devletle halk arasında ciddi sıkıntılar yaşanmıştır.²³⁹ İkinci Dünya Savaşı Türkiye açısından iki önemli sonuç doğurmuştur: İlki Sovyetler Birliği'nin güçlenmesi nedeniyle Türkiye'nin rotasını ABD'nden yana çevirmesi ve bunun sonucunda ABD'nin "ileri karakol" rolünü benimsemesi, ikincisi ise Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarına muhalif olanların yeni bir parti kurarak orada örgütlenmesidir. Liberal bir demokrasiyi ülkede hakim kılmak amacını güden Demokrat Parti (DP) 1946 ve 1950 seçimlerine katılmış ve ikinci seçimde geniş halk kitlelerinin desteğini kazanarak iktidara sahip olmuştur.

1950 seçimlerinde DP büyük bir muhalefet desteğini arkasına almış ve hatta Aleviler ve Kürtlerin büyük çoğunluğu da oylarını CHP'ye değil DP'ye vermişlerdi. Alevilerin Dersim Katliamı'ndan dolayı, Kürtlerin ise özellikle CHP tarafından uygulanmak istenen Toprak Reformu nedeniyle DP'ye yöneldiği söylenebilir. İktidarının ilk yıllarında Tek Parti Dönemi'nin sert devlet imajından kurtulmak isteyen ve ılımlı politikalar izlemeye çalışan DP iktidarı 1952 yılının ortalarından itibaren "aşırı sağ ve aşırı sol akımlar" olarak değerlendirdiği yapılanmaların,

---

²³⁹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s. 20.

örgütlenmelerin ve kişilerin üzerine gitmeye başlamış ve ülke genelinde bir baskı rejiminin başlamasına da neden olmuştu.²⁴⁰

Dersim katliamından sonra yaklaşık yirmi yıllık bir suskunluk dönemine giren Kürtler 1950'lerin ortalarından itibaren hareketlenmeye başlamış ve Demokrat Parti iktidarının özellikle ikinci döneminde hem muhalif hem destekçi olarak siyaset sahnesindeki yerlerini almıştı. 1956 yılına gelindiğinde Kürt hareketinin önemli ve tarihi isimlerinden olan Said Nursi, takipçilerinin Demokrat Parti'yi desteklemekle yükümlü olduğunu ilan etmişti.²⁴¹ Nursi bu dönemde Kore Savaşı'nı da destekleyecek ve Demokrat Parti'ye çok açık bir şekilde "Küfür ile iman ortası yoktur. Bu memlekette İslamiyet'e karşı komünist mücadelesi ortası olmaz" uyarısı yapacaktı.²⁴² Nursi, 1956 yılında Menderes'le olan dolaylı görüşmelerinden sonra on dört ciltten oluşan *Risale-i Nur*'un serbestçe basılmasına izin çıkarabilmişti.²⁴³

Nursi'nin Demokrat Parti iktidarıyla olan yakın ilişkisi ve karşılıklı destekler devam ederken güvenlik politikaları nedeniyle 1959 Aralık ayı ortalarında İstanbul ve Ankara'da elli kadar üniversite öğrencisi ve çeşitli mesleklerden Kürt gözaltına alınmıştı. Bu politik tavrın hiç kuşkusuz iç politika ve DP'nin gittikçe otoriterleşen yönetim anlayışıyla doğrudan bağlantısı vardı ama aynı zamanda 1958'de yaşanan Irak İhtilali ve sonrasında Sovyetler Birliği'nin Irak hükümetinin yanında yer alması da Kürtlerle zaten var olan gerilimlerin artmasına neden olmuştu. Türk basınında bu dönemde yazılan yazılar sadece anti-Sovyet değil, anti-Irak özelliğini de taşıyordu.

---

²⁴⁰ Ali Dikici, "Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı", **Akademik Bakış**, 61, Cilt 3, Sayı 5, Kış 2009, s. 76

²⁴¹ Ş. Mardin, 2013, s. 161.

²⁴² <http://www.cnnturk.com/turkiye/ilk-kez-yayimlanan-yabanci-belgelerle-said-nursi>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 21.55

²⁴³ Kamaruzaman Yusoff and Omer Yilmaz and Mansoureh Ebrahimi, "Transition in Turkey: An overview of Bediüzzaman Said Nursi, His Life and Works for Medresetü'z-Zehra", **International Journal of West Asian Studies**, 2013, Vol. 5 No. 2 (pp 67-77), s. 75.

Anti-Sovyetizm, Sovyetler Birliği'nin Irak Kürdistan'ının Kürtlerine verdiği destekle büyümüştü. Örneğin dönemin önemli yayın organlarından *Akis* şöyle yazıyordu: “Kürtler merkezi Mahabat olacak ve Irak, Suriye, Türkiye ve İran topraklarından oluşan bir Kürt devleti yaratmaya çalışıyorlar. Sovyetler Birliği de Kürt sorununu ısıtarak kendilerine pay çıkarmaya çalışıyor.”²⁴⁴

2.2.5. Sürgünler ve 49'lar Olayı

Bütün bu gelişmeler daha sonra “49'lar Olayı” diye adlandırılan tutuklamalara yol açan siyasi iklimi ortaya çıkarmıştı. 1959'da Irak'ın Kerkük şehrinde Türkmenlerin katledilmelerini gerekçe göstererek Türkiye'de Kürt aydınlara yönelik bir tutuklama hareketi başlatıldı. DP hükümetinin bu noktadaki asıl endişesi 1958 yılında Irak'a dönen ve Kürt hareketini başlatan Molla Mustafa Barzani'nin eylemlerinin Türkiye'deki Kürtleri de etkileme olasılığıydı.²⁴⁵ Bu bağlamda istihbarat raporlarına göre sakıncalı görülen ve Türkiye'nin değişik illerinde ikamet etmekte olan 50 Kürt, 17 Aralık 1959 günü, gözaltına alındı.²⁴⁶ Tutuklananlardan M. Emin Batu hastalanarak kaldığı hücrede hayatını kaybettiğinden tutuklu sayısı 49'a düştü ve bu olay da “49'lar Olayı” olarak anılmaya başlandı.²⁴⁷ 49'lar Olayı'nın önemli bir diğer yanı da tutuklu bulunan 49'lukların kendi aralarında fikir ayrılığı yaşamaları ve içerideyken ‘sağcı’ ve ‘solcu’ olarak ayrışmalarıydı. Kürt meselesi üzerinde ortak fikirlere sahip olan bu insanlar

---

²⁴⁴ Vefa Kurban, “1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Journal Of Modern Turkish History Studies**, XIV/28 (2014-Bahar/Spring), ss.253-282, s. 266

²⁴⁵ A. Tan, 2014, s. 328.

²⁴⁶ **ibid**, s. 331-332.

²⁴⁷ Bu davada yargılanan Musa Anter, Şerafettin Elçi, Naci Kutlay, Canip Yıldırım, Yaşar Kaya, Sait Elçi, Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan), Esat Cemiloğlu, Medet Serhat, Nurettin Yılmaz, Örfi Akkoyunlu ve Yavuz Çamlıbel gibi isimler Kürt hareketinin sonraki yıllarında da önemli roller üstlenecek olan isimlerdi.

dünya görüşlerinde ayrışıyorlardı.²⁴⁸ O dönemde yeni filizlenmeye başlayan sol düşünceye yakınlığıyla bilinen tutuklu Kürtler Sait Kırmızıtoprak, Musa Anter, Yaşar Kaya, Canip Yıldırım, Nazmi Balkaş, Şevket Turan, Naci Kutlay ve Örfi Akkoyunlu gibi isimlerdi. Sağ grubun önde gelen isimleri ise Ziya Şerefhanoglu, Sait Elçi, Şahabettin Septioğlu, Haydar Aksu ve A. Efem Dolak gibi isimlerdi.²⁴⁹ Sağ görüşlü Sait Elçi hakkındaki iddianamede Elçi'nin yazdığı bir şiir “müstakil bir Kürt devleti kurma yolundaki azim” olarak gösterilmiş,²⁵⁰ yine benzer şekilde sağ görüşlü Abdurrahman Efem Dolak ve M. Ali Dinler de yazdıkları şiirler nedeniyle tutuklanmıştı.²⁵¹

49'lar Olayı ve sonrasında yaşanan yargılamalar sonucunda bütün tutuklular Ankara Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nin 30 Nisan 1964 tarih ve 964-27 sayılı kararı ile beraat etmişlerdir. Ancak olay Kürt hareketinde ciddi bir canlanmaya yol açmış ve bu davada yargılananların önemli bir bölümü daha sonraki yıllarda Kürt hareketinin öncülerini oluşturmuşlardır.

49'lar Olayı'yla, Demokrat Parti dönemi de, Kürtler açısından umutlarla başlayıp “kayıplarla” biten bir dönem olma özelliği taşımaya başlamıştı. Bu dönemin önemli bir diğer özelliği de “Nurculuğun” ortaya çıkmaya ve güçlenmeye başladığı dönem olmasıydı.²⁵² Nurcular, daha sonra, Kürt hareketi içerisinde güçlü bir damar olarak olgunlaşacaktı.

---

²⁴⁸ A. Tan, 2014, s. 333-334.

²⁴⁹ Celal Temel, **1984'ten Önceki 25 Yılda Kürtlerin Silahsız Mücadelesi**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 73.

²⁵⁰ **ibid**, s. 88.

²⁵¹ T.C Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Mahkemesi 964-27 Sayı ve 964-36 Nolu Gerekçeli Hüküm

²⁵² Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 221.

DP dönemini fiilen sona erdiren 27 Mayıs Darbesi'nin ardından ağırlıklı olarak Kürt ağa ve şeyhlerinden oluşan yüzlerce kişi tutuklanarak Sivas'ta bir askeri toplama kampına getirilmişlerdi. Tutuklananların geneli DP'ye yakın Kürtlerdi ve aralarında Ensarioğlu ailesi, Şeyh Said'in torunları ve çocukları, Bucak aşireti mensupları, Necati Tuğ (Ünlü 12 Mart savcısı Baki Tuğ'un babası) gibi isimler bulunmaktaydı.²⁵³ 1960'ta çıkarılan ve 55 ağayı sürgüne gönderen 105 sayılı kanunun gerekçesinde şöyle denmekteydi: “Sosyal bir takım reformları yapabilmek, ortaçağın Türkiye’de yaşayan düzenini yıkmak, ağalık, şeyhlik gibi müessesesini yok etmek, 20. yüzyılda devlet üstünde kuvvet olmadığını anlatmak, vatandaşın sömürülmesine, istismar edilmesine, insanlık haysiyetinden uzaklaşmasına engel olmak gayesiyle bu kanun çıkarılmıştır.”²⁵⁴ Kanunla kampa getirilen ağaların bir kısmı tutuklanırken bir kısmı ülkenin çeşitli yerlerine sürgüne gönderilmişlerdi. Bu toplama kampına getirilip sonrasında sürgüne gönderilenlerin büyük kısmının DP taraftarı ve sağ görüşlü olmaları dikkat çekiciydi. Bu insanların büyük çoğunluğu Kürt hareketinin ulusçu yaklaşımlarına karşıydı ve sonraki yıllarda da bazıları sağ partilerden milletvekili ya da bakan olacaktı.²⁵⁵

1960'lı yıllarda iktidar olan ve DP'nin bir devamı niteliğindeki Adalet Partisi ise Kürt meselesini iktisadi bir mesele olarak kodlamıştı ve bu bakış açısına göre siyasi direnci kırılan Kürtlerin yapması gereken tek şey iktisaden bütünleşmekti.²⁵⁶ Bundan böyle uzunca bir süre Kürt sorunu bir “geri kalmışlık” sorunu olarak ele alınacak ve özellikle 1980 darbesine kadar Kürtler daha çok sol ideolojilerin etkisi

---

²⁵³ Ayrıntılı liste için bkz. Celal Temel, 2015, s. 102-104.

²⁵⁴ İsmail Beşikçi, **Doğu Mitinglerinin Analizi**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 59-60.

²⁵⁵ C. Temel, 2015, s. 113-114.

²⁵⁶ M. Yeğen, 2012, s. 134.

altında örgütlenme faaliyetlerine girişeceklerdi. Örneğin bu döneme damgasını vuran en önemli sol hareketlerden olan Yön Hareketi Kürt meselesini önceleri Doğu'nun²⁵⁷ gerikalmışlığı/kalkındırılması ve bölgede süregiden feodal unsurlar gibi meseleler üzerinden değerlendirmişti.²⁵⁸ *Yön* dergisinin ilk sayılarında sorunun etno-kültürel mahiyet taşıdığına yönelik yazılar yayımlanmıştı.²⁵⁹ Bu bağlamda Muzaffer İlhan Erdost'un *Şemdinli Röportajı* dönemin en önemli eserlerinden birisiydi. Erdost kitabında dönemin genel yaklaşımının ötesinde bir yaklaşım sergiler ve Kürt sorununun iktisadi bir sorun olarak ele alınmasının dışında başka bir gözle değerlendirilebilmesi için önemli bir katkı sunar. Erdost'un kitabın önsözünde yazdıkları aslında Kürt sorununa yaklaşımda genel olarak görülen bir durumun dışı vurumu olarak değerlendirilebilir:

“Yedek subay veteriner hekim olarak Şemdinli'ye geldim (28 Eylül 1963)... Ne Nehri İsyanını biliyordum, ne Seyit Taha'yı ve Nakşibendi tekkesini, ne Şeyh Ubeydullah'ı, ne Nesturileri, -ne “aşiret” dediğimiz toplumsal birimi.”²⁶⁰

Erdost Kürt sorununun başka bir tarih ve sosyal yapıdan köken aldığını bu sözlerle ortaya koyar ve dönemin farkındalığına katkıda bulunur.

---

²⁵⁷ O dönem “Kürt” ve “Kürdistan” kelimeleri tabuydu ve Kürt milliyetçileri bile bu sözcükleri kamuoyunda doğrudan kullanmaya çekiniyorlardı. Martin van Bruinessen, **Kürdolojinin Bahçesinde/ Kürdologlar ve Kürdoloji Üzerine Söyleşi ve Makaleler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 56.

²⁵⁸ *ibid*, s. 160.

²⁵⁹ *ibid*, s. 161.

²⁶⁰ Muzaffer İlhan Erdost, **Şemdinli Röportajları**, Kurtuluş Basımevi, Ankara, İkinci Baskı, Kasım 1993, s. 13

Kürtler solla olan tanışmaları ve birlikteliklerinde sancılı dönemler geçirmişlerdir. 1960 ihtilalinden 1980 ihtilaline kadar geçen süreçte Kürtlerle solun birlikte hareket ettikleri siyasi pratiklerinden en önemlisi kuşkusuz Türkiye İşçi Partisi'dir (TİP). Yine TİP ve Kürtlerin ortak organize ettikleri *Doğu Mitingleri* de solla Kürtler arasındaki bağı anlamlandırabilmek için önemli bir durak olarak karşımıza çıkmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM:

KÜRT KİMLİĞİNİN MODERN AKTÖRLERİ

1. İKİ DARBE ARASINDA

1.1. Türkiye İşçi Partisi ve Kürtlerin Doğu Mitingleri

TİP 13 Şubat 1961'de, 12 sendikacının²⁶¹ başvurusuyla kurulmuş ve Türkiye solu tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Parti 1961 seçimlerine katılamamış ancak 1965 Genel Seçimleri'nde Türkiye genelinde % 3 oy alarak 15 milletvekilini²⁶² Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) göndermeyi başarmıştır. TİP ülke siyasi tarihinde, kurucu belgelerinde Kürt sorununa işaret eden ilk partidir ve en yüksek oylarını 1965 ve 1969 seçimlerinde Diyarbakır ve Tunceli'den almıştır.²⁶³ Kuruluşundan hemen sonra Mehmet Ali Aybar'ın ve bir grup sosyalist ve Kürt aydınının katılımıyla büyük bir dönüşüm yaşayan²⁶⁴ TİP'nin programında şunlara yer verilmiştir:

“Türkiye İşçi Partisi'nin memleket kalkınmasını gerçekleştirirken hemen ve titizlikle göreceği hizmetlerden birisi de Doğu Sorunu olacaktır... Bölgenin ekonomik geriliğine paralel olarak buradaki vatandaşlar sosyal ve kültürel bakımdan da geri

---

²⁶¹ Kurucular, Şaban Yıldız, Kemal Sülker, Kemal Türkler, İbrahim Güzelce, Ali Demir, İbrahim Denizcier, Adnan Ardan, Avni Erakalın, Kemal Nebioğlu, Hüseyin Uslubaş, Ahmet Muslu ve Salih Özkarabaydır.

²⁶² Seçilen milletvekilleri Mehmet Ali Aybar, Rıza Kuas, Muzaffer Karan, Tarık Ziya Ekinci, Sadun Aren, Yahya Kanbolat, Cemal Hakkı Selek, Adil Kurtel, Behice Boran, Yunus Koçak, Şaban Erik, Yusuf Ziya Bahadınlı, Ali Karcı, Kemal Nebioğlu ve Çetin Altan'dır.

²⁶³ Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, 1997, s. 114.

²⁶⁴ M. Yeğen, 2012, s. 164.

durumdadırlar. Üstelik bu vatandaşlarımızdan Kürtçe ve Arapça konuşanlar veya Alevi mezhebinden olanlar bu durumları sebebiyle ayrıma uğramaktadırlar.”

Kürt hareketi içinde özellikle 49’lar Olayı’yla ortaya çıkan sağ-sol ayrımı 1960 ihtilalinden sonra daha da belirginleşmiş ve denge bu tarihten sonra sol-sosyalist anlayış lehine gelişmiştir.²⁶⁵ Tarık Ziya Ekinci, Musa Anter, Yaşar Kaya, Naci Kutlay, Kemal Burkay, Mehdi Zana ve Canip Yıldırım’ın da aralarında bulunduğu bir çok Kürt ileri geleni TİP’e katılmışlar ve sol, sosyalist, Marksist Kürtler partinin rejim muhalifi olması, benimsediği “ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı” fikrinin Kürt sorununun çözümüne bir dayanak teşkil etmesi gibi nedenlerle TİP’e yönelmişlerdi.²⁶⁶ Şerafettin Elçi döneme ilişkin sağ-sol ayrımını şu şekilde belirtmektedir:

“O zamanlar Kürtler arasında iki ana çizgi vardı. Biri Marksist doğrultudaki Kürtlük hareketi, biri de milli temele dayalı bir Kürtlük hareketi... [Marksistler] sürece sınıf açısından bakıyorlardı. 49’lardan Musa Anter, Canip Yıldırım, -gerçi Canip Yıldırım’ı sol bir kategori içine yerleştirmek doğru değil, daha çok humanist bir anlayışa sahiptir- Naci Kutlay, Sait Kırmızıtoprak, Mehmet Ali Aslan -49’lar davasında yoktu ama o da sol kesimde önemliydi- gibi kişiler Marksist görüşteydi... O zamanlar TİP kurulmuştu ve iyi bir havası vardı... Marksizm’e meyiletmenin bir

---

²⁶⁵ A. Tan, 2014, s. 347.

²⁶⁶ **ibid**, s. 348.

de Şu avantajı vardı. O dönemde Marksizm tehlikeli bir suç olmaktan neredeyse çıkmıştı ama Kürtlük halen çok tehlikeliydi... Milli kesim ise... madem ki biz bir milletiz, bizim ayrı bir örgütümüzün olması lazım diyordu...²⁶⁷

TP'le Kürtler arasındaki ilişki 1967'de doruk noktasına çıktı çünkü bu yıl boyunca yedi Őehirde düzenlenen ve siyasi literatüre *Doğu Mitingleri* olarak geçen kitle gösterileri Kürt hareketi açısından bir dönüm noktası olmuştu.²⁶⁸ *Doğu Mitingleri* 13 AĞustos 1967'de Silvan'dan başlayarak, 3 Eylül 1967'de Diyarbakır, 24 Eylül 1967'de Siverek, 8 Ekim 1967'de Batman, 15 Ekim 1967'de Tunceli, 22 Ekim 1967'de AĞrı'da "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin Geri KalmıŐlıĖına Karşı Protesto Mitingleri" adı altında gerçekleştirilmiştir.²⁶⁹ Doğu Mitingleri ve bu mitingler sonrasında kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) Kürt hareketinin sonraki dönemlerinde önemli bir örgütlenme potansiyeli, insan kaynağı ve dinamiği sağlamıştır. DDKO, politik ittifakları ve eylemleri zorunlu olarak gizli olanlara ve yasadışı ilan edilmiş bütün Kürt ulusal partilerine bir forum sağlayan yasal bir hareketti²⁷⁰ ve onun düzenlediği mitingler sırasında genel olarak sol söylem baskın olsa da Kürt Sağı da mitinglere büyük ölçüde destek vermiştir. Bruinessen DDKO'nun ulusal karakteri ile ilgili Şunları belirtmektedir:

---

²⁶⁷ Hasan Kaya, **Doğu'nun Elçisinden Yüce Divan'a Şerafettin Elçi**, Fanos Yayınları, İstanbul, 2012, s. 113-114.

²⁶⁸ M. Yeğen, 2012, s. 165.

²⁶⁹ Cengiz Güneş, **Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi, Direnişin Söylemi**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013, s. 118-119.

²⁷⁰ Sheri Laizer, **Őhitler, Hainler ve Yurtseverler/ Körfez Savaşından Günümüze Kürdistan**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2004, s. 157.

“DDKO’nun aylık bültenlerinde kültürel baskı ve ekonomik gerilikle ilgili sorular ele alınıyor ve bunların en büyük sorumlusu olarak Amerikan emperyalizmi ile onun yerli işbirlikçileri olan büyük toprak sahipleri ve kapitalistler suçlanıyordu... Daha sonra insan hakları ihlalleri ve bölgede yaşanan olaylarla ilgili raporlar yayımlandı ve devletin Doğu’daki politikaları ‘kültürel emperyalizm’ olarak değerlendirildi. Vietnam Savaşı ve Bask ulusal kurtuluş hareketi üzerine saptamalar üzerine raporlar DDKO’nun kendilerini ulusal bir kurtuluş hareketi olarak görmeye başladıklarını ortaya koyuyordu.”²⁷¹

DDKO’nun gerçekleştirdiği Doğu Mitingleri’nde Beşikçi’ye²⁷² göre Türkiye’de Doğu-Batı arasında bir dengesizliğin mevcudiyeti ve bu dengesizliğin Doğu ve Güneydoğu aleyhine olduğu meselesi fazlasıyla vurgulanıyordu. Beşikçi mitingleri anlatan ve mitinglerin bitiminden bir kaç ay sonra yazdığı kitabının “Sosyal Değişim Faktörü Olarak Önderlik” başlıklı birinci bölümünde “Toplumları dalmış oldukları bu derin uykudan uyandırıp gerçekleri ve gerçek çıkarlarının nerede olduğunu göstermek için muhakkak önderler grubuna ihtiyaç vardır...”²⁷³ derken söz konusu mitinglerin bu önder kadroları tarafından gerçekleştirildiğine de dikkati çekmekteydi.

---

²⁷¹ Martin van Bruinessen, **Kürdolojinin Bahçesinde/ Kürdologlar ve Kürdoloji Üzerine Söyleşi ve Makaleler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 57-58.

²⁷² İ. Beşikçi, 2014, s. 21.

²⁷³ **ibid**, s. 20.

Doğu Mitingleri'nde kullanılan atılan sloganlar ve kullanılan bazı dövizler şunlardır:²⁷⁴ -Yok edelim insanın insana kulluğunu/ Daha Susacak mısınız?/ Doğu Davası Şiddet Rejimi ile halledilemez!/Kim Nerede, Ne İşliyor? Hepsini Bileceğiz; Yakındır!/ Toprak, Üzerinde Çalışan İnsanlarıdır!/ Sömürü ve Zulme Hayır!/ Mayın tarlalarından Fabrikalara!/ Üvey Evlat Muamelesine Son!/ Mezrobotan Çocukları Uyanın!

Beşikçi'ye göre²⁷⁵ bu mitinglerde bölgecilik, Kürtçülük gibi hiçbir siyasal amaç güdülmemekte, aksine, anayasa tarafından garanti altına alınan bazı hakların verilmesi ve Doğu-Batı arasındaki dengesizliğin giderilmesi istenmektedir. Tertip komitesi tarafından mitinglerde Kürt ve Kürdistan kelimeleri kullanılmasa da “Doğu” kelimesi Kürdistan'ın, “Doğulu” da Kürt kelimesinin yerine kullanılmaktaydı.

Mitinglerde kitlelerin coşkuyla tepki verdiği konuşmalar genellikle içerisinde Kürt ve Kürdistan çağrışımı imgelerin kullanıldığı konuşmalar ya da Kürtçe okunan şiirlerdi. Örneğin 13 Ağustos 1967 Silvan Mitingi'nde “Mezrobotan Çocukları Uyanın” şeklinde pankartlar asılıp, sloganlar atılmış ve bu pankart ve sloganlar büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Sonraki günlerde gençlerin birbirine Kürdistanlı yerine “Mezrobotanlı” diye hitap etmeye başladığı bile iddia edilmektedir.²⁷⁶ Yine aynı mitingde TİP MYK üyesi M. Ali Aslan, sosyalizm ve işçi sınıfı ile ilgili uzun bir konuşma yapmasına karşın dinleyicilerden ilgi bulmaz, ancak “Edo Deran” olarak bilinen Abdurrahman Alaca'ya ait “Rev” başlıklı Kürtçe şiir okununca kitle

---

²⁷⁴ Mehdi Zana, **Bekle Diyarbakır**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 92-93.

²⁷⁵ **ibid**, s. 26.

²⁷⁶ C. Temel, 2015, s. 187.

coşar.²⁷⁷ Benzer şekilde 3 Eylül 1967’de düzenlenen Diyarbakır Mitingi’nde konuşan Edip Karahan konuşmasına “Merhaba Kürd kardeşlerim” diye başlayınca miting alanında coşku doruğa çıkar.²⁷⁸ Şakir Epözdemir de Doğu Mitingleri’nde öne çıkan ulusal taleplerle ilgili olarak benzer coşkuyu paylaşır:

“Doğu Kalkınma Mitingleri 1967 yazında başlayıp, 11. ayda Ankara Mitingi ile son buldu. Bütün mitinglerde Kürtlük öne çıktığı gibi, Ankara Mitingi de milli istekler ve sloganlarla çalkalandı. TİP miting meydanlarında ‘Ezilen bir ulusun ekmekten önce, özgürlüğe ihtiyaç duyduğunu’ gördü ve anladı. Kürt solu telaşlandı.”²⁷⁹

Doğu Mitingleri sırasında çevrelerinde ağa olarak bilinen bazı kimseler ya doğrudan doğruya mitinge katılmışlar ya da telgraflarla miting tertip komitesine başarılar dilemişlerdi.²⁸⁰ Mitingler yalnızca TİP içerisindeki sol görüşlü Kürtlerden değil aynı zamanda sağ görüşlü Kürtler ve “ulusalcı” Kürtlerden de önemli ölçüde destek sağlamıştı. 1960’ların sonlarına doğru TİP ile “Doğulular” arasında gevşeyen ilişkiler ve Kürt hareketinin ulaştığı dinamizm müstakil bir örgütlenme ihtiyacının doğmasına ve bu sürecin sonunda da DDKO’ların kurulmasına neden olmuştu. Epözdemir DDKO’ların kurulmasının TKDP (Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi) sayesinde olduğunu ve TKDP sayesinde Kürt Solu’nun telaşa düşüp ulusal yanları ağır basan Kürtlerin DDKO’yu kurduğunu belirtmektedir.²⁸¹ Bu dönemde Kürt

---

²⁷⁷ *ibid*

²⁷⁸ *ibid*, s. 189.

²⁷⁹ Ş. Epözdemir, 2005, s. 9.

²⁸⁰ İ. Beşikçi, 2014, s. 74.

²⁸¹ Ş. Epözdemir, 2005, s. 10.

sorununa yaklaşımla TİP içerisindeki Kürtlerin de destek verdiği Mehmet Ali Aybar ve çevresinin, “bilimsel sosyalizmi” ve “kadrocu” bir parti fikrini savunan Behice Boran ve Sadun Aren ekibince yenilgiye uğratıldığı 1970 Kongresiyle Doğulular grubunun partiden “soğuması” hızlanmış, 1970’li yılların başında TİP’in kapatılmasıyla birlikte de Türk ve Kürt Marksistler arasında bir zamanlar var olan ideolojik özdeşlik de zayıflamaya başlamıştır.²⁸²

İlk DDKO 1969 Mayıs ayında Ankara’da kurulmuş ve başkanlığına Necmettin Büyükkaya getirilmiştir.²⁸³ DDKO’ların kuruluşunda TİP içerisinde siyaset yapan ancak partinin Kürt sorunu ile ilgili bir çözüm üretmesinden umutlarını kesen Kürtlerle, TKDP yanlıları aktif bir rol oynamışlardır. Çok sayıda dindar Kürt ve medrese mezunu molla da bu çalışmalara aktif destek vermiştir.²⁸⁴ 1970 yılının sonlarına doğru Diyarbakır, Batman, Ergani, Silvan ve Kozluk’un kent merkezlerinde beş DDKO merkezi daha kurulmuştur. Daha sonra dernekleşerek Devrimci Doğu Kültür Dernekleri haline gelen bu oluşumun kuruluş deklarasyonu ile ilgili olarak kuruculardan İbrahim Güçlü şunları söylemekteydi:

“...Yeni dönemdeki bağımsız, açık ve legal Kürt örgütlenmesi için özgün bir düşünceye ihtiyaç vardı. Bu nedenle de özgün bir çalışma başlatıldı... Çünkü Kürtlerle ilgili kör ve dünyada eşi görülmemiş yasaklamalar, bütün tarihi gerçeklerin ve belgelerin gizlenmesini, imhasını sağlamıştı... DDKO ismindeki “Doğu” kavramı Kürtleri çağrıştırmak için kullanılan bir kavramdı... bu “Ocak” kavramı bir esinlemeden dolayı değil Kürtlerde Ocağın

²⁸² K. Kirişçi ve G. M. Winrow, 1997, s. 116.

²⁸³ M. Yeğen, 2012, s. 166.

²⁸⁴ A. Tan, 2014, s. 353.

taşıdığı kutsallıktan gelen bir yaklaşım söz konusuydu... “devrimci” kavramı Türkiye’deki özgün tanımından ziyade sosyalist ve evrensel literatürdeki anlamında kullanılan bir kavramdı... DDKO’ya göre... Türkiye’nin bu yapısının radikal bir tarzda değişmesi, daha ileri bir üretim tarzının şekillenmesi, bağımsız ve demokratik olması, emekçilerin iktidarı, Kürtlerin ve Türklerin ortak iktidarıyla olacaktır. Bu da ancak devrimci bir zihniyetle olabilirdi.”²⁸⁵

DDKO örgütlenmesi Kürtlerin 1960 sonrasında Türk solundan bağımsız bir örgütlenme pratiğine girmelerinin de başlangıcını oluşturmaktadır. Türk solcuları Kürtlerin “kurtuluşlarının” Türk proleteryanının öncülüğünde Marksist bir devrimin sonucunda geleceğini ileri sürüyorlar, Kürt solcular ise Kürtlerin kendi proleter devrimlerine öncülük edebilecek ayrı bir ulus olarak tanınmasını istiyorlardı.²⁸⁶ DDKO’nun kurucularından olan Ali Buran da DDKO’nun “Türkiye Kürdistanında ulusalcı, demokratik, ayrı örgütlenmeyi hedefleyen ilk Kürt demokratik gençlik örgütü olduğunu belirtmektedir.”²⁸⁷

1.2. Kürt Sağının Partisi: TKDP

Tam da bu noktada bu mitingler ve sonrasında kurulan DDKO’ların örgütlenmesinde önemli bir rol oynayan ve mitinglerin başlamasından yaklaşık iki yıl önce kurulan *Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi*’nden (TKDP) söz etmek

²⁸⁵ Raşit Kısacık, **Rizgari ve Ala Rizgari, Kürt Sorunu ve Etnik Örgütlenmeler 2**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 26-32.

²⁸⁶ M. Gunter, **The Kurds in Turkey: A Political Dilemma**, Boulder CO, Westview, 1990, K. Kirişçi ve G. M. Winrow içinde, s. 116.

²⁸⁷ Ali Buran, **Bir DDKO’lunun Kürt Yaşamı**, Peri Yayınları, İstanbul, 2011, s.71.

gerekmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, Irak'taki Kürt ulusal hareketinin canlanmasıyla Türkiye Kürtlerinde de bir hareketlilik yaşanmış ve özellikle 1950'lerin sonundan itibaren güçlenen Barzani bir Kürt lider olarak Türkiye'de de Kürtler arasında dikkatle izlenmeye ve karizmatik bir etki alanı yaratmaya başlamıştır. Güneş o dönemi ve TKDP pratiğini şu şekilde özetlemektedir:

“1960'ların ikinci yarısının ayırıcı özelliği, Kürt aktivizminin daha örgütlü bir forma doğru evrimleşmesidir. Irak'ta Kürt ulusal hareketinin canlanması, bu gelişme üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Bu durum Irak'taki Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) gibi benzer bir özerklik yanlısı programı savunan TKDP'nin kuruluşuyla tanıtlanmıştır. TKDP 1960'larda Türkiye'de kurulmuş ilk gizli partidir... Parti lideri Faik Bucak'ın 1966'da suikastle öldürülmesi ve partinin öncü üyelerinin tutuklanmış olması partinin güçlü bir karşı koyuş formüle etme yetisini ciddi ölçüde zayıflatmıştır.”²⁸⁸

TKDP Kürt hareketinde çok önemli bir etki bırakmamış gibi görünse de bu parti Kürt ulusçuluğunu temsil etmesi ve Kürtlerin kendi idari bağımsızlığını istemesi açısından Kürt hareketi tarihinde oldukça önemlidir.

Hem partinin kurucularından ve hem de ilk Genel Saymanı olan Şakir Epözdemir o döneme ilişkin şunları söylemektedir:

---

²⁸⁸ C. Güneş, 2013, s. 111-112.

“Kürtlük, bir onur ve gayret olmaya başlamıştı... İkisi avukat, ikisi memur ve ikisi serbest muhasebe mesleği ile hayatlarını sürdüren biz altı kişinin²⁸⁹ de, umudu, inancı, kararlılığı ve uluslarına karşı tarihi sorumlulukları vardı. Bu bilinç ve inanç TKDP’nin kuruluşunda en büyük etken oldu...”²⁹⁰

Parti sağ eğilimli kişilerin ağırlıklı etkisinde olmasına karşın Kürt kimliği ulusal bir meselenin parçası olarak ele alıyor ve Kürtlerin ulusal kimliğinin önemi her fırsatta vurgulanıyordu.

Sağ ve sol Kürt hareketinin TKDP yapısı içerisinden başlayarak bu yıllarda daha fazla ayrışmaya başladığı gözlemlenebilir. Örneğin Şakir Epözdemir bu yıllarda sol ideolojinin Kürt kimliği üzerindeki olumsuz etkisini şu şekilde ifade etmektedir:

“1961 Anayasasının getirdiği demokratik ortamda henüz kendine gelmeyen, bilinçlenmeyen Kürt gençliği ve özellikle okumuş kesim, bu defa kendisini sol cereyanlara kaptırdı. Diyarbakır TİP’in merkezi halini aldı. Din, mezhep, tarikat ve çeşitli inançlara ilaveten, şimdi de sosyalizm başımıza musallat olmuştu. Şimdi de ulus ve ulusçuluk büyük bir günah olmaya başlamıştı... İşte ulusal bir örgüt bu tehlikeli gidişi yavaşlatabilirdi... Biz TKDP’nin

---

²⁸⁹ Said Elçi, Faik Bucak, Şakir Epözdemir, A.Ş.E, Derviş Akgül, Ömer Turhan

²⁹⁰ Şakir Epözdemir, **Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi, 1968/235 Antalya Davası Savunması**, Peri Yayınları, İstanbul, 2005, s. 8.

programına sahip çıktık ve bu ulusal ve demokratik programı savunduk.”²⁹¹

TKDP pratiği Kürt Sağı'nın bir anlamda okulu olması bakımından üzerinde durulması gereken bir dönem olarak tarihteki yerini almıştır. Ancak 1970'lerin sonuna doğru sol ve sağ ideolojilerin Kürt hareketinde de netleşmeye başlaması ve Kürt hareketinin hem Türk solundan ayrışması hem de Irak'taki Barzani hareketinin durumuna bağlı olarak yeni bir sürece girilmeye başlanmıştır.

Bu süreç Kürtlerin özellikle 1974 yılında Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin ve Barzani'nin Irak'taki ayrıcalıklı konumunu kaybetmesi üzerine sol ile milliyetçiliğin karışımı radikal bir söyleme kaymasına neden olmuştur. Bu dönemde Mümtaz Kotan ve arkadaşları *Rızgari* dergisini, Kemal Burkay ve arkadaşları *Özgürlük Yolu* dergisini çıkarmışlardır. Ayrıca Devrimci Doğu Kültür Dernekleri (DDKD), KAWA, Alarızgari gibi 10'a yakın örgüt de kurulmuş ve bunlardan başka ileride ülkeye büyük bir fatura çıkaracak olan PKK ise 1978 yılında kurulmuştur.

2. 12 EYLÜL DARBESİ SONRASI KÜRT AKTÖRLER

PKK eylemlerinin 1984'te başlayıp kısa sürede hız kazanması devletin Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde geçmişte uygulanan kimi tedbirleri yeniden almasına ve bunun yanısıra Kürtlerle ortak bir zemin olarak İslam'ı ön plana çıkararak politikalar üretmesine neden oldu. Bu dönem için Ayşe Hür'ün aktardıkları önemlidir:

---

²⁹¹ **ibid**, s. 8-9.

“1984'te PKK'nın Şemdinli ve Eruh baskınlarından sonra devlet Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki köyleri 'güvenilir' ve 'güvenilmez' diye ikiye ayırmıştı.²⁹² 'Güvenilir' köyler, Abdülhamit'in Hamidiye Alayları'na asker veren aşiretlerdi. İlk korucular, Beytüşşebaplı Jirki Aşireti'nden seçildi. Aşiret reisi Tahir Adıyaman, bir savcuyu ve yedi askeri öldürmekten dolayı idam istemiyle yargılanırken devletle koruculuk anlaşması yaptı ve aşiretine mensup 336 cinayet sanığıyla birlikte takipten kurtuldu. Onu diğer 'Hamidiye aşiretleri' izledi. 4 Nisan 1985'te 3175 sayılı Köy Kanunu'na yapılan bir ekleme ile 57 bin korucuya asgari ücretten maaş bağlandı, bunlara daha sonra 12 bin civarında da 'gönüllü korucu' eklendi.”²⁹³

İslami söylemin Kürtlerin yaşadığı coğrafyada bir çıkış yolu ve çözüm aracı olarak kullanılmaya çalışılmasının yanı sıra, 1979 İran İslam Devrimi de Kürt bölgelerinde heyecanla karşılanmış ve Kürtler İslami hareketle daha yakından ilgilenmeye başlamışlardı. Bu dönem İslami hareketin Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde örgütlendiği yılların da başlangıç dönemini oluşturmaktadır. İslam'ın devlet tarafından bölgede bir çözüm aracı olarak değerlendirilmeye alınması ve PKK'nin eylemlerinin hız kazanması Kürtler arasında İslami temelde örgütlenmelerin de güçlenmesine neden oldu. İşte bu sürecin en önemli ürünü, kuşku yok ki, Hizbullah'tı.

²⁹² İkibine Doğru, 13-19 Aralık 1987

²⁹³ <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/kurt-meselesinin-90-yillik-icmali-tamam-mi-devam-mi-1403794/>

2.1. Din ve Etnik Kimlik Arasında Hizbullah Cemaati

12 Eylül 1980’de gerçekleştirilen askeri darbeyle birlikte sol örgütlenmelerin gücünün kırılması ve cunta tarafından sistematik biçimde ezilmesi sonrasında Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı illerde İhvan²⁹⁴ ve İran etkisi de belirgin olmaya başlamıştı. Kürt milliyetçileri kendi milliyetçi gündemlerini geliştirmek amacıyla dini söyleme de öncelik vermeye başladı ve 1990’dan sonra “Kürtlerin kurtuluşunu” İslami bağlamda yeniden yapılandırdı.²⁹⁵ PKK Kürt mücadelesini Türk devletine karşı açılmış bir cihat olarak yeniden tanımlayarak Kürdistan Yurtsever Mollalar Birliği ve Kürt Aleviler Birliği gibi çeşitli oluşumlar kurdu.²⁹⁶

Ancak bu dönemde kendilerine bir referans olarak İslam’ı alan ve İslami söylemi de Kürt milliyetçi söyleminin önüne koyan AAKH dışındaki başka yapılar da bölgede örgütlenme faaliyetlerine hız vermeye başlamıştı. Özellikle iki isim Kürtler arasında örgütlenme faaliyetleriyle ön plana çıkmaktaydı. Bunlardan birisi daha sonra Menzil grubu olarak tanınacak olan örgütlenmenin başındaki Fidan Güngör ve diğeri ise İlimciler olarak tanınacak olan ve Hizbullah Örgütü’nün omurgasını oluşturan örgütlenmeyi gerçekleştirecek Hüseyin Velioğlu’ydü. Bu iki kişinin önderlik ettiği örgütlenmeler bölgede hızla yayılmaya ve etki alanlarını genişletmeye başlamıştı. Başlangıçta bir arada yapılan toplantılar zamanla, etki alanlarının çakışması üzerine, çatışmaya evrilecekti. Genel kanı bu iki grubun ortak bir örgütlenme faaliyeti sonrasında ayrıldığı yönündedir. Örneğin Çakır daha sonra

---

²⁹⁴ Diğer adıyla Müslüman Kardeşler olan İhvan hareketi İslam dünyasının en yaygın ve etkin örgütlerinden birisidir. Kurucusu Hasan el-Benna olan İhvan Hareketi militan bir reaksiyoner reform topluluğu gibi çalışıyordu ve daha sonra modern dönem İslamcı hareketlerin bütünü için önemli rol model ve entelektüel birikim bırakacaktı. İhvan ve diğer modern dönem İslami hareketler için bkz. İbrahim M. Abu Rabi, **İslami Hareketin Entelektüel Kökeni**, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2001.

²⁹⁵ Denise Natali, **Kürtler ve Devlet, Irak Türkiye ve İran’da Ulusal Kimliğin Gelişmesi**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2009, s. 173-174.

²⁹⁶ **ibid**, s. 174.

bölgede Kürt Sağı'nın en büyük ve güçlü temsilcisi olarak kalacak olan Hizbullah örgütlenmesinin temellerinin 12 Eylül 1980 sonrası bir toplantıda atıldığını ileri sürüldüğünü aktarır:

“Bu toplantıya katılanların en önemlileri şunlar: Hüseyin Velioğlu, Molla Mansur Güzelsoy, Fidan Güngör, Ubeydullah Dalar, İhsan Yeşilirmak, Abdullah Yiğit (Mehmet Ali Bilici)...”²⁹⁷

Söz konusu toplantıya katıldığı ileri sürülenlerden Güzelsoy da, Fidan Güngör'le birlikte Menzil grubunun liderlerindedir. Medrese kökenli ve belli bir entelektüel derinliği olan Güzelsoy, 15 Ocak 1996'da tedavi gördüğü Tahran'da ölür. Ancak bu toplantıya katılan Güngör, Dalar ve Yeşilirmak öldürülürler.²⁹⁸ 1978 yılında Diyarbakır'ı merkeze alarak bir örgütlenme faaliyetine girişen ve bu amaçla toplantılar düzenleyen Fidan Güngör örgütlenmesini gerçekleştirmek için o dönemde adeta gelenek olduğu üzere irtibat bürosu olarak kullandığı Menzil Kitabevini açmıştır. Menzil grubu Şemdinli'den Adana'ya kadar yaygın bir bölgede örgütlenme faaliyeti yürütmesine karşın daha sonra Batman'ı merkez edinen İlim grubunun güçlü olduğu Bingöl ve Mardin'de yeterince etkili olamamıştır. Güngör 1995 yılında muhtemelen Velioğlu'nun talimatıyla kaçırılmış ve öldürülmüştür.

Menzil ve İlim grupları arasındaki ilişkiyle ilgili oldukça çelişkili görüşler bulunmaktadır. Hizbullah üzerine yazılan çoğu kitap ve makalede bu iki grubun başta birlikte hareket ettikleri ve fakat zaman içerisinde gelişen fikri ve stratejik ayrılık nedeniyle karşı karşıya geldikleri iddia edilmesine karşın, kimi tanıklar,

---

²⁹⁷ Ruşen Çakır, **Derin Hizbullah, İslamcı Şiddetin Geleceği**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 58.

²⁹⁸ **ibid**, s. 58.

çatışmanın, Güngör ve Velioğlu'nun farklı zamanlarda başlattıkları örgütlenmelerin birbirinin etki alanına girmesiyle başladığını söylemektedir.

Ancak kesin olan şey Fidan Güngör ve Hüseyin Velioğlu'nun aralarındaki fikirsel ve eylemsel farklılıkların gerçekten büyük olması ve özellikle Velioğlu'nun bölgede kendi örgütünden başka herhangi bir gücü kabul etmeyen stratejisidir. Bu iki grup arasındaki ayrışmanın tam anlamıyla 1987 yılında gerçekleştiği üzerine bir fikir birliği bulunmaktadır. Bu tarihten sonra, önce küçük çaplı olmak üzere iki grup arasında şiddet eylemleri başlamıştır. Güngör, liderlik vasfının bulunmadığı, alim olmadığı ve önderlik için yeterli dini bilgisi bulunmadığını söyleyerek Velioğlu'nu eleştiri yağmuruna tutmuştur.²⁹⁹

Velioğlu öncelikle Batman ve Bismil bölgesindeki dini liderlerle görüşmeler yapmış özellikle bölgede nüfuzu oldukça fazla olan Mele³⁰⁰ Muhammed ve Mele Ali Zila aracılığıyla örgütlenme çalışmalarına girmiştir.³⁰¹ Bu dönemde medreseler bölge insanı üzerinde halen etkilidir ancak Velioğlu'nun irtibata geçtiği Kürt melelerin çoğunun siyasi tecrübeye sahip olmadığı da bilinmektedir. Ancak Velioğlu'nun medreseler ve meleler üzerinden başlattığı örgütlenme çalışmasının önemi, medrese öğrencilerinin, meleler ve onların etkisi altındaki halk kesimlerinin Kürt siyasi hareketine dahil edilmesiydi.³⁰² Hizbullah'ın en önemli birimlerinden bir diğeri de Cami Seydaları'ydı.³⁰³ Seydalar örgütün bölgede din aracılığıyla güçlenmesinde etkili rol oynamışlardır. Özellikle eleman kazanımı ve tebliğ çalışmalarındaki

---

²⁹⁹ E. Demirel, 2003, s. 65.

³⁰⁰ Mele, Kürtlerin yaşadığı bölgede din alimliği yapan insanlara verilen Kürtçe isimdir. "Molla" kelimesinden türemiş bir isim olan Mele, halk arasında saygınlığı olan din alimlerine verilmektedir. Bu sözcüğün "melle" ya da "mala" şeklinde telaffuzlarına da rastlanmaktadır.

³⁰¹ Zeki Savaş, http://www.fitrat.com/dosya_detay.php?id=7513, Erişim tarihi: 27.04.2016, Saat: 17.35

³⁰² **ibid**

³⁰³ Seyda medrese ve camilerde ders veren kişilere verilen isimdir.

başarıları nedeniyle camiler örgütün örgütlenme alanı haline gelmiştir.³⁰⁴ Hizbullah Ana Davası'nın görüldüğü Diyarbakır 6 Nolu Ağır Ceza Mahkemesi'ne verilen esas hakkındaki son savunmada, Cemal Tutar, cemaatin faaliyet alanları olarak camileri, okulları, köyleri göstermiş, bunun dışında da, cemaatin kan davası, arazi anlaşmazlıkları, suyun kullanımıyla ilgili ihtilaflar ve namus davaları gibi toplumsal sorunları çözme çalışmalarının olduğunu belirtmiştir.³⁰⁵

Bu durum, yani meleler ve seydalar üzerinden bölge insanı üzerinde bir etki kurma ve örgütlenme faaliyetine girişme durumu, bir kaç yıl içerisinde PKK'nin de din sorununa daha pragmatist ve belki de pozitif bağlamda yaklaşmasına neden olacaktı.³⁰⁶ Fakat Velioğlu'nun örgütlenmeye başladığı yıllardaki asıl rakibi, kuşkusuz, o dönemde kendisiyle aynı tabana seslenen ve örgütlenme alanını yine aynı taban üzerinden gerçekleştirmeye çalışan Menzil grubuydu ve iki grup giderek artan bir şekilde birbirinin etki alanına nüfuz etmeye başlamıştı. Ayrışmada her iki grup arasındaki yönetsel farklar ve özellikle devlet ve PKK'ye olan bakış da önemli bir etkendi.

İki grup arasındaki farklılık daha önce de belirtildiği gibi hem propaganda ve “Kürdistan'daki Müslüman topluluğun durumuna” bakıştaki farklılık hem de özellikle PKK ile mücadeleye bakıştaki farklılıktan kaynaklanmaktaydı. Velioğlu, tebliğ ve cemaatleşmeyi bir kenara bırakarak, tabanı genişletme ve örgütsel konumunu güçlendirmek amacıyla, silahlı mücadele yöntemini seçmiş ve bölgedeki

---

³⁰⁴ E. Demirel, 2003, s. 80.

³⁰⁵ Hüseyin Yılmaz ve ark. **Hizbullah Ana Davası: Savunmalar**, Dua Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 182-209.

³⁰⁶ Çatışma döneminde diyanet yönetimindeki camilerin “ele geçirilmeye” çalışılmasıyla gruplar arasında seydalara yönelik karşılıklı saldırılar gözlenmiştir (E. Demirel, 2003, s. 81).

diğer grupların tabanına da hakim olmayı hedeflemiştir.³⁰⁷ Menzilciler ise silahlı mücadelenin erken olduğu görüşünü savunuyordu. Menzil Grubu Türkiye Cumhuriyeti'nin şariat hükümleriyle yönetilmediğini ve bu nedenle Dar-ül Harb³⁰⁸ olduğunu ileri sürmekte dolayısıyla hiçbir kurum ve kuruluşun tanınmaması, askere gidilmemesi ve vergi verilmemesi gerektiğini savunmaktaydı. Dahası böyle bir devlet tarafından inşa edilen camilere gidilmemeli, buralarda ibadet edilmemeli, imamlara riayet edilmemeliydi. Faaliyetlerin camiler dışına kaydırılmasını isteyen Menzil gurubuna göre cihat için henüz şartlar olgunlaşmamıştı ve erkendi. Ancak Menzil grubunun en dikkat çekici siyasi tavrı hem devleti hem de PKK'yi kafir ilan etmesi ancak PKK'ye karşı eylemliliğin örgütün gücünü azaltacağı ve tebliğ faaliyetlerini sekteye uğratacağı için ertelenmesiydi. Buna karşın Velioğlu'nun başını çektiği İlimciler silahlı mücadelenin zorunluluğunu vurgulamakta ve İslam devleti kurabilmek adına öncelikle cihat ilan edilmelidir görüşünü savunmaktaydı.

İlim grubu Menzil grubunun aksine “Müslümanların yeterli gücü ve kadrosunun olduğu” iddiasıyla silahlı mücadelenin başlatılması ve dahası hem tağut³⁰⁹ devlete hem de PKK'ye karşı mücadele edilmesi gerektiğini ileri sürmekteydi. Yapılması gereken silahlı propagandaydı ve Hizbullah'ın varlığı ve etkisi bölge insanı üzerinde hissettirilmeliydi. PKK'yle mücadelede öne çıkan şey İlimcilerin “PKK kâfirine karşı” TC ile ittifak yapıp ona güven verilmesi gerektiğine ilişkin yaklaşımıydı. Buna göre kâfir devlet İslam davasına hizmet edecek tarzda kullanılmalıdır ve mevcut düzenle işbirliği yapıp ona güven

---

³⁰⁷ E. Demirel, 2003, s. 65.

³⁰⁸ İslam hukukuna göre Müslüman olmayan bir hükümdarın egemen olduğu yerler dar-ül harb olarak adlandırılmaktadır.

³⁰⁹ İnsanı Allah'tan uzaklaştıran ve kimi kaynaklara göre de azdırıp sapkınlığa yönelten her şeye verilen isimdir.

verilmeli, zamanı geldiğinde devletle de hesaplaşılmalıdır. Her iki cemaat da İran'daki gruplarla ilişki içerisindeydi ancak Menzil Grubu İran Devrimi'ni başından beri desteklemiş ve bu ülkeye yöneltilen mezhepçi eleştirilere karşı durmuştu.³¹⁰ İlimciler ise Humeyni'nin ölümüyle birlikte İran'da yükselişe geçtiğini öne sürdükleri Şiiliğin etkisinden rahatsızlık duymaktaydılar. Yine de her iki grubun da İran'da irtibatta oldukları grup ya da kişilerin İran devletiyle olan bağının ne olduğu konusunda herhangi bir somut kanıt ya da veri bulunmamaktadır.³¹¹

İki grup arasındaki gerilim bir çatışmaya dönüşmüş ve özellikle Diyarbakır'da bu çatışmalar hızlanmıştı. İlim grubu 1992 yılında Menzil grubunun önde gelen isimlerinden Ubeydullah Dalar'ı öldürdü ve iki grup arasında silahlı çatışmalar böylelikle başlamış oldu. İki grup arasındaki çatışmalara son vermek amacıyla verilen müzakere randevusu günü İlimciler Menzil Kitabevi ile Fidan Güngör'ün Diyarbakır Bağlar semtindeki işyerini taradılar. Bir ay sonra Güngör'e ikinci bir saldırı düzenlendi ve bunun üzerine Menzil Grubu karşı saldırı kararı aldı ve ilim grubunu "Hizbulzulüm" olarak adlandırmaya başladı³¹². 1993-1995 yılları arasında iki grup arasındaki çatışmalarda her iki taraftan çok sayıda militanın öldürüldüğü bilinmektedir. Çoğu Menzilcilerden olan yüzlerce militanın öldürülmesinden sonra Menzil grubu lideri Fidan Güngör İlim Grubu tarafından kaçırılmış ve Menzil grubunun bölgedeki etkinliği tamamen son bulmuştu.

Ancak İlim grubunun nihai hedefinde hiç kuşkusuz PKK vardı. İlimciler etkinliğini artırmaya başladığı 1990'lı yılların başlarından itibaren PKK ile de bir

---

³¹⁰ Liderlerinden olan Molla Mansur Güzelsoy son yıllarında İran'a "hicret" etmiş ve orada yaşamını yitirmiştir.

³¹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi 10/90 Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, s. 74

³¹² E. Demirel, 2003, s. 67.

çatışma içine girmeye başlamıştı. PKK de İlimcilerin gücünün farkına varmış ve daha başından onlara karşı eylemler düzenlemeye başlamıştı. PKK militanları 17 Mayıs 1991’de İlimcilerin yöneticilerinden Şerif Karaaslan’ın İdil’deki evini basıp Karaaslan’ın anne ve babasını öldürmüştü. Çakır bu çatışma dönemini şu şekilde aktarmaktadır:

“Hizbullah, Partiyeye Kafirin Kürdistan (Kürdistan Kafirler Partisi) diye adlandırdığı PKK’nın kendisine yönelik her eylemine üç katı ile karşılık vermeyi prensip edinmişti. 1991-95 arasındaki çatışmaların bilançosu da PKK’nın hesaplarının hiç tutmadığını gösteriyor. Resmi bir rapora göre, bu dönemde her iki taraftan 700’e yakın sempatizan ve militan öldürülmüştür. Bu eylemlerin 500 kadarının yasadışı Hizbullah/İlim örgütü, 200 kadarının ise PKK terör örgütü tarafından gerçekleştirildiği değerlendirilmektedir.”³¹³

Bu dönemin özelliği PKK’nin de yaşanan gelişmeler sonucunda İslami bir dili kullanmaya başlaması ve Avrupa’da Kürdistan İslam Hareketi’ni kurmasıdır. 1994 yerel seçimleri PKK’nin boykot tavrına karşın Refah Partisi adaylarının zaferiyle sonuçlanınca hem Hizbullah’ın önlenemeyen yükselişi hem de Refah Partisi’nin bölgede güçlenmeye başlaması PKK lideri Öcalan’ı farklı bir dil kurmaya yönlendirmişti. Berlin’de düzenlenen “Kürdistan Sorunu ve İslami Çözüm” isimli toplantıya sesli mesaj yollayan Öcalan “Kemalizmin bir Deccal rejimi olduğunu” belirtirken, “onunla işbirliği yapan Müslümanların münafık ve hatta kafir olduğunu”

---

³¹³ R. Çakır, 2011, s. 67.

da söylemiş, buna ek olarak, “PKK’nin getirdiği açıklığın kesinlikle İslami olduğunu” vurgulamıştır.³¹⁴ PKK’nin İslami “ataklarına” ve özellikle bölgede imamlar ve meclisler üzerinde kurmaya çalıştığı hegemonyaya karşı Hizbullah etkinliğini artırmış ve hatta DEP Mardin milletvekili Mehmet Sincar bu dönemde Hizbullah tarafından öldürülmüştür. Hizbullah’ın yayın organlarından olan “Hüseyin Seveda” adlı internet sitesinde cemaatin PKK’yi uyardığı ve başlayacak bir çatışmanın her iki tarafın zararına, TC’nin faydasına olacağını söylediği belirtmekte, hatta PKK, Hizbullah ile çatışmaya girdikten sonra TC’nin rahat bir nefes alarak, ortaya çıkan bu yeni durum ve şartlardan yeterince istifade ettiği de ileri sürülmektedir.³¹⁵

PKK ve Hizbullah arasındaki bu kanlı eylemlilik süreci 1993’ten itibaren çeşitli “arabulucuların” devreye girmesiyle bitirilmeye çalışılmış ve sonunda bu kanlı süreç hemen hemen sıfırlanmıştır. PKK ile Hizbullah arasındaki kanlı savaş, iddialara göre, Kürdistan İslami Hareket lideri Şeyh Osman ile yine Kuzey Irak’taki Hizbullah örgütünün lideri Ethem Barzani’nin arabuluculuğuyla sona erdirilmiştir.³¹⁶

İlimciler 1990’ların ortalarından ve özellikle de PKK ile olan çatışmadan en azından hezimete uğramadan çıkmasıyla birlikte diğer İslami grupların bölgedeki etkinliklerini yok etmek üzere harekete geçmiştir. İlimcilerin bölgede rakip olarak gördüğü bir başka grup da Kürt-Nurcu grubu olarak bilinen Zehra Vakfı çevresidir ve bu grupla olan mücadeleleri İlim grubu lideri Hüseyin Velioğlu’nun 2000 yılında İstanbul Beykoz’daki örgüt evine düzenlenen bir operasyonla devlet tarafından öldürülmesine kadar uzanacak bir süreci başlatmıştır.

---

³¹⁴ *ibid*, s. 72.

³¹⁵ http://huseyniseveda.biz/viewpage.php?page_id=72 28.03.2016 Saat 01.37

³¹⁶ R. Çakır, 2011, s. 70.

2.1.1. Velioğlu Sonrası: Hizbullah'ın İkinci Dönemi

2000 yılında İstanbul Beykoz'da gerçekleştirilen Hizbullah operasyonunun ardından Hizbullah'ın devlete yanıtı gecikmemiştir. Diyarbakır İl Emniyet Müdürü Gaffar Okkan ve beş koruma polisinin 24 Ocak 2001 tarihinde bir suikast sonucu öldürülmesinden Hizbullah sorumlu tutuluyordu. Bu konuda çok farklı açıklamalar ve iddialar olmasına karşın Hizbullah'ın kendisine karşı yapılan operasyonlara bir tepki olarak bu suikastı düzenlediği iddia ediliyordu. Hizbullah cemaati lideri Hüseyin Velioğlu'nun öldürülmesi ve lider kadrosunun yakalanmasıyla birlikte Hizbullah cemaati yeni bir döneme girdiği ve 2004 yılına kadar da örgütün bir sessizliğe büründüğü görülmektedir.

2004 yılında kurulan Mustazaf-Der, örgütün yasal alanda faaliyete başladığını göstermekteydi. Adana Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 30 Nisan 2008 tarihinde hazırlanan iddianame ile kırk üç isim hakkında Hizbullah terör örgütüne üye olmak iddiasıyla dava açıldı. Mustazaf-Der hakkında 9 Şubat 2010 tarihinde Diyarbakır 2. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından kapatma kararı verildi. Kapatma kararında Hizbullah'la olan ilişki gerekçe olarak gösteriliyordu.³¹⁷ Hizbullah'a yakınlığıyla bilinen haber sitelerinden birinde bu karara ilişkin yazılan bir yazıda şunlar söyleniyordu:

---

³¹⁷ <http://odatv.com/mustazaf-der-yasal-dernek-mi--2901111200.html> Erişim tarihi: 29 Eylül 2016, Saat: 13.30. Söz konusu Gerekçeli Karar şu şekildeydi: "Davalı Mustazaflarla Dayanışma Derneği'nin, dernek tüzükleri belirtilen amaç dışında, mevcut anayasal düzeni yıkarak şerri esaslara dayalı teokratik bir devlet kurmayı amaçlayan yasadışı Hizbullah terör örgütünün amacı doğrultusunda faaliyetlerde bulunduğu, davalı derneğin yasalarla ve uluslararası sözleşmelerle hüküm altına alınan dernek kurma özgürlüğünü, insan haklarına dayanan demokratik ve laik cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullandığı, böylelikle amacın kanuna aykırı hale geldiği anlaşılınca söz konusu derneğin Türk Medeni Kanunu'nun, 89'uncu maddesi uyarınca feshine karar vermek gerekmiştir."

“Mustazaf-Der tabanına baktığımız zaman Hizbullah Cemaatinin bir uzantısı olduğu söylenebilir... Derneğin 8 senelik faaliyetlerine baktığımız zaman şiddetten, ihtilaftan, kargaşadan, kavgadan uzak; tüm ümmeti kucaklayıcı, birleştirici bir tutum izlediği görülecektir... 5-10 bin kişinin katıldığı etkinliklerde sıra, öne geçme, vb. gibi basit bahanelerle kavgalar yaşanırken; 100 binlerin katıldığı etkinliklerde en küçük tatsız bir durum yaşanmamıştır... Mustazaf-Der... Üstad Bediüzzaman’ın müspet hareket metodu ile Müslümanlar arasındaki vahdet rabitasına önem vermiştir.”³¹⁸

Bu dönemde Hizbullah Davası da sonuçlanmış ve 2009 Aralık ayında, aralarında Cemal Tutar ile Edip Gümüş’ün de bulunduğu, 16 kişi müebbet hapis cezasıyla cezalandırılmıştı.³¹⁹ Mustazaf-Der de 2012 yılında hakkında verilen kapatma cezasının Yargıtay tarafından onanmasıyla kapatılmıştı. Mustazaf-Der’in kapatılmasıyla birlikte cemaat yeni bir siyasal örgütlenme ve yeni bir döneme geçiş yaptı.

2.1.2. Hüda-Par: Üçüncü Dönem

Mustazaf-Der’in kapatılmasından sonra, 2013 yılında, Kurucu Genel Başkanlığını Mehmet Hüseyin Yılmaz’ın yaptığı Hüda-Par Altan Tan’ın tanımıyla

³¹⁸ <http://www.dogruhaber.com.tr/haber/34887-mustazaf-derin-kapatilmasina-sebep-oan-suc-neydi/>
Erişim tarihi: 29 Eylül 2016, Saat: 22.00

³¹⁹ Ancak Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 102. maddesinin yürürlüğe girmesinin ardından, tutukluluk süresi 10 yılı geçen örgüt mensubu 34 sanık tahliye edilmiştir. Örgüt liderlerinden Edip Gümüş, Cemal Tutar ve Hacı İnan tahliyelerinin ardından kayıplara karışmışlardır.

"Müslüman Kürtlere ve Kürdistanlılara hitap eden" bir parti olarak Türkiye siyasi hayatındaki yerini aldı. Partinin 1. Olağan Kongresi sonucunda ise genel başkanlığa Zekeriya Yapıcıoğlu geldi.

Hüda-Par'ın (Hür Dava Partisi) logosu yeşil zemin üzerinde açık vaziyette beyaz renkli bir kitap ve sayfaları arasından doğmakta olan sarı renkli güneş ile altında "Hüda-Par" yazısıdır. 2014 Yerel Seçimlerinde 89.655 oy alan Hüda Par'ın parti programında Kürt kimliğine ilişkin genel talepleri şu şekilde dile getirilmektedir:

"Türkiye Cumhuriyeti devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin Türk olduğu nitelemesinden vazgeçilerek Kürtlerin varlığı anayasal olarak tanınmalı, Türkler ve Kürtler, ülkenin asli kurucu halkları olarak kabul edilmelidir. Kürtçe, Türkçe ile beraber ikinci resmi dil olarak kabul edilmeli, Kürtçe aynı zamanda eğitim dili olmalıdır. Yeterli talep olması halinde anadili farklı olan diğer vatandaşların da kendi dillerinde eğitim alabilmelerinin önü açılmalıdır. İlköğretim öğrencilerine okutulan, ırkçılık kokan 'Andımız' ve benzeri metinler kaldırılmalıdır. Muhtelif yerlerde yazılan 'Ne Mutlu Türküm Diyene' gibi yazılar silinmeli, 'Bir Türk dünyaya bedeldir' şeklindeki ırkçı söylemlere son verilmelidir.³²⁰

---

³²⁰ <http://hudapar.org/Detay/Sayfalar/205/parti-programi.aspx>, Erişim tarihi: 19 Nisan 2016, Saat: 17.17

Görülebileceği gibi, Parti Programı'nın bu bölümü yalnızca Kürt kimliğinin sınırlarını, sosyal ve siyasal taleplerini belirtmemekte aynı zamanda “büyük öteki” olarak görülen Türkler ve Türkiye Cumhuriyeti'yle olan sınırları da işaretlemektedir. Parti özellikle Kutlu Doğum Haftası etkinliklerinde Diyarbakır'da büyük kitleler toplamaktadır. Parti programında “Devleti ve siyaseti yeniden tanımlamak” amacıyla olduğu belirtilen Hüda-Par ayrıca “Vatandaşlığa kabul işlemlerinde başka ülke vatandaşı olan Kürtlere de Batı Trakya ve diğer bölgelerden gelen Türk kökenli kişilere sağlanan kolaylık ve ayrıcalıkların sağlanması” gerekliliğinden “Medreselerin iyileştirilmesi, asli fonksiyonlarına kavuşturulması ve medreselerde verilen icazetlere resmi statü tanınması” talebine kadar bir çok meseleyi ülke gündemine taşımaya çalışmaktadır.

2.2. Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı

Türkiye'deki İslamcı hareketin en önemli temsilcilerinden olan Necmettin Erbakan 1960'lı yıllarda Milli Görüş adı altında başlattığı örgütlenmelerine Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde büyük bir destek aldı. Erbakan önce Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurdu. Parti 12 Mart 1971 askeri darbesi sonrası Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldıktan sonra da Milli Selamet Partisi'ni (MSP) kurdu. MSP 1973 seçimlerinde 48 milletvekili çıkararak parlamentoya girdi ve bu milletvekillerinin 18 tanesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi illerindendi.³²¹ “İslami duyarlılığın” yüksek olduğu Kürt yerleşim yerlerinde Milli Görüş Hareketi (MGH) hızla örgütlendi. Bölgede faaliyet gösteren bir başka İslamcı yapı ise Nur Cemaati'ydi. Nur Cemaati'nin en güçlü kollarından birisi ise

---

³²¹ Fehmi Çalmuk, **Erbakan'ın Kürtleri, Milli Görüşün Güneydoğu Politikası**, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 13.

Gülen Cemaati'ydi ve bu cemaat özellikle Kürt bölgesinde hızla örgütleniyordu.³²²

1970 yılı sonralarına doğru Sıddık Bilgin'in başını çektiği Kürt kökenli bir grup Nurcu Yeni Asyacıların yayınladığı *Risale-i Nur*'larda tahrifat olduğunu iddia etmişti. Bu gruba göre Yeni Asyacılar, Said-i Nursi'nin kendi Kürtlüğü ve genel olarak Kürtlerle ilgili söylediklerini sansürlüyordu. Daha sonra Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı'nı kuracak olan İzzettin Yıldırım'ın da içinde bulunduğu grup "tahrifatsız" risaleleri yayınlamaya başladı.³²³ AAKH'ne yakınlığıyla bilinen Hür Bakış isimli internet sitesinde Zübeyir Şivan adıyla yayımlanan bir makalede bu durum şu şekilde özetlenmektedir:

“Kürtler ateş çemberinden geçerken, Bediüzzaman hazretlerinin Kürtler ile ilgili çözüm önerilerini halka sunmak yerine saklamak için her şeyi, hatta tahrifat yapanlar, Kürt ve Kürdistan kelimelerine savaş ilan edip kendi kontrollerindeki risale baskılarından bu kelimeleri ayıklayanlar, hep beraber el ele verip O'nun aslında Kürt olmadığını ispatlama derdine düşmüşler. Bediüzzaman'ın en büyük mücadelesi ırkçılığa karşı olmuştu. Ancak maalesef “nurculuk” Osmanlıcı kutsalcılık adına Türk devletini kutsayan derin bir milliyetçiliğin çukuruna düştü.³²⁴

³²² Cuma Çiçek, *Ulus, Din, Sınıf-Türkiye'de Kürt Mutabakatının İnşası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 110

³²³ <http://www.milliyet.com.tr/2000/01/22/haber/hab01.html>, Erişim tarihi: 27.09.2016, Saat: 12.04.

³²⁴ <http://hurbakis.net/content/devletciturkcuosmanlici-nurcular-ve-bediuzzamanin-seyyitligi> 29.03.2016 saat 18.09

Cemaatin liderlerinden İzzettin Yıldırım medrese eğitimi almıştı. Cemaat Said-i Nursi'nin vasiyeti olan, Van'da El Ezher'e kardeş bir üniversite kurulmasını kendine hedef seçti. Nursi, bu üniversiteye "Medresetü'z Zehra" adını vermişti, onlar da işe Zehra Vakfı'nı kurarak başladılar. Zehra Vakfı örgütlenme modeli olarak eğitimi etkin bir araç olarak kullandı. Vakfın merkezinde ve şubelerinde yapılan haftalık seminer ya da dersler şeklinde yapılan "sohbetler" ve ayda bir yapılan geniş katımlı konferanslar bu etkinliklerin başında geliyordu. Ancak vakfın eğitim faaliyetleri yaz ve sömestr tatillerinde kitap okuma programları halinde devam ediyordu.³²⁵

Zehra Vakfı çevresi 1992'de Kürtçe üzerinde büyük baskıların olduğu ve Kürt sorununun en yakıcı olduğu dönemde *Nûbihar* isimli tamamı Kürtçe bir dergi yayımlamaya başladı. Cemaat Kürt meselesini İslami ve Kurani referanslarla ele alan ve baskı politikalarına karşı Kürt ve Türk ulusal kimlikleri arasında eşitlik talebinde bulunan bir grup³²⁶ olarak ön plana çıkıyordu. Cemaat, Kürt meselesi üzerine güçlü söylemleriyle ön plana çıkması ve bölgedeki örgütlenme gücü nedeniyle Hizbullah'ın saldırısına uğradı. 2000 yılında Hizbullah'ın, grubun lideri İzzettin Yıldırım'ı kaçırmayla son bulan kavgada Yıldırım, Hizbullah militanları tarafından kaçırıldığı evde boğularak öldürüldü.³²⁷ İzzettin Yıldırım'ın öldürülmesiyle birlikte polis Hizbullah'a yönelik kapsamlı bir hareket başlattı. 17 Ocak 2000'de İstanbul Beykoz'da yapılan bir operasyonda Hüseyin Velioğlu öldürüldü. Örgütün önder kadrosunda olan Edip Gümüş ile Cemal Tutar ise göz altına alındılar. Artık

---

³²⁵ Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı İzzettin Yıldırım üzerine bir araştırma kitabı bulunan, Zehra Vakfı çevresinden Osman Tekin'le yapılan yazışma.

³²⁶ C. Çiçek, 2015, s. 116.

³²⁷ Emrullah Uslu, "Kürt Kimliğinin İslamlaşma Süreci: Kürt Haması Mümkün mü?", **Liberal Düşünce**, Yıl: 13, Sayı: 50, 2008, s. 121-138, s. 129.

Hizbullah için, daha önce de belirtildiği gibi, yeni bir dönem başlayacaktı. Zehra Vakfı çevresi ise bölgede saygınlığı olan ancak siyasi olarak etkinliğini artırma imkanı yaratamayan bir bağlamda faaliyetlerine devam edecekti.

2.3. Milli Görüşten AKP'ye Kürtler

Ümmetçilik 1970'lerden itibaren Kürtler arasında yaygın bir şekilde taban bulabilmişti. Bunun en önemli nedenlerinden birisi ümmetçiliğin Kemalizmin ulus inşasındaki Türklük vurgusunun yerine farklı bir birliktelik anlayışını ortaya koymasıydı. Ümmetçiler Kürtlerin ve etnik kökeni, milliyeti ne olursa diğer bütün toplulukların İslam kardeşliğinden ve eşitliğinden söz ediyor ve Kürt kimliğini ümmet üst kimliğinin altında olduğu gibi kabul ediyorlardı.³²⁸ Yine Kürt dilinin ve kültürünün taşıyıcısı niteliğindeki din adamları, aşiret bağları ve tarikatların etkinliği de ümmetçi anlayışa sahip hareketlerin bölgede etkinliğinin güçlü olmasına neden oluyordu. Türkiye'de İslami hareketin en güçlü ve legal temsilcisi olan Milli Görüş Hareketi de özellikle 1990'lı yıllardan sonra Kürt meselesine "rejimin" ve resmi bakışın dışında söylemlerle değiniyor ve Kürtlerden önemli ölçüde destek almaya başlıyordu. Özellikle Körfez Savaşı sonrasında yaşanan göç dalgasıyla birlikte, Kürtlerin bir soykırıma uğradığı iddia ediliyor ve RP'nin o dönemde Kürt sorununa bakışını belirleyen ve daha sonra da Kürt meselesinde sürekli bir şekilde gündemde kalacak olan Ömer Vehbi Hatipoğlu, Mehmet Metiner ve Altan Tan gibi isimlerle³²⁹ bu konuda önemli çıkışlar yapıyordu.

---

³²⁸ Daha sonra özellikle Nur cemaati içindeki yarılımla birlikte Kürt İslamcılar Türk İslamcılarını resmi ideolojinin diline yakınlaşmakla suçlayacaktı.

³²⁹ F. Çalmuk, 2001, s. 29-30.

Dönemin RP İstanbul İl Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın teşkilat bünyesinde kurduğu istişare kurulunda olan isimler de bu bağlamda önemliydi. İstişare heyetinin başında Mehmet Metiner vardı ve Ali Bulaç, Abdurrahman Dilipak ve Altan Tan'ın da içinde bulunduğu bu heyet bir Kürt Raporu hazırlamaya koyulmuştu.³³⁰ Rapor resmi ideolojinin iflas ettiğini ve Kürt sorununa 'tam demokrasi' ve 'kültürel çoğulculuk' temelinde yaklaşmanın³³¹ zorunlu olduğunu önermekte ve PKK terörünün kınandığı gibi devlet terörünün de kınanması gerektiğini vurgulamaktaydı. Bunun dışında Kürt kimliğinin tanınması ve Kürt kültürünün geliştirilmesine engel olan tüm yasaların kaldırılması gerektiği, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Kürtçe'nin öğrenilmesi ve öğretilmesi için yasal imkanların hazırlanması gerektiği de belirtilmekteydi.³³² Bu raporu hazırlayan ve heyette yer alan isimlerin daha sonra çeşitli siyasi partilerde görev aldıklarını ve Kürt sorunu üzerine resmi görüşün dışında bir yol almaya çalıştıklarını da görüyoruz. Söz konusu heyette bulunan Mehmet Metiner, Ali Bulaç ve Altan Tan'ın içinde bulunduğu isimler 1980'lerin ortalarından itibaren Kürt sorununda farklı bir yaklaşımla ön plana çıkan entelektüel bir akımı temsil ediyorlardı. Bu akım *Girişim* dergisiyle başlayan ve *Milli Gazete*, *Zaman* gazetesi ve *Yeni Zemin* ve *Sözleşme* dergileriyle de devam eden entelektüel bir akımdı. Bu akımın özelliği herhangi bir bütünlük, birliktelik ya da ortak isim altında olmamasına karşın Kürt meselesini ele alan RP ve ana akım Kürt hareketinin bütün siyasi oluşumlarında kendilerine kolayca yer bulmalarıydı. Bir başka ortak özellikleri ise belirgin biçimde herhangi bir cemaat ya da hareketle birlikte hareket etmek yerine bağımsız bir tavır takınmalarıydı.

---

³³⁰ *ibid*, s. 67.

³³¹ *ibid*.

³³² <http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-erbakana-verdigi-kurt-raporu-7928406>, Erişim tarihi: 4.4.2016, Saat:12.01.

Girişim dergisi Ekim 1985'te yayın hayatına başladığında Yayın Yönetmeni Mehmet Metiner'di.³³³ Metiner *Girişim* dergisinin mevcut hiçbir cemaatin, kuruluşun veya şahsın organı olmamak gibi bir tavırla çıktığını anlatırken³³⁴ “kanın gövdeyi götürdüğü” o dönemde aslında İslamcılarının gündeminde “güneydoğu” veya “Kürt sorunu” olmadığını da belirtmekteydi.³³⁵ İslamcılarının gündeminde olmadığı iddia edilen Kürt meselesi üzerine yazılar daha sonra başlayacak ve öncelikle özellikle Irak'ta baş gösteren Kürt sorunu, Halepçe ve Körfez Savaşı sonrası göç gibi olgular üzerinden Kürt kimliği ve dili üzerine çeşitli yazılar yazılacaktı. Ancak *Girişim*'le başlayan ve diğer dergilerle devam eden süreç içerisinde bu dergilerde yayın kurulu ya da yazar olarak görev alan isimler³³⁶ daha sonra Türkiye siyasetinde de etkin rol oynayacaklardı. *Girişim* dergisi başlangıçta İlim grubunun güçlü olduğu yerlerde bizzat bu cemaatin taraftarlarınca dağıtılmaktaydı ancak daha sonra çıkan fikri anlaşmazlıklar nedeniyle İlim grubu tarafından dağıtılması engellendi ve abonelikler de iptal edildi. Metiner 1989'da yazdığı İrancı İslamcı eğilimlere yönelik eleştiri yazısından sonra *Girişim*'in bölgede protesto edildiğini söylemekte ve sonrasında önemli sayıda aboneliğin iptaliyle derginin bir ekonomik sorunla başbaşa kaldığını belirtmektedir.³³⁷

Dergi 1990 yılında yayın hayatını sonlandırmasına karşın İslamcı entelektüel bir kesmi içerisinde barındırmış ve bu kadrolar daha sonra yasal zeminde siyaset

---

³³³ Refah Partisi'nin İstanbul İl Başkanlığı ve daha sonra Büyükşehir Belediye Başkanlığını yaptığı dönemlerde Recep Tayyip Erdoğan'ın ve Fazilet Partisi Genel Başkanı Mehmet Recai Kutan'ın danışmanlığını yaptı.

³³⁴ Mehmet Metiner, **Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi**, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul, 2004, s. 155.

³³⁵ **ibid**, s. 253.

³³⁶ Altan Tan, Mehmet Metiner, Yalçın Akdoğan, Abdurrahman Dilipak v.d.

³³⁷ M. Metiner, 2004, s. 279.

yapan Kürt Sağı'nın ana damarlarından birisini oluşturmuştur. *Yeni Zemin* dergisi³³⁸ işte bu hareketin devamı niteliğindedir. Osman Tunç'un sahibi ve yazı işleri müdürlüğünü yaptığı dergide Mehmet Metiner Genel Yayın Yönetmeni, Yalçın Akdoğan yayın yönetmen yardımcısı ve Ali Bulaç da yayın danışmanıydı. Yayın kurulunda ise Ümit Aktaş, Kenan Çamurcu, Gıyasettin Bingöl, Abdurrahman Dilipak, Davut Dursun, Altan Tan, İhsan Işık, Abdülvahid Vural ve İbrahim Sadri gibi önemli isimler vardı.³³⁹ Ancak aynı yıllarda hem RP içerisinde hem de RP dışında "Kürt-İslamcı" kişilere karşı eleştiriler ve hatta saldırılar başlamıştı ve bu nedenle Metiner ve Tan RP ile arasına mesefa koyarken Altan Tan AP milletvekili Aydın Menderes'in kurduğu Büyük Değişim Partisi'ne geçti. Daha sonra Mehmet Metiner³⁴⁰ ve Altan Tan 2000 yılının Kasım ayında Halkın Demokrasi Partisi'nde (HADEP) siyasete katılma kararı alacaklardı.³⁴¹

3. KİMLİK İNŞA ZEMİNLERİ: DERGİLER, KİTAPLAR, ANMALAR

Etnik topluluklar atalara, aynı kök ve soydan olmaya, şanlı geçmişe ilişkin anlatılar, söylenceler ve mitlerle ortak bir soy miti ve tarih bilinci geliştirirler. Daha doğrusu etnik topluluğun bir arada kalabilmesi ve sınırlarını geçmiş ve gelecek bağlamında yeniden inşa edilebilmesi için bu zaruridir. Örneğin Kürtler arasında "Demirci Kava" söylencesiyle birlikte inşa edilen "Newroz" geleneği hem kökensele bir derinlik oluşturmuş hem de Kürtlerin ortak ritüellerinden birisi haline gelen "Newroz" kutlamalarını ve bu kutlamalar etrafında gerçekleşen kitlesel mobilizasyon ve politizasyonu sağlamıştır. "Newroz" özgürlüğün ve zalim Dehak'ın despotluğuna

³³⁸ Dergi Zehra Vakfı çevresi tarafından çıkarılıyordu.

³³⁹ *ibid*, s. 443.

³⁴⁰ Metiner 2000-2001 yıllarında HADEP genel başkan yardımcılığında bulunurken 2011 ve 2015 yıllarında yapılan genel seçimlerde de AKP'den milletvekili oldu.

³⁴¹ F. Çalmuk, 2001, s. 145.

karşı halkın zaferinin simgesi haline gelmiştir. Bu, “ulusun” bütün bireylerinin bildiği ve duygusal tutum aldığı ortak tarihsel bir anı olması açısından önemlidir.³⁴²

Yine benzer şekilde etnik topluluklar kendilerini ortak bir belleğin üzerinde inşa ederler ve o zeminde bir arada kalmaya gayret gösterirler. Ortak bellek birbirini izleyen kuşakları, ortak birikime eklenen deneyimlerle birleştirmektedir.³⁴³ AAKH dışında kalan Hizbullah Cemaati ve Zehra Vakfı çevresi ortak bir isim ve belirli bir teritori ile özdeşleşmenin dışında ortak tarih, kültür ve belleğin yeniden ve ortak bir şekilde inşa edilmesi bağlamında önemli roller almıştır. Bu bağlamda yararlandıkları iki ana unsur dil ve dindir. Dilin ve dinin ortak gelenek, görenek ve kültürel öğeleri net bir şekilde ortaya çıkarması ve sınırlarını belirleme gücünden öte, aynı zamanda, ortak tarih ve bellek havuzu olmaları nedeniyle etkin bir şekilde “göreve çağrıldığı” görülmektedir. Hizbullah Cemaati illegal örgütlenmesinden dolayı, daha önce de belirtildiği gibi, etki ve nüfuz alanları olan medreseler ve yayın organlarında ve Zehra Vakfı çevresi ise özellikle dergi, kitap ve eğitim alanında kültürel, tarihsel bir ortak belleğe sürekli olarak vurgu yapmışlardır. Bu bağlamda her iki grubun da söylemsel analizinin yapılabilmesi için başvurulacak alanlar öncelikle ve özellikle kamusal alana çıktıkları yayın dünyası ve bunun dışında da örgütsel dökümanları ve söylemleridir. Bu bağlamda ortak tarih bilinci, ortak kültürel inşa ve toplumsal tarihsel belleğin inşasının nasıl ve hangi araçlarla gerçekleştiğinin saptanabilmesi için bu kaynaklara bakmak yerinde olacaktır.

---

³⁴² Mahir A. Aziz, **Irak Kürtleri, Irak Kürdistanı’nda Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 63.

³⁴³ A.D. Smith, 2002a, s. 50.

3.1. Kürt Sağında Kimliğin Sınırları Beliriyor: *Girişim* Dergisi

1980 askeri darbesinden sonra yayın hayatına giren *Girişim* dergisi Kürt Sağı'nın Kürt kimliğini ele alma biçimini ve yürüyeceği izleği göstermesi açısından önemlidir. Yayın Yönetmeni Mehmet Metiner olan dergide yayın hayatı boyunca, genel olarak başörtüsü sorunu, İran İslam Devrimi, Filistin Sorunu ve Afganistan'daki savaş gibi uluslararası sorunlar ve diğer İslami meselelere odaklanan yazılar yayımlanmıştır. Dergide yer bulan yazı ve haberlere bakıldığında genel İslami meselelerin ön plana çıkarıldığı ve Kürt sorununun ya bu İslami meselelerle ya da uluslararası sorunların içerisinde irdelendiği görülecektir. Kürt sorunu ağırlıklı olarak İran ve Irak Kürdistanı'nda yaşanan gelişmelerle, dolaylı olarak, ele alınmıştır. Aslında, *Girişim*, yeni bir döneme giren Türkiye'de İslami hareketin yönünü de gösteren ve İslami bir Kürt kimliği inşasına girişen önemli bir "girişim" olarak değerlendirilmelidir. Örneğin Afganistan İslami Hareketi'nin önde gelen isimlerinden olan Burhaneddin Rabbani ile yapılan röportajda³⁴⁴ "İslami hareketin müslümanlar tarafından daha yeni anlaşıldığı"nın belirtilmesi aslında İslami hareketin modern dönemdeki külliyyatının reddi olmasa da bir yenilenme zorunluluğunun ortaya çıktığını göstermesi açısından önemlidir. Yine aynı sayıda "Kimlik Arayışı"³⁴⁵ başlıklı makalede şunlar söylenmektedir: "Özellikle gençlik kesimi daha önce kendisine yanlış olarak telkin edilen İslami anlayış üzerinde sağlıklı inceleme ve araştırmalarda bulunmaya başladı... Bu sonuç onları alternatifsiz ve yanlışsız düşünce imiş gibi kendilerine teklif ve tebliğ edilen nâkis İslami eğilimleri sorgulamaya teşvik etti". Dünyadan örneklerle süslenen bu İslami

³⁴⁴ Fatih Emin, "Rabbani: İslami hareket bence daha yeni anlaşılmaktadır", *Girişim*, Sayı 4, Ocak 1986, s. 16-19.

³⁴⁵ Ahmet Seçkin, "Kimlik Arayışı", *Girişim*, Sayı 4, Ocak 1986, s. 20-22, s. 21

yeniden yorumlama ve keşif aslında iki sonuca ulaşmada yararlı bir araç olarak kullanılacaktı. Birincisi İslami anlayış artık daha pragmatist bir şekilde devlet olanaklarından yararlanacak biçimde kendisine yer bulacak, ikincisi ise özellikle Kürt Sağı nezdinde bugüne kadar Said-i Nursi'nin öğretileri üzerine derinlemesine bir analiz olanağının açılmasına neden olacaktı. Derginin İslami hareketi ve İslami düşünceyi yeniden ele alma girişimleri özellikle Said-i Nursi öğretisinin tartışmaya açılmasıyla doruk noktasına erişti. Said-i Nursi üzerine yayınlanan makalalar Nur Cemaati içerisinde o dönemde yeni yeni açığa çıkmaya başlayan tartışmalara da zemin oluşturdu. Bu bağlamda özellikle Yeni Asyacılarla *Girişim* dergisi arasında yaşanan tartışmalar önemlidir. Bu tartışmalarda, Kürt kimliği, henüz açık bir tartışma konusu yapılmasa da dergide Said-i Nursi üzerinden şekillenen tartışmaların hemen tamamı Said-i Nursi'nin Kürt kimliğiyle olan ilişkisinin görünür kılınmaya çalışılmasına dayanmaktadır. Dergide, üstü kapalı olarak, Kürt Nurcularıyla Türk Nurcularının Said-i Nursi'yi okuma ve yorumlamalarındaki farklılık ve aralarındaki derin ayrılığı daha o zamandan görmek mümkün olacaktır.³⁴⁶ Derin tartışma kuşkusuz Kürt nurcularının o güne kadar yayınlanmış Risale-i Nur'larda yapıldığını iddia ettikleri tahrifatlardır. Dergide, yapıldığı iddia edilen bu tahrifatlar da yayınlanmış ve Bahaddin Sağlam imzasıyla yayınlanan bir makalede Nursi'nin Kürtlerle ilişkisi üzerine şunlar yazılmıştır:

“Osmanlılar ile İran arasında tampon bölge olarak bırakılan Kürtler için kalkar ta İstanbul'a kadar gelir. Abdülhamit'ten onlar için üç tane üniversite yapmasını ister. Kürtlerin örf ve lisanslarına sahip çıkmalarını emreder. Kürt Teavün Cemiyeti'ne girer. Fakat

³⁴⁶ Mehmet Eminoğlu, “Yeni Asyacıların Kaplan'ca Saldırıları”, *Girişim*, Mayıs 1986, Sayı 8, s. 29.

onlarla anlaşamadığı için oradan ayrılır. Sonradan resmi makamlar tarafından Kürt oluşu ona bir baskı sebebi olmuştur. Kendisi ümmetçi biri olduğunu, Müslüman Türkleri, kafir Kürtlerden üstün tuttuğunu anlatır.”³⁴⁷

Girişim dergisi Said-i Nursi'nin “Kürdi okumaları”nın ön plana çıkmaya ve Türk nurlularıyla bu konuda tartışmaların yaşanmaya başladığı bir platform haline gelmiştir. Dergi üzerinden gerçekleşen Said-i Nursi tartışmalarına daha sonra geniş olarak değinilecektir ancak artık yeni bir İslami okuma yapılmaya ve İslamcı hareketin “Türklerin tekelinden” alınmaya başlanacağına işaretleri de ortaya çıkmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi dergide Said-i Nursi üzerine yazılan makalelerin sıklığı göze çarpmaktadır fakat 16 Mart 1988'de Irak Devleti tarafından gerçekleştirilen Halepçe Katliamı Kürt kimliğinin bu katliam üzerinden dergide ele alınma sıklığını artırmıştır. Ulusçuluğun eleştirildiği Atasoy Müftüoğlu imzalı makalede “İslam'a arka çıkan Müslüman Kürt Halkı'na” karşı gerçekleştirildiği söylenen katliamın müsebbibinin “Arapçı ve Sosyalist Baas çeteleri” olduğu vurgulanmaktadır.³⁴⁸ Yine *Irak Kürdistanı'nda Soykırım* başlıklı makalede³⁴⁹ de Halepçe Katliamı'yla ilişkili olarak “Eli silah tutabilen her Kürt genci Saddam Hüseyin'in müstekbirlerce³⁵⁰ takviye edilen modern ordusuna karşı yiğitçe

³⁴⁷ Bahaddin Sağlam, “Said-i Nursi'nin Fikirlerinin Kısa Bir Fihristi”, *Girişim*, Ağustos 1986, Sayı 11, s. 34-35, s.34.

³⁴⁸ Atasoy Müftüoğlu, “Bilinç Körlüğü, Bağnazlık Uçurumu ve Halepçe'de Ölüm Yağmurları”, *Girişim*, Yıl: 3, Sayı 32, Mayıs 1988, s. 16-18, s. 17.

³⁴⁹ “Irak Kürdistanı'nda Soykırım”, *Girişim*, Yıl: 3, Sayı, 35-36, Ağustos-Eylül 1988, s.9.

³⁵⁰ Kendini üstün görüp gerçekleri kabul etmeyen kimse.

direnmeye çalışıyor... Saddam soykırımını durmak bilmiyor Irak Kürdistanı'nda..." denmektedir. Dergi bundan sonraki makale ve haberlerinde de Kürtlerin uğradığı soykırımdan söz ederken³⁵¹, Kürt sorununu İslami soruna bağdaştırmakta ve "Kürt ulusunun kurtuluşunun İslam ümmetinin kurtuluşundan bağımsız olmadığı"³⁵² sıklıkla vurgulanmaktadır. Dergi Kürt kimliğini İslami söylemle bütünleştirerek sorunsallaştırmakta ve uluslararası alandaki sorunlar bağlamında bir Kürt kimliği inşasına girişmektedir. Dünya Müslümanlarının sorunları vardır ve bu sorunları yaşayan Müslüman halklardan birisi de Kürtlerdir. Müslüman halklardan birisi olarak tanımlanan Kürtler ise daha sonra "Ümmetin yetimleri" olarak mazlumluğun içinde, bir başka mazlumlukla yaşayanlar olarak da değerlendirilecek ve Kürt kimliği ümmetin önemli bir bileşeni olarak kodlanacaktır.

Girişim dergisi, mazlum Müslüman bir halk olarak tanımladığı Kürtlerin iki önemli tarihsel figürünü de güncel siyasi alana "çağırır" ve onları yeni dönemin ihtiyaçlarına göre yeni bir okumaya tabi tutar. Bu iki figür "İki Said" olarak da adlandırılacak olan Şeyh Said ve Said-i Nursi'dir. Bu iki tarihsel figür üzerine yapılan tartışmalar ve ele alınma biçimleri daha sonra ayrıntılandırılacaktır. Ancak bu noktada *Girişim* dergisinin 1960'lı ve 1970'li yıllarda Kürt hareketindeki çekingen ve tutuk dilin ötesine geçtiğini ve Kürt meselesini İslami söylemle hemhâl ederek daha güçlü ve "meşru" bir zeminde Kürt kimliği üzerine söz söyleyebilme olanağını gerçekleştirdiğini belirtmek gerekmektedir.

---

³⁵¹ Murat Doğu, "Ziya'nın Ölümü ve Yankıları", *Girişim*, Yıl: 3, Sayı, 35-36, Ağustos-Eylül 1988, s. 24-27, s. 26 ve Metin Aydın, "Irak'ta Kürt Soykırımı ve bir Uzun Yürüyüş", *Girişim*, Yıl: 4, Sayı 37, Ekim 1988 ve Metin Aydın, "Harb-i Kimya'ya Karşı Nasıl Durabilirdik ki?", *Girişim*, Yıl: 4, Sayı 35-36, Ağustos-Eylül 1988, s. 4-16.

³⁵² Hüseyin Okçu, "Kürtlerin Sorunu Ümmetin Sorunudur", *Girişim*, Yıl: 4, Sayı 37, Ekim 1988, s. 24-26, s. 26.

3.2. Hizbullahi Söylemin Kimlikle İlk İmtihanı: *Tevhid* Dergisi

Bilindiği gibi *Girişim* dergisinin yayın hayatında olduğu dönemde Kürtler kendilerini ve Kürt kimliğini yeniden tanımlamaya çalışacak bir başka hareketle, Hizbullah'la, tanışmaya başlamıştır. Kürt Sağ'ının en önemli bileşenlerinden olan Hizbullah ve lideri Hüseyin Velioğlu örgütlenme faaliyetlerini bölgede etkin ve nüfuzu olan mollalar ve seydalar arasında başlatmış ve ümmeti bir üst kimlik olarak kurgulamış olsa da Kürdistan, Kürt dili ve Kürdistani söylem Hizbullah'ın başat söylemi olarak örgütlenme faaliyetlerinde yerini almıştır. Ancak Hizbullah'ın Kürdistani söylemi ve Kürt kimliğiyle olan ilişkisi, daha önce de belirtildiği gibi, üç döneme ayrılabilir. Türkiye Hizbullah'ı kuruluş ve yayılma yılları olan 1980'lerden, liderleri Hüseyin Velioğlu'nun öldürüldüğü 2000 yılındaki Beykoz Operasyonu'na kadar geçen sürede oldukça kapalı bir örgüt olarak kalmış ve bu süre zarfında örgütün ideolojisi ile ilgili bütün doküman, kitap ya da belgeler emniyetin eline geçmiştir. Hizbullah'ın bu süre içerisinde İhvan yazarlarıyla birlikte Said-i Nursi'nin Risalelerini referans olarak aldığı yapılan alan araştırmalarından anlaşılmıştır.³⁵³ Günümüzde Hizbullah'ın içinden, Hizbullah'ın Kürt kimliğine yaklaşımına ve ideolojisine dair söylemleri analiz edebilmek için yararlanılacak kaynaklar oldukça kısıtlıdır. Bu süreç içerisinde döneme ilişkin tanıklıklar ve yapılan saha çalışmalarından elde edilen veriler, Hizbullah için örgütlenmede asıl zeminin "ümmet kimliği" olduğunu göstermektedir. Ümmet bir üst ve asıl kimlik olarak bütün kavim, etnik grup ve milletlere kimliklerini korumak ve geliştirmek hakkını vererek onları kapsamaktadır. Hizbullah'ın ilk döneminde Kürdistani bir söylemin - yeterli veriler olmamasına karşın- henüz tam olarak gelişmediğini ileri sürmek

³⁵³ Mehmet Kurt, **Din, Şiddet ve Aidiyet, Türkiye'de Hizbullah**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 42-43.

mümkündür. Özellikle Velioğlu'nun polis tarafından öldürüldüğü Beykoz Operasyonu'na kadar geçen süreçte Kürt kimliğinin İslami kimlikten daha geride olduğu, Kürtlük ve Kürt aidiyetinin dini referanslar yoluyla İslamcı ideolojik söylem içerisinde eritildiğini³⁵⁴ görmekteyiz. Kürtlük ve Kürt kimliği vurgusu zaman zaman dillendirilse de Hizbullah Cemaati içerisinde –en azından başlangıç ve yayılma yıllarında- Kürt kimliğine yapılan vurgunun hoş karşılanmadığı³⁵⁵ ve Kürdistan söylemin zaman zaman ancak bireysel olarak ön plana çıktığı da görülmektedir. Cemaatin yayınladığı “*Hizbullah Cemaati Manifestosu*”nda “Kürd ve Kürdistan Meselesi” adında bir bölüm açılmış ve Kürdistan ve Kürt kimliğine ilişkin net bir söylem ortaya konulmuştur. Ancak Hüseyin Velioğlu'nun bu konuya dair kişisel düşüncelerine ilişkin herhangi bir veri elimizde bulunmamaktadır.

Hizbullah'ın bu “karanlık” döneminde Kürt kimliğine ilişkin nasıl bir yaklaşımının olduğunu, Kürt kimliğinin sınırlarını, coğrafya, tarih, kültür ve dil bağlamında nerede konumlandığını daha sonra Hizbullah tarafından öldürülecek olan Menzil grubu lideri Fidan Güngör ve Hizbullah hareketi içinden de bir çok kişinin yazdığı İslamcı *Tevhid* dergisinde³⁵⁶ görmek mümkündür. Süleyman Gündüz'ün yayın yönetmenliğini yaptığı *Tevhid* dergisi 1990 Ocak ayı itibariyle aylık olarak çıkmaya başlamıştı. *Tevhid* dergisi son sayılarına doğru daha çok dünyadan ve Türkiye'den haber-yorum yazılarını ön plana çıkartmaya başladı. Bu içerik yönelimi ve ağırlığı *Tevhid*'i iki yıllık yayın hayatından sonra haftalık *Selam* gazetesine evirdi.

Tevhid'de kullanılan dil ve kavramlar Hizbullah'ın ve ona yakın bir söylem kullanan Menzil Cemaati'nin Kürdistan ve Kürt kimliğine ilişkin düşünce dünyasını

---

³⁵⁴ **ibid**, s. 141

³⁵⁵ **ibid**, s. 155

³⁵⁶ http://www.ozgurder.org/news_detail.php?id=1746, Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2016, Saat: 00.18

tanımlayabilmek için önemli veriler sunmaktadır. Artık Kürt kimliği ve Kürt meselesi açıkça tartışılmaya başlanmış hatta “seküler-Kemalist rejim” hedef tahtasına oturtulmuştu. *Tevhid* dergisinde mücadelenin ve Kürtlüğün öne çıkan figürü ise kuşkusuz Şeyh Said'di. Daha sonra Hizbullah tarafından öldürülecek olan Menzil Grubu lideri Fidan Güngör Şeyh Said ayaklanması nedeniyle “Kürdistan ve Müslüman Kürtlerin topluca cezalandırıldığını” ileri sürerken şunları da eklemekteydi:

“Bu ceza, zulüm, işkence, katliam ve soykırıma dönüşür. İslam adına her ne değer varsa ayak altına alınır. Birçok cami ve medrese ya kapatılır, ya da askeri birliklerce ahır olarak kullanılır. İslam'ın izzet ve şerefi ayaklar altına alınır. Müslümanım bile demek suç sayılır. Çok sayıda aile sürgüne gönderilerek mal varlıklarına el koyulur. Kürdistan halkı, hala bu olayın psikolojisinden kurtulamamış, ürkek ve çekingenliğini atamamıştır.”³⁵⁷

Güngör burada Şeyh Said Ayaklanması'nı Kürtler açısından travmatik bir an olarak sabitlemekte ve ayaklanmanın ve ayaklanmaya karşı takınılan tavrın İslami değerlerle olan bağını kurarak bugüne mesaj vermekteydi. İslami değerleri ayaklar altına alan ve soykırım uygulayan rejime karşı “Kürdistan halkı” çekingenliğini atmalydı. Şeyh Said bu bağlamda önemli bir figürdü ve Kürtlerin örnek alması gereken tarihi bir şahsiyet olarak gündemde tutulacaktı.

---

³⁵⁷ Fidan Güngör, “Kürdistan Tarihinde İslami Hareketler”, *Tevhid*, Yıl: 2, Sayı 18, Haziran 1991, s. 11-14, s. 13.

Örneğin derginin 1991 yılı Haziran sayısında Şeyh Said “Kürt halkının ulusal kimlik ve varlığına canlılık kazandıran bir önder” olarak tanıtılırken³⁵⁸, Şeyh Said ve diğer bazı “Müslümanların” önder olarak yeniden tanımlanmaya başladığı görülmektedir. Örneğin Helsinki Yurttaşlar Meclisi Milliyetler Komitesi’nin Kürt Sorunu üzerine düzenlediği bir konferansta Altan Tan şunları söylemişti: “Kürt tarihine baktığımızda, bu millet adına başkaldıranların Şeyh Said ve diğer Müslüman önderler olduğunu görürüz.”³⁵⁹

Tevhid dergisi, Altan Tan’ın özetlediği gibi “Kürt milleti” adına başkaldıranların “müslüman önderler” olduğunu her fırsatta vurgulamakta ve *Girişim* dergisinin söylemini bir adım ileriye taşımaktaydı. İslami kimlikle Kürt kimliğinin bu şekilde yanyana anılmasının önemli nedenlerinden birisi devletin İslami söylemi bağdaştırıcı ve bütünleştirici bir araç olarak Kürt sorununu çözebilmede kullanmaya başlaması, bir diğeri ise seküler AAKH’ne karşı Kürt kimliğini İslami bir söylemde yeniden inşa edebilme gayretiydi.

Kürdistan’ın açık bir şekilde Kürtlerin tarihsel yurdu olarak tanımlandığı dergide, Fidan Güngör’ün Kürdistan üzerine yazdıkları, bu bağlamda, oldukça önemliydi. Güngör Kürdistan’ı “tarihselliği içinde” ele alırken, sınırlarının “Fırat’tan Urmiye’ye, Süleymaniye’den Erivan’a kadar uzandığını” belirtmekte³⁶⁰ ve Kürdistan tarihinden örnekler verirken Kürdistan’ın diğer parçalarına da değinip, Kürtlerin ulus devlet olma arzularının arttığını söylemekteydi.³⁶¹ Derginin aynı sayısında yazan

³⁵⁸ Kasım Fırat, “Mazlum Halkın Önderi Şeyh Said”, *Tevhid*, Yıl: 2, Sayı 18, Haziran 1991, s. 6-10, s.9.

³⁵⁹ M. Çetin Demirhan, “Helsinki Yurttaşlar Meclisi Milliyetler Komitesi Kürt Sorunu Konferansı Üzerine”, *Tevhid*, Mart 1992, Yıl:3, Sayı 27, s. 71-74, s. 71.

³⁶⁰ Fidan Güngör, “Kürdistan Tarihinde İslami Hareketler”, *Tevhid*, Haziran 1991, Yıl: 2, Sayı 18, s. 11-14.

³⁶¹ *ibid*, s. 14.

Altan Tan da Kürtlerin kökeniyle birlikte bir Kürt tipolojisi de vermekte ve bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırlarından Kürdistan olarak bahsetmekteydi.³⁶² Dergi genel olarak İslamcı camiadan isimlere yer açsa da zaman zaman İsmail Beşikçi³⁶³ ve Yalçın Küçük³⁶⁴ gibi isimlerin de dergide yazdıkları görülecekti. Ancak özellikle PKK ile Hizbullah arasında başlayan ve ciddi bir şekilde tırmanan çatışmalar sonrasında derginin söylemi de değişecek ve sol ve Marksizm karşıtı çizgi daha belirgin hale gelirken bu tür yazarlara artık yer verilmemeye başlanacaktı.

Derginin 2. yılının ilk sayısı olan Ocak 1992 sayısında ise “İslami Direniş Seferberliği” başlıklı Başyazı’nın içerisinde bir Kürdistan haritası yayımlanmıştı. Haritanın “Kürtlerin Orta Asya’dan göç ettiklerine” dair görüşleri safсата olarak değerlendirmek ve şu anda Kürtlerin meskun olduğu coğrafyanın tespiti için konulduğu söylenmekteydi.³⁶⁵ Harita Kürtlerin bugün genel olarak kullanılan haritalardaki sınırlarını işaret etmesi açısından önemliydi.

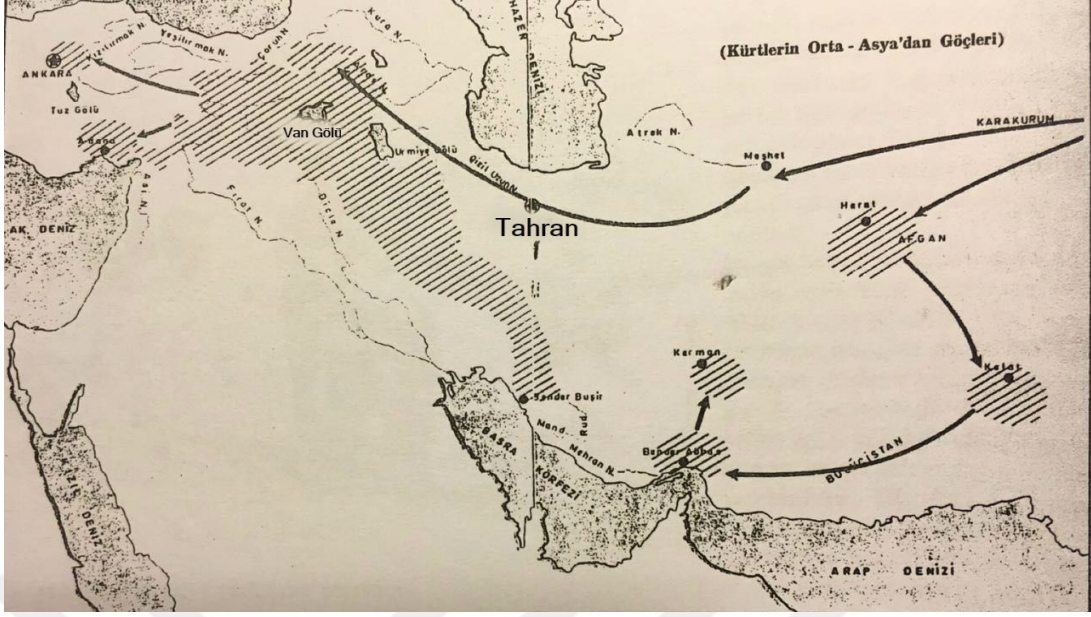
---

³⁶² **ibid**, s. 15.

³⁶³ İsmail Beşikçi, “Resmi İdeoloji ve Kürtler”, **Tevhid**, Aralık 1991, Yıl: 2, Sayı 24, s. 9-10.

³⁶⁴ M. Çetin Demirhan, “Doç. Dr. Yalçın Küçük’le Röportaj”, **Tevhid**, Aralık 1991, Yıl: 2, Sayı 24, s. 13.

³⁶⁵ Başyazı, “1992: İslami Direniş Seferberliği”, **Tevhid**, Ocak 1992, Yıl: 3, Sayı 25, s. 15.

Harita 1: Ocak 1992’de Tevhid dergisinde yayımlanan ve Kürtlerin meskun olduğu coğrafyanın tespiti için konulduğu söylenen harita (Haritalarda bazı yer isimlerinin netleştirilmesi dışında herhangi bir oynama yapılmamıştır).

3.2.1. Ulusçuluk, PKK, Kemalizm ve Şeyh Said

Tevhid dergisi “İslami Açından Kemalizm” başlığını taşıyan dosyada 1992 yılını “İslami Direniş Seferberliği” olarak kodlarken özellikle hem Kemalizm’le hem de Türk İslamcılarıyla bir hesaplaşma içine girmişti. Unutulmaması gereken şey bu dönemde hem Menzil grubu hem de PKK ile olan çatışmaların da sürdüğüydü. Burada amaç, bu çatışma ve mücadelelerin ortasında Hizbullah Cemaati tabanına bir “seferberlik” çağrısıydı ve Kemalizmin Kürt politikasının anlatıldığı bu sayıda şunlar yazılmaktaydı:

“Ülkenin müdafaası söz konusu olduğunda; Kürtler, kardeş ve kurtarıcı... Kemalizmin eleştirisinde olsun, İslamın özüne dönüş çalışmalarında olsun Müslümanların üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirdiklerinden bahsedememekteyiz... 1930’larda konuşulan her Kürtçe kelime için bir kuruş ceza kesiliyormuş... Doğrusu Kemalizm’in baş kurbanlarından Kürtlere ve Kürt coğrafyasına karşı günümüz müslüman aydın yazarlarının bakış ve tavrı daha iç açıcı değil. Kürt demenin Kürtçülük, coğrafi bir bölge adı olan Kürdistan’ın telaffuz edilmesinin, son Türk devletini parçalama hain düşüncesi ile özdeş sayıldığı³⁶⁶ resmi söylem ile kesişen tanım ve iddiaların, kimi Müslüman tarafından aynen tekrarlanması üzücü bir vakiydir.”³⁶⁷

Dergi bu söylemiyle hem Türk-İslamcı anlayışla arasına mesafe koymakta hem de Türk İslamcılarda Türk kimliğinin daha baskın geldiği ve bu durumun Kürtler ve Kürt coğrafyası için problemleri olduğunu vurgulamaktaydı.³⁶⁸

Dergide dikkat çeken bir başka şey de Kürt ulusçuluğunun Şeyh Said ve mücadelesi üzerinden inşa edilmesi ve bu yapılırken de Şeyh Said’in İslami kimliği vurgulanarak PKK’nin seküler tavrından ayrı düşülmeye çalışılmasıydı. PKK, dergiye göre, Kemalizmin Kürt modeliydi. 1992 Haziran sayısında Şeyh Said’in torunlarından Doğru Yol Partisi (DYP) milletvekili Melik Fırat, RP MKYK üyesi

³⁶⁶ Burada PKK eleştirisi yapılırken aynı zamanda Kürt kimliğini ve Kürdistan coğrafyasını kabul etmenin hainlikle anılmasının kendisinin İslami bir tavra uymadığı belirtilmektedir.

³⁶⁷ **Tevhid**, Ocak 1992, Yıl: 3, Sayı 25, s. 14.

³⁶⁸ **ibid.**

Fuad Fırat, RP Erzurum Milletvekili Abdülillah Fırat ve Altan Tan'dan bu konuda görüşler alınmıştı. Altan Tan³⁶⁹ Şeyh Said başkaldırısını “Tüm ulusal hakları gaspedilen Kürt milletinin meşru haklarını İslam hukuku çerçevesinde İslami bir kimlikle arama mücadelesi” olarak tanımlarken, Fuad Fırat'la yapılan görüşmede, Fırat şunları söylemekteydi:

“Eğer Kürt halkını beşeri sistemlerle kurtarmaya çalışırsak, Kürtler bu sefer kendi halkından zulüm görecektir. Kendi halkına riyaset edenlerin zulmüne uğrayacaktır. Mesela Abdullah Öcalan, faraza Kürdistan'ı kursa, dün İsmet İnönü ve Kemalistlerin yaptığını bu sefer o yapacaktır.”³⁷⁰

Bu sözler aslında Kürt Sağ'ının PKK'ye bakışını net bir şekilde yansıtmaları açısından önemliydi. Ulusçuluk Kürt Sağ'ı için Kemalizmdi ve PKK'nin de -ulusçu tavrından dolayı- Kürtlere Kemalist modelden başka bir model getirmesi imkansızdı.

Aynı sayıda Fedli Yayla da “TC Kürdistanı'nın bugün her zamankinden daha fazla Şeyh Said ve mücadelesinin telkinine ihtiyaç duyduğunu” söylerken, Abdülillah Fırat³⁷¹ “Artık milyonlarca Şeyh Said vardır. Şeyh Said'in davasının idamesi için mücadele verenler vardır. Ölümden, işkenceden ve mahrumiyetten korkmayan binlerce insan görüyoruz... Şeyh Said'e askerlik eden mazlum Kürt halkını da unutmamak gerekir. Bugün fikirleri her nerede olursa olsun, elbette onların dönüp dayanacağı nokta Şeyh Said misyonu olacaktır” demekte ve Şeyh Said'i

³⁶⁹ **Tevhid**, Haziran 1992, Yıl: 3, Sayı 30, s. 17

³⁷⁰ **ibid**, s. 14

³⁷¹ **ibid**, s. 21-23.

“mazlum Kürt halkının” mitolojik bir lideri konumuna yerleştirmekteydi. Melik Fırat da kendisiyle yapılan röportajda kendisine sorulan “İslam dışı ve İslam karşıtı Kürd ulusal hareketi, İslam’la zıtlaşan tavrını devam ettirme noktasında tavır sergilerse, bu kez de Müslüman Kürd halkı ikinci bir Mustafa Kemal ile mi karşılaşmış olacaktır?” sorusuna şu şekilde yanıt vermişti:

“Burada şunu söylemek istiyorum. Kürd ulusunun haklarını müdafaa eden herhangi bir hareket öncelikle, Kürd halkının inançlarını, harsını kapsamalıdır. Bu böyle olmadığında Kürdlere zarardan başka bir şey getirmeyecektir. Ama kendi toplumunun kültürünü, inancını muhafaza ederek giderse, hem kendisi için hem de genelde dünya için iyi bir hareket olacaktır.”³⁷²

Burada da görüleceği gibi soru ve cevapta, üstü kapalı olarak söz konusu edilen PKK, seküler yapısı gereği problem olarak görülmekteydi ve Kürt Sağı için – seküler ve ulusalcı yapısından dolayı- Kemalist modelden farklı değildi.

Kürt sorununu açık bir şekilde tartışan dergi son sayılarında Hizbullah’la ilgili daha fazla haber ya da makale yayınlamaya başlamıştı. Kasım 1992 sayısında “Hizbullah Kimliği” başlıklı Başyazı’da “İslam coğrafyasında gittikçe yükselen, yaygınlaşan ve kitleselleşen Hizbullahi hareketin, Müslüman halklar nezdinde kimlik ve belirleyici bir hat olma noktasına doğru ilerlediği” söylenmekte ve Hizbullah’ın “imamlı bir ümmet” olduğu vurgulanmaktaydı.³⁷³ Kuşkusuz burada yalnızca o

³⁷² **Tevhid**, Haziran 1992, Yıl: 3, Sayı 30, s. 8.

³⁷³ Başyazı, “Hizbullah Kimliği”, **Tevhid**, Kasım 1992, Yıl: 3, Sayı 35, s. 3-4.

dönemde fazlaca etkilenilen İran Devrimi ve devletine bir atıf yapmak değil aynı zamanda Velioğlu'nun kişiliğine ve önderliğine de vurgu yapılmak istenmekteydi.

Dergi'ye göre PKK ulusçu bir harekettir ve bu nedenle reddedilmelidir. 1992 Ağustosunda yayınlanan bir makalede "Ulusalıcı ve Marksist PKK hareketi de TC'nin Müslümanlara yönelik saldırı gerekçelerini kendisi için de bir gerekçe olarak kabul ederek, TC'nin geleneksel politikalarının izleyicisi durumuna gelmiştir; İslami hareket mümkün olan her yol ve yöntemle sindirilmelidir. PKK'nın bu politikasında göze çarpan örnekleri incelediğimizde Ebu Leheb siyaseti ile TC siyaseti, TC siyaseti ile PKK siyaseti arasındaki ortak bağı müşahade etmiş oluruz"³⁷⁴ denmekteydi. Dergi için Kürtlerin bir millet olarak kurtuluşu için mücadele etmek aynı zamanda İslam için mücadele etmekle aynı anlamı taşımaktaydı ve bu ikisini birbirinden ayırmak yalnız ve ancak TC'nin politikalarının benzerini üretmekten başka bir anlama gelmeyecekti.

Tevhid dergisi yayında kaldığı yıllar boyunca Kürt ulusçusu olarak nitelendirdiği PKK'ye karşıt bir söylem oluşturmuş ve hem İlim ve Menzil hareketinin etkin isimlerinin hem de Kürt Sağ'ının diğer bileşenlerinin seslerini duyurabilmesinde önemli bir platform haline gelmişti. *Tevhid* dergisi Hizbullahi söylemin o dönemde açıklıkla ele almadığı "Bağımsız Kürdistan" meselesini tartışılabilir kılması açısından önemliydi.

---

³⁷⁴ "Kürt Ulusalıcılığının Sermayesi Yalan, İftira ve Nifak mı?", *Tevhid*, Ağustos 1992, Yıl: 3, Sayı 32, s. 37-39, s. 38.

Derginin yazarlarından olan Nureddin Şirin'in³⁷⁵ 2013 yılında *Yeni Özgür Politika* gazetesine yapmış olduğu açıklama Hizballahi söylemin özellikle Velioğlu'nun öldürülmesi ve Hüda-Par pratiğiyle legalize olması sonrasında geldiği noktayı göstermesi bağlamında dikkate değerdir. Şirin Kürt sorununun çözümünde ve Kürtlerin taleplerine ilişkin olarak açıkça konfederasyon istemektedir:

"Türkiye federal yönetime geçmeli ve Kürdistan gerçekliği bütün varlığıyla tanınmalıdır. Türk ve Kürt halkı, konfederatif diyebileceğimiz, birlikte yönetim modelini esas almalı."³⁷⁶

Şirin aynı röportajda "Kürt sorunu nasıl çözülür?" sorusuna ise şöyle yanıt vermektedir:

"Kürt sorununun çözümü sürgünden, hapisten, namludan, cezalardan, baskıdan, infazlardan geçmez. Kürt sorunu Kürdistan'ın tanınmasından geçer. Yani siyasi çözümü savunuyorum ve Türk tarafının Kürdistan'ı tanınmasını istiyorum."³⁷⁷

Daha önce de belirtildiği gibi Hizballahi örgütlenmelerin özellikle son yıllarda yasal zeminde faaliyetlerde bulunmaya başlaması Hizbullah ve onun Kürt kimliğine ilişkin bakışında nasıl bir söylem içerisinde olduğu hakkında veriler sağlamaktadır.

³⁷⁵ Nureddin Şirin *Selam* gazetesi yazarıydı ve 1997 yılında Hizbullah örgütünün üyesi olmaktan 17 yıl 6 ay ağır hapis cezasına çarptırıldı.

³⁷⁶ <http://www.yeniozgurpolitika.org/index.php?rupel=nuce&id=16423> Erişim tarihi: 01 Ağustos 2016, Saat: 00.15

³⁷⁷ **ibid**

Hizbullahi harekete yakınlığıyla bilinen Dua Yayınları'ndan çıkan Sait Özbey imzalı *Kürtler ve İslami Kurtuluş* kitabı da bu bağlamda önemlidir. Özbey Müslüman Kürt halkının uğradığı zulümden kurtuluşunun ve özgür olmasının yolunun “hem insanların hem de coğrafyasının özgür olmasından” geçtiğini³⁷⁸ söylemekte ve coğrafi bir sınır belirtmese de Kürdistan'ın dört devletin sınırları içerisinde kaldığını vurgularken³⁷⁹ şunları eklemektedir:

“Kürtler İslam ümmetinin şerefli bir halkasıdır... Biz Müslüman Kürt halkına yapılan zulüm perspektifiyle konuya yaklaştık ve anlatımlarımızı bu gerçek üzerine bina ettik... Müslüman amacına ulaştıktan sonra dil vb. kavmi haklar konusunda doğal şartlar ve adalet neyi gerektiriyorsa onu uygular... Müslüman Kürt Halkının hem insanları özgür hem coğrafyası özgür şiarıyla hareket etmeleri yerinde olur... Üstad Bediüzzaman Said-i Nursi ve Şeyh Said gibi iki değerli rehberi bağrından çıkarmış bir halkın zulümden kurtuluşa erme yolunda çözümsüz kalması düşünülemez...”³⁸⁰

Burada da görülen ve Şeyh Said ve Said-i Nursi üzerinden inşa edilen mazlumluk ve mücadele anlatısı genel olarak Hizbullahi örgütlenmelerin ve Hizbullahi söylemin ana damarını oluştursa da kamusal ifşası ancak Hizbullah'ın

---

³⁷⁸ Sait Özbey, *Kürtler ve İslami Kurtuluş*, Dua Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 15.

³⁷⁹ *ibid*, s. 23.

³⁸⁰ *ibid*, s. 11-16.

tartışmasız lideri Hüseyin Velioğlu'nun öldürüldüğü ve cemaatin kamusal alanda görünür olmaya başladığı 2000 yılından sonraya denk düşmektedir.

3.2.2. Velioğlu Sonrası “Kendi Dilinden Hizbullah”

Beykoz Operasyonu'ndan sonra Hüda-Par'ın kurulduğu 2012 yılına kadar geçen süre Hizbullah'ın ikinci dönemi olarak tanımlanabilir. Bu dönemde çeşitli dernek ve vakıflarla yasal zemine çıkan Hizbullah daha önce görünür olmadığı alanlarda görünür olmaya başlamıştır. Hizbullah'ın lider kadrosunda bulunan İsa Altsoy'un³⁸¹ İ. Bagasi takma adıyla yazdığı *Kendi Dilinden Hizbullah* kitabıyla Avukat M. Hüseyin Yılmaz, Cemal Tutar ve Mehmet Varol'un hazırladığı *Hizbullah Ana Davası/Savunmalar* kitabı kısıtlı kaynaklar olarak önümüzde dursa da hem ilk döneme hem de bu döneme ilişkin önemli veriler sunmaları açısından önemlidir.

Örneğin İ. Bagasi kitabında Hizbullah'ın etnik yapısına ilişkin şunları söylemektedir: “Hizbullahi Cemaat, Kürdistan çıkışlı, Kürdistan merkezli ve mensuplarının büyük çoğunluğunu Kürtlerin teşkil ettiği İslami bir harekettir.”³⁸² Bagasi'ye göre Kürtler yaklaşık 3500 yıldır aynı topraklar üzerinde yerleşik durumdadır ve emperyalistler tarafından bir kaç parça haline getirilen bu coğrafya Kürdistan'dır:

“Kürt ulusu, tarihi kaynaklara göre en az 3500 yıldır kesintisiz bir şekilde bugünkü yaşadığı topraklar üzerinde yerleşik bir hayat sürdürmektedir... Kürtleri kontrollerinde bulunduran ve

³⁸¹ İsa Altsoy, Hüseyin Velioğlu'ndan sonra yerine geçtiği iddia edilen ve örgütte “Dayı” olarak bilinen kişidir.

³⁸² İ. Bagasi, *Kendi Dilinden Hizbullah ve Mücadele Tarihinden Önemli Kesitler*, s. 55. Pdf kaynağı www.huseynisevda.net

Kürdistan'a egemen olan bölge ülkeleri, sürekli olarak zulüm ve baskı politikalarıyla Kürtlerin haklı taleplerine karşı çıkmış, bu hakları inkar edip görmezlikten gelmişlerdir.”³⁸³

Bagasi Kürt sorununun Hizbullah tarafından nasıl algılandığını belirtirken Kürdistan ve Kürt sorununun soruna ancak İslami bir perspektifle yaklaşarak çözümlenebileceğini belirtmiş, İslam'ı birincil kimlik olarak belirtse de “rakiplerine” Kürt sorununun çözümü konusunda ne yapılması gerektiğini aktarmıştır:

“Eğer sizler de dahil milyonlarca Kürt insanının gurbet diyarlarında yurtsuz mülteciler olarak, Kürdistan'a hasret ve özlem içinde daha çok bekleyip çile çekmesini istemiyorsanız ve gerçekten samimi olarak Kürt halkının faydasına olacak bir şeyler yapma endişesi taşıyorsanız, Kürt toplumunun İslami gerçeklerini görerek ve Müslüman Kürt halkının sesine kulak vererek bu gerçekler doğrultusunda kendinizi ve örgütlerinizi akıl ve mantık ışığında yeniden bir özeleştiri ve değerlendirmeye tabi tutmanızı tavsiye ederiz.”

Yakından bakıldığında Kürt Sağ'ının ulusalcı olarak gördüğü ve eleştirdiği PKK'nin söyleminin benzerini burada da görmek mümkündür. “Milyonlarca Kürt insanının, yurtsuz mülteciler olarak Kürdistan'a hasret ve özlem içinde” olduğu ifadesinin güçlü etnik ve milliyetçi bağlarla kurgulandığı şüphe götürmezdir ve PKK'nin eleştirilme nedeninin bu yazıda ortaya çıkışıdır.

---

³⁸³ **ibid**, s. 59 ve 62

Hizbullah'ın Kürdistan algısı Velioğlu'nun öldürülmesinden sonra daha net biçimde açığa çıksa da, daha önce de belirtildiği gibi, örgütün lideri Velioğlu'nun Kürtler ve Kürdistan üzerine düşüncelerini yazdığı sanılan notların Beykoz operasyonu ile birlikte yok olduğu ya da devletin eline geçtiği sanılmaktadır.³⁸⁴ Ancak bu noktada Kurt'un yaptığı alan çalışmasından edindiği şu bilgi de kayda değerdir:

“Örneğin bir görüşmecim, Hüseyin Velioğlu'nun Hizbullah'ın kuruluşundan önce kendisine ‘Bu Türklerin Müslümanlığından, Erbakan'ın, Selamet'in (Milli Selamet Partisi) Müslümanlığından bir şey çıkmaz. Biz Kürtlerin İslam birliği altında birleşmesi ve devlet kurması lazım’ dediğini aktarmıştır.”³⁸⁵

Velioğlu'nun öldürülmesinden sonra yazdığı kitapta İ. Bagasi de Kürdistan'ı tanımlarken “ulusçu” bir dil kullanmakta ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını Kuzey Kürdistan, Irak Kürdistanı'nı ise Güney Kürdistan olarak tanımlamaktadır:

“TC'nin sürekli olarak dış destekli olmakla itham ettiği, yalan ve iftiralarla karaladığı Kuzey Kürdistan'da Şeyh Said ile Güney Kürdistan'da Şeyh Mahmut Berzenci'nin İslami ve insani hak taleplerine dayalı kısımları, emperyalist güçler tarafından hiçbir şekilde desteklenmemiştir.”³⁸⁶

³⁸⁴ Abdülaziz Tunç Ruşen Çakır'a verdiği röportajda Kürdistan projesinin özel manada olabileceğini ancak Velioğlu'nun 1990'lardan bu yana Kürtlere ve Kürdistana bakışını dizüstü bilgisayarına yazdığını “Bu kitapları çıkaracağım zaman gelecek” dediğini de eklemektedir. Ruşen Çakır, **Derin Hizbullah, İslamcı Şiddetin Geleceği**, Metis Yayınları, 2011, s. 164.

³⁸⁵ M. Kurt, 2015, s. 122.

³⁸⁶ İ. Bagasi, **Kendi Dilinden Hizbullah ve Mücadele Tarihinden Önemli Kesitler**, s. 61. Pdf kaynağı www.huseynisevda.net

Hizbullah'ın ikinci dönemi olarak adlandırdığımız Beykoz Operasyonu'ndan sonra, 2004 yılında kurulan Mustazaflarla Dayanışma Derneği (Mustazaf-Der)³⁸⁷ ise adeta bir geçiş dönemi söylemine sahiptir. Bu dönemde Kürtler, Kürt kimliği ve Kürdistan üzerine çekingen bir dil kullanıldığı görülecektir. Yapılan basın açıklamalarında Kürt ve Kürdistan kelimelerinin kullanmasından genellikle sakınılmıştır. Mustazaf-Der'in 2008-2012 yılları arasında yaptığı 45 adet basın açıklamasına bakıldığında bu durum daha rahat anlaşılacaktır. Basın açıklamalarının ağırlığı dini günler ve uluslararası (İsrail'in Gazze Katliamı, Mısır'da devrik lider Mursi'nin durumu, Halepçe Katliamı vb) durumlara ilişkinen, Kürt sorununa ilişkin nadir olarak yapılan bazı basın açıklamalarında tereddütlü bir dilin kullanıldığı görülmektedir. Yapılan 45 basın açıklamasının yalnızca altısında "Kürt" kelimesi kullanılmış ve örneğin Roboski katliamına³⁸⁸ ilişkin yapılan basın açıklamasında "Roboski", "Kürt", "Kürt Sorunu" gibi AAKH'nin sıklıkla kullandığı kelimelere yer verilmemiştir. Dahası Roboski açıklamasında "Kürt sorunu" değil bizzat hemen hemen bütün Kürt örgütleri tarafından resmi ideolojinin dili olarak değerlendirilen "Güneydoğu Sorunu" terimi kullanılmıştır.³⁸⁹ Bu açıklama dilinin geçiş dönemindeki yön arayışından kaynaklandığı ve cemaatin ayakta kalabilmek için tepki çekmemek adına böyle bir dil kullandığı ileri sürülebilir. Kürt sorununun AKP tarafından ele

---

³⁸⁷ Mustazaf-Der hakkında Diyarbakır 2. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından 9 Şubat 2010 tarihinde kapatma kararı verildiği ortaya çıktı. Mahkeme kararında, derneğin Hizbullah ile ilişkisi olduğu vurgulandı. Hizbullah terör örgütü ana davasında 10 yıl hüküm giyen ve aralarında derneğin yöneticilerinin de olduğu bazı isimler 2007 yılında yapılan bir operasyonda yakalandı. Kaçak sigara sattıkları belirlenen bu kişilerle bağlantılı oldukları tespit edilen ve çoğu Mustazaf-Der üyesi 43 kişi de gözaltına alındı ve tutuklandı. Adana Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 30 Nisan 2008 tarihinde hazırlanan iddianame ile 43 isim hakkında Hizbullah terör örgütüne üye olmak iddiasıyla dava açıldı. <http://odatv.com/mustazaf-der-yasal-dernek-mi--290111200.html>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.32

³⁸⁸ 28 Aralık 2011 akşamı Türk Hava Kuvvetlerinin F-16 savaş uçaklarıyla yaptığı bombardıman sonucunda 34 Kürt vatandaşın hayatını kaybetmesi olayıdır.

³⁸⁹ <http://www.mustazafder.com/Mustazaf-der.html>, Erişim tarihi: 28 Temmuz 2016, Saat: 14.55

alınmaya başlandığı “Barış Süreci” adı verilen dönemin son zamanlarıyla birlikte bu dildeki değişim de kendisini göstermeye başlayacaktır.

3.2.3. Tereddütten Sıyrılış: Veliöglü Anmaları

Hüseyin Veliöglü'nün mezarı başında gerçekleştirilen geleneksel anmalar Hizbullahi söylemin yeniden kendi sınırlarında hareket etmeye başladığının da göstergesiydi. Bu anmalarda Veliöglü'nün öldürülmesinden sonra takınılan çekingen ve tereddütlü tavrın ve söylemin terk edilmeye başlandığı ve daha net, açık talep ve siyasal mesajların verilmeye başlandığı görülmekteydi. Hizbullahi söylem yeniden kendi diline sahip çıkmaya, daha doğrusu Kürdistanî söylemi daha açık ve kamusal olarak ifade etmeye başlamıştı. 2011 yılında Veliöglü'nün öldürülmesinin 11. yıldönümünde Hizbullah'ın <http://www.huseynisevda.net> adresli internet sitesi tarafından hazırlanan video bu açıdan önemlidir. Daha önce çok fazla görüntüsü bulunmayan Veliöglü hazırlanan bu videoda bir odada bilgisayar başında çalışırken görünmekteydi. Veliöglü'nün hem masasında hem de kütüphanesine dayalı olarak birer kaleşnikof marka silah görünmekte ve Veliöglü'nün Kürtçe “Hizbullah şafağının baş rehberi” olarak anıldığı görüntülerde, Risale-i Nur Külliyyatı'nın içinde olduğu bir kütüphane de, hemen arkasında görüntüye girmektedir.³⁹⁰ 2011 yılından sonra “Veliöglü Anmaları” kitlesel gösterilere dönüşmüş ve dahası bu anmalarda dönemin toplumsal sorunlarına ilişkin mesajlar verilmeye başlanmıştır.

2012 yılında gerçekleştirilen anmada Veliöglü için sade bir tören hazırlanmışken daha sonraki anmalarda kitlesel katılımların arttığı görülmektedir.

---

³⁹⁰ Kitapların mahiyeti görüntüden belli olmasa da söz konusu video ile ilgili yazılanlarda kitapların Risale-i Nur külliyyatı olduğu söyleniyor. Bu bile hareketin Said-i Nursi'yle kurduğu bağın bir göstergesi sayılabilir.

Bunun dışında Velioğlu'nun mezarı başındaki konuşmalar da dikkate değer bir Kürdistanî söylemi barındırmaktadır. 17 Ocak 2014 yılında yapılan anma töreninde mezarı başında Kur'an okunduktan sonra yapılan Kürtçe konuşmada "Bu şehitleri yalnızca anmakla yetinmeyin. Çocuklarınızın Hüseyin gibi yaşamasını da sağlayın. Onun cesareti gibi, onun savaşçılığı ve erkeklığı gibi" denirken, bir yıl sonra yapılan anmada da "Hayatı boyunca ezenlere karşı başeğmeyerek Şeyh Said'in mirasının sahipsiz olmadığını göstermiştir. O, Şeyh Said gibi Kürdistan topraklarında başkaldırdı/yürüdü. O da onlara teslim olmadı, sonuna kadar direndi" denilerek Şeyh Said'den günümüze kadar çekilen hattın son halkası olarak Velioğlu işaret edilmektedir. Ancak 2015 ve 2016 yılı anmalarına PKK'ye karşı verilen mesajlar damgasını vurmuştur. 2015 yılında yapılan anmada konuşan ve konuşmasını Kürtçe yapan Hira-Der Başkanı "Müslüman ve dindar Kürt halkına" seslenirken PKK'ye boyun eğmeyeceklerini ve bunun yanı sıra laik-Kemalist rejime karşı mücadele ettiklerini de ifade etmektedir. Benzer şekilde 2016 anmalarında yapılan konuşmalarda da³⁹¹ "Bu halkı cehennemden uzaklaştırmak için kendi milletinin uyanışı için onlar gibi saat saat, gün gün çalışmalıyız. Bu halkın ıslahı için rehber toprağa düştü. Biz bu halkın birliğini, beraberliğini ve muhabbetini istiyoruz. Biz milletimiz arasında kan dökülsün istemiyoruz" denmekte ve PKK ile yaşanan gerilim üzerinden birlik mesajı verilmektedir. Burada da dikkati çeken en önemli şey "Kürtlerin bir halk olarak birlik ve beraberliği" üzerine yapılan vurgudur. Aslında 2012 yılında kurulan Hüda-Par'la birlikte Hizbullahî söylemin belirgin bir biçimde değişmeye başladığını görmek mümkündür. Artık "Kürt meselesi", "Mazlum Kürt Halkı"³⁹², "Kürdistan Coğrafyası"³⁹³ gibi kavramlar kamusal alanda sıklıkla

³⁹¹ Konuşmalar Kürtçe'den Türkçe'ye A. Murat Fırat tarafından çevrilmiştir.

³⁹² Twitter iletisi 28.07.2016. Gn.Bşk.Yrd.mız ve Parti Sözcümüz Sait Şahin: "Yüzyılın mazlum halkı

kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin Hüda-Par programında, Kürdistan, sınırlarıyla belirtilmiş ve Kürtler açık bir şekilde müstakil bir halk olarak değerlendirilmiştir:

“Kürtler; doğuda Zağros Dağları’ndan batıda Toros Dağları’nın doğusuna, kuzeyde Karadeniz Dağları’nın güney kesiminden güneydoğuya doğru Basra Körfezi’nin kuzeyine yaklaşan, kuzeydoğuda Kafkasya içlerine uzanan, güneybatıda Halep’in kuzey hattını bulan Kürdistan diye adlandırılan coğrafyanın merkezinde yoğunlaşan, Kürtçe konuşan bir halktır...”³⁹⁴

Bir başka örnek olarak, Hüda-Par Sözcüsü ve Genel Başkan Yardımcısı Sait Şahin 2014 yılında Hizbullahi söyleme sahip Hürseda isimli internet sitesine yaptığı açıklamada “Ümmet şuuru ve vahdet yükümlülüğü göz ardı edilmeden Kürtlerin de kendilerini yönetme hakkına sahip olduğunu” belirtmiş,³⁹⁵ Hüda Par Genel Başkanı Zekeriya Yapıcıoğlu ise Erbil merkezli bir medya grubuna yaptığı açıklamada “PKK’nin milli bir örgüt olmadığını” belirtirken şunları eklemiştir:

“Biz şu anda Türkiye Kürdistanı’nda faaliyet gösteren bir partiyiz. Kürdistan bayrağından rahatsız değiliz, Türkiye bayrağından da rahatsız değiliz. Ama Türkiye’nin bayrağının isminden rahatsızız. ‘Türk bayrağı...’ adı Türk bayrağı olunca da bu sefer sıkıntı oluyor. Tabii bu isim sıkıntısı sadece bayrakla ilgili de

---

Kürtleri ve çocukları hedef alan #Qamişlo'daki katliamı lanetliyorum."

³⁹³ 29.06.2016 tarihli "Susa Katliamı Açıklaması" twiti

³⁹⁴ <http://hudapar.org/Detay/Sayfalar/205/parti-programi.aspx>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.32

³⁹⁵ <http://hurseda.net/Politika/118100-HUDA-PAR-Bagimsiz-Kurdistan-Haktir.html>, Erişim tarihi: 28 Temmuz 2016, Saat: 20.04

değil. Türk Ordusu... Türk Medeni Kanunu... Türk Vatandaşlık Kanunu vb.”³⁹⁶

“Türkiye Kürdistanı” Kürdistan’ın diğer parçalarına yapılan göndermeyi de içeriyordu ve bu söylemle hem “biz” olanın sınırları çiziliyor hem de “Türk” kelimesine duyulan rahatsızlıkla “öteki”nin kim olduğu vurgulanıyordu.

Kürdi vurguların artması ve Kürdistani vurguların yavaş yavaş öne çıkmaya başlaması Hizbullahi söylemde gözlemlenen kırılmalardandır. Kürt kimliğinin öne çıkarılması, ilk dönemlerinde Hizbullah yöneticileri ve örgüt içerisinde ümmet vurgusunu zedeleme ve zayıflatma olasılığı taşıdığı için tercih edilmese de AAKH’nin Kürt kimliğinin sınırlarını netleştirmedeki başarısı karşısında kendi tabanında yeni bir strateji geliştirmek zorunda kalınmış ve Kürt kimliği PKK’nin yayılamadığı bir kitle içerisinde İslami söylem bağlamında işlenerek yeniden inşa edilmiştir. Bu süreç özellikle Hüda-Par’ın kurulmasıyla birlikte açıkça Kürt ulusalcısı bir anlayışın egemen olduğu bir söylemin yerleşmesiyle de sonuçlanmış görünmektedir. Bu bağlamda bir örnek olması bakımından Hüda-Par’a yakınlığıyla bilinen <http://www.hursedanet> sitesindeki “Kürdistan’da Hak-Batıl Mücadelesi” başlıklı habere bakmak bile yeterli olacaktır. Haberde “Kemalist rejim Kürd halkını hem Müslüman olmasından ve hem de Kürd olmasından dolayı ağır zulümlere maruz bıraktı... Kürdistan’da halkı cezbederek İslam düşmanlarını destekletmeye ikna etseler ve Kürd halkının oylarını alsalar da İslami ruhu öldüremeyecekler” denilmekte ve Kürt kimliği sınırları İslam’la belirlenmiş bir mücadele alanında

³⁹⁶ <http://rudaw.net/turkish/interview/060220161>, Erişim tarihi: 28 Temmuz 2016, Saat: 18.00

netleştirilmektedir. Ancak sınırları çizilen bu kimlik Kürt tarihinden önemli kişiler, olaylar ve figürlerle köklendirilmektedir. Örneğin Hüda-Par Genel Başkanı Zekeriya Yapıcıoğlu'nun yazdığı ve seslendirdiği bir şiir Hüda-Par haber sitelerinde ve farklı mecralarda çokça paylaşılmıştır. “Bir Güneş Doğdu” başlığını taşıyan şiir Hüda-Par'ın kuruluşunu tarihi bir “müjde” olarak tasvir ederken, partinin hangi geleneğe dayandığı da şiirde belirtilmektedir. İslami ve Kürdi şahsiyetler ve önemli isimlerle oluşturulan Kürdi geleneğin bir dava olarak Hüda-Par'da tecelli ettiği şiirde vurgulanmaktadır:

“Bir Güneş Doğdu: Yıl 1921, Nisan'ın 15'i/ Mehmet Akif
demişti ki;/ Madem ki Hakk'ın bize va'dettiği haktır/ Şark'ın ezeli
feci yakındır, doğacaktır/ Yıl 2012, Aralık'ın 19'u/ Bir güneş doğdu/
Kitab'ın orta yerinden/ Bak, yükselen HÜDA PAR'dır/ Adem'den,
Nuh'tan, İbrahim'den miras kalan bir davam vardır/ Mevlana'dan,
Feqi'den, Cezeri'den/ Rabbani'den, Mevlana Xalid-î Şehrezorî'den/
Zamanın Bedii Said-î Kurdî'den/ Akif'ten/ Mizgîn'den aldığım bir
ilham vardır/.../ Boyun eğmedik zalimlere, zorbalara/ Kırdılar belki
en nadide dallarımızı/ Vurdular gencecik fidanlarımızı/
İndiremediler ama şahadet parmaklarımızı/ İndiremeyecekler.../
Şüphesiz 'Rabbimiz Allah'tır' deyip/ Sonra dosdoğru bir istikamet
tutturanlar/ 'La texafu, we la tehzenu - Korkmayın, mahzun da
olmayın'/ 'We ebşiru bil' cennetil'leti kûntûm tu'edun – Size va'd
olunan cennetle sevinin'/ Demek için inen melekleri işitirler/ Ümit
varız, bu düzen bir gün değişecek/ Ey ağlayan, feryad eden

mazlumlar/ Kalkın, silkinin, uyanın, uyandırın!/ Yoksa bu zulüm yüzyıl daha sürecek...”³⁹⁷

Hizbullahi söylem artık açık bir biçimde Kürt dili, Kürt coğrafyası, Kürt tarihi gibi Kürt kimliğinin asli unsurlarını oluşturan Kürtlerin ortak belleğinde yer etmiş kişi, olay ve gelenek ve göreneklerin politik sürece katılmasında daha açık davranmaktadır. Hüda-Par’la başlayan süreç Kürt kimliğinin “müstakil bir halk olarak Kürtler” bağlamında yeniden inşa edildiğinin örnekleriyle doludur. Ancak Kürtlerin kendilerini Kürt kimlikli bireyler olarak politik bir mücadele zemininde tanımlamasını sağlayan Kürt Sağ’ının diğer büyük bileşeni de Zehra Vakfı’dır. Liderleri İzzettin Yıldırım’ın Hizbullah tarafından öldürüldüğü Zehra Vakfı çevresi, yaptığı yayınlar, propaganda faaliyetleri ve özellikle eğitim alanındaki etkinlikleriyle yalnızca Kürt kimliğinin sınırlarının netleşmesine neden olmamış aynı zamanda yıllar içinde entelektüel bir Kürt elit tabakasının oluşmasına da katkı sunmuştur.

3.3. Zehra Vakfı ve Nurcu Kimlik İnşası

Hizbullah yöneticilerinden Hacı İnan Beykoz Operasyonu’ndan sonra İstanbul Emniyet Müdürlüğü’nde verdiği ifadesinde Zehra Vakfı başkanı İzzettin Yıldırım hakkında şunları söylemekteydi: “Kendisi Nur cemaatinin Med-Zehra grubu lideri ve Zehra Vakfı başkanı idi. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Müslüman Kürt

---

³⁹⁷ Şiirin tamamına <http://www.dogruhaber.com.tr/mobil/Haber.php?id=210088> internet adresinden bakılabilir. Erişim tarihi: 25 Ağustos 2016, Saat: 16.45.

kimliği ile Hizbullah örgütüne rakip görünümdeydi. Bundan Hizbullah örgütü rahatsızlık duydu ve bu şahsı öldürdü.”³⁹⁸

Zehra Vakfi çevresinin Kürtler arasındaki etkinliği PKK ya da Hizbullah kadar olmasa da güçlüydü ve Kürtler/Kürdistan üzerine yaptıkları çalışmalar uzun vadeli ve etkin projeler şeklindeydi. Zehra Vakfi çevresi Said-i Nursi yorumları nedeniyle Türk Nurculardan farklı bir söyleme sahipti ve tam da bu nedenle Türk Nurcu cemaatlerle aralarında gerilimler yaşanmaktaydı. Kürtleri kendi kimlik ve coğrafyalarıyla tanınması gereken müstakil bir halk olarak konumladığı için Zehra Vakfi çevresi, Türk Nurcu cemaatlerden “Kürtçü” damgası yemekteydi. Hatta cemaatin lideri İzzettin Yıldırım bu durumdan çok rahatsızdı ve bazı Nurcuların Kürt meselesinde Kemalistlerden etkilendiğini ve onlar gibi düşündüğünü ileri sürerken³⁹⁹, Türk Müslümanların da Kürt sorununun çözümünde çok geri olduklarını da söylemekteydi.⁴⁰⁰ Yıldırım 28-29 Kasım 1992 yılında Mazlum-Der’in Kürd Sorunu Forumu’nda yaptığı konuşmada “Kürdistan’ın Türkiye, Irak, İran, Suriye ve Rusya arasında paylaşıldığını”⁴⁰¹ belirtmiş ve şunları söylemişti:

“Kürt sorunu... ulus devlet süreciyle ortaya çıkan bir sorundur... Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Kürdistan beş ayrı ülke; Türkiye, İran, Irak, Suriye ve Rusya arasında paylaşılmış olan coğrafi bir yapıdır... Böylece Kürdistan ya da Kürt Ulusu için verilen mücadelenin alanı genişlemiştir. Vuruşmalar şu anda İran’da da, Irak’ta da, Türkiye’de de devam ediyor... Kürt sorunu kendi

³⁹⁸ Emin Demirel, **Hizbullah**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 240.

³⁹⁹ Osman Tekin, **Mazlum Bir Şehidin Adanmışlık Öyküsü, İzzettin Yıldırım**, Gündönümü Yayınları, İstanbul, 2015, s. 162.

⁴⁰⁰ **ibid**, s. 166

⁴⁰¹ **ibid**, s. 164

bağlamında dar çerçevede ulusal bir sorundur. Bir ulusun kaderinin tayini sorunudur... Evrensel bir İslam devleti çatısı altında, bütün ulusların eşit haklar temelinde bir arada bulunmasıdır arzuladığımız...»⁴⁰²

Görülebileceği gibi Zehra Vakfı liderinin Kürt ulus kimliği ve Kürdistan üzerine düşünceleri oldukça nettir. Üstelik Yıldırım genel olarak “dört ülke arasında paylaştırılmış olan Kürdistan” algısının dışında bir de Rusya’yı buna ekleyerek farklı ve daha geniş bir coğrafi mekanı Kürdistan olarak kodlamaktadır. Ancak Zehra Vakfı çevresinin Kürt kimliğinin sınırlarının belirlenmesi ve ulus kimliğinin netleşmesine ilişkin katkıları entelektüel faaliyetlerle ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda cemaatin çıkardığı *Dava* ve *Nûbihar* dergileri sosyo-kültürel ve politik bir Kürt kimliği inşasında önemli roller oynamıştır.

3.3.1. *Dava* Dergisi

Zehra Vakfı çevresinin çıkardığı *Dava* dergisi kendisini “Bir Med-Zehra Yayını” olarak tanımlıyordu ve iki ayda bir çıkan derginin yayın yönetmeni ve yazı işleri müdürü Müştehir Karakaya’ydı. Dergi genellikle Said-i Nursi’nin risalelerinin çarpıtıldığı ve tahrif edildiği iddiasını işlemiş ve çarpıtıldığı söylenen risaleler üzerine bir çok sayıda bölüm ayrılmıştır. Dergi 1989 ve 1990 yıllarında büyük ölçüde Said-i Nursi ve Nur Risaleleri üzerine dururken daha sonraki yıllarda uluslararası meseleler ve özellikle Kürt sorunu ve kimliğini ön plana alan sayılar yayınlamaya da başlamıştır. Öncelikli olarak Said-i Nursi’nin yazdıkları üzerinden yeni bir yorumlama ve okuma yapmaya başlayarak Türk patentli Nurculuğa karşı

---

⁴⁰² **ibid**, s. 164-165

yazınsal bir muhalefet oluşturmaya çalışan⁴⁰³ dergi, “Kürdistan’da dünyaya gelen Nursi’nin” Said-i Kürdi imzasını, künyesini yüzlerce kitap ve makalelerinde kullandığını” yazmış⁴⁰⁴ ve Kürtlerin ulusal bir güç olmalarının engellendiği⁴⁰⁵ de bir söyleşide vurgulanmıştır.

Dava dergisi Said-i Nursi’nin hayatı, öğretileri ve özellikle Kürt coğrafyasına ilişkin sorunlarla ilintilendirilmiş anlatılarıyla Nurcu bir yeniden okuma yapmış, bunun yanısıra Türk Nurculuğuyla bir hesaplaşmaya girmiştir. Derginin örmeye çalıştığı zemin Kürt Sağ’ının diğer bileşenlerinin de üzerinde gezindiği ve dahası bunun da üzerine Şeyh Said kültürüyle birlikte politik bir inşaya giriştiği tarihsel, kültürel ve dinsel bir zemin haline gelmiştir.

3.3.2. Modern Bir Medrese: *Nûbihar*

Ancak vakfa yakın isimlerin 1992 yılında Kürtçe bir dergi olarak çıkarmaya başladığı *Nûbihar* Zehra Vakfı çevresinin söylemini oluşturması açısından oldukça önemlidir.⁴⁰⁶ *Nûbihar* dergisi yayınlanmaya başladığı 1992 yılından bugüne kadar Kürtçe olarak yayın hayatına devam etmiş ve içerik olarak Kürt kültürel belleğinin hem yeniden şekillenmesine hem de Kürt kimliğinin sınırlarının netleştirilmesinde büyük katkılar sağlamıştır.⁴⁰⁷ Ağırlıklı olarak Kürt edebiyatı, kültürü, sanatı ve dili üzerine yapılan çalışmalara yer veren dergi çevresi, aynı zamanda yayınladığı

⁴⁰³ <http://www.ufkumuz.com/dava-ve-nubihar-dergileri-6385h.htm>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.00.

⁴⁰⁴ “Said-i Kürdi’den Said-i Nursiye, Yanlış Değerlendirmelere Cevap”, *Dava*, Sayı: 10, Ekim-Kasım 1990, s. 19.

⁴⁰⁵ “Abdülmelik Fırat ile Şeyh Said Üzerine Mülakat”, *Dava*, Temmuz 1991, Sayı:16, s. 9-18, s.15.

⁴⁰⁶ 2011 yılında *Nûbihar*, Diyarbakır’da merkezi olmak üzere ayrıca Batman, Mardin ve Van’da da şubeleri olan dernekleşme sürecine girdi. *Nûbihar* bu üç büyük Kürt ilinde dernek olarak da faaliyetlerini sürdürmektedir. *Nûbihar* Kürt kültürü, Kürt edebiyatı, Kürt tarihi konusunda ve özellikle Kürt dili konusunda çalışmalar yürütmektedir. <http://komanubihar.org/kurmanci/?p=1393>, Erişim tarihi: 02 Ağustos 2016, Saat: 00.14

⁴⁰⁷ Yalnızca tek bir sayısı bütünüyle Zazaca yayımlanmıştır.

kitaplarla da Kürt klasiklerini günümüze kazandırmış ve tercüme ve meallerle Kürtlerin, çoğu esere kendi dillerinde ulaşabilmelerini sağlamıştır. Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Baba Tahirê Uryan, Ehmedê Xanî gibi Kürt kültürü ve tarihinde önemli yerleri olan bir çok Kürt şairin çalışmalarının yanısıra, Çil Hedîs, Pêxemberê Ummedê, Nimêj Dikim, Rîsale-i Nur Tercümeleri, Riyazu's Salihin tercümesi gibi dini kitaplar da yayınlanmıştır.⁴⁰⁸

Dergi yirmi beş yıllık yayın hayatı boyunca dikkat çeken dosyalara da yer vermiş ve Kürtler arasındaki sosyolojik, dilsel ve kültürel farklılıkları ortak tarih ve gelecek tasavvuruyla bir arada tutmaya ya da ortadan kaldırmaya çalışan bir dili kullanmaya özen göstermiştir. Derginin *Kürt Kadını*, *Kafkasya Kürtleri* ve tamamıyla Zazaca çıkan sayıları dikkate değerdir. Kürt Kadını dosyasında “Tarihte Kürt Kadını”, “Bazı Kürt Kadın şahsiyetleri” ve “Kürt Kadını ve İslamiyet” gibi yazıların yanı sıra Gulistan Perwer⁴⁰⁹ ve Gülşen Orhan⁴¹⁰ ile yapılan röportajlar da yer almıştır. Yine *Kafkasya Kürtleri Özel Sayısı* ise başta Ermenistan olmak üzere Kafkas coğrafyasında bulunan Kürtlere ilişkin yazı ve makalelerle Kürt coğrafyasının sınırlarını genişletme anlamında kayda değerdir.⁴¹¹ Özellikle Kürtçe yayımlar yapan ve Kürtlerin bir nesli için oldukça nostaljik değeri olan Erivan

---

⁴⁰⁸ <https://komelaluzern.wordpress.com/2010/08/25/nubihar'dan-kurt-klasikleri-dizisi/>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.34

⁴⁰⁹ Kürt müzisyen. Aynı zamanda ünlü Kürt müzisyen Şivan Perwer'in eşi.

⁴¹⁰ AKP eski milletvekili. 23. Dönem Van milletvekili olarak görev yapmıştır.

⁴¹¹ *Nûbihar*, Kış 2014, Yıl 22, Sayı 126.

Radyosu⁴¹², *Rêya Teze* gazetesi, dengbêjler ve daha bir çok konu söz konusu sayıda işlenmiştir.⁴¹³

Daha önce de belirtildiği gibi *Nûbihar* dergisinin 118. sayısı bütünüyle Zazaca olarak çıkarılmıştı. Bütün yayın hayatı boyunca Kürtçe olarak çıkarılan dergi ilk defa başka bir dilde (Zazaca) çıkarılmış ve Kürt tarihiyle ilgili bir çok yazı da bu dilde basılmıştır.⁴¹⁴ Dergi bu sayısında da Kürt tarihinden olaylara ve önemli kişiliklere yer vermiştir. Wisif Zozanî'nin Siverekli önemli Kürt aydını ve yazarı Mehemed Elî Ewnî'yi tanıttığı yazısı, Mehmed Akyol'un Şeyh Said ayaklanmasından sonra meydana gelen "Dêrçam Köyü Katliamı"nı anlattığı yazısı ve ünlü Kürt şair ve yazarı Cîgerxwîn'in⁴¹⁵ Şeyh Said'in ailesinden bahsettiği yazısı bu sayıda yer almıştır.⁴¹⁶

Nûbihar dergisi tam da yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde düzenlemiş oldukları "Dil, Din ve Kimlik" sempozyum ya da panellerinin başlığında olduğu gibi bu üç ana meseleyle yakından ilgilenmişti. Örneğin 21-22 Eylül 2013 tarihinde Diyarbakır'da, *Nûbihar* dergisi ve Nûbihar Derneği işbirliği ile düzenlenen "Uluslararası Din, Dil ve Kimlik Sempozyumu" Sonuç Bildirgesi'nde din, dil, iktidar, tarih, kültür, siyaset ilişkileri ve bu ilişkiler ağında kimlik oluşumunun akademik düzeyde tartışılmasını hedefleyen sempozyumun bu çerçevede konunun farklı vecheleriyle tartışılmasını sağladığı ve zengin bir perspektif ortaya koyduğu

---

⁴¹² Erivan Radyosu'nun Kürt kimliği açısından nasıl bir önem arzettiğine ilişkin bkz. Nihat Gültekin (2014), "Bir Uyanış Öyküsü, Erivan Radyosu", **Kürt Tarihi**, Haziran-Temmuz 2014, Sayı: 13, s. 8-15.

⁴¹³ Ermenistan'dan yayın yapan Erivan Radyosu özellikle 1950 ve 1960'lı yıllarda Irak, İran, Suriye ve Ermenistan'da Kürtçe yayın yapan diğer radyolarla birlikte çokça dinleniyordu.

⁴¹⁴ Süleyman Çevik'le görüşme, 01.09.2016, Fatih, İstanbul.

⁴¹⁵ Ünlü Kürt şair, yazar ve tarihçi.

⁴¹⁶ <http://www.ilkehaber.com/haber/nbihardan-bir-ilk-son-sayi-butunuyle-zazaca-21734.htm>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.00.

belirtilmiş ve yaklaşık iki yüz yıldır tartışılan ve son otuz yıldır çatışmalar çerçevesinde varlığını devam ettiren "Kürt sorununa Üstad Bediüzzaman Said-i Kürdi'nin geliştirdiği reçete bağlamında" da konunun yeniden değerlendirildiği vurgulanmıştır. Ancak bildirgede dikkati çeken nokta Zaza, Kurmanç, Soran, Goran ve Lor gibi etnik unsurların, Kürt kimliğinin birliğini zayıflatmak amacıyla kullanılmayacağı belirtilmesidir.⁴¹⁷ Söz konusu vurgu Kürdistan olarak tanımlanan coğrafyada Kürtçe'ye yakın olduğu düşünülen dil ve farklı "lehçeler" in (muhtemelen Zazaca'nın) Kürt kolektif kültürel kimliğinden ayrı gibi gösterilmesinin karşısına geçilmek üzere yapılmışa benzemektedir. Bildirge bu doğrultuda geliştirilen politikaların özeldir Kürt halkına genelde ise bütün bir coğrafyamıza zarar vereceği kanaatindedir ve bu kaygı aslında AAKH'nin de Zazaca ve Zazalar özelinde geliştirilen, Zazaca'nın ve Zazalar'ın Kürtçe'den ve Kürtler'den ayrı bir dil ve etnik kimlik olduğu şeklindeki söylemine benzemektedir. İlginç biçimde AAKH de, Zehra Vakfı çevresi de bu bağlamda benzer kaygıları gütmekte ve her ikisi de Kürt kimliğinin bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak gördükleri bu durumla ilgili aynı söylemi kullanmaktadır.

Nûbihar dergisinin Genel Yayın Yönetmeni Süleyman Çevik'le yaptığımız görüşmede Çevik de bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

"Zazalarla konuştuğumuz zaman, onlara siz Kürtsünüz dediğimizde Zazalar diyor ki biz Kürt değiliz. Aslında onların kastı 'Biz Kurmanç değilizdir'. Doğrusu da odur aslında Zazalar Kurmanç değildir. Kurmanç ayrı birşey... Zazalar Kürdi bir kavimdir ama

---

⁴¹⁷ Bildirgenin tamamına http://www.zehra.com.tr/uluslararasi-din-dil-ve-kimlik-sempozyumu-sonuc-bildirgesi_h111135.html adresinde ulaşılabilir. Erişim tarihi: 28 Ağustos 2016, Saat: 13.00.

Kurmanç değildir. Zazalar Kürtlerin içerisinde bir kavimdir. Bir ağaç düşünün, kök düşünün, o ağacın farklı dalları vardır. Kurmançlarla Zazalar arasındaki tabii ki bir fark var, ikisi Kürtlerin iki ayrı grubudur. Bunlar Kürdi kavimlerdir. Fakat yine de birileri ‘Kardeşim biz sizden değiliz’ derse o da onların bileceği iştir.”⁴¹⁸

Çevik konuşmasında bu tür ayrımların zamanla diller arasındaki farklılaşmaya da neden olabileceğini belirterek Kürtler açısından bir “tehlikeye” de dikkat çekmektedir: “Belki de zamanında Farsçayla Kürtçe birdi sonra bu tür ayrımlar çıktıktan sonra ayrıldı”.⁴¹⁹ Kürt dili üzerine yoğunlaşan ve Kürtçe konusunda oldukça hassas olan Zehra Vakfı çevresinin önemli isimlerinden Osman Tekin de *Nûbihar*’ın Kürt dili ile ilgili önemine binaen şunları söylemiştir:

“Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana istisnaları saymazsak Kürtçe yayıncılık konusunda yetmiş yıllık derin bir karanlık hüküm sürüyordu... 1990’larda... memlekette nisbi bir demokratik hava esmeye başladı... Bu engellerin kalkmasıyla Kürtçe kitap ve dergiler birbiri ardına piyasaya çıkmaya başladı. Bu yayınların yüzde 99’u sol eğilimliydi. Nûbihar, bu alanda bir ilke imza atmıştı. Kendisinden önce yayın hayatına başlayan Kürtçe dergi ve gazeteler ana akım sol, seküler Kürt çizgisinde ve Türkçe-Kürtçe çıkıyorlardı. Nûbihar ise hem ilk defa İslami içeriğiyle hem de sadece Kürtçe

⁴¹⁸ Süleyman Çevik’le 01.09.2016 tarihinde İstanbul Fatih’te yapılan görüşme.

⁴¹⁹ Süleyman Çevik’le 01.09.2016 tarihinde İstanbul Fatih’te yapılan görüşme.

yayınlanan bir kültür ve edebiyat dergisi olarak arz-ı endam etmiş...
geniş bir kitlenin takdir ettiği bir dergi olmuştu.”

Nûbihar dergisi içeriği ve misyonuyla yalnızca Kürt dilinin ve kültürünün gelişmesinde değil aynı zamanda özellikle okuryazar Kürtlerin kendi kültürü ve tarihleriyle olan ilişkisini yeniden kurmada da etkin bir rol oynamıştır.

Yayınlanışının üçüncü yılında derginin Genel Yayın Yönetmeni Sabah Kara *Nûbihar*'ın çıkış ve yayınlanma nedenini özetlerken bu misyonu da açıklıyordu:

“Berî her tiştî, me xwest em li zimanê bav û bapîrê xwe bibin xwedî. Me xwest bi vî zimanê şîrîn em strana kul û kederê xwe bibêjin û rê li ber şahiyên pêşerojê vekin. Me xwest wek “Bilûrvanê Gundê Mişkan” em bi nevaya bilûra kürdi, xwe û hemû zarûkên kurdan ji “gündê mişkan” xelas bikin (O yüzden istedik ki her şeyden önce atalarımızın diline sahip çikalım. Biz istedik ki bu güzel dilden geçmişin dert ve kederlerini anlatan bir şarkı yazalım ve gelecekteki güzel günlerin önünü açalım. Fareli köyün kavalcısında olduğu gibi Kürtçe kavalının sesiyle köyümüzü ve bütün Kürt çocuklarını farelerden kurtarmak istedik.)”⁴²⁰

---

⁴²⁰ *Nûbihar*, Yıl 3, Sayı 36, 1995, s.3. Bu tez boyunca rastlanılacak Kürtçe metinlerin Türkçe'ye çevirileri Özcan Kırbıyık ve Nalin Diri tarafından yapılmıştır.

İlginç bir nokta olarak, dergi özellikle eğitim vurgusu yaparken Said-i Nursi'nin geçen yüzyılın başında Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti gazetesinin ilk sayısında “Şîreta Bediuzzeman Said-i Nursî”⁴²¹ başlıklı makalesinde belirttiği kaygıları paylaşmaktadır:

“Bunun ardından, bizim üç düşmanımız var; bizi harâb ediyorlar: Biri fâkîrliktir. İkincisi, cehâlet ve okumamışlıktır. Üçüncüsü de düşmanlık ve ihtilâftır. Siz eğer bunları işittiyseniz, biliniz bizim yegâne çaremiz şudur ki: Biz, elimize üç elmas kılıç alalım; tâ ki bu üç cevherimizi elimizden çıkarmış olmayalım, bu üç düşmanı üstümüzden atalım. Birincisi adalet, maarif ve okuma kılıcıdır. İkincisi, ittifak ve millî muhabbetir. Üçüncüsü de, herkes kendi işini bizzat kendisi yapsın, sefiller gibi başkasının kudretinden ümit beklemesin ve sırtını hiçbir vâsîye dayamasın.”⁴²²

Nursi tarafından dile getirilen bu düşünce ve kaygılar *Nûbihar* dergisinde de farklı sayılarda defalarca dile getirilmiştir. Kürtlerin kendi iç-farklılıklarını bir kenara bırakıp bir araya gelme zorunluluğu ve Kürtçe eğitime verilen önem defalarca dergi tarafından işlenmiştir. Hatta *Nûbihar* dergisinin ana ekseninin eğitime, Kürtçe'ye, medreselere ve Kürtlerin tarihsel belleğine yönelik olduğu rahatlıkla söylenebilir.

---

⁴²¹ Beidüzzaman Said Nursi'nin Öğütleri

⁴²² <http://www.nasname.com/a/kurd-basin-tarihi-2>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.01.

Derginin ikinci sayısında Genel Yayın Yönetmeni Sabah Kara'nın "Nezani Bindestî ye, Zanîn Rizgarî ye/ Bilmemek Esarettir, Bilmek ise Özgürlük" başlığı altında yazdıkları, bu kaygıları açıkça dile getirmektedir:

"Dijmin mamostayên me kuşt in, xwendegehên me qedexe kir in û girt in, zimanê me qedexe kir in, destûr nedan ku em bi zimanê xwe kitêb û rojname û kovaran biweşînin (Düşmanlar öğretmenliğimizi ve öğrenciliğimizi yasak ettiler. Ve dilimizi yasakladılar. Kendi dergimizi ve gazetemizi çıkarmamıza izin vermediler.)"⁴²³

Burada açıkça söz edilmese de Kürtçe'nin yasaklandığı ülkelerden birisi olarak Türkiye de "düşman" olarak kodlanmaktadır. Dil, varolan birlikteliğin sınırı olarak çizilmekte ve biz-öteki arasındaki farkı net bir şekilde tanımlamaktadır. Dili yasaklayan öteki "düşmandır" ve dil'in kendisi etnik toplulukla dışarıları arasındaki sınırı belirlemektedir. Ancak bu sınırın içerisinde bulunan "biz" tanımı ve bu "biz" in mobilizasyonu için "din" yardımı çağrılmaktadır. Derginin sorumlu yazı işleri müdürü Süleyman Çevik "Yekitiyeke Çawa?/ Nasıl Bir Birlik?" başlıklı makalesinde şunları söylemektedir:

"Kurd ji îxtîlafan pir kişandine. Mirin, qetlîam koçberî û birakujî her vext ji îxtîlafan hatiye serê Kurda. Ez bawer im ku heger Kurd di nav xwe de diyalogê û hevûdu guhdarkirinê bimeşînin emê pir îxtîlafan ji nav xwe rakin... Miletêk wisa bi îslamê girêdayî ko li

⁴²³ Nûbihar, Yıl 1, Sayı 2, 1992, s. 6

Tirkiyê, Îranê, Iraqê û li Sûriyê nav xwe de yekitiyê saz bike, ez bawer im ku wê ev li fêda mislimanan be û ji bo yekitiya mislimanan jî wê zemîn hazir bike (Kürtler ihtilaftan çok çekmişlerdir. Katliam, göç, kardeş kavgası, bu kavgalar ihtilaf yüzünden Kürtlerin başına gelmiştir. Ben inanıyorum ki Kürtler kendi aralarında dialog oluşturursa kendi aralarındaki bir çok itilafi ortadan kaldıracaktır... Kürtler gibi inançlı Müslümanlar Türkiye’de, Irak’ta, Suriye’de, İran’da birlikteliğini sağlarsa müslüman alemi için de uygun bir zemin oluşacaktır.)”⁴²⁴

Çevik, Kürtler arasındaki gördüğü ihtilafın sona ermesinin elzem olduğunu söylerken, Zehra Vakfi çevresi farklı ülke topraklarındaki Kürtlerin birlikteliği için de Said-i Nursi’yi Kürt kimliğinin önemli bir bileşeni olarak kurmaya çalışır. Ve bu bağlamda uluslararası ilişkilerini de Said-i Nursi’nin düşünceleri bağlamında geliştirmeye özen gösterir. Örneğin 2013 yılında, dönemin Başbakanı R. Tayyip Erdoğan tarafından Diyarbakır’a davet edilen Mesud Barzani’nin onuruna verilen yemekte Nûbihar Derneği tarafından Said-i Nursi’nin "Mele Seîdê Kurdî’nin Nesayihi" adlı, “Kürd manifestosu” niteliğindeki hitabesi verilmiş ve Barzani’ye, Erbil’de Said-i Nursi adına uluslararası bir sempozyumun düzenlenmesi talebi iletilmiştir.⁴²⁵

⁴²⁴ Nûbihar, Yıl 2, Sayı 9, 1993, s. 7-8

⁴²⁵ <http://www.risalehaber.com/barzaniye-said-nursi-sempozyumu-yapalim-teklifi-196779h.htm>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.02

Said-i Nursi, Zehra Vakfı çevresinin siyasasının temel belirleyendir ve *Nûbihar* dergisi aracılığıyla Kürt Sorunu'nun çözümüne ilişkin öneriler de bu bağlamda ileri sürülmektedir. 16 Mayıs 1993 tarihinde *Nûbihar* dergisi tarafından, İstanbul Beyazıt'taki The President Hotel'de düzenlenen "Kürt Sorunu Nasıl Çözülür" konulu sempozyumda daha sonra Abdullah Öcalan yakalandıktan sonra avukatlığını yapacak olan Ahmet Zeki Okçuğlu'nun söyledikleri aslında hem sempozyumun hem de genel olarak Zehra Vakfı çevresinin Kürt siyasetine ilişkin söyleminin karikatürize edilmiş halidir. Okçuoğlu, Türk milliyetçilerinden Yusuf Akçura'nın "Biz 1000 yıl İslam'a hizmet ettik, artık sıra İslam'da. Bundan sonra İslam bize hizmet edecek" sözünü Kürtler için tekrarlamıştır.⁴²⁶ Aslında bu sözler *Girişim* dergisiyle birlikte başlayan İslami hareketin "yeni yorumunun" Kürtler açısından özeti niteliğindedir. Artık İslami söylemler, Kürt kimliğinin siyasal bir hal alması ve Kürt sorununun çözümlenmesinde önemli bir dayanak noktası ve zemini olarak yeniden yorumlanmaktadır. Yeni İslami bir dilin kurulmasında ise Said-i Nursi'nin sistem eleştirisi ve modern dünyaya ilişkin "esnek" bakışı önemlidir. Modern dünyanın içinden ve ona karşı, aynı zamanda sistemin içinden ve ona karşı seslenişi hızlı bir şekilde taraftar bulmasındaki önemli nedenlerdendir. Kürtler arasında bu denli saygın ve etkin bir konumda olmasının nedenlerinden birisi de bu eleştirel söyleminin yanısıra Kürt kimliğinin İslam halkasının güvenli içeriğiyle birlikte ele alınma imkanını vermesidir. Zehra Vakfı çevresi bu bağlamda zincirin önemli bir halkası olarak karşımızda durmaktadır. Özellikle eğitim ve dil alanında yapmış oldukları vurgu ve elit/aydın tabakaya seslenişleri etkilerinin önemini artırmaktadır. *Nûbihar* dergisi de dil, kültür ve dini Kürt kimliği çerçevesinde

---

⁴²⁶ <http://www.islamdusuncesi.net/kurt-sorunu-sempozyumu-ve-tartismalar-328yy.htm>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.03

biraraya getirmeye çalışarak bu bağlamda yeni bir tarih inşasına da girişmiştir. Nûbihar Yayınevi, 17 kitaptan oluşan Kürt Klasikleri Seti, *Şerefname* Seti ve Kürt Tarihi Seti'nin yanısıra onlarca Kürtçe kitap da basmış; bunların yanısıra, 15. yüzyılda yaşamış olan Osmanlı-Kürt mutasavvıfı Melaye Cıziri'nin *Diwan*'ı, Ehmede Xani'nin *Mem û Zin*'i gibi klasik eserlerden günümüz dünyasındaki sosyo-politik gelişmelere ilişkin yüzlerce eser de yayımlamıştır. Kürt kimliğinin sınırlarını yaygın ve eğitim faaliyetleriyle, kültürel, sosyolojik, tarihsel ve coğrafi olarak çizmeye çalışan yayınevi, Kürt dilinin öğrenilmesi ve geliştirilmesi amacıyla da çeşitli yayınlar yapmaya devam etmektedir.

3.3.3. Kürt Sorununun *Yeni Zemin*'i

Lehçelerin üzerinde ortak bir dil oluşturmak için *Nûbihar* uygun bir zemindi. Bunun yanısıra Kürt kültürü ve tarihinin de Kürdistan coğrafyasına özgü kılınmış kimi özelliklerinin ön plana çıkarılması ve bunların bütün Kürtlerin ortak değerleri olarak nakşedilmesinde de önemli katkılarına görmek mümkündür. Kürtçe bilen ve özellikle kentli ve okumakta olan Kürtler arasında etkinliği bulunan *Nûbihar* dergisi bu etkinliğini hala sürdürmektedir. Fakat Zehra Vakfi çevresinin reel siyaset alanındaki en etkili yayın organlarından birisi, daha önce de belirtildiği gibi, *Yeni Zemin* dergisiydi. Dergi ve çevresi belki de AAKH dışında, reel siyaset alanında en etkin elit-entelektüel çevreye sahipti ve daha sonra Kürt sorunu bağlamında, adından her zaman söz ettirecek kişileri bünyesinde barındırıyordu. Dergi, *Girişim*, *Tevhid*, *Dava* ve *Nûbihar* dergilerinin güçlendirdiği kültürel homojenliği siyasal alanda işlemesi bakımından önemli işler yapmaktaydı. Yeni Anayasa, İslam Devleti, Yerel Yönetimlerde Özerklik, Başkanlık, İslami Hareket, Şeyh Said, Said-i Nursi,

Tarikatlar, Laiklik gibi çarpıcı konu ve kapaklarla çıkan dergi Kürtlere ve Kürt sorununa ilişkin önemli tartışmalara alan açmıştı. *Yeni Zemin* yönetimi ve yazarlarının çoğu aslında Zehra Vakfı çevresiyle organik bağı olan kişilerden değildi ancak İslam ve Kürt sorunu bağlamında hem yaklaşık olarak benzer şeyleri düşünüyorlar hem de ortak bir politik zeminden hareket ediyorlardı.

Dergide, Kürdistan, coğrafi bir bölge olarak hiçbir zaman haritalandırılmasa da güçlü bir olgu, imge ve tarihsel bir gerçeklik olarak sürekli tartışılmaktaydı. Osman Resulan, federasyon kavramının tartışıldığı bir makalesinde güçlü ve istikrarlı bir Türkiye için Kürt sorununun çözümlenmesi gerektiğini ve çok uluslu çok dinli, “çok mezhepli ülkelerde uygulanması mümkün görülen federasyon modeli üzerinde durulması”nın adeta zorunlu olduğunu belirtirken,⁴²⁷ dergi, siyaseten net ve çözüm odaklı fikirler ve yazılara yer vererek Kürt sorununda önemli bir alan açmıştı. Federasyon ve bağımsızlık gibi konuların tartışıldığı dergi, Kürt sorununun üstesinden gelinebilmesi için milliyet ve kavim merkezli çözümlerin de düşünülmesi gerektiğini vurgulayan söyleşilere yer vermişti. Bugüne kadar İslami söylem ve “mazlum Müslüman Kürt halkı” kavramı üzerinden şekillendirilen çözüm önerileri artık siyasal ve sosyal haklar ve “milliyet” kavramı üzerinden ele alınmaya başlamıştı. Örneğin Mehmet Metiner’in Rasim Özdenören⁴²⁸ ile yaptığı bir söyleşide, Özdenören “Kürt sorununun bir Kürt kimliği sorunu olarak ortaya çıktığını, 70 yıldan bu yana Kürt kimliğinin inkar edildiğini (...) (ve sorunun) daha

---

⁴²⁷ Osman Resulan, “Irak Federe Kürt Devleti ve Federasyon Fikri”, *Yeni Zemin*, Nisan 1993, Sayı: 4, s. 58-59, s. 59.

⁴²⁸ Günümüzde *Yeni Şafak* gazetesi yazarlarından olan Özdenören edebiyat çevrelerinde öykücü kimliğiyle tanınmaktadır.

da genelde milliyet ve kavim sorunu” olduğunu belirtir.⁴²⁹ Artık Kürt sorunu reel politik alanda somut ve olabilirliği yüksek çözüm önerileriyle karşılanmaya başlanıyordu. Fakat yine de, eskisi kadar vurgulu olmasa da, İslami söylem tamamen gözden çıkarılmamış, aksine derginin bu yeni stratejik yaklaşımı o söylemle desteklenmişti. Bu dönemde din PKK’nin gündemine girmiş ve PKK bölgede örgütlenme ve etkinliğini artırabilmek adına dini söylemi kullanmaya başlamıştı. Sosyalist Birlik Partisi’nin 18 Nisan 1993 gününde düzenlemiş olduğu “Kürt Sorununun Demokratik Çözümü ve Barış” konulu panelde *Yeni Zemin* dergisi genel yayın yönetmeni olarak konuşan Mehmet Metiner “Kürt hareketinin İslam’la yeniden barışmak zorunda olduğuna” dikkat çekerken şunları eklemiştir: “Kürt halkının ulusal kimliğini inkar etmeye ve asimile etmeye çalışmak ne kadar anti-demokratik ise Kürt halkının dini kimliğini inkar etmek ve onu yok etmeye çalışmak da anti-demokratiktir (...) Kürt hareketi Seyyid Ubeydullah Nehri, Şeyh Mahmud Berzenci, Seyyid Taha, Şeyh Said, Seyyid Abdulkadir, Bediüzzaman Said Nursi vb. önderlerin kimliğinden de anlaşılacağı üzere dini orijinli olma gibi bir özelliği taşıyor. Kürt hareketini İslam’dan koparmaya çalışmak, Kürt hareketini kökünden koparmak demektir...”⁴³⁰

Artık kökü İslam olan Kürt hareketi vardı. Kürt Sağı, İslamcı Kürt hareketinden Kürtçü İslami harekete geçişin ilk basamaklarındaydı. Metiner bu konuşmasında Kürt ulusal kimliğinin Kürt Sağı tarafından nasıl ele alındığının bir özetini verirken modern Kürt ulusçu hareketinin de ana figürlerini gösteriyordu. Metiner’in belirttikleri aslında Kürt ulus kimliğine Kürt Sağı’nın nasıl yaklaştığının

⁴²⁹ Mehmet Metiner, “Rasim Özdenören’le Söyleşi: Türkiye’nin Siyaseti Yok, Tabuları Var”. **Yeni Zemin**, Nisan 1993, Sayı: 4, s. 66-70, s.70.

⁴³⁰ “Kürt Hareketi İslam’la Barışmak Zorunda”, **Yeni Zemin**, Mayıs 1993, Sayı: 5, s. 46.

örneğiydi. Kürt tarihi Kürt önderlerin başkaldırılarıyla şekillenmişti ve Kürt kimliğinin asli unsuru olan Müslümanlık da bu başkaldırıların ve tarihin en önemli bileşenydi. Derginin reel siyasi zemin üzerinde İslam’la Kürt hareketi arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya koyması önemliydi. Artık soruna bölgenin sosyal, siyasal durumunu önceleyen ve Kürt kimliğini merkeze alan çözüm önerileriyle yaklaşmak gerekecekti. İnsani ve ulusal haklar çözümün merkezi olmalıydı.⁴³¹ Artık Kürt sorunu bir “Kürt kimliği” sorunu olarak açıkça ortaya konulmuş ve dergi bu kimlik sorununun çözülebilmesi için gereken siyasal adımların tartışıldığı bir mecra halini almıştı.

Dergi için Kürdistan ise dört farklı ülkedeki “parçaların” bütünüydü ve yayın hayatı boyunca “Kürdistan’ın diğer parçalarına” ilişkin sorunlar üzerine makaleler yayımlanmıştı. Derginin Kürdistan coğrafyasını nasıl tahayyül ettiğine ilişkin olarak Mayıs-Haziran 1994 sayısında Süleyman Çevik imzalı “*Güney Kürdistan’da Kardeş Kavgası*” başlıklı yorum yazısı önemli bir örnektir. Makalenin yer aldığı sayı aynı zamanda derginin son sayısındır. Makalenin başlığı Türkiye Cumhuriyeti’nin bugünkü sınırları içerisinde kalan “Kuzey Kürdistan”ın varlığını işaret etmekte ve Kürt gruplar arasında yaşanan çatışmalar da “kardeş kavgası” olarak nitelendirilmektedir:

“Geçmişte de dış güçlerin oyununa gelen Kürtler birbirleriyle çatışmışlardı... KDP ve PKK gibi iki parti de daha çok Kurmanc bölgelerine seslendikleri için tabanlarını kaptırmamak niyetiyle birbirlerine düşmanca bir tutum takınıyorlar. Sınır ötesi

---

⁴³¹ Altan Tan, “İnsani ve Ulusal Haklarda Birleşilmeli”, *Yeni Zemin*, Mayıs-Haziran 1994, Sayı: 17-18, s. 16.

operasyonlarda Türkiye'ye yardım edecek kadar PKK karşıtı olan KDP'nin yanında, KYB⁴³², PKK'ye sempatiyle yaklaşıyor ve KDP'nin akdine PKK ile olumlu ilişkiler kurabiliyor... Kardeşlerin kavgası nereye varacak, henüz belli değil (KDP ve KYB'den söz ediyor). Ancak bilinen bir şey var ki, sağdan soldan saldırılara uğrayan ve güç kaybeden Kürtlerin Saddam karşısında zayıf düştükleridir. İki tarafın birbirlerine güvensizliği Kürtlerin hayatlarına mal oluyor. Saddam gelince Kürtler ölüyor, Kürtler gelince yine Kürtler ölmeye devam ediyor ve yine Kürtler kurbanlarını Kürtlerden seçiyor".⁴³³

Kürtler arasında var olan çatışma ve ayrışmanın giderilmesi ve ortak bir mücadele bilincinin sağlanmaya çalışılması gerektiği dergide vurgulanmakta ve Kemalizm eleştirisi bu birliğin sağlanabilmesi için ortak bir sorun ve bulunmaz bir kaftan olarak ortaya çıkmaktaydı. Dergi Kürt sorununun asıl nedenini laik-seküler Kemalist sistem ve onun 70 yıllık uygulamaları olarak görmekteydi. Derginin, görüşlerine yer verdiği Nilüfer Göle'nin getirmiş olduğu Kemalizm eleştirisi bir bakıma derginin siyasal zemininin çerçevesini de çiziyordu. Göle'ye göre "Kemalizm bir krizdeydi ve İslami harekete karşı kendisini sadece bir tepkiye indirgemişti."⁴³⁴ Aynı makalede Göle'nin Kürt sorunuyla ilgili saptamaları da Kürt Sağ'ının Kürt sorununa ilişkin yaklaşımına benzer nitelikteydi: "Kürt hareketinin

⁴³² Kürt Siyasetçi Celal Talabani'nin kurucusu olduğu Kürdistan Yurtseverler Birliği.

⁴³³ Süleyman Çevik, "Güney Kürdistan'da Kardeş Kavgası", **Yeni Zemin**, Mayıs-Haziran 1994, Sayı: 17-18, s. 48-49, s. 48.

⁴³⁴ Nilüfer Göle, "Devlet, Resmi İdeolojiden Arındırılmalı", **Yeni Zemin**, Mart 1993, Sayı: 3, s. 46-66, s. 49.

zenginleşebilmesine, çok sesli olabilmesine imkan tanınmamıştır. Oysa İslami hareket Kürt hareketine oranla çok daha özgürlükler içinde gelişebilmektedir...⁴³⁵

Kemalist sisteme ve AAKH'ne getirilen eleştiriler genel olarak Kürtlerin kimliğinin asli unsuru olan İslamiyetin göz ardı edildiği ve Kürt hareketinin önemli motor gücünün bu İslami damar olduğu yönündeydi. Sorun aslında açıkça ortaya konulmuştu ve bu amaçla yalnızca Kürt aydınlardan değil, Nilüfer Göle gibi isimlerden de bu görüşün zenginleştirilmesi için makalelere yer veriliyordu. Benzer şekilde kendisiyle söyleşi yapılan Asaf Savaş Akat da “Kürt kimliğini savunan partilerin kurulabilmesi ve şiddet kullanmayı reddetmeleri koşulu ile bağımsız bir Kürt devleti öneren siyasi hareketlerin varolabilmeleri” için gerekli zeminin oluşturulması gerektiğini söylerken, “çözümün liberal devrimin gerçekleşmesiyle” olabileceğini ileri sürmekteydi.⁴³⁶

Kürt Sağ'ının bu yeni yaklaşımında çözüm yönteminin nasıl olacağını ise Yalçın Akdoğan⁴³⁷ belirtmekteydi.⁴³⁸ “Yöntemin şeklini toplumsal şartlar belirler... İslami hareket hayatın tüm boyutlarını kucaklayacak faaliyetleri içeren geniş bir yelpaze oluşturabilmelidir... Evinde zikir çeken, vakfında gençlerle ilgilenen, ekonomik faaliyetlerinde İslam'ın iktisadi boyutlarını sergileyen, kurslarda hafız yetiştiren kişiler İslami hareketi beslemektedir...” Hayatın her alanında örgütlenme, aslında Kürt Sağ'ının İslami söylem ve İslamcı mücadele anlayışından edindiği önemli bir meziyetti. Eğitimden sosyal hayata her alanda var olmaya ve özellikle

---

⁴³⁵ **ibid.** s. 51.

⁴³⁶ “Asaf Savaş Akat'la Söyleşi: Türkiye Laik Değildir”, **Yeni Zemin**, Haziran 1993, Sayı 6, s. 66-72, s. 72.

⁴³⁷ Yalçın Akdoğan *Yeni Zemin* dergisi yazarı, AKP milletvekili ve 62., 63. ve 64. TC Hükümetlerinde başbakan yardımcısıdır.

⁴³⁸ Yalçın Akdoğan, “Yöntemin Şeklini Toplumsal Şartlar Belirler”, **Yeni Zemin**, Kasım 1993, Sayı 11, s. 16.

insanların bir araya geldiği ibadet, düğün, cenaze vb. alanlarda örgütlenmelerini güçlü kılmaya çalışan Kürt Sağı için örgütlenmenin en önemli araçlarından birisi kuşkusuz dini söylemdi. *Yeni Zemin* de işte bu söylemin etkin figürü olan Said-i Nursi üzerinden kurmaya çalıştığı ortak dilden hareketle bu örgütlenme çabalarına destek veriyordu. Sistem eleştirilerinin yapıldığı makale ve yazılarda sıklıkla Nursi'nin Medresetü'z Zehra projesi ve Kürt kimliği dillendirilmekteydi. Said-i Nursi'nin Kürt kimliği *Dava* dergisinde olduğu gibi *Yeni Zemin*'de de sıklıkla vurgulanmaktaydı. Bunun nedenlerinden birisi *Yeni Zemin* dergisinin de tıpkı *Dava* dergisi gibi “Eski Said” dönemi üzerinden Said-i Nursi'nin Kürt kimliğini vurgulamak istemesi, ikincisi ise Türk İslamcılarına verilen açık bir mesajla Said-i Nursi'nin sistemle “barışmasını” sağlayan Türk Nurcu cemaatlere karşı Kemalizm ve laiklik muhalifi olan Kürt hareketi ve diğer İslamcı kesimlerin desteğinin sağlanmaya çalışılmasıdır.

Bu makalelerde özellikle Said-i Nursi ve Nur hareketinin Kemalizm, sekülerizm ve Türkçülük karşıtı söylemleri ön plana çıkarılmaya ve Türk İslamcılarının eleştirisi yapılmaya çalışılmıştır. 1994 Mart sayısında⁴³⁹ “İslami Dirilişin Çağdaş Sembolü: Said Nursi” isimli dosya Kürt ve Türk Nurcularının en fazla çatışma yaşadıkları Eski Said-Yeni Said dönemi tartışmasını açmış; yine 1994 Nisan ayı sayısında da “Değişimin Önündeki Engel: Kemalizm” dosyasında geniş bir Kemalizm eleştirisi yapılmıştır.⁴⁴⁰ Derginin genel politik hattı daha önce de söylendiği üzere tıkanıdığı vurgulanan “resmi ideoloji” ve “seküler” Kemalizm'e alternatif bir politik söylem yaratmak ve bunu da özellikle Kürt sorununun çözümünü merkeze alarak Said-i Nursi üzerinden gerçekleştirmektir. Göle'nin daha

⁴³⁹ *Yeni Zemin*, Mart 1994, Sayı 15, s. 31-42

⁴⁴⁰ *Yeni Zemin*, Nisan 1994, Sayı 16.

önce belirtilen makalesinde “İslami hareket Kürt meselesine farklı bakabilir (...) Bugün toplumun belli meselelerine kim farklı zaviyeden bakarak çözüm getirebilirse o yükselir...” sözlerine ara başlık olarak atılan “Kürt Meselesini İslam Çözebilir” cümlesi esasında dergi söyleminin, bu bağlamda, özeti niteliğindedir.⁴⁴¹ Kürt meselesinin çözümünde İslam’ın anahtar olduğuna ilişkin makale ve söyleşilere farklı sayılarda da yer verilmiştir. Bunlardan birisi de Irak’taki İslam Kürt Birliği Teşkilatı Başkanı Dr. Ali Karadaği ile yapılan “Kürt Sorunu İslam’dan Uzaklaşmanın Sonucudur” başlıklı söyleşidir. Söyleşide Karadaği “Bazı Müslümanların, Kürt sorununun ümmetin hakim olması ya da hilafetin elde edilmesiyle çözümlenebileceği biçimindeki görüşleri tutarlı değildir...” sözleriyle ümmetçi çizginin tek başına yeterli olmayacağını belirtirken⁴⁴², söyleşinin yayımlandığı sayıda Said-i Nursi’nin “Müsbet Milliyetçilik” anlayışına yer verilmekte, İslam’ın ırkçılığı reddettiği vurgulanmakta ve fakat İslam ümmetinin farklı kavimleri barındırdığı söylenerek müsbet milliyetçiliğin İslam’ı da güçlendirecek bir araç olacağı ön plana çıkarılmaktadır.⁴⁴³

Yayımlandığı süre içerisinde yalnızca Zehra Vakfı çevresi tarafından değil diğer muhafazakar Kürtler tarafından da takip edilen bir dergi olan *Yeni Zemin*’in Kürt kimliğine ilişkin kültürel, tarihsel ve sosyolojik kodları siyasal bir söylem içerisinde yeniden inşa etmedeki rolü önemlidir. Dahası dergi Refah Partisi, Saadet Partisi, DYP, Anavatan Partisi (ANAP), Adalet ve Kalkınma Partisi ve AAKH’nde

⁴⁴¹ Nilüfer Göle, “Devlet, Resmi İdeolojiden Arındırılmalı”, *Yeni Zemin*, Mart 1993, Sayı 3, s. 46-66.

⁴⁴² Osman Tunç, “İslam Kürt Birliği Teşkilatı Başkanı Dr. Ali Karadaği ile Söyleşi: Kürt Sorunu İslam’dan Uzaklaşmanın Sonucudur”, *Yeni Zemin*, Kasım 1993, Sayı 11, s. 62-65, s. 63

⁴⁴³ Kasım Şulul, “Müsbet Milliyetçilik”, *Yeni Zemin*, Kasım 1993, Sayı 11, s. 78-79.

siyaset yapan ve yapacak olan çeşitli Kürtler için de adeta bir okul görevini görmüş gibidir.⁴⁴⁴

Bu okulda okuyan “öğrenciler” Türkiye’nin önemli sorunları hakkında adeta yön çizici parti ve örgütlerde görevler alacaktı. Daha önce de belirtildiği gibi dergi Kürt sorununun çözümünde somut siyasal taleplerle ortaya çıkmıştır ve Türkiye’nin bu sorunu çözebilmesinin yolu olarak yapısal bazı reformların yapılması gerektiğini gündemde tutmuştur. Bunlardan birisi rejimin yapısının da tartışmaya açıldığı yerel yönetimlere özerklik meselesidir. Dergi özerklik meselesini bir sayısında ele almış ve demokratikleşme için atılması gereken bir adım olarak özerkliği tartışmaya açmıştır. Şubat 1994’de yayımlanan 14. Sayı “Demokratikleşme Sürecinde Özerk Yerel Yönetimler” başlığını taşımaktadır ve Abdüllatif Şener, İlber Ortaylı, Taha Akyol, Recep Yazıcıoğlu, Muhsin Yazıcıoğlu gibi çeşitli liberal ve muhafazakar isimler dosya konusu üzerine çeşitli makaleler yazmışlardır. İlber Ortaylı bu kapak dosyası için yazdığı yazıda yerel yönetimlerin federasyona kapı açmaması gerektiği

---

⁴⁴⁴ “Hatta bu ‘birliktelik’ ve ‘ortak zemin’ açılım sürecinde yeniden gündeme getirilmiş ve tartışmaya açılmıştır. DSP-MHP-ANAP koalisyonunun kurduğu 57. Hükümette İçişleri Bakanı olarak görev alan Sadettin Tantan Açılım Süreci sırasında yaptığı yazılı bir açıklamada şunları söylemişti: Dün sabah TV8 televizyonunu seyrederken şaşırđım! Çünkü, BDP’nin bağımsız Diyarbakır milletvekili adayı Altan Tan, Başbakan’ın beyin takımından ve teorik çalışmalarını yapan Yalçın Akdoğan ile ilgili olarak ilginç ifadeler kullandı. Tan, ‘Osmanlı’da Kapıkulu Asker vardı. Yalçın Akdoğan 9 senedir kapıkulu askeri gibi Başbakan’ının yanındadır; ama yapması gerekenleri yapmadı. Mesela Zehra Vakfı başkanı İzzettin Yıldırım kontrgerilla tarafından öldürüldü hiçbir gün Başbakan’a sordu mu bu ağabeyimizi kim öldürdü diye? Ayrıca Zehra Vakfı kapatılıp gelirleri Vakıflar Genel Müdürlüğüne verildi. Bunların hesabı sorulmadı! Yalçın Akdoğan kendi yetiştirdiği ocağa, kana sahip çıkmadı’ dedi. Kürt-İslam sentezini savunan ve Hizbullah’ın öldürdüğü Zehra Vakfı’nın Başkanı İzzettin Yıldırım’a sahip çıkmadığı için Altan Tan tarafından sert bir şekilde eleştirilen Başbakan’ın Başdanışmanı Yalçın Akdoğan, Mehmet Metiner, İhsan Arslan gibi isimler *Yeni Zemin* dergisinde, ‘Kürt sorunu, sivil anayasa, Genelkurmay nasıl sivilleşir’ gibi başlıkları, kapak dosyaları olarak hazırlamışlar. Bugün bu isimlerin karşısında olan Altan Tan da o kapak dosyalarında ya tartışmacı ya da yazar! Peki neden, Altan Tan Yalçın Akdoğan’a bu kadar öfkeli? ... Altan Tan yine 1990’lı yıllarda beraber mücadele ettiği *Yeni Zemin* dergisinde yayın yönetmeni olan Mehmet Metiner’e CNN Türk’te o kadar ağır cümleler sarfetmişti ki... İki isim birbirlerini ‘MİT’çi olmakla’ suçlamışlardı!” http://www.dha.com.tr/yeni-zemin-kardesliginden-bugunlere_165896.html, Erişim tarihi: 6 Ağustos 2016, Saat: 02.11

uyarısını yaparken,⁴⁴⁵ Taha Akyol da üniter yapının korunarak yerel yönetimlerin güçlerinin artırılması gerektiğini ileri sürmüştür.⁴⁴⁶ Ancak kapak dosyasıyla ilgili en dikkat çeken yazılardan birisi Altan Tan'a aittir. Tan “*Başkanlık Sistemine Geçilmeli*” başlıklı yazısında mevcut idari ve bürokratik yapının artık Türkiye'nin şartlarına uymadığını ileri sürerek yerel dillerin de resmi dille birlikte yazışma dili olarak kullanılması gerektiğini belirtmiş ve şunları eklemiştir:

“Herşeyden önce yeni, kısa ve öz bir anayasa yapılması, dini ve etnik parti kurabilmeyi de serbest bırakacak şekilde her türlü fikre yaşama ve örgütlenme hakkı verecek gerçek bir demokratikleşmeye geçilmelidir... Yerel diller de dahil eğitim her dilde yapılabilmeli (resmi-özel ayrımı yapmadan). Her dilden TV, radyo yayınları ve neşriyat serbest olmalıdır... Yerel emniyet (polis), trafik zabıta kuvvetleri ve cezaevleri yerel yönetimlere bırakılmalıdır.”⁴⁴⁷

Ancak dosya ile ilgili makalelerde Kürtlere ve Kürt sorununa direkt olarak değinen tek yazı Hatip Dicle'ye aittir. İlginç olarak dosya konusuyla ilgili hiçbir makalede -Dicle'nin makalesi dışında- Kürt, Kürdistan ya da Kürt sorunu kelime ve terimleri geçmemektedir. Dicle de “*Vali ve Kaymakama Gerek Yoktur*” başlıklı yazısında üniter devlet yapısının artık tıkanıldığını vurgulayarak Türkiye'nin süratle

⁴⁴⁵ İlber Ortaylı, “Yerel Yönetimler Federasyona Kapı Açmamalı”, **Yeni Zemin**, Şubat 1994, Sayı 14, s. 15

⁴⁴⁶ Taha Akyol, “Üniter Yapı Korunmalıdır”, **Yeni Zemin**, Şubat 1994, Sayı 14, s. 14.

⁴⁴⁷ Altan Tan, “Başkanlık Sistemine Geçilmeli”, **Yeni Zemin**, Şubat 1994, Sayı 14, s. 16-17.

yerel yönetimlere geniş inisiyatifler tanıyan ve yerinden yönetim ilkelerinin temel alındığı bir çağdaş idari yapıya kavuşturulması gerektiğini belirtmektedir.⁴⁴⁸

Yeni Zemin dergisi Türkiye'nin önemli sorunlarına ilişkin açtığı tartışmaların yanında yeni siyasal bir özne olarak "Müslüman Kürt kimliğini" inşa ve temsil etmiş ve Müslüman Kürt bir bireyin kimliğinin sınırlarını belirlerken aynı zamanda tam da Zehra Vakfı'nın internet sitesinde⁴⁴⁹ "Düşünce & Kuram" başlığı altındaki Fransız filozof Jacques Rancière'in *Siyaset Üzerine On Tez* başlıklı makalesinde yazdığı gibi Kürt öznelerin dünyasını görünür kılmaya ve yine Rancière'in belirttiği gibi "bir tek dünyada iki dünyanın mevcudiyeti olarak uyuşmazlığın açığa vurulmasını" Kürt sorunu bağlamında sağlamaya çalışmıştır.

---

⁴⁴⁸ Hatip Dicle, "Vali ve Kaymakama Gerek Yoktur", *Yeni Zemin*, Şubat 1994, Sayı 14, s. 23.

⁴⁴⁹ http://www.zehra.com.tr/siyaset-uzerine-on-tez_h111397.html, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.04.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KİMLİĞİN İNŞASI

1. KÜRT SAĞI VE KÜRT KİMLİĞİ

Smith⁴⁵⁰ Marksist ve liberal milliyetçilik eleştirilerinin çoğunun ulusu tüm siyasal anlamlarından sıyrarak saf kültürel ya da folklorik bir olgu haline getirmeye ve böylelikle onu mümkün olduğunca depolitize etmeye çalıştığını ileri sürer. Gerçekten de “etnik” olanın uzun bir tarihi vardır ve ideoloji ve hareket olarak milliyetçilik bugün hala etkin siyasal bir olgu olarak karşımızdadır. Özellikle modern dünyanın/ilişkilerin etnik bağları çözeceğine ve daha homojen bir toplum yaratacağına duyulan inanç bizzat modern kapitalist dünya tarafından yok edilmiştir. Smith⁴⁵¹ radyo, televizyon, video ve kişisel bilgisayarlar gibi yeni kitle iletişim sistemlerinin aynı zamanda küçük toplumsal ve siyasal gruplarla etnik ve dilsel cemaatlere, hem milli devletler hem de daha geniş ölçekteki kıtasal ya da küresel kültürlerle karşı kendi toplumsal ve kültürel ağlarını yaratma ve devam ettirme imkanı tanıdığını söyler. Bu beklenmedik bir sonuçtur ve bizzat modern dünyanın – paradoksal biçimde- etnik dirilişe katkısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Etnik diriliş bir vakıa olarak karşımızda durmaktadır ve kolektif etnik ve dinsel kimlikler sınıfsal kimliklerin temelini oyabilecek kadar güçlenmiştir.⁴⁵² Gerçekten de günümüzde üretim ve mübadele alanından doğan sınıf kimlikleri,

---

⁴⁵⁰ A. D. Smith, 2002b, s. 5.

⁴⁵¹ *ibid*, s.13.

⁴⁵² A. D. Smith, 1999, s. 20.

iletişim ve toplumsallaşma alanlarından doğan ve beslenen dinsel kimlikler⁴⁵³ tarafından adeta yerinden edilmeye başlanmıştır. Daha da ilginç olan çeşitli dini kimlik biçimleri ve etnik ayrışmalar ve cemaatler arasında güçlü bağların olduğunu düşündüren somut örnekler bulunmaktadır.⁴⁵⁴ Görülebileceği gibi ulusal kimlik ve ulus birbiriyle ilişkili etnik, kültürel, teritoryal, ekonomik ve yasal-siyasi pek çok unsurdan oluşan karmaşık yapılardır.⁴⁵⁵ Ancak tezin başında da belirtildiği gibi ulusal kimliğin temel özelliklerine dair bir liste yapmak yine de mümkündür ve bu listede belirtilenler herhangi bir etnik ve ulusal kimliğin olmazsa olmaz unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır: Ortak isim, tarihi bir toprak/ülke ya da yurt, ortak mitler ve tarihi bellek, ortak bir kitlesel kamu kültürü, topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler, ortak bir ekonomi.

Kürtler de bir bütün ya da homojen bir biçimde olmasa da kendilerini bir ulus yapabilecek bütün bu unsurlarla temas halindedir. Kendilerini, net olmasa da coğrafi bir bütünlük arzeden, “Kürdistan” üzerinde yaşayan, ortak bir isim taşıyan ve –yine dört büyük lehçesi olsa da- ortak dil olan Kürtçeyi konuşan bir topluluk olarak görmektedir. Kürtlerin kendi kimlikleriyle olan ilişkisinin kurulması ve sürdürülmesinde ise Kürt Sağı’nın yaygın bir etkinliği bulunmaktadır.

1.1. *Kurdayetî*

Kürtler kendi etnik kimlikleriyle olan ilişkilerini *Kurdayetî* kelimesiyle karşılamaktadır. *Kurdayetî* kelimesi “Kürtlük” anlamına gelmekte ve Kürtlerdeki etnik ve ulusal bilincin bir ifadesi olarak 1930’lardan bu yana kullanılmaktadır.

---

⁴⁵³ *ibid*, s. 21.

⁴⁵⁴ John Armstrong, *Nations Before Nationalism*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1982, A. D. Smith, 1999 içerisinde s. 22.

⁴⁵⁵ A. D. Smith, 1999, s. 33.

Kavram gelenek, görenek, giyim ve kültürel öğeler olmak üzere Kürt kimliğini ve toplumunu oluşturan hemen bütün değerlere olan bağlılığı da vurgulamaktadır. Daha da ötesi, zaman içerisinde, işaret ettiği anlamın dışında Kürtlerin özgürlük mücadelesinin bir sloganı haline de gelmiş⁴⁵⁶ olan kavram günümüz akademik çalışmalarında da Kürt kimlik bilincini ve milliyetçiliğini işaret etmesi bağlamında kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁵⁷

Kurdayetî kelimesi herhangi bir aşiret, tarikat, cemaat ya da Kürtler arasındaki bölgesel ve diğer coğrafi farkları gözardı ederek Kürt olan herkesi kapsayan ortak bir duygu-durumunu göstermesi açısından önemlidir. *Kurdayetî* bütün bu farklılardan azade olmuş bir “Kürtlük”ü işaret etmektedir ki bu aslında Kürt ulus kimliğinden başka bir şey değildir. Örneğin günümüzde Kürtler her nerede yaşıyor olurlarsa olsunlar hem belleklerinde hem de geçmişe ilişkin tahayyüllerinde “Kürdistan” –genel olarak- tarihi ya da hayali bir anavatan olarak bulunmaktadır. Kim öncülük etmiş olursa olsun “birbirini tanımayan bir çok insanı birbirine bağlayan olayların kullanımı; bu tür olayların tam olarak tarihlenmesi; okuyucunun günlük yaşamının öyküye dahil edilmesi”⁴⁵⁸ köylerinden bile hiç çıkmamış insanların ortak bir anavatan tahayyülünde bulunmaları bile *Kurdayetî*’nin hem nedeni hem de sonucudur. Kürtlerin kendilerini etnik bir topluluk olmanın ötesinde bir ulus olarak görmeye başlamalarının en önemli göstergesi -ve belki de zaten ilk basamağı- *Kurdayetî*’nin kültürel ve etnik talepler dışında siyasal talepler için de ortak bir zemin ve bağlam oluşturmaya başlamış olmasıdır. Kürtler bugün yalnızca

---

⁴⁵⁶ Jawad Mella, **Kurdistan and The Kurds A Divided Homeland and a Nation without State**, Western Kurdistan Association Publications, London, 2005, s. 179.

⁴⁵⁷ Denise Natali, “Kurdayetî in the Late Ottoman and Qajar Empires”, **Critical Middle Eastern Studies**, (Fall 2002), **11**(2), 177-199 ve F. Michael Wuthrich, “The Kurdish Question in Turkey, Iraq and Beyond”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 48, No. 2, 303-310, March 2012, s. 308.

⁴⁵⁸ A. D. Smith, 2002a, s. 219.

kültürel değerlerinin ortak ve dış dünyadan farklı olduğunu bilmekle kalmamakta, Kürtçe'nin ayrı bir dil olarak bu kültürü oluşturan ve taşıyan en önemli unsur olduğunun farkına varmakta ve hepsinden önemlisi kültürel, tarihsel ve sosyolojik benzerlik ve dış dünyayla olan farklılıklarını siyasal alanda kendilerine yer açmak amacıyla kullanmaktadır. Kürt milliyetçiliği artık, bir devlet arayışı olsun olmasın, onu bir ulus yapan bir ya da daha fazla ortak özellikten doğan özel bir dayanışma duygusu⁴⁵⁹ taşımaktadır.

Kürtlerin kültürel alandan siyasal alana geçişleri, klasik sosyolojinin terimleriyle belirtmek gerekirse, etnisiteden ulusa geçiş, *gemeinschaft*'tan *gesellschaft*'a geçiştir. Kürt etnik topluluğundaki bu geçiş rasyonel siyasal merkezîyetçi örgütler, kitlesel okuryazarlığın artması ve toplumsal hareketlilikle sağlanmıştır. Kendisini Kürt olarak gören, Kürt dilini kendi kimliklerinin ayrılmaz bir unsuru olarak kodlayan ve bu anlamda hem bölgesel olarak etkin hem de cami örgütlenmeleri, medreseler ve tarikat bağlantılarıyla Kürt bölgesinin kılcak damarlarına kadar nüfuz etmiş Kürt Sağ'ın büyük bileşenleri de bu noktada önemli katkılar sunmuş hatta yer yer *Kurdayeti*'nin devamlılığını sağlamış, sınırlarını belirlemiştir.

Smith⁴⁶⁰ söz konusu geçişin sağlanabilmesinde entelijensiyanın yükselişine ve etnik topluluğun din adamlarına özel bir önem atfetmektedir. Benzer şekilde Brass⁴⁶¹ da entelijensiya, elitler, siyasal partiler ya da dini liderlerin kitlelerin mobilize edilmesinde, kamu desteğinin sağlanmasında sembolik kaynakları ve değerleri kullanmada oldukça etkin olduğunu belirtir ve bu grupların etnik

---

⁴⁵⁹ Bu konuda bkz. Mahir A. Aziz, 2013, s. 25.

⁴⁶⁰ A. D. Smith, 2002a, s. 204.

⁴⁶¹ P. Brass, 1991, s. 29.

topluluğun kimliğini oluşturan öğeleri ve etnik topluluğun her bir üyesini yatay kesen özellikleri siyasal taleplerle birleştirerek devleti oluşturan merkezi elitler ve bürokrasi üzerinde etkinlik sağlamaya çalışacağını ileri sürer. Ancak bu taleplerin dile getirilmesiyle birlikte etnik kimlik yerini, bir daha geri dönülmesi çok zor bir şekilde, etnik topluluğun her bir üyesinin aynı kod ve değerleri kullandığı ve siyasal bir talep etrafında şekillenen ulus kimliğine doğru bırakır. Ulus kimliği oluşurken bayrak, para, marş, üniforma, anıt ve kutlama gibi sembollerle topluluk üyelerine ortak kimlik ve aidiyet duyguları güçlendirilir. Ritüel ve semboller kimliği kodlayan formatif bir bilgi olarak dolaşıma girer ve ulus, engelleri aşmaya, zorlukları göğüslemeye muktedir bir grup haline gelir.⁴⁶² Ulus kimliği inşası sürecinde aidiyet duygularının güçlendirilmesi ve bunun siyasal taleplerle birleştirilmesi gerekmektedir ve bu amaçla etnik grupların ortak özellikleri olan kolektif isme, soy mitlerine, ortak tarihi anılara, ortak kültürleri ötekilerden farklı kılan unsurlara ve coğrafyaya ilişkin vurgular güçlenerek siyasal taleplerle birleştirilir. Artık etnik grubun üyesi ile ulus arasındaki bağ sıklıkla işlenir ve kültürel öğeler gittikçe siyasallaştırılır.

Entelijensiya ve din adamları, tıpkı Kürt bölgelerinde olduğu gibi, özellikle resmi eğitim sisteminin olmadığı, zayıf olduğu ve yetersiz kaldığı durumlarda kimlik duygusunun oluşturulması ve toplumsal belleğin nakledilmesi ve yayılmasında merkezi bir rol oynarlar.⁴⁶³ Brubaker⁴⁶⁴ de milliyetçilik ve dinin derin bir şekilde içiçe geçmiş olduğunu ileri sürmekte ve birisi ulusun diğeri Tanrı'nın adıyla hareket eden bu iki unsurun politik aktörler için önemli bir alan açtığını da belirtmektedir.

---

⁴⁶² A. D. Smith, 1999, s. 35.

⁴⁶³ **ibid**, s. 204-205.

⁴⁶⁴ Rogers Brubaker, "Religion and Nationalism: Four Approaches", **Nations and Nationalism**, 2012, 18, 1: 2–20 s. 16.

Brubaker⁴⁶⁵ ayrıca milliyetçi retoriğin sıklıkla dinsel bir dili ve sembolik alanı görünür kıldığını ve dinin ise benzer şekilde ulus-devlet için aynı etkiyi yaparak milliyetçi söylemi açığa çıkardığını ileri sürer.

Hizbullah'ın cami örgütlenmeleri ve medrese teşkilatlarıyla ulaştığı kitle ve Zehra Vakfi'nin çoğunluğu şehirli ve üniversiteli olan tabanı, dinin ve milliyetçi evrenin zengin sembolik ve mitsel ortamından ziyadesiyle etkilenmişlerdir. Kürtlerin bir topluluk olarak etnik-kültürel alandan siyasal alana geçişlerinde Kürt Sağ'ın zemini tam da dinsel-milliyetçi sembolik evren tarafından oluşturulmuştur. Bu dolaşım ve etkileşim ortamının artmasıyla etnik bilgi Kürt Sağ'ın kullandığı araçlarla diri tutulmuş ve neredeyse AAKH'nin de zaman zaman yararlandığı bir havuz oluşturulmuştur.

Kürt toplumunda okur yazarlığın artışı ve bilimsel, linguistik ve antropolojik araştırmaların çoğalmasıyla *Kurdayetî* güçlenmiştir. Bu bağlamda Kürt Sağ'ında özellikle Zehra Vakfi'nin çalışmalarının önemli katkılarda bulunduğu görülmektedir. Tezin ilgili bölümünde *Nûbihar* dergisinden verilen örnekler bu tür çalışmalarla doludur. Benzer şekilde Kürt Sağ'ın diğer büyük bileşeni olan Hizbullah Cemaati de medrese faaliyetleri, cami örgütlenmeleri ve özellikle son dönemlerde televizyon, basın-yayın faaliyetleriyle birlikte *Kurdayetî*'nin güçlenmesine katkı sunmuştur. Her iki grup için de söylenebilecek şey kültürel belleğin taşıyıcıları olarak kendi din adamları, öğretmen ve yazarlarını⁴⁶⁶, kısacası kendi entelijansiya ve elitlerini yaratarak inşa edilen yeni siyasal dilin topluluğun en ücra köşelerine kadar ulaştırılmasında mahir hale geldikleridir. *Kurdayetî* Kürt Sağ'ı tarafından bu

---

⁴⁶⁵ **ibid**, s. 16.

⁴⁶⁶ J. Assmann, 2015, s. 62.

bağlamlarda güçlendirilmiştir. Bu bilincin geliştirilmesi için gereken bütün malzeme tarihten devşirilse de bugünün siyasal diline yine söz konusu örgütler aracılığıyla çevrilmiştir.

1.2. Kolektif İsim: Kürt

Bir ulus kimliğine sahip olabilmede en önemli ve ilk basamak topluluğun kendisine verdiği isimdir. Smith'e⁴⁶⁷ göre kolektif isimler etnik toplulukların kesin bir işareti ve simgesidir; topluluklar bu isimlerle kendilerini dış dünyadan ayırır ve bu isimler topluluğa "özlerini" hatırlatır. Dolayısıyla isim, üyelerinin ve dışarıdakilerin –ve gelecek kuşakların- düşüncelerinde ve imgelerinde, topluluğun ayırt edici özelliklerine ilişkin imgeleri bir araya getirir. Bugün ideolojik, sosyal, coğrafi ve örgütsel farkları ne olursa olsun kendilerini Kürt olarak tanımlayan ve bu ortak ismi kullanan milyonlarca insan bulunmaktadır. AAKH de, Hizbullah Cemaati de, Zehra Vakfi çevresi de, diğer bütün Kürt aktörler de, dönem dönem vurguları farklı olsa da, kendilerini açıkça Kürt olarak tanımlamaktadır. Son dönemde yapılan çalışmalardan çıkan ortak sonuç olarak anadilini Kürtçe olarak bildiren ya da kendini Kürt olarak gören yurttaşların Türkiye nüfusuna oranı % 15 ile % 18 arasında değişmektedir.⁴⁶⁸ Yine Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı ve hemen hemen bütün Kürt örgütlerinin Kürdistan olarak tanımladığı coğrafyada yaşayan yurttaşların % 73'ünün Kürt, % 12.8'inin Zaza, % 8.9'unun Türk ve % 4.6'sının Arap olduğunu da göstermektedir.⁴⁶⁹

---

⁴⁶⁷ A. D. Smith, 2002a, s. 48

⁴⁶⁸ Mesut Yeğen ve ark., **Kürtler Ne İstiyor, Kürdistan'da Etnik Kimlik, Dindarlık, Sınıf ve Seçimler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 16.

⁴⁶⁹ **ibid**, s. 18

Günümüzde hemen hemen bütün Kürt örgüt ya da cemaatleri için “Kürt” kelimesi yalnızca kendi topluluklarını işaretlemekle kalmamakta aynı zamanda Kürt olmayanlarla aralarına da sınır çekmektedir. AAKH ile arasındaki politik çekişme ve çatışmalara karşın Hizbullah Cemaati ve Zehra Vakfı çevresi de (Hatta bu iki grubun kendi aralarındaki çekişme ve çatışmalara karşın) bu ortak isimle aynı halka içerisinde kendilerini konumlamakta ve “büyük öteki” olan “Türk”le ortak bir sınır çizmektedir. “Kürt” kolektif ismi kendilerini Kürt olarak tanımlayanların ve tanımlamayanların –ve gelecek kuşakların- düşünce ve imgelerinde, topluluğun ayırt edici niteliklerine ve özelliklerine ilişkin imgeleri bir araya getirmesi açısından önemlidir.⁴⁷⁰ Hizbullah Cemaati ve Zehra Vakfı çevresi, İslami bir söyleme sahip olmalarına karşın, Müslüman Türklerle olan sınırlarını da yine Kürt kimliği üzerinden inşa etmektedirler. Her iki grup da Türkleri -müslüman kimliğine sahip olsalar da- Kemalizm ya da sekülerizmle temas etmiş olarak tasavvur etmektedirler. Kemalizm ve sekülerizm karşıtlığı Kürt Sağı açısından önemli bir kriterdir ve AAKH seküler ve Kemalizm benzeri bir yapıyı “Müslüman Kürt halkına” dayatmaya çalıştığı için eleştirilmektedir. Benzer şekilde müslüman Türkler de Kürt kimliği meselesinde Kemalizmin açtığı çukura düştüklerinden bihaberdir.

Bilici, Kürtlerle İslam arasındaki bağlantıyı kurarken aynı zamanda Kürt kimliğinin Kürt Sağı tarafından nasıl inşa edildiğini ve Kürt olanla olmayanın nasıl bir sınırla ayrıldığının da örneğini vermektedir:

---

⁴⁷⁰ A. D. Smith, 2002a, s. 48

“Kürtler olmasaydı Türkiye’de İslamcılık daha zayıf, Türkçülük daha güçlü olurdu. Nitekim Kürtlerin gücü ve ağırlığı arttıkça, devletli Türkler Türkçülükten İslamcılığa kaymaya başladı. Geçmişte... bir kısım dindar, Türk milliyetçiliğine elini uzatmasa da yan cebine konmasından çok da rahatsız olmadı. Kürtler, Kemalizm ve Türkçülük hapisanesine atıldığında, Türkler (yani kendilerine Türk diyenler) dindar bile olsalar Türkçülüğe karşı fazla mukavemet göstermediler... Kemalist ulus-devletin Kürtler üzerinde husule getirdiği yapısal terör... bir Kürd’ün önüne eğer dindarsa Kürt olma seçeneği bırakmayan bir sıkışma haliydi. Türkçülüğün İslam’ı yedeğine alıp (darbecisinden dindarına) Kürtlere karşı bir nevi ümmet sopası gibi kullanması karşısında, Kürtlerin Kürt olma şansı yok gibiydi. Doğrudan Kürt olamayanlar için geriye bir tek, Türk olmama seçeneği kalıyordu: Türk-İslam kimliğinin İslam yakasında kalmak yani iyi bir Müslüman olmak... İslamcılığın bir kısmı demek ki teneffüs için kendi olamayan Kürtlüktür...”⁴⁷¹

Bilici Kürt kimliğini hapseden iki etken olarak Kemalizmi ve Türkçülüğü görürken, İslamcılığın kurtaranı olarak Kürtleri konumlamaktadır. Ümmet kimliğinin sistem tarafından Kürtleri asimile etmeye neden olan bir “sopa” gibi kullanıldığını ileri süren Bilici, Kürt Sağı tarafından ümmet kavramının nasıl bir dönüşüme uğrayacağını da ipuçlarını vermektedir. Bilici’ye göre Kürt kimliği “Türk olmama” ile “iyi bir Müslüman olma” arasında sıkıştırılmıştı. Kürtler eğer dindarsa Türk

⁴⁷¹ Mücahit Bilici, “İslamcılığın Kürtlere Borcu”, **Taraf** gazetesi, 19.07. 2014.

olmayan olarak kodlanıyor, eğer dindar/Müslüman ise zaten ümmet halkası içerisinde eritiliyordu. Kürt Sağ, Bilici'nin burada söylediklerine benzer şikayetlerle ilk önce, farkında olmadan, ümmet halkasının niteliğini yeniden inşa etti. Ümmetin bu yeni hâli kimliklerin içerisinde rahatlıkla gezinebileceği bir alan olarak öngörülmüştü. Ancak bu yeni inşada Türklere pek de güzide bir alan açılmamıştı. Bilici'nin, yazısında sözünü etmediği gibi, Türkler, iyi bir Müslüman olarak değil, Kürt kimliğini tanıyan iyi bir Müslüman olarak ümmet halkasında hak ettikleri yerleri alacaklardı. Dolayısıyla Bilici'nin sözleri karşı olduğunu söylediği şeyin benzerini üreten bir siyasal inşayı göstermekteydi.

“Kürtler” Kürt Sağ için “İslam ümmetinin yetimi”⁴⁷² olan Müslüman bir topluluğu ifade etmekteydi. “İslam ümmetinin yetimi” ifadesi benim tespitime göre ilk defa 19-21 Ocak 1990 tarihleri arasında Almanya'nın Köln şehrinde gerçekleştirilen “I. İslami Açılan Kürt Sorunu Kongresi”ne tebliğ gönderen Mısır'lı Prof. Dr. Fehmi Şinnavi tarafından kullanılmıştı ve bu tarihten sonra da bu ifade mazlumluk ifadesi olarak Kürtler için kullanılacaktı. Hem Müslüman olduğu için hem de İslam ümmeti tarafından sahip çıkılmadığı için mazlum olan Müslüman Kürtler'in yurdu ise yine mazlum bir coğrafya olan Kürdistan'dı⁴⁷³ ve Kürdistan İslam coğrafyasının bir parçasından başka bir yer değildi.⁴⁷⁴

1.3. Ortak Teritori: Kürdistan

“Kürdistan” 19. yüzyılın sonlarından bu yana Kürt milliyetçi örgütleri tarafından politik niyet beyanı olarak kullanılmaktaydı. Modern Kürt örgütleriyle

⁴⁷² **Tevhid**, Şubat 1990, Yıl: 1, Sayı 2, s. 61

⁴⁷³ **Dava**, Mayıs 1991, Sayı 14, s. 51

⁴⁷⁴ Ahmet Bilgin, “İnkılab Ateşi Kürdistan'da”, **Tevhid**, Nisan 1992, Yıl: 3, Sayı 28, s. 40.

birlikte Kürdistan tahayyülü Kürtlerin yeniden siyasal bir özne olarak inşa edilmesinde asli unsurlardan birisi halini aldı. Anderson'un⁴⁷⁵ terimlerini kullanarak belirtmek gerekirse çoğu Kürt'ün hayatı boyunca görmediği ve belki de görmelerinin de mümkün olmadığı/olamayacağı coğrafi bir alanı kafalarında Kürdistan olarak tahayyül etmeye ve hatta o “yurt” için mücadele etmeye, ölümü göze almaya başlamasının en önemli nedenleri modernleşmenin, kitlesel iletişimin, etkileşimin ve okur yazarlık oranlarının artmasıydı. Kürdistan zamanla, tarihsel bir yurt olarak, okur yazar Kürt gençliği arasında ortak geçmiş ve kader birlikteliğinin simgesi halini aldı. Bunun ötesinde Kürt kimliğini sahiplenen ve kendi Kürt kimliğini tarihsel bir zemine ve diğer Kürtlerle ortak bir gelecek tasavvurunun içerisine oturtmaya çalışan siyasal özneler için vazgeçilmez bir zemin oldu. Kürdistan artık jeo-kültürel bir kavram olmaktan çıkıp siyasal bir kavram haline gelmeye başlamıştı. Tıpkı Assmann'in⁴⁷⁶ bellek mekanları için dediği gibi, Kürdistan da bir bellek mekanı olarak bir işaret derecesine yükseltildi ve göstergeleştirildi. Özellikle 1950'lerden sonra dört farklı ulus devlet içerisindeki Kürtler yaşadıkları devletlerin dışındaki Kürtlerin zafer ya da yenilgilerinden belirgin bir şekilde etkilenmeye başlamıştı.⁴⁷⁷

Bütün Kürtlerin yurdu olarak “bağımsız ve birleşik bir Kürdistan” ilk olarak PKK tarafından dile getirilmedi. Bu ideal çeşitli kişi ve örgütler tarafından da defalarca dile getirilmişti. Ancak PKK Kürdistan imgesini tarihsel-kültürel olarak yeniden ve güçlü bir şekilde inşa etti ve bütün Kürtler için tarihlerinin kadim yurdu

---

⁴⁷⁵ B. Anderson, 1995.

⁴⁷⁶ J. Assmann, 2015, s. 68.

⁴⁷⁷ Daha önce de belirtildiği gibi 1950'li yıllardan itibaren özellikle Irak'taki gelişmeler Türkiye'de yakından izlenmiş ve oradaki gelişmeler Türkiye'de Kürtler arasında zaman zaman heyecan yaratmıştır.

haline getirdi. PKK'nin 5. Kongresi'nde alınan "Kürdistan'ın Diğer Parçalarına İlişkin Karar" bölümüne bakıldığında bu daha net anlaşılacaktır:

"Tarihi işgal-istila ve talanlarla geçen, sömürgeciler, emperyalist devletler ve bölge gericiliğinin onayıyla dört parçaya bölünerek yok edilmek istenen Kürdistan halkı, Güney'den, Doğu'dan, Kafkaslar'dan BDT'ye kadar, PKK öncülüğüne duyulan inanç, güven ve bağlılık temelinde ulusal kurtuluş savaşına maddi-manevi her türlü desteği sunan halkımız, öncüsünün çizdiği yolda mücadeleye tam katılımı sağlama ve ulusal parçalanmışlığı her düzeyde aşma çabasına yönelmektedir."⁴⁷⁸

Burada yalnızca siyasi bir olgu olarak inşa edilen Kürdistan imgesi, daha sonra, ulus kimliği besleyecek çeşitli söylenceler, mitler, anmalar ve ritüellerle estetik olarak "taçlandırılacaktı". "Newroz" miti, Demirci Kawa v.b. söylenceler hem Kürtlere köklerine ilişkin veriler sunuyor hem de Kürdistan'ın bir yurt olarak tarihselliğini sağlıyordu. Kürdistan yalnızca üzerinde yaşayan Kürtler için değil aynı zamanda ölmüş insanlarıyla da anlam taşımaya başlamıştı. Tıpkı Anderson'un dediği gibi Kürdistan artık ulusal maneviyatı yalnızca yaşayanlarla değil ölümlerle de sağlamaya başlamıştı: "Mezardakiler ister kimliksiz ceset artıkları ister ölümsüz ruhlar olsun, onlar artık ulusal maneviyatla doludurlar"⁴⁷⁹ AAKH'nin bu inşa sürecinde karşılaşılan en önemli zorluk, hiç kuşkusuz, tahayyül edilen Kürdistan

⁴⁷⁸ <https://rojbas1.files.wordpress.com/2012/02/pkk-5-kongre-kararlari.pdf>, s. 205-206. Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 15.57

⁴⁷⁹ B. Anderson, 1995, s. 17.

coğrafyasının farklı ülkelerdeki parçaları arasındaki benzerlikleri sabitleyip güçlendirirken, farklılıkları yok etmeye yönelik girişimlerin yarattığı gerilimlerdi. Kürdistan “bütün Kürtlerin” yurduydum ama “bütün Kürtler” Kürdistan’a benzer bağlılık ve algıyla yaklaşmamaktaydı. Bu nedenle “bütün Kürtleri” yatay olarak kesen ortak değerlerin bulunması şarttı. AAKH bunu sağlamak için daha önce de belirtildiği gibi Kürdistan’ı şehitleri, kutsal mekanları ve her köşesi Kürtlerin ortak anılarıyla dolu tarihi bir yurt olarak gördü ve göstermeye çalıştı. Bu yeni söyleme göre, Kürtlerin vatanı dört ayrı ülkede sömürgeleştirilmişti ve her bir parçası ortak değerleri taşıyan Kürdistan’a aitti. PKK’nin söyleminde Kürdistan’ın farklı parçaları ve hatta aynı ülke içindeki farklı bölgeleri her biri kendi tarihi, anısı ve anlamı olan ve fakat aynı ulusal kodları taşıyan büyük Kürdistan’a bağlanmıştı. PKK 5. Kongre kararlarında “Partimiz demokratik muhtevasıyla dinsel, kültürel ve lehçesel farklılıkların, kendilerini özgürce geliştirmelerine ve ifade etmelerine olanak tanınması sonucu bütün topluluklar için bir çekim merkezi haline gelmiştir”⁴⁸⁰ denilmekte ve “ulusal birliğe” zarar verecek din ve mezhep çelişkilerinin körüklenmesini sağlamanın “ikincil dereceden suç teşkil eden haller”e girdiği belirtilmekteydi.⁴⁸¹

Kürdistan, AAKH tarafından, bütün bunların yanısıra bir *şehitler yurdu* olarak da tanımlanmakta ve coğrafi tarihsel bir yaşam alanı olmaktan ziyade kutsal bir mücadelenin alanı, amacı ve nesnesi olarak inşa edilmekteydi. AAKH’nin yayınları ve söylemleri Kürdistan imgesiyle yurt ve şehit kavramlarını sıklıkla bir araya getirmekte ve coğrafi sınırı kutsal bir mücadelenin asli parçası olarak yeniden

---

⁴⁸⁰ <https://rojbas1.files.wordpress.com/2012/02/pkk-5-kongre-kararlari.pdf>, s. 97. Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 15.57

⁴⁸¹ <https://rojbas1.files.wordpress.com/2012/02/pkk-5-kongre-kararlari.pdf>, s. 203. Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 15.57

kurmaktaydı. Kürdistan yalnızca ortak amaçlarla yaşayan insanların değil aynı zamanda bu insanların uğruna kanlarını dökmekten çekinmedikleri bir yurt haline gelmişti:

“Her şey yeniden yaratılıyor Kürdistan'da. Sadece bir ülkenin bağımsızlığı değil, başlı başına bir insan, bir ulus yaratılıyor... Bugün Kürt ulusu artık kendisi için, kendi topraklarında kan döküyor. Geçmişte kendisi için kan dökmemiş, başkaları için savaşmış, başkaları için kan dökmüştür. Kendisi için, kendi topraklarında dökülmeyen kan temiz bir kan değildir... Kürdistan ülkesini, Kürt insanını ve diğer her şeyi şehitler yaratıyor. Hiç kimse şehitler ve değerler üzerinde ucuz iktidar, ucuz yaşam hesapları yapamaz. Ucuz bağlılık edebiyatları hiç mi hiç yapılamaz. Şehitlerin ismini ağızlardan düşürmeyip, yaşamda onları çabuk unutmak en büyük hakarettir... ‘Şehitleri unutmak ihanettir’ diyor Başkan Apo. PKK, şehitleriyle yaşayan bir harekettir...”⁴⁸²

Kürdistan’ın coğrafi bir bölge ve yurt olarak işaretlenmesi ve haritalandırılması, aynı zamanda, ekonomik ve kültürel bütünleşme, siyasi merkezileşme, bürokratik kontrol, ortak çıkarların yaratılması gibi ulus inşası sürecindeki ara basamaklar için önemli ve gerekli bir zemin olarak kendini göstermektedir. Kürt Sağı da Kürdistan’ı AAKH’nin izleği doğrultusunda tanımlamakta ve bağımsız ve birleşik bir Kürdistan’ı kabul etmektedir. Kürt Sağı

---

⁴⁸² <http://www.serxwebun.org/index.php?sys=naverok&id=111>, Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2016, Saat 00.00

“Kürdistan”ı AAKH benzeri bir şekilde ele almaktadır. Kürdistan’ın değişik bölge ve yerlerindeki tanıklıkların, anlatıların, ritüel, anma ve litürjilerin artması Kürdistan’ın artık nesiller boyunca aktarılan anlamlar ağıyla tanımlanmasıyla Kürdistan bir bellek deposu ve estetikleştirilmiş bir yurt haline dönüştürülmüştür. Kürt Sağı özellikle cenaze ve anmalarda okutulan mevlitlerde Kürdistan şehitleri ve önemli tarihi isimleri için de dualar okutmakta ve mevlitlerde Kürt tarihinin önemli figürlerinin isimleri sayılmaktadır. HDP Parti Sözcüsü Ayhan Bilgen’le yapılan görüşmede⁴⁸³ Bilgen’in söyledikleri bu bağlamda *Kurdayeti*’nin Kürdistani bir söylem ve Kürdistan vurgusuyla nasıl ortaya çıktığını da gösterir niteliktedir:

“Örneğin taziyelerde okunan dualarda Kürdistan şehitlerine diye genel olarak herkes söyler. Ama Kürdistan şehitlerinden kasıt ana akıma yakın olanlar belki son dönemi de dahil ederek söylerler ama diğerleri de Şeyh Said’i ve örneğin Barzan ailesini de kastederek söylerler. Bazıları isimleri ayrı ayrı sayarak söylüyorlar, Şehid Barzani gibi. Yine, taziyelerde okunan dualarda Şeyh Said ve birlikteki komuta kademesi, akrabaları ve en yakınlarını da sayarlar. Bu yaygındır ve taziyelerde Kürtçe mevlit okunuyorsa Kürt tarihi şahsiyetleri ve şehitleri mutlaka anılır.”

Kürdistan, Kürt Sağı için açık bir şekilde sınırları belirgin, coğrafi, tarihi ve onun için bedeller ödenmiş bir yurt olarak görünmektedir ve bu haliyle özellikle Kürt

⁴⁸³ Ayhan Bilgen’le 27 Ağustos 2016 tarihinde TBMM’nde yapılan görüşme, Ankara.

Sağı'nın iki büyük bileşeni olan Hizbullah Cemaati ve Zehra Vakfı tabanı için Kürt etnik kimliğine subjektif-bireysel bir bağlılığın güçlendirilmesini sağlamaktadır. Kürt Sağı'nın ortak tarih ve mit olarak kullandığı sembol ve tarihi figürlerin yanısıra kullandığı güçlü Kürdistan imgesi tıpkı Cohen'in⁴⁸⁴ ileri sürdüğü gibi kimliğe aidiyeti güçlendirmektedir.

1.3.1. Tahayyülden Somuta: Kürdistan Haritaları

Bir etnik grup sınırları belirlenmiş bir teritoriyeye somut olarak sahip olmayabilir ancak mesele sembolik olarak coğrafi bir merkeze, bir kutsal yerleşime ya da bir anavatana sahip olmasıdır.⁴⁸⁵ Söz konusu teritori topluluk dışından tanınmıyorsa da etnik topluluk bu teritorye özdeşleşir ve bunun da ötesinde etnik gruba ilişkin bilginin bir parçası ve kolektif rüyaların odağı haline gelir.⁴⁸⁶ Kürtler hangi politik gruptan ve örgütlenmeden olurlarsa olsunlar Kürdistan'ı, daha önce de belirtildiği gibi, coğrafi bir mekan olarak işaret etmekte ve bunun için çeşitli haritalar da kullanmaktadır. Anderson⁴⁸⁷ bir ulusun yurt tahayyüllerinde haritaların önemini belirtir. Çünkü harita aynı isme sahip bir grup insanın birlikte yaşadıkları yer ya da tarihi yurdun sınırlarını kalıcı olarak imlemektedir. Haritalar insanlar ve onların düşünceleri için mekansal bir gerçeklik sağlamakta ve “her yerde görülebilen ve anında tanınabilen logo-haritalar popüler hayal gücüne derinlemesine nüfuz ederek, özellikle sömürgecilik karşıtı milliyetçi hareketlerin doğuşunda”⁴⁸⁸ önemli bir işlev görmektedir. Kürtler de tarihleri boyunca çeşitli haritalar kullanarak Kürdistan

⁴⁸⁴ Erik H. Cohen, “Components and Symbols of Ethnic Identity: A Case Study in Informal Education and Identity Formation in Diaspora”, *Applied Psychology: An International Review*, 2004, 53 (1), 87–112, s. 88

⁴⁸⁵ A. D. Smith, 2002a, s. 53.

⁴⁸⁶ *ibid*, s. 54

⁴⁸⁷ B. Anderson, 1995, s. 190.

⁴⁸⁸ *ibid*, s. 195

coğrafyasını sınırları belirli mekan haline getirmeye çalışmış ve en azından insanların tahayyüllerinde “Kürdistan” denildiğinde somut bir alanın anlaşılmasını sağlamış görünmektedir.

Kürdistan coğrafi bir bölge ve siyasi bir birim olarak günümüzde İran ve Irak sınırları içerisinde resmi olarak bulunsa da, Kürtler için daha geniş ve tarihsel-kültürel bir bölgeyi işaret etmektedir. Limbert⁴⁸⁹ Kürdistan kelimesinin Selçuklular dönemine kadar kullanılmadığını iddia ederken, Nikitin⁴⁹⁰ de Kürdistan adının 12. yüzyılda, son Selçuklu Sultanı Sancar zamanında ortaya çıktığını belirtmektedir. Yakından bakıldığında, Kürdistan’ın işaret ettiği coğrafi bölgenin sınırlarının zamana ve döneme göre değişiklik gösterdiği görülecektir. Bu konuda Nikitin’in yazdıkları kayda değerdir:

“Çeşitli doğu kaynaklarını karşılaştırsak, şu sonuca varırız ki Luristan dahil İran Kürdistanı, 13. yüzyıla kadar, Arapların cibal dedikleri eyalete aitti. Daha sonra Türkiye ve Irak-ı Arab (Mezopotamya) Kürdistanı şeklini alacak olan Kürdistan’a gelince, bu bölge, Cezire ya da daha dar anlamıyla Diyarbekir eyaleti içinde bulunuyordu... 15. yüzyıla doğru... Safevilerin tahta çıkışı sırasında, bu büyük Kürdistan eyaleti giderek küçülmüştür... Ancak çok sonraları, 17. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan Türkiye Kürdistanı’na gelince, Osmanlı idari coğrafyası Kürdistan eyaleti adı altında sadece üç liva tanıyordu: Dersim, Muş ve Diyarbekir.

⁴⁸⁹ John Limbert, “The Origins and Appearance of the Kurds in Pre-Islamic Iran”, **Iranian Studies**, Vol. 1, No. 2 (Spring, 1968), pp. 41-51 (s 41)

⁴⁹⁰ B. Nikitin, 2002, s. 56.

Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti ise Kürdistan ve Kürtler adını hiç tanımamakta, Kürtlere ‘Dağlı Türkler’ adını vermektedir.”⁴⁹¹

Kürdistan adının, genellikle, Kürtlerin yoğun bir biçimde yaşadıkları bölgelerin tümü için değil, onun ayrı ayrı kesimleri için kullanıldığı görülmektedir.⁴⁹² Tarih boyunca Kürdistan olarak ifade edilen bölgelerin bir bütün olarak resmedilmeye başlanmasının başlangıç yılları ise 19. yüzyılın başlarıdır. Modern ulus devletlerin gün yüzüne çıkmaya başladığı bu dönemde, Kürt milliyetçiliğinin de geliştiğini ve Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde belirgin bir biçimde ortaya çıktığını belirtmiştik. Kürdistan coğrafi bir bölge olarak bu dönemde açıkça ve bugün Kürt hareketi tarafından işaret edilen sınırlarına oldukça yakın bir biçimde haritalandırılmaya başlanmıştır. Kürdistan’ı gösterdiği bilinen ilk harita Divânü Lugâti’t-Türk’te Kaşgarlı Mahmud tarafından çizilen *Türk Kavimleri Eksenli Dünya Haritası*’dır.⁴⁹³ Türkiye Kürtleri tarafından çizilen haritalar zaman içerisinde ufak değişikliğe uğrasa da aşağı yukarı bu haritada gösterilen sınırlara yakındır. Örneğin 1919’da yapılan Paris Barış Konferansı’na eski Osmanlı devlet adamlarından Şerif Paşa tarafından sunulan harita bugün Kürt milliyetçileri tarafından kullanılan haritaya oldukça fazla yakınlık göstermektedir.

---

⁴⁹¹ **ibid**, s. 57-58

⁴⁹² Lazarev ve Mihoyan, 2007, s. 31

⁴⁹³ Mehmet Bayrak, “Asırlık Kürdistan Haritaları” **Kürt Tarihi**, Sayı: 12, Nisan-Mayıs 2014, s.8-9.

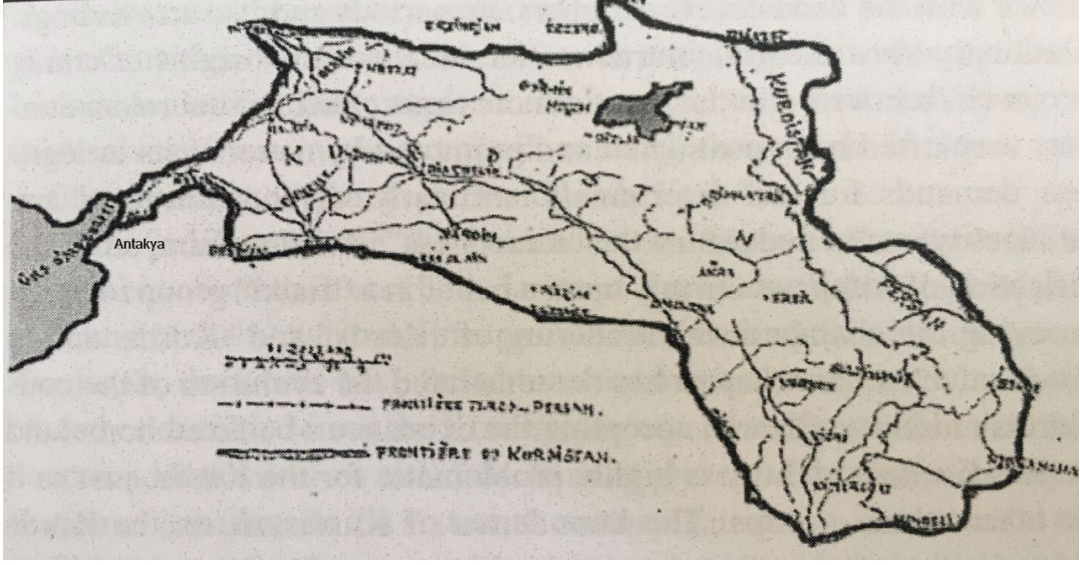

Harita 2: Şerif Paşa tarafından 1919'da düzenlenen Paris Barış Konferansı'na sunulan Kürdistan haritası.⁴⁹⁴

Emin Ali Bedirhan, Kürdistan'ın kuzey sınırlarını kapsamadığından dolayı bu haritaya itiraz etmiş⁴⁹⁵ ve 1920 yılında İngiltere Yüksek Komiserliği'ne vermiş olduğu haritada Kürdistan'ın sınırlarını Van'ı da içine alacak şekilde genişleterek batı sınırını Akdeniz'e bağlamıştır.

⁴⁹⁴ Berkan Öğür, "Kürdistan Haritalarındaki Jeopolitik Söylem", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2014, ss.115-146.

⁴⁹⁵ Hakan Özoglu, **Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2009, s.39.

Harita 3: Emin Ali Bedirhan tarafından 1920’de İngiliz Yüksek Komiserliği’ne sunulan Kürdistan haritası (Haritalarda bazı yer isimlerinin netleştirilmesi dışında herhangi bir oynama yapılmamıştır).⁴⁹⁶

İki harita arasındaki en önemli farklar Şerif Paşa’nın Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları yerleri Kürdistan sınırı dışında tutmaya gayret göstermesi ve Emin Ali Bedirhan’ın ise sınırların Akdeniz’e ulaşmasının “önemini” kavramış olmasıdır.⁴⁹⁷ Farklı zamanlarda farklı Kürdistan haritaları ortaya çıksa da özellikle I. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde Kürdistan haritalarında sınırların olabilecek en geniş hale getirildiği gözlenmektedir. Kürdistan modern dönemle birlikte yalnızca sınırları belli bir toprak parçası olmaktan çıkmaya başlamış anımlar, savaş ve çatışma anıları, soykırım ve katliam söylenceleri, kahramanlık söylenceleri, yaslar, ölü anımları, şehitler, filmler, şiirler ve Kürdistan’ı anlatan kitaplarla bir bellek deposu ve kaynağı haline getirilmeye başlanmıştır. Kürdistan artık özellikle

⁴⁹⁶ *ibid*, s. 40.

⁴⁹⁷ *ibid*, s. 40.

1980'lerden itibaren modern dönem Kürt örgütlerinin “uğruna mücadele ettikleri” bir halkın tarihsel yurdu olarak anılmaya başlanacaktır.

1.3.2. Kürt Sorunu: Müslüman Kürdistan Sorunu

Kürdistan imgesi Kürt Sağı'nın söyleminde de güçlüdür ve önemli bir bellek deposu olarak ortaya çıkmaktadır. Hizbullah Cemaati Manifestosu'nun 6. maddesinde Hizbullah Cemaatinin çalışmalarının yoğunluklu olarak Kuzey Kürdistan'da olmakla birlikte, faaliyet alanının tüm Türkiye olduğu belirtilirken, manifestonun bir başka yerinde Kürdistan'ın da tarihi süreç içinde “Kürd halkının üzerinde yaşadığı, uzun tarihi geçmişi olan ve tarihi belgelerle sabit olan bir coğrafyanın adı” olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Manifestonun “*Kürd ve Kürdistan Meselesi*” bölümünde “Kürt halkının İslam'ı kabul etmesiyle, Kürdistan coğrafyası İslam ümmetinin ve İslam diyarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir” denmekte ve “*Diğer Grup ve Örgütlere Bakış*” bölümünde de “Hizbullah Cemaati; İslam'a ve Müslümanlara düşmanlık etmeyen, mustazaf halkların haklı ve meşru haklarını savunan ve bu uğurda mücadele verdiğini deklare eden Kürdistanlı veya diğer halklardan örgüt ve hareketlere İslami ölçü ve ilkeler ışığında yaklaşımda bulunur”⁴⁹⁸ diye belirtilmektedir. Cemaatin bu manifestoda dile getirdiği gibi Kürdistan müstakil, sınırları belirgin ve Kürtlere ait olan bir coğrafya ve hatta ülkedir. Benzer şekilde “Kürdistanlı örgütler” vurgusu da dışarıyla çizilen bir sınır olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hizbullah'ın Kürdistan'ı yalnızca coğrafi-tarihsel bir mekan olarak değil, aynı zamanda siyasal bir sınır olarak da çizdiğini gördüğümüz bu yaklaşım görece

⁴⁹⁸ <https://dogruhaber.com.tr/haber/21776-hizbullah-cemaatinin-manifestosu-yayinlandi/> Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 16.02.

yeni sayılabilir. Çünkü özellikle Velioglu'nun öldürüldüğü Beykoz Operasyonu'na kadarki ilk döneminde, Hizbullah'ın "Kürdistan"ı nasıl imlediğine ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Ancak Kürt Sağı'nın genelinde, Kürdistan, benzer şekilde yalnızca coğrafi bir mekan olarak değil aynı zamanda Müslüman Kürtlerin yurdu olarak da kodlanagelmıştır. Hemen hemen bütün Kürt örgütler Kürdistan üzerine açık bir söylem geliştirmişler ve Kürt kimliği ve Kürt sorunu ile ilişkilerini "Kürt halkının üzerinde yaşadığı coğrafi-tarihsel, siyasal bir Kürdistan" tahayyülü olmaksızın ele almamışlardır. İlginçtir ki Kürt Sağı da, AAKH de 1970'lerden bugüne kadar Kürdistan algılarında değişiklikler yaşamışlardır. 1960'lı ve 70'li yıllarda Kürt Sağı'nın Kürdistan imgesi ve algısı Kürt Solu'nun bileşenlerinden daha ulusalcı çizgidedir. Muhtemelen bunun nedeni Kürt Sağı'nın dışında kalan grup, kişi ya da örgütlerin meseleye ulusal bir perspektifle değil, sınıfsal bir perspektifle yaklaşıyor olmalarındandır. Kürt Sağı'nın bileşenleri bu dönemde daha ulusalcı bir çizgide görünürlerken, 1990'lardan sonra -genel olarak ümmetçi söylemi benimseyecek- Kürt Sağı'na karşın, Kürt Solu ise PKK ile birlikte yaygın bir şekilde bu yıllardan itibaren ulusalcı bir çizgiye oturmuştur.

Örneğin 1960'lı yıllarda siyasal alanda güçlenmeye başlayan Kürt Sağı, Kürt Solu'nun ulusal sorunlar bağlamında eksik kaldığını vurgulayarak özellikle Türk Solu'yla ortak hareket eden Kürt Solu'na eleştirel bir tavır takınır. Kürt Sağı'nın Türkiye'deki ilk siyasal partisi sayabileceğimiz TKDP'nin kurucularından ve ilk saymanı olarak görev alan Şakir Epözdemir Kürt Solu'nu ulusal meselelere uzak

kalmakla suçlarken aynı zamanda ulusal bir program yerine sorunu bir sınıf sorunu olarak ele almalarını da ciddi biçimde eleştirir:

“Şimdi de sosyalizm başımıza musallat olmuştu...
‘Sosyalizm gelecek ve herkes eşit olacak’mış... propagandası aldı yürüdü. İşte ulusal bir örgüt bu gidişi yavaşlatabilirdi... Biz TKDP’nin programına sahip çıktık ve hiç taviz vermeden bu ulusal ve demokratik programı savunduk...”⁴⁹⁹

Epözdemir tarafından vurgulanan “ulusalcı program” ve “ulusalcı bir örgüt” gerekliliği Kürt Sağı tarafından ortaya konulsa da burada mesele sol ve sosyalist örgütlerin sınıf merkezli stratejileri nedeniyle Kürt kimliği ve Kürdistan’ın bağımsızlığı gibi konuları ikincil öneme haiz gördüklerinin vurgulanmasıdır. Fakat paradoksal olarak PKK’nin “Bağımsız ve Birleşik bir Kürdistan” söylemiyle ortaya çıkması Kürt Sağı’nda özellikle 1990’larda bir eksen kaymasına neden olacaktır. Bu tarihlerden itibaren Kürt Sağı’nın bileşenleri “bir ümmet altında Kürdistan” söylemine yöneleceklerdir. Kürdistan’ın Kürt Sağı tarafından bir yurt olarak işlenmeye başlandığı 1960’lı yıllar yine de “bağımsız bir Kürdistan” söyleminin yüksek sesle dile getirilmediği yıllardır. Epözdemir TKDP’nin Antalya Ağır Ceza Mahkemesi’nde 1968/235 nolu dava duruşmalarından birinde mahkeme başkanının “Sen bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde tahakkümünü kurmak amacı ile bir cemiyet kurmuşsun?” sözü üzerine “Efendim, sizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu dediğiniz yer Kürdistan’dır. Buralarda Kürtler meskûndur. Bu program Kürtlerin sorunlarıyla

⁴⁹⁹ Şakir Epözdemir, **Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi, 1968/235 Antalya Davası Savunması**, Peri Yayınları, İstanbul, 2005, s. 9.

ilgili bir programdır” diye yanıt vermiştir ancak TKDP Antalya Davası Savunmaları’na bakıldığında TKDP yöneticilerinin Kürdistan’ı Kürtlerin yaşadığı coğrafya olarak tanımlamalarına karşın, Misak-ı Milli sınırları vurgusunu sürekli bir şekilde canlı tuttukları da açık bir şekilde görülecektir. 1960’lı ve 70’li yıllarda Kürt ulusalcı vurgularına karşın Kürtlerin yaşadıkları sorunların bağımsız bir Kürdistan’la değil Türklerle birlikte ortak bir cumhuriyet içinde çözümlenebileceği de ısrarla belirtilmektedir. Bu anlamda TKDP yöneticilerinin “Türkiye Kürdistanı” terimini kullanmalarına karşın Misak-ı Milli sınırları içerisinde birlikte yaşama yaptıkları vurgu dikkate değerdir. Örneğin Epözdemir yaptığı savunmada kendisini bir Kürt milliyetçisi olarak tanımlamasına karşın, bağımsız bir Kürdistan Devleti fikrinin asla düşünülmeceğini ve Kürt aydınlarının ve milliyetçilerinin “demokratik yoldan” asla şaşmayacaklarını da söylemektedir.⁵⁰⁰

TKDP, programında açıkça belirtilmese de, Kürt sorununun çözümü için söz konusu edilen şey bir federasyondur ve parti yöneticilerine göre “Kürdistan’ın sınırları Misak-ı Milli sınırları içerisinde kalınarak Türklerle birlikte netleştirilmelidir.” Bu dönemde Kürt Solu’nun çeşitli unsurlarına bakıldığında sol söylemin ulusal söyleme baskın olduğu da gözlenmektedir. Örneğin DDKO mensuplarının bazıları yaptıkları savunmalarda bağımsız bir Kürdistan kurma gibi amaçlarının olmadığını belirtmiş diğerleri ise Şeyh Said ayaklanmasını milli içerikten yoksun, irticai ve feodal bir hareket olarak tanımlamışlardır.

Bu tutum 1980’lerden sonra İslami akımların Kürt hareketindeki yükselişi ve aynı zamanda PKK’nin ortaya çıkışıyla ciddi bir kırılma yaşayacaktır. Her iki akımın da Kemalizm eleştirisi Kürt Sağ’ının önemli bileşenlerinin Kürdistan tahayyüllerinde

---

⁵⁰⁰ *ibid*, s. 23.

değişikliğe neden olacaktır. 1960'lardan itibaren Kürt Sağı'nın ve özellikle 1990'lardan sonra AAKH'nin Kürdistan algılarında çeşitli kırılmalar yaşansa da hemen bütün Kürtler için Kürdistan, daha önce de belirtildiği gibi, çeşitli kutsal mekanlar ve kişilerle bağdaştırılmış ve tarihi olmanın ötesinde kutsal bir mücadelenin üzerinde yaşandığı ve yaşanmaya devam ettiği tarihsel bir yurt olarak inşa edilmiştir. Daha sonra ayrıntılarıyla örnekleri verileceği gibi Kürtlerin Kürdistan'la ilişkilerini sağlamlaştıran ve derinlik kazandıran ve dahası bütün Kürtlere ortak bir tarih bilinci edindiren iki önemli figür bulunmaktadır. Bunlardan birisi Said-i Nursi, diğeri ise Şeyh Said'dir. Kürt Sağı bütün propaganda araçları ve yayın organlarıyla bu iki figürü “mazlum Müslüman Kürt halkı” kimliğinin ve Kürdistan coğrafyasının neredeyse tarihsel kökleri olarak kurmaktadır. Özellikle Şeyh Said PKK eylemlerinin ivme kazandığı 1990'lı yıllarla birlikte ve Said-i Nursi ise 2000'li yılların ortalarından itibaren AAKH'nin gündemine de “olumlu figürler” olarak –daha fazla- girmeye başlamıştır.

1.3.3. Entelektüel Temas ve Siyasal Dönüşüm

Kürt kimliğine sahip olma bilinci kuşkusuz öncelikle Kürt dilinin konuşulması ve Kürt dil evreninin sağlıklı bir şekilde işlemesiyle devam eden ve böylelikle farkına varılan bir durumdur. Fakat Kürt kimliğinin kültürel bir halden siyasal alana taşınması ve herhangi bir Kürt bireyin politikleşmesi diğerkürtlerle olan temas, onlarla olan ortak gelecek ve geçmiş tasavvurları ve kültürel, siyasal birlikteliklerin artışıyla mümkün olmaktadır. İşte bu noktada Kürtler arasındaki dayanışma ve etkileşimin nasıl artırıldığı meselesi önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçek bir etnik topluluktan söz ediyorsak bu dayanışma ve topluluk olma duygusu,

en azından gerektiğinde topluluktaki diğer katmanlara ve bölgelere bunu iletebilecek eğitimli katmanların da varlığını gerektirmektedir.⁵⁰¹

Böylelikle kitleler, değişen ve zaman zaman şiddetlenerek bütün gündelik siyasal, kültürel ve etik anlamlar ağını yok eden siyasal konjonktüre yeni anlamlar yükleyen ve bu anlamlarla yeni talepler üreten elitlerin işaret ettiği şekilde hareket etmeye başlayabileceklerdir. Ancak bu mobilizasyon kuşkusuz yalnızca örgütlerin çabasıyla sağlanabilecek türden değildir. Bunun için yeni bilgilerin, tarihten, gelenekten ve özellikle dini bilgiden devşirilen ve yeniden inşa edilen kodların ve söylemlerin kitleye hızlı bir şekilde ulaştırılması ve tartışılması gerekmektedir. Bu noktada köken, dil, ortak tarih, ortak gelecek tahayyülü ya da başka araçlar seferber edilir. Örneğin İsmail Beşikçi'nin ve diğer entelektüellerin kitap ve tezlerinin Kürtler arasında geniş yankı bulmaya başlaması ve yaygınlaşması, okuma yazma oranının ve Kürt gençlerinin büyük şehirlerde ve üniversitelerdeki örgütlü varlığının artması Kürtlerin politik olarak mobilize olabilirliliği için gereken zemini hazırlamıştır. Artık hem sağdan hem de soldan bütün Kürtler için Kürt sorunu “az gelişmişlik sorunu” ya da “demokrasi sorunu” olmaktan çıkmış ve yerini bizzat özgürlük (sol için) ya da mazlumluktan kurtuluş için (sağ için) mücadeleye bırakmıştır. Bu süreçte rol alan en önemli iki etkenden ilki Kürtlerin kurduğu siyasal örgütler, bunların yayın organları aracılığıyla gerçekleştirilen propagandanın kitle iletişim araçları aracılığıyla yaygınlaştırılması ve kitleye öncülük edecek insanlar için bir yol haritasının çizilmesine neden olan yayınlardır. Kürt din adamları, entelejansiyası ve aydınları bu yayımlar aracılığıyla yalnız kendi içlerinde değil kitleler arasında da dolaşıma girecek olan kavram ve kültürel öğelerin seçimini yapmış ve istenmeyen öğeler dışarıda

---

⁵⁰¹ A. D. Smith, 2002a, s. 56.

bırakılmıştır. İkinci etken ise üniversitelerde eğitim alan Kürt gençlerinin örgütlülüğü ve etkileşimi, Kürt medreselerinde görev yapan meclisler ve özellikle Hizbullah Cemaati'nin örgütlenme ayaklarından birisini de oluşturan cami seydaalarının Kürt toplumu üzerindeki geniş ve derin etkinliğidir. Kürt dilinin ve Kürt kültürel belleğinin bu özel taşıyıcıları modernleşme, göç, sanayileşme vb. nedenlerle çözülmekte olan Kürtlerin geleneksel anlam dünyasını gelenekten kopmamaya çalışarak günümüz şartlarına ve oluşan yeni anlam ve kodlara göre yeniden inşa etmişlerdir. Kürt kolektif adını ve Kürdistan imgesini güçlü bir şekilde kullanan Kürt Sağı'nın Hizbullah ve Zehra Vakfı bileşenlerinin entelektüel birikimi ve Kürt kimliğinin ve onun diğer asli unsurları olan ortak dil ve ortak tarih algısının bölgede yaygın ve etkin bir geleneği temsil eden ve günümüzde yeniden canlanmaya başlayan medreselerde kullanılmaya başlanmış ve medreseler kimliğin geleneksel ve modern mekanları olarak belirlemiştir.

1.3.4. Tarikatlar ve Kimlik Mekanları Olarak Medreseler

Yeni bir siyasal özne inşası Hizbullah Cemaati ve Zehra Vakfı için farklı süreçleri içerse de İslami söylem her iki grup için de en temel zemindir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi tarikat ve cemaatlerin ve İslami söylemin bölgede hakim olan gerçekliğidir. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde, Kürt kimliğinin yeniden inşa edilmesi, gelişimi ve sınırlarının çizilmesi sürecinde, milliyetle dini kimliğin ciddi bir şekilde çatışma-gerilim-uzlaşma zemininde hareket ettiğini görülmüştür. Bölge seçmeni üzerinde yapılan ve 2016 yılı içerisinde yayınlanan bir anket çalışması da bölgedeki bu gerçekliği gözler önüne sermektedir. Anket çalışmasında sorulan "Etnik kökeniniz nedir?" sorusuna cevaben bölge seçmeninin % 73'ü etnik

kimliğini Kürt, % 12.8'i Zaza olarak beyan etmiştir (Seçmenin % 8.9 Türk, % 4.6'sı ise Arap olduklarını beyan etmişlerdir).⁵⁰² Yine bölgedeki Kürtlerin % 72.6'sı, Zazaların ise % 75.4'ü Şafii olduklarını söylemişlerdir.⁵⁰³ Söz konusu çalışmada dindarlık skorlaması da yapılmış ve “1: Hiç dindar değilim, 10: Çok dindarım” skorlaması sonucunda 1-10 arası skorlamada bölgede dindarlığın (Aleviler, Araplar, Türkler, Zazalar ve Kürtler arasında) skorunun 7.32 olduğu tespit edilmiştir.⁵⁰⁴ Çalışma bölgedeki nüfusun yarısının orta düzeydeki dindarlardan oluştuğunu, nüfusun ikinci büyük dilimini ise % 40'la mutaassıp dindarların oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bölgede sembolik dindarlar ve laikler ise bölgedeki seçmenin yalnızca % 10'unu oluşturmaktadır.⁵⁰⁵

Bölge Kürt kimliğiyle Müslüman kimliğinin kimi zaman içiçe geçtiği kimi zaman ise reel politik alanda birbirleriyle gerilimler yaşadığı bir durumdadır. Ancak iki kimliği bir arada bulunduran tarihi, kültürel ve siyasi figürlerin bölge insanı üzerindeki etkisi ve gücünün oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bölgede Kürtler üzerinde tartışmasız en etkin olan tarikat Nakşibendiliktir. Nakşibendi tarikatı Kürtler üzerinde tarihsel, güçlü bir etkiye sahiptir ve Kürt isyanlarının liderlerinin büyük bir kısmı hem bu tarikattandır hem de medrese eğitimi almışlardır. Özoğlu⁵⁰⁶ özellikle 19. yüzyıldaki Osmanlı merkezileşme politikalarının Bedirhan ailesi mensupları gibi Kürt liderlerinin yerine gücün Nakşibendi şeyhlerine geçmesi ile sonuçlandığını ileri sürmektedir. Tavakkoli⁵⁰⁷ *Kürdistan Tasavvuf Tarihi*'nin sunuş

---

⁵⁰² M. Yeğen, 2016, s. 61

⁵⁰³ **ibid**, s. 65

⁵⁰⁴ **ibid**, s. 72

⁵⁰⁵ **ibid**, s. 76

⁵⁰⁶ Hakan Özoğlu, “Kürt Elitleri Arasındaki Özerklik/Bağımsızlık Tartışmasının Temelleri”, **Kürt Tarihi**, Sayı: 23, Mart-Nisan 2016, s. 56-61, s.56

⁵⁰⁷ Muhammed Rauf Tavakkoli, **Kürdistan Tasavvuf Tarihi**, Hivda Yayınları, İstanbul, 2010.

yazısında “Kürdistan’da savaşılan” Şeyh Ubeydullah Nehri, Şeyh Said Piran, Şeyh Necmuddin, Şeyh Abdüsselam Barzanî gibi liderleri ön plana çıkarırken, “Kadiri ve Nakşibendi sufilerin Kürdistan’da çalışarak ve didinerek yaşamlarını sürdürdüğünü” de eklemektedir.⁵⁰⁸

Gerçekten yakından bakıldığında ilk Kürt ulusalcısı olarak tanımlayabileceğimiz Şeyh Ubeydullah Nehri’den Şeyh Said’e ve oradan da Molla Mustafa Barzani’ye kadar gelen güçlü bir Nakşibendi hattı çizmek mümkündür. Nakşibendiliğin Halidiye kolunun kurucusu olan Molla Halid Kürt medreselerinde yetişmiştir ve Halidiye kolu aslında Kürt Nakşi tarikatı olarak da bilinmektedir.⁵⁰⁹ Kürt milliyetçi hareketinde anahtar rol oynayan bu tarikatın Kürt coğrafyasında bu denli hızlı ve etkin yayılmasının nedenlerinden birisi tarikatın örgütlenme yöntemidir. Genelde bölgede ikinci derecede yaygın olan Kadiri tarikatına nispeten daha kapsayıcı olmaları ve halifelerinin, Kadiri tarikatından farklı olarak, bağımsız hareket edebilmeleri tarikatın örgütlenmesini hızlandırmışsa da, özellikle Osmanlı döneminde başlayan merkezileşme çalışmaları ve bu çalışmalar neticesinde geleneksel iktidar alanlarının boşalması da tarikatın hızla yayılmasında etkin olmuştur.⁵¹⁰ Bu bağlamda Zehra Vakfi’na yakınlığıyla bilinen İlke Haber sitesi yazarlarından Abdullah Can’la yapmış olduğumuz yazışmada bölgedeki tarikatlar ve dinsel yapılanmalara ilişkin aktardıkları önemlidir:⁵¹¹ “Nakşilik ve Kadirilik, bölgenin kadim kültürüdür. Cumhuriyet döneminde Nur Hareketi bölgede yerini almıştır...” Can’ın sözünü ettiği Nakşilik ve Kadirilik gibi önemli ve güçlü tarikat

⁵⁰⁸ M. R. Tavakkoli, 2010, s. 16

⁵⁰⁹ Sinan Şahin, **Kimin İslamı, Osmanlı’dan T.C’ye Siyasal İslam**, Aram Yayıncılık, Diyarbakır, 2014, s. 145.

⁵¹⁰ M.v. Bruinessen, 2013, s. 334-343

⁵¹¹ Abdullah Can’la yapılan yazışmalardan. 9 Ağustos 2016.

damarlarının yanında Nurculuğun da bölgede etkin bir güç olarak ortaya çıkması dikkate değerdir. Nur Cemaati'nin kurucusu Said-i Nursi'nin de Nakşibendi Tarikatının Arvaşi Dergahı'ndan olduğu bilinmektedir. İlginç olarak Nurculuk bölgede tarihsel ve sosyolojik olarak oldukça güçlü olan Nakşibendi tarikatına rağmen yayılabilmiştir.⁵¹² Nurculukla Nakşibendiliği Kürt bölgelerinde birbirine rakip olarak görmek hatalı olacaktır ancak yine de Nurculuğun bölgede yayılma ve tutunabilme nedenlerinden en önemlisinin modern dünyayla ve kapitalist sistemle olan ilişkisindeki esnekliktir. Kendisini “Bediüzzaman'ın takipçisi” olarak tanımlayan ve Kürt kimliği, Kürdistan Tarihi ve Said-i Nursi'nin eserlerindeki tahrifatlar üzerine eserleri bulunan Hüseyin Siyabend kendisiyle yaptığımız görüşmede “Said-i Nursi'nin her olaya ve yeni sorunlara karşı kendini konumlayabildiğini ve mevcut siyasetle ve merkezîyetçi din anlayışıyla olan ilişkisini keserek kendisinin sıfırdan bir kamusal alan inşasına girdiğini” söylemiş ve Nurcu düşüncenin “Kürtlerin güncel ihtiyaçlarına Nakşilik ve diğer güçlü tarikatlara göre daha hızlı yanıt verebildiğinden dolayı Kürdistan'da hızla karşılık bulduğunu” eklemiştir.⁵¹³ Siyabend'e göre “özellikle Said-i Nursi ve diğer Nakşibendi liderler öne çıkarken, dini yönleri de Kürt kimliklerinin önemli bir parçası ve hatta kimi zaman asli unsuru olarak görülmektedir.”⁵¹⁴ Siyabend aynı görüşmede şu bilgileri de aktarmıştır:

---

⁵¹² Ünlü Kürt siyasetçisi Şerafettin Elçi'nin anılarını anlattığı *Doğu'nun Elçisinden Yüce Divan'a Şerafettin Elçi* isimli kitapta Elçi Said-i Nursi hakkında şunları söylemektedir: ... Nurculara da biraz hizmetim oldu. Çünkü Bediüzzaman'a karşı benim büyük bir saygım vardı. Bizim Cizre'de de Bediüzzaman'dan bir efsane gibi hissedilirdi. Cizre'ye gelişi, Cizre'nin o zaman zorba paşası olan Mustafa Paşa'ya karşı mücadelesi efsane gibi anlatılırdı” Hasan Kaya, **Doğu'nun Elçisinden Yüce Divan'a Şerafettin Elçi**, Fanos Yayınları, İstanbul, 2012, s. 107.

⁵¹³ Hüseyin Siyabend'le 1 Eylül 2016 tarihinde İstanbul Fatih'te yapılan görüşme.

⁵¹⁴ Hüseyin Siyabend'le 1 Eylül 2016 tarihinde İstanbul Fatih'te yapılan görüşme.

“Kürtlerin günümüzde yaşadığı en önemli çelişki din-millet çelişkisidir. Kürtler bunu aşmak için büyük çaba sarf ediyor... Devlet politikaları Kürtler arasındaki uluslaşmayı engellemek üzere kurulu. Kamusal alanı kontrol edebilmek adına Kürtlerin kontrol edilmesi ve bu nedenle de dine merkezi hükümetin dilediği gibi yön verilmesi üzerine bir politika güdülmekte. Türkiye’deki merkezîyetçi politikalar Kürdistan gerçeğini görmeden politika üretilmesine neden oluyor. Din, Kürdistan’da kimliğin önemli bir parçası. Bir sosyal sömürgecilik yapılarak buna müdahale ediliyor ve burada da Türk Nurcuları devreye sokuluyor. Türk Nurcuları, Kürtlerle ilgili tahrifatların önemli bir kısmını oluşturan Bediüzzaman tahrifatlarını tam da bu nedenle yapmışlardır. Bediüzzaman’ın Kürdistan üzerindeki etkisini, gücünü bildiklerinden Nur talebelerine içerisinde Kürtlerin olmadığı bir Bediüzzaman anlatıyorlar.”

Siyabend’in açıklamaları, bölgede Türk nurcuları üzerinden gerçekleştirilmek istenen şeyin aslında, Kürt kimliğinin İslami halkanın dışında bir yere, seküler PKK hareketinin sahibi olduğu mücadele alanına, ötelemeye çalışmak olduğunu vurgular niteliktedir. Türk nurcuları, Siyabend’e göre, Kürtlerle ilgili tahrifatları yapmakla sosyal sömürgeciliği güçlendirmektedir.

Said-i Nursi'nin eserlerindeki tahrifat meselesi Osman Tekin'le⁵¹⁵ yaptığımız yazışma sırasında da ön plana çıkmıştır. Tekin Said Nursi'nin eserlerinin, içerisinde geçen “Kürt ve Kürdistan” gibi tabirlerin çıkarılarak neşredildiğini belirtmiş ve bu tabirleri çıkarılmasının bir ihanet olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Zehra Vakfının kurucusu olan İzzettin Yıldırım'ın yayımlanmamış el yazmalarından örneklerle devam eden Tekin, Nursi'nin asıl ifadelerine sadık kalarak okuyanların “Kürtçülük veya Selametçilikle suçlanıp aleyhlerinde propaganda yapılarak cemaatten tecrit edildiğini de” belirtmiştir. Tekin'e göre bunu yapan grup ya da cemaatler “Türk İslam'ı” gibi adlar altında İslam'ı, dar ve ulusal bir yapı içinde anlamlandırarak milliyetçiliğe iştahla sarılmışlardır. Bu anlayış ise Kürtleri küstürmüştür.⁵¹⁶

Nûbihar dergisinin yazarlarından Süleyman Çevik de yaptığımız görüşmede tahrifatın nedenleri hakkında benzer şeyleri söylemiş ve Said-i Nursi'nin Kürdi bir dile sahip olduğunu özellikle vurgulamıştır.⁵¹⁷

“Bediüzzaman'ın eserlerindeki tahrifatın çoğu genel olarak Kürt meselesiyle ilgili. Kürtlerle ilgili bölümlerde yapmışlar... Kürdistan coğrafyasını anlatan, Kürtlerle ilgili Kürtlerin hoşuna gidebilecek bazı ifadeleri değiştirmişler. Mesela ‘Bizde bir Kürt demiş’, onlar demiş ki ‘Bizde birisi’ veya Kürdü atmış ordan. Kürdistan'ı ‘Şark’ yapmış. Tabii resmi ideoloji herkesin üzerinde bir etki gösterdiği için Nurcular üzerinde de çok yoğun bir etkisi olmuş

⁵¹⁵ Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı İzzettin Yıldırım üzerine bir araştırma kitabı bulunan, Zehra Vakfı çevresinden Osman Tekin'le yapılan yazışma. 13 Ağustos 2016.

⁵¹⁶ Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı İzzettin Yıldırım üzerine bir araştırma kitabı bulunan, Zehra Vakfı çevresinden Osman Tekin'le yapılan yazışma. 13 Ağustos 2016.

⁵¹⁷ Süleyman Çevik'le 1 Eylül 2016 tarihinde İstanbul Fatih'te yapılan görüşme.

bunun. Bediüzzaman'ın Kürt olması, Kürdistan'dan çıkmış olması ve kendi bölgesine karşı, Kürtlere karşı, Kürt meselesine karşı ilgili olması, bunu çeşitli vesilelerle eserlerinde dile getirmesi Bediüzzaman'ı bir şekilde devletin gözünde hedef haline de getirmiştir. Bu anlamda Nurcuların bir kısmı bunu benimseyerek risalelerde bir takım tahrifatlar yapmışlar...⁵¹⁸

Said-i Nursi'nin söylemlerinin etkisi ve Nakşibendi tarikatının yaygınlığı ve gücü Kürtlerin yaşadığı bölgede ulusal kimliğin dinin yardımıyla ve dini kendisine zemin yaparak kurulmasına yardımcı olmuştur. Dini kimlik, ulusal/etnik kimlik krize girdiğinde krizi aşabilmek için uygun şartları sağladığını ifade eden Roy şunları ileri sürmektedir:

“Neden kimliğin yeniden oluşumu dinsel bir tabanda gerçekleşir? Din, kültür krizdeyken bir kod bulmamızı sağlar: Hiçbir kültürel belirteç yokken bir kimlik bulmaya izin verir. Din inşa edicidir... Müslüman olmak öğrenilebilir, dindar olmanın sembolleri var olmanın delilleri gibi gösterilebilir; türban, sakal özel bir statüde tanınmaya yol açar. Dinsel işaretler tamamen biçimseldir; içeriğin, dilin, tarihin ve soy kütüğünün ekonomisini oluşturur. Din, göç ettirilmiş, çok etnili ve kültür krizine uğramış Müslüman toplumlardan hayali bir cemaat oluşturulmasına imkân verir. Yeni köktenci söylem, yitirdiği kimliği yanlış olarak nitelendirerek, onu

---

⁵¹⁸ Hüseyin Siyabend Aytimur, **Risale-i Nur'da Yapılan Tahrifat**, Hivda Yayınları, İstanbul, 2015.

illüzyon ve parantezin içine atar ve kimliğin yitirilişinin tarihini gizleyebilir. Din, hem yas tutar hem de yeniden oluşturur.”⁵¹⁹

Dinin Kürt kimliğiyle bulunduğu zemin ise, tarihsel olarak, medreselerdi. Medreseler Kürt yerleşim yerlerinde merkezi iktidarın, eğitimin, kültürün ve ulus anlayışının kıyısında alternatif sosyo-politik bir alan oluşturmuşlar, Kürt kimliği için de adeta muhafaza yerleri haline gelmişlerdi. Bunun dışında Kürt hareketinin kadro kaynakları bağlamında da en fazla anılmayı hakeden kurumlardan birisidir.⁵²⁰ Medreselerde yalnızca İslam, Kürt kültürü ve Kürt tarihine ilişkin dersler verilmemiş, aynı zamanda, derslerin ağırlıklı olarak Kürtçe verilmesi Kürt dilinin diri tutulmasını sağlamıştır.

Osman Tekin’le yazışmamızda Said-i Nursi’nin medreseye verdiği önem konusunda şunları belirtmiştir:

“Said-i Nursi, 1907 yılında İstanbul’a giderek hayali olan Medresetü’z-Zehra’ya bir çekirdek olacak nitelikte bir eğitim kurumunun açılmasını talep eden bir dilekçeyi dönemin yöneticilerine sunar. Verdiği dilekçeyi aynı zamanda ‘Şark ve Kürdistan’ gazetesinin 2 Aralık 1908 tarihli sayısında ‘Kürtler Yine Muhtaçtır’ başlığıyla yayınlar. Bu dilekçe ile Kürt çocuklarının

---

⁵¹⁹ Olivier Roy, **Kimliğin Yeniden Oluşumu Neden Dinsel Bir Tabanda Gerçekleşir?**, *Birikim*, Ekim 2001, 150, s. 91-95

⁵²⁰ Cemil Gündoğan, **Geleneğin Değersizleşmesi: Kürt Hareketinin 1970’lerde Gelenekselle İlişkisi Üzerine**, Büşra Ersanlı ve ark. (der.), **Türkiye Siyasetinde Kürtler/ Direniş, Hak Arayışı, Katılım**, İletişim Yayınları, 2012, s. 93-150, içinde s. 128.

Türkçe bilmemeleri nedeniyle eğitimden mahrum kaldıklarını, bu sebeple Kürt çocuklarına Kürtçe eğitim verecek, biri Ertuşi Aşiret merkezi olan Beytuşebab'da; diğeri Mutkan, Belkan, Sason'un vasatında; bir diğeri ise Sipkan ve Haydaran Aşiretleri vasatında olan Van'da üç medresenin açılmasını hükümetten talep eder. Başka bir yerde de Bitlis, Van ve Diyarbakır'da olması gerektiğini ifade eder. Bu medreselerin her birinde en az ellişer talebenin okumasını ve maişetlerinin hükümetçe karşılanmasını talep eden Bediüzzaman, bunların yapılmaması durumunda istikbalin, Kürtler için müthiş darbelere ve sıkıntılara sebep olacağını, bu müthiş darbelerin meydana gelme ihtimalinin dahi ehl-i basireti dağdar ettiğini ifade eder.⁵²¹

Said-i Nursi'nin medrese üzerinden eğitime verdiği önem büyüktür ve medreselerin Kürtlerin dilleri ve dolayısıyla kültürleri ve kimliklerinin korunması için ne denli gerekli bir ihtiyaç olduğunu fark etmiştir. Medresetü'z Zehra projesi hiçbir zaman gerçekleşmese de Kürt medreseleri Nursi'nin beklediği gibi Kürt dilinin korunmasında ve aktarılmasında önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir. Medreseler 1970'lerin ortalarında sonra ciddiye alınabilir güçte bir kurum olmaktan çıkmalarına karşın⁵²² medrese faaliyetlerinde son yıllarda yeniden bir canlanma gözlenmiş, bunun dışında mele ve seydaların bölge insanı üzerindeki etkinliği ve nüfuzu devam etmiştir. Bugün altmış küsur civarında medrese bölgede faaliyetini bir

⁵²¹ Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı İzzettin Yıldırım üzerine bir araştırma kitabı bulunan, Zehra Vakfı çevresinden Osman Tekin'le yapılan yazışma. 13 Ağustos 2016.

⁵²² **ibid**, s. 131.

şekilde sürdürmektedir.⁵²³ Kürt dilinin bölgede yüzyıllardır bir gelenek haline gelen ve merkezi iktidarların ulaşamadığı yerlerde eğitim faaliyetlerinde bulunan medreseler aracılığıyla korunup ve geliştirildiği, dahası, medreseler ve başlarında bulunan seydalar ve meclerle Kürtler için kendi kamusal alanlarını yaratmada etkin rol oynadıkları⁵²⁴ görülmektedir.

Dilin korunması aynı zamanda toplumsal hafızanın da korunması anlamına gelmektedir. Ancak dilsel pratiklerin gündelik yaşamın dışında ritüelize edilmesi ve eğitim faaliyetleriyle disipline edilmesi dilin korunması ve gelişmesinin yanısıra toplumsal hafızanın tazelenmesi ve hatta yeniden inşasını birlikte getirmiştir. Kürtlerin kendi dilleri ile olan ilişkisi de dinsel pratikleri ve gelenekleriyle sağlamlaştırılmıştır. Houston⁵²⁵ İslami söylemin Kürtlere ümmet altında açık bir şekilde bir *kavim* olarak varlık alanı açarken, aynı zamanda, Kürtçe'nin varlığı ve diğer dillerle olan eşitliğini de tanıdığını belirtmiştir. Dinin ve dilin medrese, cami ve diğer mekanlarda bir aradılığı Kürt kimliğinin çeşitli unsurlarının da nesiller boyunca

---

⁵²³ Müfit Yüksel, **İslamsız Kürdistan Hayali ve Ortadoğu**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 261.

⁵²⁴ Kürt medreselerinin yapı olarak en eski olanı Cizre'deki Medresa Sor'dur. Kürt alimi ve şairi Mele Ehmed-i Cezeri'nin (Melayi Cezeri) bu medresede müderrislik yaptığı bilinmektedir. Kürt medreselerinin en çok bilinenleri Bahçesaray'da Hasen-i Veli Medresesi, Van'da Şikal Medresesi, Siirt'te Mele Halil Medresesi, Hizan'da Seyda Medresesi, Doğubeyazıt'ta Çolamerik Medresesi'dir. Ayrıca Bitlis, Norşin, Muş, Oxin, Tillo, Musul, Zaho, Süleymaniye, Silvan ve Eruh'ta da çeşitli medreseler bulunmaktaydı. Bu medreselerdeki alimlerin birçoğu Nakşibendi tarikatının şeyhleriydiler. Dolayısıyla medreselerinin yanında veya medresede divanları vardı. Divanda zikir yapılır, halkın sorunları şeyh tarafından dinlenir ve çözülmeye çalışılırdı. Bu şeyhlerin en meşhurları; Seyyid Tahayî Nehri, S.Mele Halil-i Siirdi, Şeyh Abdurrahman Taxi, Şeyh Dyauddin (Hazret) ve Şeyh Halid-i Oxin-i idiler. Ayrıca Mewlana Halid-i Bağdadi'nin halifelerinden 60 küsur halifesinden 30 tanesinin Kürd olduğu bilinmektedir. Anadolu'daki Nakşibendî şeyhlerinin birçoğu da Mewlana Halid'in kurucusu olduğu Nakşi-Halidi kolundan gelmektedir. <http://www.haberdiyarbakir.net/kurdistan-medreseleri-26987h/#ixzz4JQ1ioHyV>, Erişim tarihi: 6 Eylül 2016, Saat: 21.00

⁵²⁵ Christopher Houston, **İslam, Kurds, and the Turkish Nation State**, Berg, Oxford, New York, 2001, s. 157.

diri kalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Şengül'ün Cizre'deki Kırmızı Medrese üzerine yaptığı araştırmada vardığı sonuç da oldukça önemlidir.⁵²⁶

“Bu medrese, yerel hafızada modernleşmenin dağıtıcı ve yerinden edici etkilerinin ortadan kaldırdığı Kürt yaşam biçimlerinin, kültürel/politik tahayyüllerinin somutlaştığı sembolik bir mekân olarak belirlemektedir. Osmanlı ve Türk modern iktidarlarıyla karşılaşmanın bir alanı olarak Kırmızı Medrese Kürt kültürel kimliğinin sınırını belirlemektedir adeta.... Bu nedenle bu yazıda Kırmızı Medrese fiziksel bir mekândan ziyade bir metafor, bir hafıza-mekân olarak konumlandırılmaktadır.”

Medreseler hem birer hafıza-mekan hem de kültürel ve kimlikel bir inşa merkezi olarak görülmelidir. Derslerin Kürtçe anlatıldığı ancak Arapça'nın da öğretildiği medreseler Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla birlikte resmi olarak kapatılsalar da faaliyetlerini gizli biçimde sürdürmüş ve son yıllarda da etkinliklerini artırmışlardır. Bölgede faaliyet gösteren medreselerin büyük çoğunluğu Nakşibendi tarikatına mansup seyda ve meceler tarafından “yönetilse” de farklı siyasal yapılara yakın medreselerin olduğu bilinmektedir. Medreselerde okutulan dersler ve verilen eğitimle⁵²⁷ öğrenciler alternatif bir toplumsal inşa sürecine girerken, medresenin fiziksel varlığı, seydaların ve mecelerın bölge insanı üzerindeki etkinliği Kürt

⁵²⁶ Serdar Şengül, “Cizre Kırmızı Medrese Bağlamında Tarih, Kimlik, Hafıza Oluşumu”, **Kebikeç**, 37, 2014, 57-78, s. 60.

⁵²⁷ Günümüzdeki medrese eğitiminin içeriği için bkz. Davut Işıkdöğün, “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 53:2, 2012, s.43-83.

kimliğinin sürdürülebilmesi ve daha da önemlisi Kürt dilinin ve kültürünün merkezi eğitim politikalarından görece azade olmasını sağlamıştır.

Günümüzde “Kur’an Kursu” olarak faaliyetlerini yürüten medreseler yalnızca kırsal alanda değil aynı zamanda metropollerde de faaliyet göstermektedirler. Örneğin İstanbul’un Fatih ilçesindeki bir medresede Kürtçe fıkıh, tefsir, kelim, mantık ve hadis dersleri verilmeye başlanmış ve Seyda Abdulsalam Becirmani yönetimindeki medresede Kürt mollalar tarafından yazılmış şiirler, destanlar ve hikayeler de okutulmaktadır. Becirmani de yaptığımız görüşmede medreselerin yerelin ihtiyaçlarına daha fazla duyarlı olduğunu ve devletin atadığı imamların ve camilerde okuttuğu hutbelerin yerelde anlamsızlaştığını belirtmiştir. Söyledikleri medreselerin yereldeki gücüne ilişkin önemli ipuçları vermektedir:

“Seydalar, meleler iki yüz hane köye, bir bölgeye etki edecek alimlerdir. Bütün kavgaları olsun, öldürmeleri olsun... Ne devlet çözebilmiş, ne asker çözebilmiş. Mesela Doğubeyazıt’ta Halife Yusuf’un oğlu, o bölgenin bütün liderliğini o yapıyor. Yüzbaşı yapamaz, asker yapamaz ama o gitti mi çözer. Senin cezan bu kadar, seninki bu kadar, tamam.”⁵²⁸

---

⁵²⁸ Seyda Abdulsalam Becirmani ile yapılan görüşme. 1 Eylül 2016, Fatih, İstanbul.

Zehra Vakfi çevresine yakınlığıyla bilinen İlke Haber sitesi yazarlarından Abdullah Can da sorularımıza verdiği yanıtlarda seydaların yerel etkileri bakımından Kürt coğrafyasında oldukça önemi olduğunu belirtmiştir:

“Öteden beri, halkın en çok itimat ettiği kesim seydalardır. Bunlar maaşlı olmayıp geçimleri bizzat halk tarafından karşılanıyordu. Halk, dinî bilgi yaşamları noktasında seydalara, seydalar da geçimleri noktasında halka bağlıydılar. Bir çeşit simbiyotik yaşam... İlişkiler son derece güçlüydü. Aile ve aşiretler arası anlaşmazlıkların çözümünde aktif rol seydalardaydı. Kürt beyleri gibi, aşiret reislerinin de yakınında mutlaka bir ya da bir kaç seyda bulunurdu. Kan, namus ve toprak davalarının çözümünde, başat aktör seydalardı. Zira salavat, besmele ve Fatıha'nın okunmadığı davalar çözümsüz kalırdı; silahlar konuşurdu. Seydalı Kürt toplumu, barış ve huzur toplumuydu. Onların yaygın olduğu yörelerdeki sükûnet (halk için) bunun bariz örneğidir. Bitlis çevresinde olduğu gibi...”⁵²⁹

Medreselerin Kürt kültürü ve kimliği üzerine olan etkisi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurumsal olarak din işlerini tekeline alması, İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri'nin çoğalması medreselerin işlevini yitirmesine yol açsa da devletin din politikasına ve medreselerin durumuna ilişkin tepkiler bölgedeki hemen her gruptan gelmiştir. Uzun yıllar Norşin Medresesi'nde müderrislik yapan Menzeher

---

⁵²⁹ Abdullah Can'la yapılan yazışma. 9 Ağustos 2016.

Bingöl AAKH'nin gazetesi olan *Özgür Gündem* gazetesine verdiği röportajda imam hatiplerin ve devletin din üzerindeki kontrolünün Kürt kimliği üzerine nasıl olumsuz bir etki yaptığını şu şekilde açıklamaktadır:

"Kürtlerde medrese geleneği oldukça eskidir. Ancak Kürt dilinin ağırlık olarak eğitim dili olması Selahattin Eyyubi dönemine denk gelir. Çünkü Selahattin Eyyubi medreselerde eğitimin Kürtçe olması ve bunun sistemleşmesini istemiş. Ondan sonra da devam etti. Mevlana Xalîd döneminde Kürtler Şafii mezhebine girdiler. Onun kurduğu Nakşibendi tarikatı Kürtlerin ağırlık olarak öncü ettiği bir tarikattır... Ama imam hatiplerin açılmasıyla sakat ve eksik bir din bilgisi ortaya çıktığı gibi Kürtler üzerinde de kültürel bir tahribat yarattı. Çünkü bu topluma din yoluyla daha farklı şeyler anlatıldı. Bir nevi bunlar vasıtasıyla Kürtler sistemle bütünleştirilmek istendi..."

Hizbullah'a yakın, merkezi Diyarbakır'da bulunan, Âlimler ve Medreseler Birliği'nin (İttihadul-Ulema) üyesi Mele Vahdettin Kaya verdiği bir mülakatta İslam dinine aşırı bağlı olan Kürtlerin medreselere çok önem verdiklerini belirtmiş ve bölgedeki âlimlerin tamamının medreselerde yetişmiş şahsiyetler olduğunu söylemiştir. Kaya ayrıca Feqîyê Teyran ve Ehmedê Xanî gibi âlimlerin Kürt edebiyatına ve kültürüne güzellikler kattığını dile getirmiş ve "Üstad Bediüzzaman Said-i Nursi, Şeyh Ahmed-i Hani, Şeyh Said Efendi gibi alimlerin de Kürt medreselerinde yetişmiş önemli şahsiyetler olduklarını" söylemiştir. Kaya'ya göre bu

insanların halk üzerinde etkileri çoktur ve Feqîyê Teyran ve Ehmedê Xanî gibi âlimler Kürt edebiyatına ve kültürüne birçok güzellik katarak Kürt edebiyat ve kültürünü değerli kılmışlardır.⁵³⁰

Benzer bir tepki ve saptamayı Zehra Vakfi çevresinden de görmek mümkündür. Zehra Vakfi internet sitesinde Mele İbrahîm Xelîlê Amedî ile yapılan görüşmede⁵³¹ Mele'nin söyledikleri de Kürt dili, kültürü ve kimliği ile medreseler arasında kurulan güçlü bağı göstermektedir: “Kürt medreseleri, Kürt dilini ve kültürünü muhafaza etmişlerdir. Kürt dilinin korunmasının en önemli sebeplerinden birisi de medreselerdir. Okudukları ilimlerin hepsini kendi dillerine tercüme etmişler. Genelde okutulan kitaplar Arapça ama ders Kürtçe veriliyordu. Bu milletin asimile olmasına engel oldular. Kuzey Afrika ülkeleri Müslüman olduktan sonra Arapça okuyup yazdılar. Bu yüzden şimdi hepsi Araplaştılar. Kürtler öyle yapmadılar ve kendilerini muhafaza ettiler. Kürtçe eserler verdiler, dillerini korudular.” Yine Zehra Vakfi çevresinden ve İlke Haber yazarlarından Abdullah Can da yaptığımız yazışmada şunları belirtmiştir:

“Bu mekteplerin eğitim ve öğretim dili Kürtçeydi. Kürtçe sayesinde Arapça ve Farsça öğreniliyordu. Yani bir taraftan konuşma ve anlaşma dili olarak Kürtçede yoğunlaşma yaşanırken, öte taraftan ikinci-üçüncü bir yan dil öğreniliyordu. Bu günün şartlarında dahi üç dile vakıf profesörlerimiz pek azdır. Baba Tahir'den, Cezerî'ye, Xanî'den Faqî'ye, Bateyî'den Xasê'ye, birçok

---

⁵³⁰ <http://www.ilkha.com/haber/23999/kurt-medreseleri-onemli-sahsiyetler-yetistirmistir>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.05

⁵³¹ http://www.zehra.com.tr/mela-brahm-xell-amed-roportaji_h111168.html, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.05

Kürt klasiklerinin medreselerde okunması; köy odalarında paylaşılması, Kürtçenin hem kelime hazinesinde, hem de gramatik gelişmesinde etkin olmuştur. “Kimliksel farklılık” ve “millet gerçekliği”nin tebarüzünde dil en temel faktördür. Bütün diller için geçerli olan bu özellik Kürtçe için de aynıdır. Bu bilincin oluşumunda, birinci derecede etkin olanlar, medrese çıkışlı seydalardır. Nihayet Kürtçede bilinen tüm klasikler, medrese mahsulüdürler...”⁵³²

Görülebileceği gibi medreseler kültürün ve dilin devamlılığında oldukça önemli faydalar sağlamışlar ve Kürt kültürü ve dilinin kimlik mekanları olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Medreselerin tarihi, dille harmanlayarak bugüne ulaştırması Kürtlerin kültürel kaybını biraz olsun engellemişe benzemektedir.

Ancak medreselerin geleneksel olarak kültür ve dile olan katkısı özellikle 1990’larla birlikte hem bölgedeki din adamlarının, hem cemaatlerin hem de medrese çevrelerinin artan çatışmaların bir parçası haline gelmeye de zorlamıştır. Ortaya çıkan kriz ortamında din yeni kodlar ve çözümler bulabilmede bölgedeki insanlar için uygun bir zemin oluşturmuştur. Yalnızca Hizbullah Cemaati’nin ve Zehra Vakfı çevresinin değil aynı zamanda PKK’nin de dinle olan ilişkisi bu nedenle 1990’larla birlikte ciddi bir şekilde değişti. Bölgedeki din adamlarının kontrol edilebilmesi ve siyaseten taraf yapılabilmesi için “Kürdistan İmamlar Birliği” kurulmuş ve bölgenin mütedeyyin insanlarıyla organik bağlar kurulmaya çalışılmıştır. AAKH’nin *Gündem*

---

⁵³² Abdullah Can’la yazışma. 9 Ağustos 2016.

gazetesi, çatışmaların en yoğun olduğu dönemde yayınladığı *Müslümanların Kürtlerle Geciken Randevusu* başlıklı yazı dizisinin yedincisinde⁵³³ İslamcı Kürt Hareketi PİK'in⁵³⁴ açıklamalarına yer vermiş ve PİK Parti Programı'ndan şu ifadeleri sayfasına taşımıştır:

“Müslüman Kürt halkı bir bütün olarak İslam ümmetinin bir parçasıdır. Müslüman Kürdistan ise büyük İslam diyarının bir parçasıdır. Kürdistan, Kürt halkının coğrafya ve tarih bakımından anavatanıdır. Çoğunlukla Kürt halkının oturduğu bölgeyi kapsar. Her Müslüman halkın sahip olduğu gibi, Kürt halkı da soyunda, gelişmesinde, dilinde hususiyetlerinde (ananelerinde), toprağında, hünerlerinde kendi kendini idare etmede zulüm, zillet, istibdat ve köleliği reddetme, fakirlik, cahillik, hastalık ve gericilikle muharebe etmede meşru hukuka sahiptir.”

Yazı dizisinin 9. ve 10. bölümlerinde ise Hizbullah'la PKK arasındaki çatışmadan kaynaklı bir hesaplaşmaya girildiği ve Hizbullah'ın Müslümanların sorununa PKK'nin yarattığı alt-üst oluşla birlikte dikkat ettiği ileri sürülüyor⁵³⁵, ayrıca “Kürt sorununda PKK'yle benzer argümanlara başvuran Hizbullahi Kürtler... taraftarlarından geleneksel muhafazakarlar gibi ne beş vakit namaz, ne de abdestli gezmesini istiyorlardı. Herkesin daha çok taraftar bulması bölgedeki yeni sesi duymaları isteniyordu.”⁵³⁶ Medreseler de bu mücadelenin önemli bir parçası olarak karşımıza çıkıyordu çünkü camilerin bünyesinde açılan medreseler ya da Kur'an

⁵³³ **Özgür Gündem** gazetesi, 12 Ağustos 1992, s. 6

⁵³⁴ Partiya İslamiya Kurdistan (Kürdistan İslam Partisi)

⁵³⁵ **Özgür Gündem** gazetesi, 14 Ağustos 1992, s. 6

⁵³⁶ **ibid.**

kursları özellikle Hizbullah'ın örgütlenme ayaklarından birisini oluşturuyordu. *Hizbullah Ana Davası/Savunmalar* kitabında Cemaatin Faaliyet Alanları başlığı altında cami ve medreselerle kurulan ilişkiler açık bir şekilde tanımlanmaktaydı:

“Hizbullah cemaati, camilere el atıp tekrar İslam'ın kutsal mekanları haline getirmek için canla-başla çalıştı... camilere yönelik özel bir program uyguladı. Biz camilerimizi arka bahçemiz olarak görmedik ve bu kutsal mekanları, Cemaat'e eleman kazandırma şubeleri olarak kullanmadık... Kürdistan medreselerinde... derslerde önde olan öğrencilerin, kendilerinden daha alt seviyede olan öğrencilere ders vermeleri için fırsat ve imkan tanındı... Cemaatin cami programlarının özveriyle uygulanması (sirasında) devletin baskısını her an üzerimizde gördük. Para karşılığı kandırılan çocukların hırsızlık yapmaları sağlanıp böylece Kur'an-ı Kerim derslerine gelen çocuklara ve hocalarına duyulan teveccühün kırılmasına çalışıldı.”⁵³⁷

Savunmalar'da cami ve medreselere olan ilgide “eleman kazanma” amacı güdümediği belirtilse de İslami söylemi kullanan Hizbullah'ın bölgedeki etki alanının genişleyebilmesi bu mekanlarda örgütlenebilme gücüne de bağlıydı. Bu amaçla örgütlenme faaliyetlerinin bölgedeki cami, medrese ve din adamlarından başlaması kaçınılmaz olmuş ve yine tam da bu nedenle Hizbullah'ın genişleme çalışmaları sırasında yaşanan çatışmalar da buradan kaynaklanmıştır.

⁵³⁷ Av. M. Hüseyin Yılmaz ve ark., **Hizbullah Ana Davası, Savunmalar**, Dua Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 182-194

Bölgenin önde gelen isimlerinden Mele Süleyman Kurşun'la yapılan bir röportajda söyledikleri medreselerin/ din adamlarının önemi ve onlar üzerindeki siyasal hesaplaşmanın boyutlarını gözler önüne sermektedir:

“İlk medrese çalışmasına başladığımız yıllardan beri Rejim... çalışmamızı hedef edindi... Bir yandan Rejim diğer bir yandan PKK ve malum Hizip de⁵³⁸ bizi hedef edinmişti. Biz Kürdistan'da bir fitnenin çıkacağını tahmin ediyorduk... Biz hem bu fitneye alet olmak istemiyorduk hem de elimizden geldiği kadar bu fitneye engel olmaya çalışıyorduk. 1980'lerden beri PKK ve Rejim'den daha yoğun olmak üzere Hizip'ten de ölüm dahil çeşitli tehditler alıyorduk. PKK önceden beri karşılıklı diyaloga açık değildi. Bulduğum mıntıkadaki PKK taraftarları olgun ve tahsilli kişiler değildi. Dolayısıyla oldukça münasebetsizdiler. Ve sert bir şekilde bize yöneliyorlardı. Biz PKK ve Rejim'den bize dönük tehditleri önemseyip ciddiye almakla birlikte daha çok Hizip'ten bize yönelecek şiddeti endişeyle karşılıyorduk... 1980'lerden beri Hizip bir çelişki içerisindeydi. Madem mollaların yardımıyla kurulmuştu o halde liderliğini de mollaların yapması gerektiğini düşünüyordum. Çünkü İslami olan bir hareketin önderliğini de ulemanın yapması gerektiğine inanıyorum. O dönemde de bu düşüncemi açıkça dile getirdiğimden dolayı Hizbin hedefi oldum.”⁵³⁹

---

⁵³⁸ Hizbullah'tan söz ediyor

⁵³⁹ <http://rohollahayatollah.blogspot.com.tr/2006/04/molla-sulayman-kursun-hocaefendi-ve.html>

Mele Süleyman Kurşun “Kürdistan medreselerinde” olmayan bir uygulama başlattıklarını ve medreseyi bir reforma tabii tutarak daha önce geleneksel olan medreseyi modernize ettiklerini söylemiştir. Daha da önemlisi, 20. yüzyıl İslam hareketine damgasını vurmuş ve yön vermiş Seyyid Kutup, Said Havva ve Mevdudi gibi isimlerin kitaplarını da medreseye yerleştirdiklerini belirtmiştir.⁵⁴⁰ Medreseler böylece geleneksel Kürt kültürü ve dilini yaşatma mekanları olmakla birlikte aynı zamanda modern İslam düşüncesi ve modern dönem İslami hareketinin öncülerini de bu inşa zeminine dahil eder. Abdullah Can’ın yaptığımız yazışmada medreseler ve bölgedeki örgütlerin medrese örgütlenmelerine dair söyledikleri de bu bağlamda önemlidir:

“PKK’nin laik-seküler ideolojisine mukabil Hizbullah İslamî-manevi söylemlerle ortaya çıkmıştır. Her ikisinde de Kürtlüğe dair argümanlar yer almış, almaktadır; ancak bunlar sadece malzeme olup hiç bir zaman amaç olmamıştır (...) PKK’nin Seyyid Rıza, Bedirxanîler ve Nuri Dersimîler üzerinden yaptığı Kürtlük vurgularını, Hizbullah Şeyh Said, Said-i Nursîler üzerinden yapmışlardır. Ancak her ikisinin de nihai referansları kendi ‘serok’larıdır.”⁵⁴¹

---

⁵⁴⁰ **i.b.i.d.**, Aynı röportajda Molla Kurşun Ezidi Kürtlerin eskiden Sünni olduklarını, kurucusu Şeyh Adiy bin Musafir’den sonra kardeş çocuklarından Şeyh Hasan’ın güneşe tapma ve şeytani masum gösterme gibi gelenekleri Ezidilerin arasına soktuğunu belirterek İslam’ın ondan sonra Ezidiler arasında bittiğini ve Ezidiliğin öylece başladığını söyler. İlginç bir şekilde Şeyh Adiy’in Kürt olmayıp Arap olduğunu da vurgular. Kurşun’a göre Şeyh Adiy’in sülalesi de Yezid b. Muavi’ye ulaşmaktadır ve “Yezidilik” ismi de buradan gelmektedir

⁵⁴¹ Abdullah Can’la yazışma. 9 Ağustos 2016.

Medreseler bugün İslam düşünce ve kültürünün bir parçası ve okulu gibi görülse de bölgede Kürt kültürü ve kimliği üzerinde önemli etkileri olan yapılar olarak öne çıkmaktadır. Medreseler günümüzde etkinliklerini ve örgütlenmelerini yeniden artırmaya başlamıştır. Özellikle Kürt dilinin korunması ve bugünlere kadar gelebilmesindeki en önemli yapılardan birisi olan medreseler Şengül'ün de belirttiği gibi tarih, hafıza, mekân bağlamında kimlik yıkımı ve kimlik inşa süreçlerinin nasıl bir politik ilişki içinde dinamik olarak şekillendiği⁵⁴² yerler olarak oldukça önemlidir.

Kürt Sağı'nın kimlik inşa süreçlerinde kullandığı mekanların başında gelen medreseler, camiler ve örgütlerin dernek ve vakıf faaliyetlerinde kullandıkları yerler kuşkusuz tek başlarına bir kimliklenme süreci için yeterli değildir. Geleneğin modern olanla birleştiği bu yerlerde yine geleneğin modern olana uyumlu hale getirilmesi için tarih ve gelenekten bugüne çekilen bir çok anlatının, öğretinin ve hikayenin güncelleştirilmesi, yani yeniden inşa edilmesi, gerekmektedir. Tarih artık ihtiyaç için kullanılmak üzere yeniden ele alınmalıdır. Kürt Sağı tam da bunu yapmaktadır. Yeni bir kimlik inşası için gerekli olan şey artık “biz” ve “öteki”nin tanımlanması, çerçevesinin çizilmesi ve bu çerçevenin toplumsal ve politik zemine oturtulmasıdır. Bu nedenle mitler yaratılmalı ve tarihsel figürler bugüne çağrılmalıdır.

2. KÜRT SAĞININ KURUCU MİTLERİ: İKİ SAİD

Hizbullah Cemaati ve Zehra Vakfı çevresinin Said-i Nursi ve Şeyh Said üzerinden gerçekleştirdikleri tarihsel okuma da bu bağlamda ortak bir siyasal birliğin ve bu siyasal birliğin etik tasarımının zeminini oluşturmakta ve Kürt bireyin

---

⁵⁴² Serdar Şengül, 2014, s. 76.

deneyimleri için uygun bir dili olanaklı kılmaktadır. Kürt Sağı için Kürt kimliğinin ortak anlatı, tarihsel anılar ve kültürel kodlarını oluşturduğu bu süreçte bu tür kitlesel gösteriler, düğünler ve diğer etkinliklerin önemli fonksiyonları vardır. Kürtlerin kendi kimliklerinin sınırlarını belirlemesinin dışında, bu kimliğin kökeni, bugüne ve yarınına ilişkin siyasal ve sosyal tasavvurlarının ortaya çıkması da ancak bu etkileşim alanlarında verilen mesajlarla mümkündür. Kürt Sağı bu bağlamda, daha önce de belirtildiği gibi, iki figürü kendi kimliklerinin dünü, bugünü ve yarınını inşa etmede etik ve politik bir zemin olarak kullanmaktadır. Üstelik onları bugünle buluşturmada görece geç kalmalarına karşın. Bunlardan birisi Said-i Nursi ve diğeri ise Şeyh Said'dir.

2.1. Kürtlerin Said-i Nursi'si

Said-i Nursi kuşkusuz yalnızca Kürt Sağı için değil Türkiye muhafazakarlığı ve İslami hareketi için de oldukça önemli bir isim ve tarihsel bir figürdür. Nurcu akım bugün Türkiye'deki en yaygın ve örgütlü dini yapılardan birisi olarak da bilinmektedir. Nursi'nin ölümünden yaklaşık 20 yıl sonra onun yazdıkları üzerinden başlayan tartışmalar hem Nur cemaatinde hem de Kürt hareketi içerisinde önemli ayrışmalara neden olmuştur. Bu tartışmaların odak noktasını Nursi'nin Kürtler, Kürt Sorunu ve Kürt Dili ve Kültürü üzerine düşünceleri ve bu düşüncelerin Nursi'nin kimi takipçileri tarafından bilinçli bir şekilde gözden kaçırılmaya çalışıldığına ilişkin iddialar oluşturmuştur. Kürt hareketi ve özellikle Kürt Sağı, Nursi'nin yeniden keşfini 1980'lerin başından itibaren sağladı ve 1990'larla birlikte de Nursi'nin görüşleri Kürt Sağı'nın mücadelesi için etik bir zemin oluşturmada kullanıldı. Yeni politik söylemin etik zeminini Nursi oluştururken bir başka önemli figür Şeyh Said

de bu etik zeminin bürüneceği siyasal şeklin yönünü belirleyen bir mit olarak ortaya çıkarılıyordu.

Ancak ilginç olarak hem Said-i Nursi hem de Şeyh Said Kürt Sağı tarafından görece geç dönemde “keşfedilmiş” ve onların güncel meselelerle ilişkilendirilmesi 1980’lerin ortalarını bulmuştur. Etnik mit ve sembollerin yaygınlaştığı dönem olan 1990’larda her iki figür de yeniden bir okumaya tabii tutularak adeta yapısöküme uğratılmıştır. Metiner bu dönemle ilgili şunları söylemektedir:

“İslamcı gençliğin, daha doğrusu MSP gençliğinin hiç tanımadığı Müslüman alimlerin başında Said Nursi geliyordu. Said Nursi, bizim gençliğimiz tarafından ya hiç tanınmazdı ya da Nurcuların Demirel’i destekleyen siyasaları dolayısıyla yanlış ve eksik tanınarak eleştiri konusu edilirdi. Erbakancı İslamcı gençler, Nurcuların Demirel’in Adalet Partisi’ne verdiği destek nedeniyle Said Nursi’ye sempatiyle bakmazdı. O yüzden Said Nursi’nin risaleleri okunmazdı.”⁵⁴³

Daha önce de belirtildiği gibi 1970’li yılların sonunda Kürt Nurcuları, Nursi’nin yazdıklarında tahrifat yapıldığını iddia etmiş ve bu Nur cemaati içerisinde büyük bir tartışma başlamıştı. Bu bağlamda, 1980’li yıllar Türk Nurcularının Said-i Nursi üzerindeki “tekeli”ni kırmak için geçen “ortaya çıkış yılları” olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde yazılanlar ve söylenenler, genel olarak, Said-i Nursi’nin yeni ve Kürdi bir okumasından başka bir şey değildi. Said-i Nursi bu

⁵⁴³ Mehmet Metiner, **Yemyeşil Şariat Bembeyaz Demokrasi**, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s. 182.

dönemde hem Kemalist düzene muhalifliği hem de Kürdi yönleriyle resmedilmeye çalışıldı. Böylelikle Kürt hareketinin cumhuriyet rejimine karşı bir bütün olarak muhalif tutumu ortak bir zeminde yeniden üretilmeye çalışıldı. Bu zemin inşasının çimentosu Said-i Nursi ve söylemiydi. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Kürt Sağı tarafından çıkarılmaya başlayan *Girişim*, *Dava*, *Tevhid*, *Nûbihar* ve *Yeni Zemin* dergileriye bu yeni söylemin üretildiği mekanlar olarak ön plana çıktı.

“Yeni Nursi” hem “ümmetin yetimi” olarak tanımlanan Kürtlerin bu yetimlik halinin devası hem de seküler Türkiye Cumhuriyeti tarafından görmezden gelinen ve bastırılan Kürt kimliğinin korkusuz savunucusuydu. Örneğin Said-i Nursi'nin ve söylemlerinin yeniden inşa edildiği bu dönemde Nursi'nin Mustafa Kemal'le olan bir diyalogu sıklıkla işlenmiştir. *Girişim* dergisinin 7. sayısında yayınlanan “Vefatının 26. Yılında Üstâd Said Nursi” başlıklı yazıda, Nursi'nin yorumları, Medresetü'z Zehra projesi ve özellikle Kurtuluş Savaşı öncesi ve sırasında Nursi'nin mücadelesi ön plana çıkarılırken, isim zikredilmeden Mustafa Kemal'le olan konuşması verilmektedir:

“Ankara Hükümetinin reisi kendisine! ‘Biz seni buraya çağırdık, yüksek fikirlerinden istifade edelim. Sen de geldin namaza dair şeyleri ortaya attın, aramıza ihtilaf verdin’ demesine karşılık Bediuzzaman hiddetle şu cevabı verir: ‘Kainatta en büyük hakikat imandır. İmandan sonra namazdır. Namaz kılmayan haindir, hainin hükmü merduttur’. Kendisine teklif edilen mebusluk, diyanet işleri

reisliği ve Őarkın umumi vaizliği tekliflerini reddederek Ankara’da fazla durmadan Van’a dđner.”⁵⁴⁴

İlginçtir ki bu makalenin basılmasından bir yıl sonra (Said-i Nursi’nin 27. ölüm yıldönümünde) Mustafa Kemal’le yapıldığı ileri sürülen bu konuşma, bu defa, içeriği “Ankara Hükümetinin reisi” değil “Mustafa Kemal” olarak değiştirilerek yeniden yayınlanmıştır:

“Meclis odasında dört saatlik münakaşadan sonra Mustafa Kemal, Bediüzzaman’a ‘Biz seni buraya çağırđık, yüksek fikirlerinden istifade edelim. Sen de geldin namaza dair Şeyleri ortaya attın, aramıza ihtilaf verdin’ demesine karşılık Bediüzzaman hiddetle Şu cevabı verir: ‘Paşa! Paşa! İmandan sonra en büyük hakikat namazdır. Namaz kılmayan haindir, hainin hükmü merduttur’.”⁵⁴⁵

Bu dialogda Mustafa Kemal’in sözleri bağlamında yeni düzenin İslamiyet’le ilişkisi “hainlik” düzeyinde ele alınmakta ve bu muhalif duruş bir bakıma yeni mücadele zemininin siyasal ve etik alt yapısı ortaya çıkarılmaktadır. Nursi üzerinden örülen bu yeni zemin bütün Nur hareketinin ortak zemini gibi görölse de ilerleyen yıllarda Nursi artık yazdıklarıyla ya da söyledikleriyle değil tahrif edildiği iddia

⁵⁴⁴ Muhammed S. Şeyhazade, “Vefatının 26. Yılında Üstad Said Nursi”, **Girişim**, Sayı 7, Nisan 1986, s. 6-9, s.9.

⁵⁴⁵ Muhammed S. Şeyhazade, “Vefatının 27. Yıldönümünde Üstad Bediüzzaman”, **Girişim**, 1987, S:46-49, s.48.

edilen yazılarıyla anılmaya ve bu yazılar üzerinden tartışılır hale getirilmeye başlanmıştır. *Girişim* dergisinin Nisan 1986 sayısında, Hüseyin Okçu, Nursi'yi "olduğu gibi değerlendiren" Müslümanların azlığından yakınırken, Türk Nurculara atfen şunları söylemektedir: "Bediüzzaman'ın eserlerini tekellerinde bulunduranlardan kurtararak bir an önce onu insanımızın anlayabileceği bir dille anlatmanın ve aktarmanın zamanı gelmiştir."⁵⁴⁶ Bu, Kürt Sağ'ının tahrif edildiğini iddia ettiği nüsha ve yazılarla ilgili bir çıkıştır ve bu tartışma artık açık ve şiddetli bir şekilde yapılmaya başlanacaktır. Nitekim *Girişim* dergisinin Nisan sayısında yazılanlar kısa süre içerisinde Türk Nurcularının gazetesi olarak bilenen *Yeni Nesil* gazetesi tarafından eleştiriye tabii tutulacaktır. 21 Nisan 1986 tarihli *Yeni Nesil* gazetesinde Mustafa Kaplan imzalı "Maksatlı bir 'girişim!'" başlıklı yazıda dergi tarafından iddia edildiği gibi Nursi'nin yazdıklarında tahrifat yapıldığına ilişkin iddialar sert bir şekilde yanıtlanmaktadır: "Bediüzzaman Hazretlerinin bütün yazdıklarının orijinalleri, bütünüyle bizim arşivlerimizde mevcuttur. Hangi zındığın haddi varsa çıksın da boyunun ölçüsünü alsın."⁵⁴⁷

Bu sert çıkış *Girişim* dergisi yayın yönetmeni Mehmet Metiner tarafından aynı sertlikte yanıtlanmış ve bu tartışma *Girişim* dergisi tarafından yapıldığı ileri sürülen tahrifatların basılmasıyla başka bir mecraya girmiştir. Dergide yayınlanan "Risale-i Nur'da Yapılan Tahrifat'a Dair" başlıklı makaleye, tahrifat yapıldığı ileri sürülen bölümler konmuş ve şunlar söylenmiştir: "Sadece Bediüzzaman'ın bir kısım siyasi meselelerle ilgili görüşlerinde değiştirmeler, eklemeler ve çıkartmalar yapılmamış; bazı yazılarına yer verilmiş ve bazı kitapları da ne hikmetse tamtamına

---

⁵⁴⁶ Hüseyin Okçu, "Bediüzzaman'ı Nasıl Değerlendirmeli", *Girişim*, Sayı 7, Nisan 1986, s. 13-14, s. 14.

⁵⁴⁷ Mustafa Kaplan, "Maksatlı Bir Girişim!", *Yeni Nesil* gazetesi, 21 Nisan 1986.

yayınlanmamıştır.”⁵⁴⁸ *Girişim* tarafından tahrifatların ortaya konulmasıyla, Mustafa Kaplan 21 Temmuz 1986’da *Yeni Nesil* gazetesindeki köşesinde, bu yeni duruma, daha “çekişen” bir karşılık vermiştir: “Şurası da gerçek ki, bunca hizmeti onca meşakate rağmen bize ulaştıranlar, elbette beşeriyetten gelen hatalar da yapmış olabilirler... Kıymetli okuyucularımızdan rica ediyoruz, merak saikasıyla da olsa ‘Girişim’ isimli mevkuteye⁵⁴⁹ değer vermeyiniz. Onlar cidden bizim muhatabımız değildir. Zira, bizim maşalarla oyalanacak kadar değersiz vaktimiz yoktur.”⁵⁵⁰

Bu tartışmayla birlikte Nur cemaati içerisindeki ayrışma derinleşmeye ve çatışma da sertleşmeye başlamıştır. Nursi’nin Kürt kimliği artık açıklıkla vurgulanmaya ve dahası Kürtler hakkında söyledikleri neşredilmeye başlanacak ve Kürt Sağ’ının hem Türk Nurcularıyla hem de AAKH ile olan politik ayrışmasında Nursi’nin söylemleri önemli bir zemin olarak değer kazanacaktır. Nursi artık Kürtleri gelenek, göreneklerine ve daha da önemlisi dillerine sahip çıkmaya davet eden önemli tarihsel bir figür olarak işlenmeye başlanacaktır.

Örneğin derginin 32. sayısında Bahaddin Sağlam imzalı “*Said’i Nursi’nin Fikirlerinin Kısa Bir Fihristi*” başlıklı yazıda “Kürtler” maddesinde şunlar yazmaktadır: “(Said-i Nursi) Osmanlılar ve İran arasında tampon bölge olarak bırakılan Kürtler için kalkar ta İstanbul’a kadar gelir. Abdülhamit’ten onlar için üç tane üniversite yapmasını ister. Kürtlerin örf ve lisanlarına sahip çıkmalarını emreder. Kürt Teavün Cemiyeti’ne girer. Fakat onlarla anlaşamadığı için oradan

⁵⁴⁸ “Risale-i Nur’da Yapılan Tahrifata Dair”, *Girişim*, Ağustos 1986, Sayı: 11.

⁵⁴⁹ Süreli yayın, dergi.

⁵⁵⁰ Mustafa Kaplan, “Girişim Hakkında”, *Yeni Nesil* gazetesi, 21 Temmuz 1986.

ayrılır. Sonrada resmi makamlar tarafından Kürt oluşu ona bir baskı sebebi olmuştur (İmla yanlışlarına dokunulmamıştır).”⁵⁵¹

Said-i Nursi'nin Kürt kimliğine ilişkin söylemlerinin daha fazla dile getirildiği bu sayılarda onun Kürtlere ve Kürdistan'a ilişkin övgü dolu sözleri de yer bulmaya başlamıştır: “Nursi'nin akıl hastanesine yatırılmak istendiğinde kendisini muayene eden doktora “Kürdistan'da en değerli olan ahlak, cesaret, onur, dinine son derece bağlılık, kalb ve dilin biribirine olan uygunluğudur. Medeniyyette nezaket denilen şey onların yanında dalkavuk sayılır” dediği de belirtilmiştir.”⁵⁵²

Nursi'nin Kürtler, Kürtçe ve Kürdistan üzerine söyledikleri ve yazdıkları daha aşikar hale gelirken bir başka tartışma daha paralel olarak yürütülmeye başlanmıştır. Bu tartışma Said-i Nursi'nin adına ilişkindir. Söz konusu makale ve söyleşilerden birinde Nursi için kullanılan “Said-i Kürdi” tabirine gelen tepkiler sorgulanmakta ve yazar Muhammed S. Şeyhazade bu konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: “Onun için (Said-i Nursi), Said-i Kürdi tabiri kullanmak hiçbir zaman için menfi bir anlayış oluşturmuyordu. Maalesef rejim değişikliğinden sonra bunun tesirinde kalanlar üzerinde bazı menfi yorumlar ve ithamlar oluştu.”⁵⁵³ Artık Nursi'nin, söyleminin ve hatta yaşamının Kürdi yorumları 1980'lerin sonuyla birlikte daha fazla görünür olmaya başlamıştı. Kürt hareketi için Nursi bir yandan sistem eleştirisi için önemli bir zemin oluştururken diğer yandan seküler özellikleri güçlü olan AAKH'ne karşı da örgütlenebilme için güçlü bir alan açıyordu. İslami söylem rejim karşıtlığıyla birleşerek hem AAKH'nin rejim karşıtı söyleminin önüne

---

⁵⁵¹ Bahaddin Sağlam, “Said Nursi'nin Fikirlerinin Kısa bir Fihristi”, **Girişim**, Mayıs 1988, Sayı: 32, s. 34.

⁵⁵² Bekir Tank, “Medresetü'z Zehra'nın Yeri ve Önemi”, **Girişim**, Ağustos 1986, Sayı: 11, s. 37.

⁵⁵³ “Muhammed S. Şeyhazade ile Bediüzzaman ve Nur Ekolü Hakkında Mulakat”, **Dava**, Yıl:2, Sayı:7, Nisan-Mayıs 1990, s 18-27, s.23.

geçilmeye çalışılıyor hem de İslami referansla örgütlenme kolaylığı sağlıyordu. O dönemde *Girişim* dergisi yayın yönetmeni olan Mehmet Metiner *Dava* dergisinde “*Soruşturma Cevapları*” başlığıyla yazdığı yazıda Said-i Nursi’nin “İslami hareketin düşünce planındaki en önde gelen onurlu temsilcilerinden birisi”⁵⁵⁴ olduğunu söylerken, derginin 11. sayısında “*Laiklik ve İrtica*” başlıklı makalede Osmanlıdaki Jön Türk çekirdeğinin cumhuriyetin beyin kadrosunu oluşturduğunu ve bu kadronun da 1937’de (anayasadaki) “bu milletin dini islamdır”⁵⁵⁵ maddesini değiştirdiği söylenmekteydi.⁵⁵⁶ Derginin bu sayısında Nursi’nin laiklik ve irtica ile ilgili görüşleri sunulurken Nursi’nin yeni cumhuriyet yönetimine ve cumhuriyet rejimine ilişkin olduğu söylenen şu sözlerine de yer verilmekteydi:⁵⁵⁷ “Demek şimdiki yaygaracılar gerici davranışları Kur’an’ın gerçeklerine perde, değişimi de dinsizliğe perde ve dinden dönmeye teşvik şeklinde ortalığı karıştırıyorlar.”⁵⁵⁸

Cemaat ve tarikat örgütlenmelerinden gücünü alan “meşru” ve İslami söylemle güçlendirilmiş zemin özellikle Said-i Nursi’nin bölgedeki nüfuzu üzerinden yapılan tartışmanın yaygınlaşmasına neden olmuştu. Yazar Ruşen Çakır hızla gelişen bu tartışmayı *Ayet ve Slogan* adlı kitabında kaleme alarak, Zehra Vakfı çevresinin bu çabasını Said-i Nursi’nin ve Nurculuk hareketinin “içerden” en radikal yorumlanış biçimi olduğunu ileri sürmüştü.⁵⁵⁹ Çakır’ın radikal olarak gördüğü bu durum aslında Nurcular arasındaki bir tartışma ve ayrışmadan daha fazlasını işaret ediyordu. Burada artık Kürt meselesine eklenmiş bir Said-i Nursi yorumu ve Nurcu hareketi vardı

⁵⁵⁴ Mehmet Metiner, “Soruşturma Cevapları”, *Dava*, Yıl:2, Sayı:7, Nisan-Mayıs 1990, s. 28-30, s.28.

⁵⁵⁵ Maddenin aslı şu şekildeydi: “Türkiye Devletinin dini, dinî İslâmdır: Resmi dili Türkçedir; makkarı Ankara şehridir.”

⁵⁵⁶ “Laiklik ve İrtica”, *Dava*, Aralık-Ocak 1991, Sayı 11, Sayfa 3-4, s.3.

⁵⁵⁷ Osmanlıca’dan günümüz Türkçesine çeviriler Ezgi Andaç tarafından yapılmıştır.

⁵⁵⁸ “Laik Cumhuriyet-İrtica ve Bediüzzaman”, *Dava*, Aralık-Ocak 1991, Sayı 11, s5-9, s.6.

⁵⁵⁹ “Düzen Partilerine Karşı Hizb-i Kur’an”, *Dava*, Şubat-Mart 1991, Sayı 12, s. 21-22, s. 22.

ve bu yeni yorum Nursi ve öğrencilerinin Kürt hareketi içerisindeki konumlarında da zaman zaman değişikliğe neden olacaktı. Bundan böyle Kürt Sağı özellikle eğitim alanında ve entelektüel dünyada hızla yaygınlaşan ve etkinliğini artıran Kürt Nurcularını dikkate almak zorundaydı. Bunun da ötesinde AAKH de Said-i Kürdi'nin takipçilerini dikkate alarak hareket etmek zorunda kalacaktı.

Bu dönemde Nursi üzerine çalışan araştırmacıların başında gelen Şerif Mardin'in kitabı Kürt Sağı tarafından ihtiyatla karşılanması gerektiği noktasında uyarı alıyordu. Osman Tunç imzalı bir yazıda Şerif Mardin'in Nursi'yi "Türk-Müslüman düşünür" diye tanıtmamasının yanlış olduğu vurgularken aslında onun Kürt-Müslüman düşünür olarak tanıtılması gerektiğini belirtmekte⁵⁶⁰ ve kitabın Nursi'yi laik Kemalist düzenle barışık gibi göstermeye çalıştığı söylenerek bu gibi yorumların ihtiyatla karşılanması gerektiği uyarısı yapılmaktaydı.⁵⁶¹ 1980'li yıllarda "Biz kimiz?" sorusunun yanıtı olarak Said-i Nursi'nin yazdıkları ve söyledikleri ön plana çıkarılıyor ve Müslüman Kürt kimliğinin zemini net bir şekilde çiziliyordu. Böylelikle Kürt Sağı hem seküler ve ulusçu gördüğü AAKH'yle hem de Türk İslamcılarıyla arasına net bir sınır çekiyordu.

1990'lı yıllar, bu bağlamda, sistem eleştirisinin daha cesur yapılmaya başlandığı yıllardır. Bu yıllarda PKK-Hizbullah arasında şiddetlenen çatışmalar ve devletle PKK arasında dozu her geçen gün artan savaş söylemsel alanda da gözle görülür bir değişime neden olmaya başlamıştı. Kürt Sağı sistem eleştirisini sistemin "Kürt ve İslam karşıtlığı" üzerine inşa etmekte ve Said-i Nursi ve Şeyh Said de bu bağlamda yeniden ele alınmaktaydı. Altan Tan'ın *Tevhid* dergisinde yazdıkları Kürt

---

⁵⁶⁰ Osman Tunç, "Bediüzzaman Said Nursi Olayı", **Yeni Zemin**, Ocak 1993, Sayı: 1, s. 89-91, s.89

⁵⁶¹ **ibid**, s. 91.

Sağı'nın yeni stratejik konumlanışının da bir bakıma özeti gibiydi: “Kemalizm olarak takdim edilen 70 yıllık düzenin en bariz özelliği MÜSLÜMAN ve KÜRT düşmanlığıdır⁵⁶². Dikta, baskı, zulüm, soykırım, asimilasyon ve inkar özellikleri bu rejimin özeti.”⁵⁶³

1990'ların şiddet ortamında Said-i Nursi de bir diriliş sembolü olarak işlenmeye başlanmıştı. Nurculuk bir tecdid⁵⁶⁴ hareketi olarak değerlendirilirken⁵⁶⁵, Nursi'nin Kur'an'ın çağdaş yüzüne ayna olduğu⁵⁶⁶ ve ulemayı çıkmazdan kurtardığı da⁵⁶⁷ belirtilmekteydi.

Kürt Sağı'nın yeniden ele aldığı ve hem Türk Nurcuları hem de Kürt hareketi içinde önemli tartışmalar yaratan Said-i Kürdi yorumları 1990'larla birlikte, “devrimci” bir figür olarak ortaya çıkarılacak ve mitolojik bir kahraman gibi ele alınacak olan Şeyh Said'le de bir araya getirilir. Abdullillah Fırat, Said-i Nursi ve Şeyh Said'in oğulları olan Şeyh Ali Rıza ve Şeyh Salahaddin görüşmesini anlatırken bu birliği açık bir şekilde ortaya koyar: “Bismillahirrahmanirrahim, Şeyh Said (r.a.)'in kıyamıyla, Bediüzzaman Molla Said-i Kürdi Hazretlerinin fikri mücadelesinin birbirini tamamladığını ve bizzat Bediüzzaman Molla Said-i Kürdi hazretlerinin bununla ilgili konuşmasına canlı şahid olduğumdan sizlere arz etmeyi bir vazife biliyorum.”⁵⁶⁸ Said-i Nursi'nin söylemiyle etik bir zeminin kurulduğu bu yıllarda bu zeminin üzerinde siyasal hareketin nasıl olması gerektiğine ilişkin bilgilerse Şeyh Said'in yaşamından örneklerle veriliyordu.

⁵⁶² Kelimeler orijinalinde büyük harfle yazılmışlardır.

⁵⁶³ Altan Tan, “70 Yıllık Kemalizm Üzerine”, **Tevhid**, Ocak 1992, Yıl: 3, Sayı 25, s. 22-23, s. 23.

⁵⁶⁴ Yenilenme.

⁵⁶⁵ Mehmet Kutlular, “Nurculuk Tecdid Hareketidir”, **Yeni Zemin**, Mart 1994, Sayı 15, s. 38.

⁵⁶⁶ Osman Tunç, “Said Nursi Kur'an'ın Çağdaş Yüzüne Ayine Oldu”. **Yeni Zemin**, Mart 1994, Sayı 15, s. 33-34, s.33.

⁵⁶⁷ İzzettin Yıldırım, “Üstad Ulemayı Çıkmazdan Kurtardı”, **Yeni Zemin**, Mart 1994, Sayı 15, s. 34.

⁵⁶⁸ Saideyn, “Molla Said-i Kürdi ve Şeyh Said-i Palevi”, **Dava**, Temmuz 1991, Sayı 16, s.19-21, s.19.

Bu birlikte anılma meselesi artık belirginleşmekte ve özellikle Kürtçülük, ırkçılık ve İslamiyet bağlamında bu ikilinin söylemleri ve yaşantıları tartışılmaktaydı. Şeyh Said ve Said-i Nursi'ye atfedildiği söylenen Kürtçülük meselesine karşı çıkıp, onların düşüncelerinin kavmiyetçilik değil İslamiyet olduğu söylenirken aslında Kürt kimliği ve dilinin ön kabulüyle Kürtlerin ümmetin önemli bir bileşeni olduğu mesajı verilmekte ve her şeyden önce Müslüman kimliğinin altında meşru ve açık bir şekilde Kürt kimliği savunulmaktaydı. Nursi'nin müsbet ve menfi milliyetçilik anlayışlarının tartışıldığı⁵⁶⁹ bu yıllarda Hucurat suresi 13. ayete⁵⁷⁰ atıfla İslam ümmetinin kabile ve kavimlere bölünmüş olduğu da sıklıkla vurgulanmaktaydı.

Zehra Vakfi'nin çıkardığı *Dava* dergisinde yayımlanan Mustafa Ünal imzalı bir yazıda bu durum açıkça görülmekteydi: "İslam'ın karşısındaki cephede yer almış olanlar, Bediüzzaman'ı Kürdçülük davası gütmekle suçlamışlardır. Bundaki amaçları da... onun çalışmalarının sadece Kürdlere yönelik olduğu intibamı uyandırarak başka ırklardan olan Müslümanlarca kabul görmesine meydan vermemek ve bölgesel ve sınırlı halde tutmak idi."⁵⁷¹ Bu cümlelerdeki ümmet algısının Türk İslamcılarının, özellikle de Türk Nurcularının, ümmet algısıyla çok da uyuşmadığı görülmektedir. Özellikle Zehra Vakfi çevresinin ümmet algısı, bu ümmetin bileşenlerinin kimliklerinin de vurgulanması üzerine inşa edilirken, Türk İslamcılarında bu vurgunun zayıf ya da hemen hemen hiç olmadığı görülmektedir. Mustafa Ünal

---

⁵⁶⁹ Kasım Şulul, "Bediüzzaman'dan Günümüze, Müsbet Milliyetçilik", **Yeni Zemin**, Kasım 1993, Sayı 11, s 78-79.

⁵⁷⁰ Ey o bütün insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık, hem de sizi şaab şaab, kabile kabile yaptık ki tanışasınız, haberiniz olsun ki Allah yanında ekreminiz en takvalınızdır, her halde Allah alîmdir, habîrdir.

⁵⁷¹ Mustafa Ünal, "Bediüzzaman'a Yapılan Kürdçülük İthamı ve Şeyh Said Hadisesi", **Dava**, Temmuz 1991, Sayı 16, s. 29-31, s. 29.

imzalı yazıda geçen “onun çalışmalarının sadece Kürdlere yönelik olduğu intibamı uyandırarak başka ırklardan olan Müslümanlarca kabul görmesine meydan vermemek” ifadesinin kendisi bile aslında bu ırk, kavim ve kimliklerin ümmet kimliğinin asli bileşenleri olarak kabulü esasına dayanmaktaydı. Türk İslamcılarıyla olan bu çekişme ve Nursi üzerinden sürdürülen bu kimlik “savaşı” AAKH ile başka bir bağlamda devam ettirilmekteydi.

1990’larda PKK ve Hizbullah’ın örgütlülük ve eylemlerinin eş zamanlı olarak yükselişe geçmesiyle birlikte Said-i Nursi’nin Müslümanlar arasındaki “birleştirici” rolünün yanı sıra, düzene karşı mücadelesi de ön plana çıkarılmaya ve her iki örgüt tarafından işlenmeye başlandı. *Tevhid* dergisinde Altan Tan imzasıyla yayınlanan bir makale Said-i Nursi’nin Kürt Sağı tarafından artık yalnızca birleştirici bir unsur değil, “mücadele insanı” olarak ele alınmaya başladığının göstergesiydi: “İkinci hareket Bediüzzaman hareketidir ki, “tek başına bir cihad ordusu” Bitlis’te hükümet konağına saldırması, mülki erkanla kavga etmesi, Van Valisi ile olan mücadeleleri, daha sonra Cizre’de Miri Miran aşiretinin reisi Mustafa Paşa’ya ‘Seni dine davet ediyorum! Zorbalığını terk et’ demesi ve daha sonra Cumhuriyet döneminde hapis, işkence ve sürgün dönemleri tek başına değerlendirilecek olaylardır.”⁵⁷²

Said-i Nursi hem Zehra Vakfı çevresi hem de Hizbullah Cemaati için oldukça önemli bir kaynak ve mitsel bir figürdü ve 1980’lerde milliyetçi ve Kemalist refleksleri olduğu öne sürülen Türk Nurcularıyla bir hesaplaşmanın aracı olmuştu. 1990’larda ise Kürt kimliğinin İslami bağlamda yeniden inşa edilmesinde Nursi’nin söylemleri ve öğretileri önemli bir örgütlenme pratiği sağladı. Zehra, örgütlenmesini “öğrenciler üzerinden ailelerle, esnaflar üzerinden müşterilerle, memurlar üzerinden

⁵⁷² Altan Tan, “Kürtlerin Tarihi”, *Tevhid*, Haziran 1991, Yıl: 2, Sayı 18, s. 15-21, s. 19.

mesai arkadaşlarıyla, köylüler üzerinden aşiret mensuplarıyla⁵⁷³ gerçekleştiriyordu ve bölgenin mütedeyyin yapısıyla Nursi'nin modern dünyaya uygulanabilir öğretileri bu örgütlenmede büyük kolaylık ve esneklik sağlıyordu.

Said-i Nursi'nin öğretileri Kürt Sağı için etik bir zemini işaret ediyor ve sınırlarını belirliyordu fakat özellikle 2000'li yılların ortalarından sonra Nursi Kürt Sağı için temel bir referans olmaya başladı. Velioglu'nun ölümünden sonra çıkan görüntülerinde rastlanan Risale-i Nur külliyyatı yanısıra, 2013 yılında İsviçre'nin Basel şehrindeki Said-i Nursi Vakfı tarafından Nursi'nin 53. ölüm yıldönümü nedeniyle düzenlenen anma programında konuşan Molla Yahya Yılmaz'ın "Hizbullah cemaatinin de Risale-i Nur'a dayandığını" ileri sürmesi tam da bu nedenleydi.⁵⁷⁴ Benzer şekilde Hüda Par'ın Siyasi ve Dış İlişkilerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Bahattin Temel de 2013 yılında yaptığı bir açıklamada "Biz itikad, ittihad ve ümmetin kardeşliğinde Üstad Said Nursi'nin çizgisini tercih etmişiz" derken "cihad dersini" ise Şeyh Said'ten aldıklarını belirtmekteydi. Ümmet kardeşliğinin temel referansı olarak Said-i Nursi Kürtler arasındaki "sınıfa, gruba ve bölgeye dayanan bölünmelerin üstesinden gelecek güçlü bir aidiyet ve etkin bir dayanışma duygusu"⁵⁷⁵ sağlamak için önemli bir figürdü. Ancak Kürt Sağı'nın başvurduğu ve AAKH'nin Kawa efsanesine karşı konumlandığı bir diğer mitsel kişilik hiç kuşkusuz yine Bahattin Temel'in "Zalimlere karşı cihad etmek ve dik durmakta dersimizi ondan aldık"⁵⁷⁶ dediği Şeyh Said'di. Şehid Şeyh Said vermiş

⁵⁷³ Abdullah Can'la yapılan yazışma. 9 Şubat 2017

⁵⁷⁴ <http://www.ilkehaberajansi.com.tr/haber/hizbullah-cemaati-risale-i-nura-dayaniyor.html>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 16.43.

⁵⁷⁵ A.D. Smith, 2002a, s. 56.

⁵⁷⁶ Hür Dava Partisi Siyasi ve Dış İlişkilerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı M. Bahattin Temel <http://hurseda.net/Politika/84693-HUDA-PAR-Ummetin-Kardesliginde-Said-I-Nursinin-Cizgisindeyiz.html>

olduğu mücadeleye Müslüman Kürt halkının azim ve kararlılığının da en güzel örneği olarak tarihsel inşadaki yerini alacaktı.

2.2. İkinci Said: Şeyh Said

Başarısızlıkla sonuçlanan isyanı sonrasında, asıldığı 1925 yılından 1991 yılına kadar Şeyh Said için kitlesel herhangi bir anma gerçekleştirilmemişti. Ölümünden 66 yıl sonra *Tevhid* dergisi tarafından “Şeyh Said’in Şehadetinin 66. Yıldönümü” anması gerçekleştirilmiş ve dergi adına yapılan açılış konuşmasında Şeyh Said’in bugüne kadar anılmamasının nedeninin “sahip olunan İslami anlayış” olduğu vurgulanmıştır. Yapılan konuşmanın devamında Şeyh Said gibi bir şehidin bugüne kadar anlatılmadığı, yolundan ve mücadelesinden, İslam’ı savunma yolunda gösterdiği gayret ve fedakarlıktan söz edilmediği de belirtilmiştir.⁵⁷⁷ Bu cümleler oldukça önemlidir çünkü mitsel bir insanın ilk basamakları hakkında veri sunmaktadır. Bu tarihten sonra, Şeyh Said, kurtuluşçu bir din önderi olarak tarihteki yerini almaya başlayacaktır.

Şeyh Said 1990’ların başından itibaren tarihi bir kahraman olarak kitlesel anmalarla ele alınmaya başlanmıştı ancak onun gerçekleştirdiği “kıyam”ın bir tür “Kürtçülük” olarak algılanması ve “resmi ideoloji” tarafından da bu şekilde algılatılmaya çalışılması büyük rahatsızlık yaratıyordu. Ancak zaman içerisinde Şeyh Said Kürt kimliğinin ve tarihinin önemli bir “başkaldırı figürü” olarak tarihteki yerini alacaktı. Nitekim Şeyh Said’in torunlarından Abdülmelik Fırat’la yapılan bir röportajda Fırat mitsel başkaldırı figürünün nasıl inşa edildiğine örnek gösterilecek şu sözleri söylemiştir: “Şeyh Said kefenini boynuna sarmış ve ölüme bilerek atıldı.

⁵⁷⁷ “Şeyh Said Anıldı”, *Tevhid*, Temmuz 1991, Yıl:2, Sayı 19, s.55-56.

Tıpkı Hz. Hüseyin'in Yezid'e başkaldırışını andırıyor. Ve karşısındaki güçlü ordulara aldırılmıyordu. Daha öz olarak belirtmek gerekirse, o, izzetle ölmeyi zilletle yaşamaya tercih edenlerdendi (İmla hatalarına ve anlatım bozukluğuna dokunulmamıştır).⁵⁷⁸

66 yıl boyunca kitlesel olarak anılmayan ve 1970'lerde Kürt Hareketi'nin bir bölümü tarafından "gerici" olarak tanımlanan Şeyh Said, 1990'ların başından itibaren güncel siyasi olaylar için bir referans kaynağı olmaya başlayacaktı. Örneğin Metin Yüksel'in⁵⁷⁹ ölüm yıldönümünde konuşan Nureddin Şirin "Bu İslam topraklarından tevhid meşalesiyle bu zulmeti ortadan kaldırıp İslam bayrağını dalgalandırmakla şehidlerimizin ruhunu şad edeceğiz ve söz veriyoruz ki, Şeyh Said'in, diğer aziz şehidlerimizin aziz ruhlarını şad etmedikçe asla yerimizde durmayacağız. Onların kanının yerde kalacağı hayat bize haram olsun".⁵⁸⁰ Artık Şeyh Said bugünün nasıl şekilleneceğini belirleyen tarihsel ve mitik bir referans kaynağıydı. Şeyh Said yalnızca "mücadelesiyle" değil mezarının belirsizliğiyle de sembolleştirilmeye başlanmıştı. Özsoy'un da belirttiği gibi, o artık, bütün Kürtlerin ortak acısıydı: "Kendi vatanları içine girebilecek dört metre karelik toprak ile bir mezartaşı bile bulamayan iki Said ve bir Seyyid'in kayıp mezarları, bölgesel-mezhepsel aidiyetleri ile politik-ideolojik yönelimleri ne olursa olsun, Kürtlerin devletin egemenliğini sorguladıkları taktirde başlarına neyin geleceğinin bir ifadesi, hayat ile ölüm arasına zor ve şiddet ile sıkıştırılmış bir tarihin sembolik ve acımasız resmidir."⁵⁸¹

⁵⁷⁸ "Abdülmelik Fırat ile Şeyh Said Üzerine Mulakat", **Dava**, Temmuz 1991, Yıl:1, Sayı: 16, s. 18.

⁵⁷⁹ İslami hareketin tanınmış simalarından Sadrettin Yüksel'in oğlu, yazar Edip Yüksel'in kardeşidir. Akıncılar adı verilen öğrenci derneğinin liderliğini yapmaktaydı. 1979 yılında ülkücü camiaya yakınlığıyla bilinen kişiler tarafından vurularak öldürüldü.

⁵⁸⁰ Hasan Coşkun, "Şeyh Said'lerin kanını yerde bırakırsak hayat bize haram olsun", **Tevhid**, Mart 1991, Yıl:2, Sayı 15, s. 52-55, s. 54.

⁵⁸¹ H. Özsoy, "Araf'ta Kalmak: Tarih mezarda başlar", **Yeni Özgür Politika**, 6 Mayıs 2012.

Smith'in⁵⁸² dediği gibi mesele tarihsel kayıtların güvenilirliği ya da tarihselleştirmedeki nesnel yöntemler üzerine harcanan çabalar değil, bu tarihsel kayıtların açığa çıkardığı şiirsel, eğitici ve bütünleştirici amaçların sezilmesiydi. Şeyh Said de topluluğun elindeki değerlerin somutlaştığı tarihi bir kişilikti ve ayrıca mücadele için ne yapılması gerektiğini kısa ve net biçimde anlatması bakımından onun hikayesi tekrar tekrar anlatılmaya değerdi. Kürt Sağı, “kurtuluşu” ve belki de “kuruluşu” başlatan anı Şeyh Said kıyamında sabitlemişti.

Şeyh Said “cesur” başkaldırısı ve “şehidliğiyle” özenilmesi ve örnek alınması gereken bir önderdi ve aynı zamanda da bir alim olarak anılıyordu. Daha önce de belirtildiği gibi Şeyh Said'in Kürtlerin politik mücadelesinde aldığı başat rol 1990'ların başından itibaren netleşmeye başlamıştı. Şeyh Said'in ilk kitlesel anmasında konuşan Şeyh Said'in aile efradından Kasım Fırat şunları söylemekteydi: “Bugün bir Kürt sorunundan söz ediliyor. Kürtlerin mazlumiyetinden söz ediliyor. Bugün bir Güneydoğu Sorunu deniliyor. Bir sürü askeri ve siyasi operasyonlar düzenleniyor. Bugün siz Müslümanlar ‘Bu sorunlar bizi ilgilendirmez, bizim Kürt diye bir meselemiz yoktur’ diyebilir misiniz ve Kürtlerin mazlumiyetini ve haklarının gaspedildiğini görmezden gelebilir misiniz? Bir Müslüman olarak hiçbir zaman bu sorunların dışında yer alamazsınız. İşte Şeyh Said tüm bu sorunlara karşı İslami sorumluluğun bilincinde ve bu meselelerin tam ortasında ve bu mazlum halkın önünde yer almıştır. Şimdi kalkıp Şeyh Said'i Kürt Halkı'nın kurtuluş mücadelesinden ayrı düşünmeniz mümkün olabilir mi?”⁵⁸³

---

⁵⁸² A.D. Smith, 2002a, s. 50.

⁵⁸³ “Şeyh Said Anıldı”, **Tevhid**, Temmuz 1991, Yıl:2, Sayı 19, s.55-56, s. 56

Görüldüğü gibi, yaklaşık bir kaç yıl içerisinde, “Kürt halkının kurtuluş mücadelesinin sembolü” haline getirilen Şeyh Said artık aynı zamanda “devrimci İslam’ın ölümsüz bir rehberi ve önderi” olarak da anılmaya başlanmıştı.⁵⁸⁴ Şeyh Said anlatısı AAKH’nin Demirci Kawa anlatısının alternatifi olarak ortaya çıkmış gibiydi. 1991 yılına kadar kültürel bir bellek ögesi olan Şeyh Said artık mitleştiriliyor ve anlatısı dilden dile aktarılmaya başlanıyordu. Masalsı öğeler ve efsanevi bir anlatımla beslenen Şeyh Said’in hayat hikayesi İslam karşıtlığıyla kodlanan Türk milliyetçisi, laik, Kemalist düzene karşı bir başkaldırı zeminini örmek için kullanılıyordu. 1995 Genel Seçimlerinde Refah Partisi’nden milletvekili seçilecek olan Yakup Hatipoğlu’nun söyledikleri efsaneleştirilen Şeyh Said anlatısının önemli bir örneğiydi. Hatipoğlu kendisiyle yapılan bir röportajda “Şeyh Said kıyamında, çuvallarla insan kellesi getirilip camilerin korkuluklarına asılıyordu”⁵⁸⁵ derken, ısrarla Şeyh Said ayaklanmasının bir Kürtçülük meselesi olmadığını, İslami bir kıyam olduğunu vurguluyordu.⁵⁸⁶ Şeyh Said artık Kürdistan’ı aydınlatan bir meşaleydi⁵⁸⁷ ve Kürtlerin vatanını (Kürdistan) parça parça edip bölen karanlık güçlere karşı bir savaşım vermişti. O dönem Kürtçe çıkan *Cihad* dergisinde basılan ve sonra *Tevhid* dergisinde de yayınlanan bir makalede şunlar söyleniyordu:

“İsmet İnönü, Kürt halkının yok ediliş emrini içeren mesajını yazdı ve (...) uygulamaya konuldu, kanlı çarpışmalar oldu. Bütün halk kendisini yok etmeyi amaçlayan TC’nin bu acımasız baskılarına yüzler, binler, onbinler halinde direndi... Küfre hizmet yolunu seçen tağut TC rejimi, tamamen şirk içinde yüzüyordu. Kürdistan’a el

⁵⁸⁴ *Tevhid*, Eylül 1991, Yıl:2, Sayı 21, s. 25

⁵⁸⁵ *Tevhid*, Ocak 1992, Yıl: 3, Sayı 25, s. 24

⁵⁸⁶ *ibid*

⁵⁸⁷ “Kürt İslam Hareketi ve Şeyh Said Piranî”, *Tevhid*, Şubat 1992, s. 69.

attılar, Kürdistan'ı tarumar ettiler, parça parça ettiler, Kürt halkına karşı baskı ve zor kullandılar... Tarih bu eli kanlı ırkçının İslama ve Müslüman Kürtlere yaptıklarının hesabını soracaktır. Bu gâvûr, İslam'ı yok edeceğini sanıyor ama yanılıyor. Biz tarihe diyoruz ki, Şeyh Said ölmedi, Şeyh Said varoldukça, İslam yok olmaz. Kürtler bu öcü, hafızalarına yazdılar. Bütün dünya gâvûr olsa da, Şeyh Said'in askerleri olan biz Kürtler, İslam'ın başarısı için çalışacağız.”⁵⁸⁸

Kısacası “TC” tağuttur ve şirk içindeki bu rejim Kürtlerin yurdu olan Kürdistan'ı parça parça etmekle kalmamış aynı zamanda Kürt halkını da katletmiştir. Şeyh Said bu zulme karşı direnişin sembolüdür ve her Müslüman Kürt onun yaptığı gibi bir direniş davet edilmektedir. Altan Tan'ın “Kürt tarihine baktığımızda, bu millet adına başkaldıranların Şeyh Said ve diğer Müslüman önderler olduğunu görürüz”⁵⁸⁹ sözleri de Kürt tarihinin Kürt Sağı için AAKH'ninkinden başka bir çizgide seyrettiğini göstermesi açısından önemlidir. Abdülmelik Fırat'ın⁵⁹⁰ dediği gibi, Şeyh Said'in davasına sahip çıkılacak uygun zemin ve mekanların oluşması beklenmekteydi ve bu nedenle Şeyh Said ve kıyamının anılabilmesi ve bu anmaların özel gün ve gecelerle halka ulaştırılması da planlanmaktaydı. Artık milyonlarca Şeyh

---

⁵⁸⁸ **ibid**

⁵⁸⁹ M. Çetin Demirhan, “Helsinki Yurttaşlar Meclisi Milliyetler Komitesi Kürt Sorunu Konferansı Üzerine”, **Tevhid**, Mart 1992, Yıl: 3, Sayı 27, s. 71.

⁵⁹⁰ **Tevhid**, Haziran 1992, Yıl: 3, Sayı 30, s. 9.

Said vardı ve onun gibi, Şeyh Said'e askerlik eden bu mazlum Kürt halkı da unutulmamalıydı.⁵⁹¹

Şeyh Said İslami bir diriliş sembolü olarak anılmaya başlandığı 1991 yılından bir yıl sonra İran İslam Devrimi lideri Humeyni ile birlikte “Laik Kemalist Diktatörlüğe” karşı başlatılan onurlu mücadelenin önderi olarak da anılmaya başlanmıştı. Örgütler, dergi çevreleri, dernek ve vakıflar tarafından üretilen bu yeni mit, sembollerinin ve hikayesindeki mazlumluk ve direniş öğelerinin güçlülüğü nedeniyle etkin bir araç haline almaya başlamıştı. Artık eski kuşakların yeni nesle aktarmaktan çekindiği ya da aktarmak istemediği bu tarihi figür siyasal etnik etkinlik içerisinde kendisini baş köşeye konumlandırmıştı. Öylesine ki, özellikle “Barış Süreci”nin sona ermesinden sonra, kim oldukları net bir şekilde bilinmese de, Hizbullah’la bağlantılı oldukları düşünülen ve Şeyh Said Seriyeleri⁵⁹² adı verilen silahlı birliklerin kentlerde görülmeye başlandığı haberleri gelmeye başlamıştı.⁵⁹³

Said-i Nursi ve Şeyh Said iki önemli politik zeminin inşa edilmesinde önemli birer mitolojik-tarihsel kişilik olarak kullanılmışlardır. Yoğun çatışmaların olduğu özellikle 1990’lı yıllarda yaşanan şiddetli ve akut krizlerin çözümünde geçmişin canlandırma ihtiyacı ortaya çıkmış ve söz konusu geçmişten seçilen bu iki figür hem topluluğun birbiriyle olan etik zeminini (Said-i Nursi ve söylemi) kurmada hem de politik mücadelenin eksenini ve niteliğini belirlemede (Şeyh Said) önemli işlevleri olmuştur. Modern etnilerin kendi kolektif geçmişlerini yeniden keşfetmede veya yeniden inşa etmede söz konusu figürlerin yaşantılarından alınan heyecan verici

⁵⁹¹ **Tevhid**, Haziran 1992, Yıl: 3, Sayı 30, s. 23.

⁵⁹² Hz. Muhammed’in dönemine referansla, “Akıncı Birliği” anlamına da gelen ve kendisinin bizzat katılmadığı askeri birlikleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir.

⁵⁹³ <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/umit-kivanc/seyh-said-seriyyeleri-1381090/> Erişim tarihi: 4 Mart 2017, Saat: 1.51.

örnekler ve canlı detaylar⁵⁹⁴ titizlikle işlenmiş ve Kürtlerin kim oldukları, geçmişleri ve gelecekte var olabilmek için ne yapmaları gerektiği hususunda ortalama bir Kürt bireyin anlayabileceği şekilde bir söylem oluşturulmuştur. Bu veriler yayınlanan kitap ve dergiler, yapılan konuşma ve anmalar, özellikle de ritüellerle aktarılmışlardır. İncelikle işlenmiş hikayeler insanların gündelik yaşamlarında çektikleri sıkıntılar için bir çözüm ve kurtuluş aracı olarak belirmiş ve “iki Said” Kürt etnisinin “ideal tip”inin inşa edilmesinde önemli bir zemin oluşturmuşlardır.

3. RİTÜELLER

Smith⁵⁹⁵ etnik topluluğa kimliğini ve değerlerini veren tarihsel anlatının topluluğu hayali amaçlara doğru yönlendirme işlevi taşıdığını, başka bir ifadeyle topluluğa tarih ve metafizik sağlayarak onu topluluklar arası zaman ve mekanda konumlandırıp gelecek için de bir etik ve siyasal tasarı doğurduğunu ileri sürmektedir. “Yayılan drama topluluğun amaçlarına ulaşması için bizi kolektivite olarak faaliyete geçirmelidir. Ahlaki faaliyetler yoluyla yeniden doğuş ‘mesajı’ içermeli, fakat aynı zamanda bizi diğer uluslar arasındaki yerimizle teselli edip avutmalıdır.”⁵⁹⁶ Bu bağlamda, topluluk elitlerinin, topluluğun kökeni ve geçmişini özetleyen ve topluluğa bugün ve gelecek perspektifi sunan mitsel bir anlatıya başvurmaları söz konusudur. Kurucu mitlerle aynı zamanda topluluğun seçilmişliği, kahramanlığı, özneliğine ilişkin anılar ve anlatılar da canlı tutulur ve nesiller boyunca aktarılabilir. Kurucu mit tam da bu taşıma işlevi için vardır. Kürt topluluklarının elitleri de bir çok tarihsel anlatı ve figürü ön plana çıkararak topluluğun ortak tarihini oluştururken, bugüne ilişkin bir perspektifi de siyaseten

⁵⁹⁴ A. D. Smith, 2002a, s. 230-231

⁵⁹⁵ A. D. Smith, 2002a, s. 234.

⁵⁹⁶ *ibid*, s. 234.

kurar. Bayramlar, düğünler, ibadetler, anmalar, eğlenceler ve diğer kolektif kutlama ya da birliktelikler gibi ritüeller kurucu mitlerin tekrarlandığı ve topluluğun hem bir arada tutulduğu hem de “yenilendiği” anlardır. Bireyselliğe vurgu yapan modern iletişimin karşısında ritler, insanlara, kendilerini aşan bir değerler sistemi ve daha kapsayıcı kolektif bir tarih imkanı sunar.⁵⁹⁷ AAKH için, insanlara kendilerini aşan değerler sistemiyle birlikte, bir köken ve güncel mücadele alanında kullanılacak semboller ağı sunan kurucu mit Newroz’dur. Newroz’un AAKH elitleri tarafından kurucu mit olarak seçilmesinin nedenini Demirer şu şekilde açıklamaktadır:⁵⁹⁸

“Hiç şüphesiz Kürt kimliğinin kültürel yansıtıcısı olarak Newroz’un seçilmesi sadece alternatif kaynakların yokluğuyla açıklanamaz... Newroz bayramı, diğer kültürel araçların sağlamadığı pek çok olanağı Kürt siyasetinin hizmetine sundu... kolektif bir eylemi rutinleştirdi. Toplumsal bir iletişim alanı sağlayarak, etnik bilince sahip eylemin gerçekleşmesi için katılımı uzmanlık gerektirmeyen bir sahnede sundu. İkinci olarak Newroz... mücadeleye kitlesel olarak dahil olmaya uygun bir ortam hazırladı...”

Newroz yalnızca Kürt kimliğinin oluşmasını değil aynı zamanda bu kimliğin sınırları belirgin bir halde kalmasını yani yaşamasını da sağlar.⁵⁹⁹ Bir kurucu mit

⁵⁹⁷ Marc Abéles, “Rituels et Communication Politique Moderne”, s. 61-81, s. 64. **Le Rituel** (ed. Aurélien Yannic), CNRS Editions, Paris, 2009 içerisinde.

⁵⁹⁸ Yücel Demirer, **Tören, Simge, Siyaset/ Türkiye’de Newroz ve Nevruz Şenlikleri**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s.77.

⁵⁹⁹ **i.b.i.d.** s. 55.

olarak Newroz, zamanla bir ritüel haline getirilmiş ve Demirer'in de ileri sürdüğü gibi Kürt kimliği etrafında yaratılan mücadele ortamının da adeta sahnesi olmuştur. Ancak AAKH tarafından kurucu mit ve dahası toplumsal mücadelenin alanı ve sembolü haline getirilen⁶⁰⁰ Newroz, Hizbullah Cemaati tarafından da Zehra Vakfi çevresi tarafından da kuşkuyla karşılanmış hatta reddedilmiştir. Hizbullah Cemaatinin kitlesel ve örgütsel olarak Newroz'lara katılmadığı bilinmektedir. Hizbullah Newroz'u İslam öncesi ve İslam dışı bir durum olarak görmekte ve tam da bu nedenle Newroz kutlamalarına uzak durmaktadır. Hüda-Par Genel Başkanı Zekeriya Yapıcıoğlu'nun Newroz konusunda yapmış olduğu açıklama bu çekincelerin dışında Hizbullah cemaatinin Newroz'un Kürt toplumu için anlamını doğru bir şekilde okuduğunu da göstermesi bakımından önemlidir.⁶⁰¹

“Biz Hüda-Par olarak Nevruz'u dini bayramlara yeni bir alternatif olsun ve yeni bir ulus oluşturma niyetiyle yapılmasından dolayı kutlamıyoruz. HDP'nin üst yönetimi özellikle yönetici kadroları, İslam ile çok barışık değiller. Bunun istisnaları elbette vardır. Ama taban anlamında söylüyorsanız, HDP'nin tabanının yarısından fazlası muhafazakardır, dindardır...”

---

⁶⁰⁰ 1985'te gerçekleştirilen Newroz etkinliği AAKH tarafından “ulusal birlik ve direnme ruhunun” sembolü olarak görülmüş ve PKK'nin yayın organı olan Serxwebûn'da şunlar yazılmıştır: “Teslimiyetin kahredildiği bir direniş günü olan Newroz, Kürdistan'da, Ortadoğu'da, Avrupa'da kutlanıldığı diğer tüm yerlerde Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne kavuşmanın sevincinin dile geldiği devrimci-direnış mücadelesine bağlılığın bir kez daha kanıtlandığı alanlar haline gelmiştir...” (Serxwebûn, Mayıs 1985, Sayı: 41, s. 3).

⁶⁰¹ <http://www.kanalahaber.com/haber/siyaset/huda-par-genel-baskanindan-carpici-aciklamalar-222968/>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.06

Hizbullah cemaati Newroz törenlerini seküler ve ulusçu görmekte ve bu etkinliklerden uzak durmaktadır. Kurucu mit olarak Newroz, Kürt Sağı'nın örgütsel olarak sahiplendiği bir ritüel değildir. Ancak ilginç bir şekilde, bir kurucu mit taşımamalarına karşın her iki hareketin de Şeyh Said'i ve onun başkaldırısını, etnik-siyasal birliğin *mythomoteur*'ü⁶⁰², yani kurucu miti olarak, tanımladığını ve öne çıkardığını ileri sürebiliriz. Bunun yanısıra Said-i Nursi'nin hayatı ve öğretileri de bugüne ilişkin bir etik ve toplumsal gelecek tasarımı kurması açısından eşit derecede önemli görünüyor. Her iki hareket de, Kürt topluluğunun ortak değerleri ve tarihi figürleri olarak Said-i Nursi ve Şeyh Said anlatılarını sıklıkla kullanmakta ve bu iki figür üzerinden bir başkaldırı ve mazlumiyet kültürü yaratmaktadır. Özellikle Zehra çevresinin yayınlarına bakıldığında ve bölgedeki etkinliklerinin ağırlığı göz önüne alındığında bu rahatlıkla görülecektir. İki tarihsel figür de zamanla Kürt Sağı ve tabanı için hem mücadele bayrağı (Şeyh Said) hem de Kürtlerin politik duruşlarının ve din içerisinden kimliklerinin tanımlanıp olumlanmasının (Said-i Nursi) araçları haline gelmiştir. Tıpkı Hobsbawm ve Ranger'in hatırlattığı gibi⁶⁰³ Kürtlerin toplumsal belleğinde olan bu figürler Kürt Sağı'nın bu iki büyük bileşeni tarafından tarihsel stoktan çağrılmış ve ayrıntılı bir sembolik pratikler ve iletişim dili oluşturulmada kullanılmıştır. Bu süreçte yine Hobsbawm ve Ranger'in ileri sürdüğü gibi⁶⁰⁴ çeşitli ritüellerin (Velioğlu'nun anma törenleri ve Kutlu Doğum etkinlikleri vb), anlatıların ve hatta tarihsel sürekliliğin (Şeyh Said'in tarihsel kişiliği ve mücadelesinin ve Said-i Nursi'nin uhrevi kimliği ve kişiliğinin ön plana çıkarılması)

---

⁶⁰² Smith (2002a, s. 38) etnik kimliklerin özel karakterinin kavranabilmesi için gelecek nesillere aktarma ve belli bir topluluğa yayılma mekanizmalarında "mit-sembol" bileşimi olarak özetleyebileceğimiz tarihsel belleklerin, ortak değerlerin, mitlerin ve sembollerin doğasına (biçim ve içeriğine) bakılması gerektiğini vurgulamaktadır. *Mythomoteur* kavramı da bu noktada etnik siyasal birliğin kurucu miti olarak belirtilmelidir.

⁶⁰³ Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, 2006, s. 7.

⁶⁰⁴ *ibid*, s. 9.

Kurdayeti'nin olmazsa olmazları olarak kodlanmaya çalışılmıştır. Ancak son yıllarda Kürt Sağı'nın Kürt topluluğunun siyasal birliğinin sembolü ve etik ve gelecek tasarımının zemini olarak Şeyh Said ve Said-i Nursi üzerine geliştirdikleri söylem AAKH tarafından da sahiplenilmeye başlanmış ve dahası Hizbullah cemaatinin Newroz yerine ikame etmeye çalıştığı Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri de önemli ritüeller olarak Kürt toplumu içerisindeki yerini almaya başlamıştır. Hatta bu etkinlikler nedeniyle AAKH'nin İslami etkinliklerinin sayısında geçmişe nazaran belirgin bir artış da gözlemlenmiştir. Örneğin AAKH Demokratik İslam Kongresi toplamış ve Öcalan'ın mesajlarının okunduğu bu kongrenin dışında Kutlu Doğum etkinlikleri yapmaya da başlamıştır.⁶⁰⁵

Smith'in⁶⁰⁶ dediği gibi mitler, anılar, değerler ve semboller haznesi üzerinden gerçekleştirilen iletişim, aktarma ve toplumsallaşma süreçleri için mutlak şekilde ritüellerden yararlanılmaktadır. Kürt Sağı da iletişim ve etkileşim alanları olarak camileri, cemaat toplantılarını ve dernek ve vakıflarda örgütlenmeyi seçmiş olsa da kitleselleşme ve kolektif durumlarını anlamlandırabilmede en önemli araç ritüellerdir. Ritüeller bir bütünü anlamlandırabilme, benzer dili ve yaşam kodlarını kullanan insanların kendi topluluklarına ilişkin tahayyül ve sınırlarını netleştirebilme, kitleyi tecritten aktivizme, durgunluktan seferberliğe ve kültürden siyasete

---

⁶⁰⁵ Azadi Partisi Koordinasyon üyesi ve yazar Sıdkı Zilan söz konusu söylemsel çatışmayı ulusçu bir perspektifle ele almakta ve şunları söylemektedir: “PKK'nin tüm Kürdi potansiyeli, heyecanı, Newroz'u Öcalan'a armağan etme faaliyeti-filiyatı, Hizbullah'ın da tüm İslamî potansiyeli farkında olarak veya olmayarak; Kürdi ve Kürdistanî olandan soyutlayarak ayrıştırması Kürd halkının lehine bir durum değildir. Hizbullah Cemaatinin Kutlu Doğum Etkinliğini, PKK'nin Newroz etkinliğine nazire olsun diye Kürdistan sathına yayması...manidardır. PKK ve Hizbullah beden olarak Kürd ve Kürdistanidirler, ancak Kürdi ve Kürdistanî ruh açısından durumları bidayetinden beri tartışmalıdır... Kuzey Kürdistan Kürdleri kendi milli ve dini gelecekleri için ya bu iki hareketi dönüştürmek ya da alternatiflerini oluşturmakla yükümlüdürler.”

http://www.haberdiyarbakir.net/author_article_print.php?id=1475, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.06

⁶⁰⁶ A. D. Smith, 2002a, s. 70.

geçirebilmede en etkin araçlar olarak ortada durmaktadır. Kürt Sağı bu amaçla iki önemli ritüeli inşa etmiştir. Bunlardan ilki Türkiye Diyanet Vakfı aracılığıyla gerçekleştirilmeye başlanmış olan Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri ve diğeri ise düğünler ve bu düğünlerde çekilen halayların ritüelize edilmesidir.

3.1. Kutlu Doğum Haftası Etkinlikleri

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından başlatılan,⁶⁰⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı'na desteklenen Kutlu Doğum Haftası 1989 yılından beri dünyada yalnızca Türkiye'de gerçekleştirilen bir etkinliktir. Hz. Muhammed'in miladi takvime göre doğum günü olduğu öne sürülen 20 Nisan'ı içine alan haftada yapılan kutlamalar, Kurt'un ifadesiyle, uzunca bir süre yalnızca Diyanet'in düzenlediği etkinliklerle sınırlı kalmış ancak daha sonra -her ne kadar 2000'li yıllardan itibaren şekil ve muhteva açısından Diyanet, Kutlu Doğumlarda ciddi revizyonlara gitmiş olsa da- Hizbullah tarafından kitleleştirilmiş ve bir miting havasına büründürülmüştür.⁶⁰⁸

Hz. Muhammed karikatürlerinin 2006 yılında Danimarka'da yayınlanmasının ardından ortaya çıkan "Karikatür krizi" sonrasında Mustazaf-Der'le birlikte 11 örgütün organize ettiği "Hz. Muhammed'e Saygı Mitingi" Diyarbakır'da büyük bir katılımı yapılmış,⁶⁰⁹ İstasyon Meydanı'nda başlayan bu miting daha sonra Kutlu Doğum mitinglerine evrilmiştir. Mustazaf-Der'in de aralarında olduğu bu kuruluş ve örgütler daha sonra Peygamber Sevdalıları Platformu adı altında bu etkinliği her sene

⁶⁰⁷ <http://www.radikal.com.tr/turkiye/kutlu-dogum-haftasi-nedir-ne-zaman-kutlanir-1186538/>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.06

⁶⁰⁸ <http://www.birgun.net/haber-detay/turkiye-de-hizbullah-kitabinin-yazari-mehmet-kurt-hizbullah-icin-temel-olan-laiklik-karsitligi-133.html>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.10

⁶⁰⁹ <http://www.milliyet.com.tr/protesto-mitingine-on-binler-katildi/guncel/haberdetayarsiv/13.02.2006/251490/default.htm> Erişim tarihi: 8 Şubat 2017, Saat: 16.08

yapmaya başlamıştı.⁶¹⁰ Kutlamalar, *Doğru Haber* gazetesi genel yayın yönetmeni Mehmet Göktaş'ın 2012 kutlamalarında yaptığı konuşmada söylemiş olduğu gibi Ramazan ve Kurban Bayramlarından sonra “üçüncü bir bayram” olarak görülecekti.

Kutlu Doğum etkinlikleri AAKH'nin karşısında bir gövde gösterisi niteliği taşıyordu ve dahası Hizbullah tarafından biz geçmişimize sahip çıkarak hala buradayız mesajı vurgulu bir şekilde verilmek isteniyordu. Söz konusu platform Kutlu Doğum Haftası etkinlikleriyle adını duyursa da bu etkinliğin yanısıra, salavatlar kampanyası, şiir ve makale yarışmaları, “Sahabe Ayı”, “Dünya Müslüman Gençlik Haftası”, namaz buluşmaları ve umre ödüllü siyer sınavları⁶¹¹ gibi faaliyetlerle de güçlü bir örgütlenme ağı kurmuş durumdaydı. Kuşkusuz bu etkinliklerin en kitleseli ve etkilisi Kutlu Doğum Haftası etkinlikleriydi. Bu etkinliğin kitleselleşmesi ve etkili bir propaganda aracı haline gelmesiyle birlikte AAKH de Kutlu Doğum etkinliklerine başlamış, BDP⁶¹² ve DTK⁶¹³ 2014 yılında Diyarbakır'da ilk kez kitlesel olarak Hz. Muhammed'in doğum gününü kutlamıştı.⁶¹⁴ Bu kutlamalara Ahmet Türk, Gültan Kışanak, Fırat Anlı gibi AAKH'nin önemli isimleri katılırken, kutlamanın yapıldığı Newroz Parkı alanında, Kürtçe-Türkçe, "İslamiyet adalettir, İslamiyet barıştır, İslamiyet hoşgörüdür, İslamiyet kardeşliktir", "Zulme sessiz kalan dilsiz şeytandır", "Zulme karşı mazlumun yanında yerinizi alınız", "Hz. Muhammed Mekke'de direniş, Medine'de adalet, Hudeybiye'de barıştır"

⁶¹⁰ <https://dogruhaber.com.tr/haber/125155-peygamber-sevdalilarinin-azmi-ve-bu-azmi-hazmedemeyen-derin-yapilar/> Erişim tarihi: 8 Şubat 2017, Saat: 16.08

⁶¹¹ <http://peygambersevdalilari.com/hakkimizda/> Erişim tarihi: 8 Şubat 2017, Saat: 11.49

⁶¹² Barış ve Demokrasi Partisi. Ana Akım Kürt Hareketi'nin HDP'den önceki partisi.

⁶¹³ Demokratik Toplum Kongresi. Kürt sorununa duyarlı sivil toplum kuruluşlarını tek çatı altında toplamayı amaçlayan oluşum. 30 Ekim 2007'de Diyarbakır'da kurulmuştur.

⁶¹⁴ <https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/hizbullah-ve-pkknin-kutlu-dogum-anlasmazligi>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.09

"Hz. Muhammed'in doğuşu kutlu olsun" pankartları asılmıştı.⁶¹⁵ Kutlamada konuşma yapan Ahmet Türk milliyetçiliği dinle harmanlayan bir konuşma yapmış ve İslami zemini ikame edebilmek için şunları söylemişti:

“Biz ulusumuza, halkımıza, geleceğimize sahip çıkmalıyız. Biz sahip çıkmazsak dindar değiliz ve Resulullah’ın demek ki yolundan gitmiyoruz. İslam’daki sünnet olan, zulme karşı çıkmalıyız. Bugün de Kürt halkı İslamiyet’i yaşamında büyütüyor. Bizim inancımız herkesten fazladır. Kendilerine Müslüman diyen ve din yolundan gidenler Kürtleri inkar ediyorlar ve Kürt haklarını tanımıyorlar. Bu Resulullah’ın yoluna karşı bir şeydir. Çok iyi bilmeliyiz ki, özgürlük mücadelesi sünnettir. Özgürlük mücadelesi Kur'an-ı Kerim’in yolundadır. Kur'an-ı Kerim de bize bunu emretmiştir. Adalet ve haksızlığa karşı inanç sahipleri durmalıdır diyor. Hz. Muhammed’in doğumunu kutluyoruz. Bütün İslam alemine kutlu olsun diyoruz.”

Türk’ün konuşmasında vurguladığı gibi özellikle Hizbullah ve Kürt Sağ’ının Kutlu Doğum etkinlikleriyle kitleleşmesi, söz konusu alanın ve söylemin AAKH tarafından da sahiplenilmesi ihtiyacını doğurmuştu. Bu etkinliğin hemen peşi sıra düzenlenen “Demokratik İslam Kongresi” de, benzer şekilde, dinin etkinliğinin ve insanları mobilize edici gücünün Hizbullah tarafından tekelleştirilmesine karşı bir hamle olarak nitelendirilebilir.

⁶¹⁵ <http://www.milliyet.com.tr/diyarbakir-da-kutlu-dogum-haftasi-etkinligi-diyarbakir-yerelhaber-155579/> Erişim tarihi: 8 Şubat 2017, Saat: 12.11

Hizbullah'ın gerçekleştirdiği Kutlu Doğum etkinlikleri kitlesel ve kolektif bir eylem olanağı sunmuş ve özellikle “biz” ve “öteki” arasındaki sınırların daha net çizilmesini sağlamıştı. Öncelikle kutlamaların büyük bir coşkuyla geçtiğini, özellikle yapılan konuşmaların sık sık tekbirlerle kesildiği belirtmek gerekmektedir. Kutlamaların genelinde Kürtçe, Arapça ve Türkçe kullanılmış, son yıllarda İngilizce pankartlar da açılmıştır. Örneğin 2015'deki mitingde IŞİD⁶¹⁶ tarafından Paris'te gerçekleştirilen Charlie Hebdo katliamına atfen İngilizce ve Kürtçe "Biz Charlie değil, Muhammed'iz" yazılı dövizler açılmıştı.⁶¹⁷ Kutlu Doğum Haftası kutlamaları düzenleyici topluluklar ve Hizbullah Cemaati için kamusal ve siyasal birlikteliğin pekiştirildiği anlar olmuştur. Tarihin yeniden yazıldığı, kitlenin ortak değerlerinin vurgulandığı ve örgütsel gücün sergilendiği kutlamalar konuşmacıların, ilahilerin ve marşların eşliğinde bir şölen havasında geçmektedir. 2009 yılına kadar kapalı mekanlarda kutlanan hafta bu tarihten itibaren Diyarbakır İstasyon Meydanı'nda kutlanmaya başlanmış ve katılım her geçen yıl daha da artmıştır. Ancak özellikle 2011 yılından sonra konuşmacıların ve etkinliğin genelinde açık bir politizasyon görmek mümkündür.

2011 yılında Diyarbakır'da düzenlenen “Mewlud’a Muhammed”⁶¹⁸ Kur'an ve ilahilerle başlamış ve açılış konuşmasını yapan Hüda-Par Genel Başkanı Zekeriya Yapıcıoğlu sıklıkla tekbirlerle kesilen konuşmasında bir yakınının mitingle ilgili gördüğü rüyayı anlatırken şunları söylemiştir: “Hz. Muhammed efendimiz ve bütün peygamberler platformun üzerinde, yüzlerinde nur fişkırıyordu ve siz buraya gelen değerli kardeşlerimizi Hz. Muhammed (SAV) ve diğer peygamberler gülümseyerek

⁶¹⁶ Irak Şam İslam Devleti örgütü.

⁶¹⁷ <http://aa.com.tr/tr/turkiye/diyarbakirda-peygambere-saygi-mitingi/81115?amp=1>

⁶¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=wqqvaOkJheo>

selamlıyordu.” Yapıcıoğlu’nun konuşmasında Hz. Muhammed’in kitle üzerindeki etkisi konuşmalarda sıklıkla kullanılıyor ve neredeyse onun adına alınan kararlar kitleye iletiliyordu. İkinci konuşmacı “Siz nasıl Resulullah’ı seviyorsanız, şüphesiz o da aynı şekilde sizi sevmektedir ve Allah’ın izniyle siz onun yolu üzerinde yürüyorsunuz” demiştir. Mitinge katılan kitlenin, mitinge gelmelerinin bile Hz. Muhammed’in yolundan yürümek olduğu ve “Resulullah’ın” orada bulunanları sevdiği gibi bir saptamanın neye dayanarak yapıldığı ya da söz konusu “yolun” neden bu kitleye mal edilmiş olduğu açık olmasa da konuşmaların kitlenin “biraradallığına” önemli bir katkı yaptığını belirtmek gerekmektedir. Benzer şekilde *Doğru Haber* gazetesi genel yayın yönetmeni Mehmet Göktaş da “Allah’ın resulünün miting alanındaki kalabalıkla iftihar ettiğini” söylemekte ve “artık Muhammedi sevda denilince akla yalnızca camilerin gelmeyeceğini, bu sevdanın garnizonlara, kışlalara varıp kendini ulaştıracağını” vurgulamaktadır. Bu sözler Hizbullahi söylemin geleneksel örgütlenme mekanlarından çıktığını ya da çıkmak istediğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri aslında her yıl tekrarlanan bir plebisit gibidir. Topluluk kendini her yıl bir kez daha ve daha büyük bir coşkuyla onaylamaktadır. Hafta boyunca birarada kalmanın coşkusu yaşanmakta, semboller ve değerler aynı şekilde ve benzer sözlerle tekrarlanmaktadır. Bu etkinliklerde göze çarpan hususlardan bir başkası da Muhammedi sözün adeta tekel altına alınıp sahiplenilerek tekrarlanmasıdır. Hüda-Par genel başkan yardımcısı Sait Şahin’in 2012 kutlamalarında⁶¹⁹ yapmış olduğu konuşma buna örnektir: “Sizi temin ederim şayet Muhammed esselatu vessalam buraya gelmiş olsaydı, bu asırda gelmiş olsaydı,

---

⁶¹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=MmQZWvIksA>

sizleri çok sevecekti. Çünkü sizler zulme uğramışlarsınız, çünkü sizler zayıflarsınız, mazlumlarsınız... Muhammed esselatu vesselam sizlerle savaşmayacaktı, zalimlerle savaşacaktı”. Bu konuşma tabanın kardeşlik duygularını pekiştirmeye yararken, aynı zamanda, güncel bir kriz durumunu işaret ederek bu krizden çıkışın yolunu da göstermesi açısından politik bir anlam taşımaktadır. Aynı kutlamada konuşan *Doğru Haber* gazetesi genel yayın yönetmeni Mehmet Göktaş da Hz. Muhammed’in (mitinge gelen kitle bağlamında) yeryüzüne bir kez daha geldiğini söylerken, “Hz. Muhammed sevdalılarının yeryüzünün şeklini ve coğrafyanın çizgilerini değiştirmek üzere geldiklerini” belirtmiştir. Bu açık bir şekilde Hizbullahi söylemin Kürdistanı bir amacı/dileği gibi durmaktadır.

Hz. Muhammed dönemine ilişkin olaylar ve anlatılarla süslenen konuşmalar aynı zamanda Kürdistan ve Kürtlüğe ilişkin vurgularla da güçlendirilmiştir. Mustazaf-Der genel başkanı Mehmet Hüseyin Yılmaz, peygamber sevdalılarını kastederek “Bu sevgi, bu sevda, Diyarbakırla kalmamış... Kürdistanı aştı, Anadolu’yu, Avrupa’nın başkentlerinde dolaşiyor” derken coğrafi sınır olarak Kürdistan’ı Anadolu’dan ayırmış ve bu meydana gelen kitlenin “ulusçuluk putunu yıkacak olan” kitle olduğunu da vurgulamıştır. Konuşmasının devamında “bir kavmin diğer bir kavme hakimiyeti putunun ve bir dilin başka bir dile baskısını ortadan kaldıracak olan tek meydanın da burası olduğuna inanıyorum” demiştir. Yılmaz’ın konuşması Kürtlerin güncel sorunlarına açık bir gönderme ve bir anlamda çözüm önerisidir. AAKH’nin kendisini ve tabanını ikame ettiği en önemli iki alan olan dil ve etnik köken meselesi İslami bir dille ele alınmakta ve çözüm “ümmetin yetimlerinin” kurtuluş için mücadelesine kalmaktadır.

2013 kutlamaları ötekilerden bir çok açıdan farklıdır. 21 Mart 2013 tarihinde “Barış Süreci”⁶²⁰ nedeniyle Abdullah Öcalan’ın mesajının “Newroz” kutlamalarında okunması ve siyasi konjonktürün değişmesiyle AAKH’nin ve özellikle PKK’nin bölgede belirgin bir şekilde hakimiyet kurması kutlamaların nicelik ve niteliğinin de değişmesine neden olmuştur. Öncelikle kutlamalar daha büyük bir meydan olan ve bizzat AAKH tarafından Newroz kutlamalarında kullanılan Newroz Meydanı’na alınmıştır. Miting öncesi, Newroz kutlamalarında asılan AAKH’ne ait fotoğraf ve posterlerin üzerleri kapatılıp platform oluşturulurken, miting alanında çoğunda 'Kelime-i Tevhid' yazılı yeşil ve kırmızı bayraklar kullanılmıştır.⁶²¹ Kutlamanın ötekilere göre daha fazla coşku içerdiği, söylenen ilahi ve marşlara kitlenin daha fazla katılım yaptığı gözlenmektedir. Yapılan konuşmalar da artık daha fazla reel politik mesajlar içermektedir. Bundan önceki konuşmalarda *Muhammedi söz* etkinken ve reel politik meselelere ilişkin konuşmalar yapılmıyorken, bu kutlamada Barış Süreci’ni başlatan hükümete açık bir mesaj olarak şunlar söylenmiştir: “Ülkedeki halklarla, özellikle de Kürt halkı ile barışmak ve bu barışın sürekli olmasını istiyorsanız Kur'an-ı Kerim ve Peygamber'in mesajları doğrultusunda halkların dini ve insani haklarını hiçbir şarta bağlamadan iade etmeye yönelik irade gösterin. Gerek ülke genelinde gerekse Kürdistan'da sorunların çözümü noktasında Peygamber Sevdalıları'nın hesabını yapmanız gerekir,

---

⁶²⁰ Çözüm Süreci adı da verilen bu dönem Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından Kürt sorununun çözüme kavuşturulması amacıyla gerçekleştirilen bir dizi görüşme, politik düzenleme ve çalışmayı içermektedir. Süreç, farklı kesimler tarafından, şeffaf yürütülmediği ve TBMM’nin devre dışı bırakıldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. 10 Temmuz 2014'te kabul edilen 6551 sayılı “Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun” sürecin çerçeveslendirilmesi amacını taşımaktadır. Söz konusu süreç 2015 yılı içerisinde PKK ve hükümet tarafından yapılan karşılıklı açıklamalar sonrasında fiili olarak sona ermiştir.

⁶²¹ <http://www.radikal.com.tr/turkiye/diyarbakirda-150-bin-kisilik-kutlu-dogum-mitingi-1130538/>
Erişim tarihi: 9 Şubat 2017, Saat: 16.17

aksi taktirde, başarılı olamayacağınız gibi ne dünyada ne de dünyada bunun hesabını veremezsiniz."⁶²²

Bu mesajlar Barış Süreci'yle birlikte AAKH ve AKP Hükümeti arasında başlayan yakınlaşmaya bir tepki olarak görülebilir. *Doğru Haber* gazetesi genel yayın yönetmeni Mehmet Göktaş bu kutlamalarda yaptığı konuşmada bu açık mesajı hükümete vermektedir: “Bu sevdayı hesaba katmadan yapacağınız açılımlar, yapacağınız bütün çalışmalar gerisin geriye tepecektir.” Göktaş konuşmasının devamında İslam'ın merkezinin Diyarbakır olduğunu ve İslam'ın dünyada en iyi Diyarbakır'da temsil edildiğini de söylemekte ve “birleşilecek yer burasıdır, İslam'ın yeri buradır, birleşme yeri burasıdır” demektedir.

2013 yılından sonra sona eren Barış Süreci devamında gerçekleşen anmalardaki içerik de sürecin değişmesiyle birlikte belirgin biçimde değişmeye başlamıştır. Ancak tam da bu noktada hatırlatmakta yarar var ki anmalarda yapılan konuşmaların içerikleri özellikle hükümetle Kürt hareketi arasında gerçekleşen barış görüşmelerinin kamusal bir tartışma konusu olmasıyla birlikte değişmiştir. Sürecin sona ermesiyle birlikte kutlama ve anma konuşmaları da daha fazla siyasi mesajlarla zenginleştirilmiştir. 2015'teki kutlamalarda yapılan bir konuşmada İslam ülkelerinin liderlerine değinen bir konuşmacı, “Bu liderler ya bize benzeyecek ya da defolup gidecekler” demiş⁶²³, 2016'da gerçekleştirilen anmalarda ise gençler tarafından 6-7 Ekim 2014 “Kobani Olayları”nda⁶²⁴ öldürülen Yasin Börü isimli bir gencin

⁶²² <https://dogruhaber.com.tr/haber/78913-diyarbakirda-dev-kutlu-dogum-mitingi-yenilendi/> Erişim tarihi: 9 Şubat 2017, Saat: 16.31

⁶²³ <https://dogruhaber.com.tr/haber/169170-diyarbakirda-tarihi-kutlu-dogum-etkinligi-2015/> Erişim Tarihi: 8 Şubat 2017, Saat: 12.33

⁶²⁴ 6-7 Ekim 2014'de Suriye'nin Kobani kasabasında IŞİD tarafından sıkıştırılan YPG militanlarına destek olabilmek ve Türkiye'nin bir yardım koridoru açmasını sağlamayabilmek adına yapılan protesto eylemleri ve silahlı çatışmalar bütünü.

fotoğraflarının basılı olduğu tişörtler giyilmiştir. Üzerlerinde Yasin Börü'nün fotoğrafları olan tişörtleri giyen gençler alana tekbirler çekerek girmişler ve "Hepimiz Yasin Börü'yüz" sloganları atmışlardır.⁶²⁵ *Doğru Haber* gazetesi genel yayın yönetmeni Mehmet Göktaş bu gençleri kastederek şunları söylemiştir: "Ya Resulullah bu defa buraya gelirken senin varislerinle, senin mirasçılarının olan alimlerinle geldik. Ey Allah'ın Resulu geçen sene şuralarda ellerinde tevhid bayrağı dalgalandıran, dillerinde tekbir olan 6-7 kardeşimiz bugün eksik. Yasin'i, Hasan'ı, Ahmet'i, Riyat'ı ve Hüseyin'i sana gönderdik. Şimdi senin kucağında olduklarına inanıyoruz." Mehmet Emin Yıldırım ise yaptığı konuşmada topluluğu kastederek şunları söylemiştir: "Ümmetin yetimleriydiniz, ümmetin gururu oldunuz. Şu Diyarbakır'ı niye bu kadar seviyorsunuz diye soruyorlar. Ben şu kadarını söyleyeyim ki sabahtan beridir 20'ye yakın genç bana geliyor ve 'hocam dua et Allah yolunda şehit olayım' diyor. Kurban olduklarım ben sizi sevmeyeyim de ne yapayım? Bu güzel toprakların güzel yiğitleri asr-ı saadetin bir daha yaşanacağını sizler bir kez daha gösterdiniz tüm dünyaya." Yıldırım aslında Kürtler arasında sıklıkla kullanılan ve Kürtlerin bir nevi İslami kimliği haline getirilmiş olan "ümmetin yetimleri" terimini kullanmakta ve dahası İslami kimlikli Kürt siyasetinin gelmiş olduğu noktayı vurgulamak için artık "ümmetin gururu" olduğunu belirtmektedir. Yıldırım'ın ümmetin gururu ifadesinin politik karşılığı ise konuşmasının devamında açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. "Siz sadece kuzeyin aslanları değilsiniz" diyen Yıldırım "Ümmetin yetimlerinin Allah'ın izni ile Mescid-i Aksa'yı, Şam'ı zorlayacağını" söyleyip, "tüm ümmetin bu davayı beklediği"nin altını çizmekte ve "bu sevdanın halka halka tüm dünyaya yayılacağını" vurgulamaktadır. Kuşkusuz

---

⁶²⁵ <http://www.haberdiyarbakir.biz/2015/04/diyarbakr-newroz-alan-kutlu-dogum.html>, Erişim tarihi: 9 Şubat 2017, Saat: 17.30

açıkça belirtilmese de “Kuzeyin Arslanları” olarak isimlendirdiği kitlenin coğrafi bir bütünlükle “Güney”le özdeşleştirildiği, bu “Güney”in ise özellikle İslam Devleti’ni işaret ettiği, “Mescid-i Aksa ve Şam’ın zorlanacağı” mesajının da bu siyasi gelişmelere paralel olarak algılanabileceği ileri sürülebilir.

Açıkça görülebileceği gibi Türkiye Diyanet Vakfı tarafından 1989 yılında başlatılan ve dünyada yalnızca Türkiye’de gerçekleştirilen Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri Hizballahi söylemin görünür kılındığı ve aynı zamanda Hizballahi kitlenin kendisini ikame ettiği bir ritüele dönüştürülmüştür. Bölgede AAKH’ne karşı bir gövde gösterisi haline de getirilen bu ritüelin her geçen yıl daha fazla ilgi çekmesinin dışında, Kur’an kursları, medreseler ve yarışmalar gibi çeşitli örgütlenme pratikleri ve etkinlikleriyle Hizballahi söylem hızla Hizballah’ın geleneksel alanından da çıkmaya ve yayılmaya başlamıştır. Özellikle Kürt illeri dışında gerçekleştirilen yarışmalarla ümmetin birliği Kürt kimliğinin kabulü ön-koşuluyla sağlamlaştırılmaya çalışılmaktadır. Ümmet, içerisinde, başta Kürt kimliği olmak üzere bütün etnik kimliklerin kabul edilip sahih bulunduğu bir üst kimlik ve topluluktur ve Hizballahi söylemin Kutlu Doğum Haftası etkinlikleriyle vermeye çalıştığı mesajın içeriği tam olarak budur. 1990’ların başından itibaren -daha önce gerçekleştirilmeyen- Şeyh Said anmaları, 2000’li yıllardan itibaren yapılmaya başlanan kitlesel Kutlu Doğum etkinlikleriyle Hizballahi topluluk kendi tarihleri ve gelecek kurgularıyla ikame edilmeye çalışılmakta ve siyasal kurguları bu ritüeller üzerinden gerçekleştirilmektedir.

3.2. *Sermila* Halayları ve Hizbullah Dügünleri

Hizbullah Cemaati'nin AAKH'nin Newroz ritüeline “rakip” olarak gerçekleştirdiği ve kendi kitleselliği ve mobilizasyonu için önemli olan bu etkinliklerden daha önce de bir ritüel ve kitleselleşme pratiği olarak düğünlerin önemli bir yerinin olduğunu belirtmek gerekmektedir. *Hizbullah Dügünleri* özellikle 1990'lar boyunca kırsalda ve yerelde Kutlu Doğum Haftası etkinliklerine benzer bir işlevi oldukça başarıyla görmüştür. Hizbullah'la özdeşleşen düğünler ve bu düğünlerde çekilen halaylar zamanla *Hizbullah Dügünü* ve *Hizbullah Halayı* adını almaya başlamıştır. Bu tıpkı PKK'nin *Gerilla Halayı*⁶²⁶ adıyla bilinen etkinliğinin bir benzeri ve rakibi olarak görülüyordu. Abdullah Can'la yaptığımız yazışmada Hizbullah düğünlerinin birer “icat” olduğunu ve PKK'nin propaganda amaçlı düğün ve halaylarının halk ve özellikle de gençlik üzerindeki etkileri görüldükten sonra halayın ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Can aynı zamanda bu halaylar ve düğünlerle ilgili olarak şunları da belirtmiştir:

“Yani PKK tandanslı uygulamaların İslamî renge büründürülmüş kopyası gibi... Dolayısıyla bahsini ettiğin düğün meselesi karşıt bir refleksin tetiklediği bir kötü kopyacılıktır, bir aksi-i sadadır; orijinal bir buluş değildir. Malum, bu tür siyasî ve sloganik düğünler, hassaten gençlik üzerinde etkindir. Gençlerden eleman devşirmek isteyen ‘örgütler’ için, bu taktikler bulunmaz fırsatlardır.

---

⁶²⁶ Bu ve benzeri halaylar örgüt propagandası olarak da görülmüş ve gerçekleştirenler hakkında yasal işlemler yapılmıştır. <http://sendika15.org/2015/02/halay-ceken-universitelilere-orgut-propagandasi-yapmaktan-hapis-cezasi/> Erişim Tarihi: 1 Mart 2017, Saat: 23.01.

Çünkü gençlikte akıl ve mantıktan daha çok, his ve duygusallık ön plandadır.”⁶²⁷

Söz konusu düğünlere yakından bakıldığında oldukça etkileyici bir manzarayla karşılaşmak mümkündür. Kimi zaman sayısı binleri geçen erkekler, mahallenin genişçe bir alanında kol kola girmekte, tekbir ve ilahiler eşliğinde Batman bölgesinde oynanan ve Hizbullah’la özdeşleşen *sermila* halayı çekmektedir.⁶²⁸ Bu düğünlerde çekilen halaylarda Kürtçe sloganlar eşliğinde yüzlerce kişi tarafından söylenen bir parçanın sözleri şu şekildedir: “Vallahi Hizbullahiyiz, billahi Hizbullahiyiz/ Alem şahit olsun buna/ Muhammed’in izindeyiz/... Kur’an sünnet bekçisiyiz/ Peygamberin takipçisiyiz/ Ulemanın emrindeyiz/ Vallahi Hizbullahiyiz...”⁶²⁹

Bu slogan-parça kitleye kendi konumlarını anlamlandırma imkanı sunmakta ve halaya katılan herkesin kolektifin bir parçası olduğunu bizzat kendi dillerinden söyletmekte ve tekrar ettirmektedir.

Düğünlerin, daha önce de belirtildiği gibi, 1990’larla birlikte yaygınlaşmaya ve bir örgütlenme aracı olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir. 1989 öncesinde Hizbullahi evlenme törenleri yapılmakta ve sonrasında düğünlerde binlerce insana Hizbullahi mesajların ulaştırılması fırsatı yakalanmaktaydı.

Düğünlerde etkili sloganlar kullanılmakta ve zaman zaman zılgıt yerine de tekbirler

⁶²⁷ Abdullah Can’la yazışma. 9 Şubat 2017.

⁶²⁸ M. Kurt, 2015, s. 226.

⁶²⁹ Bu düğünler için örnek videolardan bazıları şu linklerden izlenebilir:

<https://www.youtube.com/watch?v=phzI8UsQIW8/>

https://www.youtube.com/watch?v=1vtXrfK_ViM/

<https://www.youtube.com/watch?v=XzvBc1Oaoqc/>

getirilmekteydi. Bir Hizbullah itirafçısının söylediğine göre, söz konusu düğünler aracılığıyla çok sayıda erkeğin Hizbullah'a ilgi gösterdiği ve örgüt tarafından insanların ev, yemek ve diğer ihtiyaçlarının karşılandığını da eklemiştir.⁶³⁰ Düğünler 2000'li yıllarla birlikte daha örgütlü bir şekilde kullanılmaya hatta "İslami Düğün Organizasyonları" oluşturulmaya da başlanmıştır.⁶³¹

Hizbullah düğünleri kitlenin etkileşimini sağlamakta, gündelik ve yaygın bir birliktelik ağı oluşturmaktadır. Örgüt İslami söylemle birlikte, aile ve evlilik kurumu gibi bölgedeki geleneksel değerler üzerinden yarattığı etkiyi bu düğünler sırasında somutlamaktadır. Düğünler ve düğünlerin önemli bir parçası haline gelmiş olan *sermila halayları* zamanla mevlitler, konferanslar, yarışmalar ve ödüllü etkinliklerle de beslenmiştir. Ancak kolektif bir eylem olarak düğün ve halay birlikte yaşamı ve kültürel benzeşmeyi daha etkin bir şekilde gerçekleştirmekte ve gücünü gelenek, görenek ve dinin söyleminden almaktadır. Söz konusu kitleselliğin verilen mesajlarla ve bizzat "orada bulunmayla" nasıl sağlandığını anlamlandırabilmek için Walter Benjamin'in "aktarılan deney" ve "yaşanmış deney" kavramlarına başvurulabilir. Benjamin'e göre aktarılan deney geleneksel toplumların tipik özelliğidir ve modernite aktarılan deneyin çöküşüyle nitelenmektedir.⁶³² Kendilerine aktarılan kodlarla yaşamayı öğrenmiş ve kendisine sunulan kavram setleriyle dış dünyayla ilişkiye geçen insanların toplumsal ve zihinsel evrenleri "aktarılan deneyimlerden" oluşmuştur. Geleneksel toplumlardaki bu yapı modern dönemle birlikte bir "zora" maruz kalabilir ve bunun sonucunda nesiller arası aktarılan deneyim artık yaşanılan

⁶³⁰ <http://www.hurriyet.com.tr/carsafli-kuryeler-39130925>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.10

⁶³¹ <http://www.livehaber.net/haber/17086/islami-dugunler-yayginlasarak-artiyor>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, Saat: 22.10

⁶³² Enzo Traverso, **Geçmiş Kullanma Kılavuzu/ Tarih Bellek Siyaset**, Versus Kitap, İstanbul, 2009, s. 3.

ya da tanık olunan deneyimle yerinden edilmeye başlanabilir.⁶³³ 1990'larla birlikte yükselişe geçen çatışma, kargaşa ve kaos ortamıyla birlikte insanlar gündelik yaşantılarında karşılaştıkları her bir olay için yeni anlamlara ihtiyaç duymuş ve tek tek yaşanan travmalar ne kadar büyükse, bilinçleri de uyarılardan korunma amacıyla o kadar işin içinde olmak zorunda kalmıştır. Geleneğin ve nesiller boyunca aktarılan bilginin çöküşü bu çatışmalı süreçte meydana gelmiş ve bu durum tam da Hobsbawm ve Ranger'in ileri sürdüğü gibi yeni bir geleneğin icadı için uygun bir ortam yaratmıştır. Bu bağlamda Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri ve kitlesel eylemlerin tamamı yeni bir geleneğin inşa basamakları ve mekanları olarak görülebileceği gibi gündelik kaos ve kargaşaya verilen yanıtların netleştiği anlar olarak da değerlendirilebilir. Bu anlar topluluğun tahayyül edilebilir siyasi sınırlarını çizmede önemli olduğu kadar bu siyasi tasavvuru bir kardeşlik duygusuyla ilişkilendirerek güçlendirmektedir.

---

⁶³³ *ibid*, s. 3.

SONUÇ

Amin Maalouf *Ölümcül Kimlikler*⁶³⁴ isimli kitabında Saraybosnalı elli yaşındaki bir kişiden yola çıkarak etnik kimliklerle ilgili şunları söyler:

“1980’e gelirken bu adam şöyle derdi: Ben Yugoslavım! (...) ve bu arada Müslüman geleneği olan bir aileden geldiğini belirtirdi. On iki yıl sonra, savaşın en şiddetli günlerinde aynı adam, hiç duraksamadan ve bastırarak şöyle cevap verirdi: ‘Ben Müslümanım!’... Hemen arkasından Boşnak olduğunu ve bir zamanlar gururla Yugoslav olduğunu vurguladığının kendisine hatırlatılmasından hiç hoşlanmadığını eklerdi... Bugünse adamımızı sokakta çevirsek önce Boşnak, sonra Müslüman olduğunu söyleyecektir; düzenli olarak camiye gittiğini de belirtecektir; ama ülkesinin Avrupa’nın bir parçası olduğunu ve bir gün Avrupa Birliği’ne katılmasını umut ettiğini söylemeden geçemeyecektir...”

Kimlikler tıpkı Maalouf’un verdiği bu örnekte olduğu gibi değişken ve akışkandır. Bir insanın taşıdığı bir kimliğin dönem dönem bir diğerine baskın geldiği, kiminin zaman içerisinde silinip gittiği, zayıfladığı, kimininse güçlendiği görülecektir. Kimlikli olmak sabit, değişmez ve değişmeyeceği sanılan bir takım özellikleri taşıdığını zannetmekten fazla bir şey değildir. Sahip olunan kimlik sanki insanın ezelden gelen ve ebede kadar gidecek olan bir parçasıymış gibi algılanır.

⁶³⁴ Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 17.

Ancak kimlikler, yalnızca zaman içerisinde değil, gün içerisinde bile değişikliğe uğramakta ve bir kişi gün boyunca barındırdığı, taşıdığı kimliklerden bir kaçını birden hem yaşamakta hem de bu kimliklerden bazıları diğerlerine üstün gelebilmektedir. Kuşkusuz etnik kimlik de insanların sahip olduğu kimliklerden birisidir ve yine o da, sabit, değişmez ve değişmeyeceği sanılan özellikler taşımasına karşın değişkendir. Örneğin bu tez boyunca ele alınan Kürt kimliğinin, Kürtlerin bundan binlerce yıl önce yaşamış öncül topluluklarıyla aynı özellikleri ve sınırları taşımadığı ve söz konusu öncül topluluklarla bugünkü Kürtlerin kimliklerinin muhtemel özelliklerinin birbiriyle uyuşmayacağı rahatlıkla ileri sürülebilir. Kürtleri, “atalarımız” dedikleri insanlarla buluşturabilecek bir zaman yolculuğu şansımız olsaydı, bu karşılaşma büyük olasılıkla, büyük bir hayal kırıklığıyla son bulurdu. Kuşkusuz benzer şey, “ataları” olan Osmanlı tarafından kendilerine “etrak-ı bi idrak (Anlayışsız, idraktan yoksun)” denilen Türkler için de, diğer bütün etnik topluluklar için de geçerlidir. Türklük modern Türkiye Cumhuriyeti ulus devleti eliyle inşa edilmiş bir yapıdan başka bir şey değildir. Türklük de diğer kimlikler gibi inşa edilmiştir ve bu inşa süreci geçmişten çağrılan, anlatılar, semboller, mitler ve kültürel öğelerle gerçekleştirilmiştir. Fakat önemli olan geçmişten bugüne davet edilen bu unsurların yeniden inşayla birlikte artık eski halleriyle benzerliklerinin ciddi bir şekilde sorgulanabilir hale gelmesidir. Örneğin “Atalar” artık başkalaşmış, günün gereksinimlerine uygun bir şekilde yeniden ele alınmış, güncel sorunları çözebilmeleri için onlara yeni anlamlar ve değerler yüklenmiştir. Hatta kitlelere onların adına, onların ağzından emirler, öğütler, talimatlar verilmiştir. Kısacası, Türklük de, tıpkı Kürtlük, Araplık ya da Slavlık gibi inşa edilmiştir/edilmektedir. Ve bu inşa her gün yapılan, yapılmak zorunda kalınan plebisitten başka bir şey değildir.

Etnik kimliklerin inşa edilmesi ve yine buna paralel ve hatta bununla içiçe olmak üzere, bu kimliklerin dayandığı geleneklerin icat edilmesi, bir etnik kimliğin modern dünyadaki kısa yol uğraklarından yalnızca ikisi sayılabilir. Bunların dışında, etnik kimlikler sürekli iç ve dış çatışma ve temaslarla var olurlar. Etnik kimliklerin sınırları iç/dış çatışma/temas pratiği tarafından belirlenir, şekillenir. İç çatışma/temas etnik topluluğa hakim olmak isteyen elitlerin/grupların birbirleriyle mücadelesidir. Bu iç mücadele süreci etnik kimliğin yeniden inşasına neden olur. Birbirleriyle mücadele eden gruplar kimliğin unsurları üzerinde referanslar vererek sembolik ve mitik bir söylem oluştururlar ve onları siyasal alana çekerler. Genellikle hangi grubun kurduğu mitik-sembolik evren daha güçlüyse mücadeleyi o kazanır. Sonuçta eski sınırlar ya korunur ya da yenisiyle değiştirilir. Dış mücadele/temas ise genellikle topluluk dışından kimliğin sınırlarına yapılan müdahaleye verilen ortak tepki olarak şekillenir. Dış müdahaleye karşı etnik topluluğun sınırları topluluk üyeleri tarafından pekiştirilmek üzere savunmaya alınır ve sınırlar –ortak “düşmana” karşı- yeniden ve belki daha güçlü bir şekilde inşa edilir.

Bu iki çatışma/temas pratiği Kürtler için de benzer şekilde işlemektedir. Kürtler, Türkiye özelinde, bu iki çatışma/teması yüksek derecede hissetmekte ve yaşamaktadırlar. Hizbullah, Zehra Vakfi, PKK -ve hatta Abdullah Öcalan ve HDP- zaman zaman farklı reel politik hamlelerle farklı bir Kürt mücadelesi çizmekte ve Kürtler üzerindeki hakimiyet alanlarını genişletmek istemektedirler. Hem Kürtler arasındaki fiziksel ve söylemsel iç çatışma hem de –seküler- devletle olan çatışma Kürt kimliğinin sınırlarını yeniden belirlemektedir. Kürtlerdeki iç çatışmalar genellikle topluluğun kurucu mitleri üzerinde de bir mücadeleyi getirmiş ve Hizbullah ve Zehra Vakfi'nin Said'i Nursi ve Şeyh Said üzerinden yeniden inşa

ettikleri kurucu mitlerle AAKH'nin Newroz ve Demirci Kawa mitlerine karşı alternatif bir söylem oluşturmalarına neden olmuştur. Bu çalışmada Kürt Sağı'nın Kürt kimliğini ele alırken iki tarihsel figürü yeniden günyüzüne çıkardığını ve bu iki tarihsel figürün Kürt Sağı tarafından etik ve siyasal bir zemin oluşturmada kullanıldığını tespit ettik. 1990'lı yılların başına kadar Kürtler tarafından siyasal zeminde ele alınmamış bu iki figürün tarihsel-kültürel alandan siyasal alana çekilmesi Kürt hareketinin bütününde önemli bir anlam kayması ve etki yaratmıştır. Kürt Sağı'nın adeta yeniden mitolojik bir şekilde inşa ettiği Şeyh Said anlatısı AAKH'nin de din üzerinde yeniden düşünmesini ve dönem dönem İslami söyleme sarılmasını tetiklemiştir. Kürt Sağı'nın Kürtler arasında oldukça önemli yerleri olan Said-i Nursi ve Şeyh Said üzerinden gerçekleştirdiği inşa, geleneğin icadının ve toplumsal yeniden anlamlandırmanın en açık örneklerindedir ve Kürtlerin kendi kimlikleriyle olan ilişkisinde de anlam ve değer değişikliğine neden olmuştur. Bunun dışında Kürt Sağı'nın kendi kitlelerini ikame edebilmek adına gerçekleştirdiği ritüeller olan Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri, Hüseyin Velioğlu anmaları, Hizbullah Dügünleri ve Sermila Halayları kitlenin biraradalığını pekiştirirken, kitlenin kendisine verdiği anlamı her defasında yeniden hatırlamasına ve topluluğun “ortak” geçmişle olan bağının güçlenmesine ve gelecek tahayyüllerinin ortaklaşmasına neden olmuştur. Tezde saptadığımız “İki Said'in yeniden inşası” süreci ve ritüeller kuşkusuz birbirleriyle bağlantılıdır ve topluluğun hem kendi kimliğinin sınırlarını netleştirirken hem de güncel sorunların üstesinden gelebilmede kullandığı araçları ortaya koyması bakımından önemlidir. Kürt Sağı, PKK ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti arasında yaklaşık 40 yıldır süregelen düşük yoğunluklu savaşı da, tam olarak, buradan kavramakta ve değerlendirmektedir. Özellikle

Hizbullah her ikisinin de birbirinin ayna görüntüsü olduğunu ve dolayısıyla ikisiyle de mücadele edilmesi gerektiğini iddia ederken, Zehra Vakfi, belirgin biçimde Said-i Nursi üzerinden inşa etmeye çalıştığı etik zeminle bir İslam halkası çizmeye gayret etmekte ve “toplumsal barışın” ancak bu çerçevenin içerisinde bulunacak çözümlerle sağlanabileceğine dikkat çekmektedir.

Kürtler son 40 yıldır hem kendi içlerindeki çatışma yaşamakta hem de topluluğun dışarısı olarak tanımladıkları ve farklı adlandırmalarla (Kemalist/ Laik/ Tağut vb...) kodladıkları büyük “öteki” olan Türkiye Cumhuriyeti ve onun politikalarına ilişkin siyaset üretmekte ve kimliğe ilişkin öğeleri siyaset alanında mobilizasyon için kullanmaktadır. Kürtlük karşıtı olduğunu düşündükleri ve Kürt kimliğine ilişkin yok sayma, şiddet ve benzeri devlet tasarruflarını içeren politikalar nedeniyle de Kürtler hangi iç-topluluktan (Kürt Sağı ya da AAKH) olurlarsa olsunlar ortak bir savunma mekanizması geliştirmektedir.

AAKH Kürt kimliğini kurarken öteki olarak Türkiye Cumhuriyeti devletini, onun politikalarını ve uygulamalarını ele almış, devlet tarafından yerleştirilmeye çalışılan Türklük algısının karşısında Kürtlerin kökeni, coğrafyası, ortak tarihi ve gelecek algılarını farklı bir bağlamda yerleştirmiştir. AAKH Kürtlerin kendi isim, tarih, coğrafya ve daha da önemlisi ortak hafızasını günün şartlarına göre yeniden üretmiştir. Ancak tez boyunca da belirtildiği ve gösterildiği gibi bütün bu başlıklar Kürt Sağı'nın da konusudur ve Kürt Sağı Kürt kimliğinin söz konusu bütün unsurlarını yeniden ve AAKH'nin ele aldığı biçimin dışında ele alarak sağlamlaştırmıştır. Kürt Sağı'nın bunu yaparken başvurduğu ana referans kaynağı ise İslam'dır. Tezde Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde İslami söylemin ağırlığı

ve etkinliği tespit edilmiş, bunun yanısıra Kürt kimliğinin önemli bileşenleri olan dil, coğrafya, ortak tarih ve hafızanın ve daha da önemlisi Kürt etnik topluluğunun *mythomoteur*' olan "İki Said inşasının" tam da İslami söylem aracılığıyla gerçekleştirildiği gösterilmiştir. 1990'lara kadar kendisine siyasal bir zemin bulamayan İslami söylem özellikle Hizbullah ve Zehra Vakfı çevresiyle (farklı algı ve anlayışlar içerisinde olsalar da) yaygınlaşmış ve politik olarak güçlenmiştir. Dinin etnik kimlik üzerindeki etkisi oldukça önemlidir ve bazı etnik toplulukların kimliğine ilişkin unsurların ortaya çıkmasında, güçlenmesinde ya da sürdürülmesinde dinin yerinin çok belirgin olduğu bilinmektedir. Kürt Sağı da tarihsel ve kültürel olarak İslami söylemin, tarikat ve cemaat örgütlenmelerinin hem etkisi ve nüfuzu altındadır hem de onları organize ve mobilize etmeyi başarmıştır. İslami söylemin bu etki ve nüfuzu Kürt Sağı'nın entelijansiyasının etnik kimliği bir direniş ve restorasyon hareketinin parçası olarak kurabilmesinde önemli bir alan açmıştır. Kürt Sağı'nın liderleri ve elitleri kültürel ve siyasal kimliklenme süreçlerini yürütebilmesi açısından İslami söylemin ve etnik kimliğin kesişen geniş ve zengin havuzundan yeterince yararlanmışlardır. Kürt Sağı'nın dinsel yenilenme ve İslami söylem adı altındaki kültürel ve siyasal çalışmalarının tamamı etnik yeniden inşanın da alt yapısını hazırlamış ve AAKH'nin sürdürmeye çalıştığı uluslaşma projesi için ortak bir zemin oluşturmuştur. Kürt Sağı'nın AAKH ile olan mücadelesinin de bu kimliklenme sürecine, paradoksal biçimde, pozitif katkı sunduğunu belirtmek gerekmektedir. Kürt Sağı AAKH'nin ulusçu yaklaşımlarına seküler niteliğinden ötürü karşı ıkrsa da, hem ümmetin asli unsurlarından saydığı Kürt kavmi/halkı bağlamında verdiği mücadele hem de İslami söylemin Kürt kimliğini besleyen sembolik, mitsel ve anlatısal bağlamlarıyla Kürt kimliğinin coğrafya, dil, isim ve

ortak tarih gibi asli unsurlarını beslemiş hatta etnik çözümlenin yaşanabileceği kimi durum ve dönemlerde onu ayakta tutabilmiş ve farklı bir uluslaşma sürecinin başlangıç zeminini oluşturmuştur.

Kürt Sağı yalnızca Kürt kimliğinin yok olmaması adına değil, aynı zamanda AAKH ile mücadelesinde bölgesel üstünlük sağlayabilmek adına da etnik topluluğun sembolik kaynaklarını ve materyallerini kontrol edebilme mücadelesine girişmiş, bu da kimliğin sınırlarının netleşmesinde pozitif katkılar sağlamıştır. PKK'nin açtığı alanı daraltabilmek adına yine Kürtlerin ortak tarihsel-kültürel-siyasal evreninden bugüne çağrılan kodlar ve değerlerle Kürt kimliğinin sınırları güçlendirilmiştir.

Kürt etnik kimliğinin kültürel alandan siyasal alana çekilmesi, yani uluslaşma süreci, bizzat Kürt Sağı tarafından güçlendirilirken, bu sürecin AAKH'nden farklı bir yönde ilerlediğini de belirtmek yerinde olacaktır. Kürt Sağı, henüz zayıf milliyetçi örgütlenmelere sahip olmakla birlikte, Kürtler için başka bir uluslaşma pratiği önermektedir. AAKH'nin seküler söylemi karşısında Kürt Sağı'nın İslami söylemi farklı bir ulus inşasının izlerini taşımaktadır. Bu bağlamda, tezin ortaya çıkardığı bir başka olgu da, Kürtlerin AAKH'ninki daha güçlü ve belirgin olmak üzere, iki farklı uluslaşma pratiğini bir arada yaşamaya başladığıdır.

KAYNAKÇA

- Abéles, M., (2009), **Rituels et Communication Politique Moderne**, s. 61-81, *Le Rituel* (ed. Aurélien Yannic), CNRS Editions, Paris, 2009 içerisinde.
- Aboona, H., (2008), **Assyrians, Kurds and Ottomans, Intercommunal Relations on the Periphery of the Ottoman Empire**, Cambria Press, Amherst, New York.
- Abu Rabi, İ., M., (2001), **İslami Hareketin Entelektüel Kökeni**, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- Ahmad, F., (1996), **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akdoğan, Y., (1993), “Yöntemin Şeklini Toplumsal Şartlar Belirler”, **Yeni Zemin**, Kasım 1993, Sayı 11, s. 16.
- Akyol, M., (2014), **Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek**, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2014.
- Akyol, T., (1994), “Üniter Yapı Korunmalıdır”, **Yeni Zemin**, Şubat 1994, Sayı 14, s. 14.
- Alakom, R., (1998), **Xoybûn Örgütü ve Ağrı Dağı Ayaklanması**, Avesta Yayınları, İstanbul.
- Anderson, B., (1995), **Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Metis Yayınları, İstanbul.
- Arakon, M., (2014), “Kurds at the Transition From the Ottoman Empire to the Turkish Republic”, **Turkish Policy Quarterly**, Spring 2014, s. 139-148.
- Armstrong, J., (1982), **Nations Before Nationalism**, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1982, Smith, A., D., (1999) içerisinde.

- Assmann, J., (2015), **Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Averyanov, P., İ., (1995), **Osmanlı-Rus ve İran Savaşları'nda Kürtler**, Avesta Yayınları, İstanbul.
- Aybars, E., (1982), **İstiklâl Mahkemeleri 1923- 1927**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aydın, M., (1988), "Irak'ta Kürt Soykırımı ve bir Uzun Yürüyüş", **Girişim**, Yıl: 4, Sayı 37, Ekim 1988.
- Aydın, M., (1988), "Harb-i Kimya'ya Karşı Nasıl Durabilirdik ki?", **Girişim**, Yıl: 4, Sayı 35-36, Ağustos-Eylül 1988.
- Aydinkaya, F., (2016), "Kürtlerde Ermeni/stan Korkusunun Kökenleri", **Kürt Tarihi**, Sayı: 23, Mart-Nisan 2016, s. 16-25.
- Aytimur, H., S., (2015), **Risale-i Nur'da Yapılan Tahrifat**, Hivda Yayınları, İstanbul.
- Aziz, M., A., (2013), **Irak Kürtleri, Irak Kürdistanı'nda Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik**, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Bagasi, İ., **Kendi Dilinden Hizbullah ve Mücadele Tarihinden Önemli Kesitler**, s. 55. Pdf kaynağı www.huseynisevda.net
- Bajalan, D., R., (2010), **Jön Kürtler, Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Kürt Hareketi (1898-1914)**, Avesta Yayınları, İstanbul.
- Barth, F., (2001) (der), **Etnik Gruplar ve Sınırları**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Bayar, C., (2006), **Şark Raporu**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Bayrak, M., (2014), "Asırlık Kürdistan Haritaları", **Kürt Tarihi**, Sayı: 12, Nisan-Mayıs 2014, s.8-9.

- Bedirxan, C., A., (1997), **Kürt Sorunu Üzerine**, Avesta Yayınları, İstanbul.
- Benedikter, T., (2014), **Modern Özerklik Sistemleri – Dünya Özerklik Örnekleri**, Nika Yayınevi, Ankara.
- Beşikçi, İ., (1991), “Resmi İdeoloji ve Kürtler”, **Tevhid**, Aralık 1991, Yıl: 2, Sayı 24, s. 9-10.
- Beşikçi, İ., (2013), **Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Beşikçi, İ., (2014), **Doğu Mitinglerinin Analizi**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Bilgin, A., (1992), “İnkılab Ateşi Kürdistan’da”, **Tevhid**, Nisan 1992, Yıl: 3, Sayı 28, s. 40.
- Bilici, M., “İslamcılığın Kürtlere Borcu”, **Taraf** gazetesi, 19.07. 2014.
- Bisin, A., and Verdier, T., (2000), “Beyond the Melting Pot: Cultural Transmission, Marriage, and the Evolution of Ethnic and Religious Traits”, **The Quarterly Journal of Economics**, August 2000, s. 955.
- Bobbio, N., (1999), **Bir Politik Ayrımın Anlamı, Sağ ve Sol**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Bozarlan, H., (2005), “Türkiye’de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden Ayaklanmaya (1919-1925)”. Zürcher, E., J., (2005) (der.), **İmparatorluktan Cumhuriyete, Türkiye’de Etnik Çatışma**, İletişim Yayınları, İstanbul kitabının içinde.
- Bozarlan, H., (2009), “Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik Cildi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Bölme, S., M., (2015), “Hoybun Örgütü: Kürt Milliyetçiliğinde Yeni Bir Evre”, **International Journal of Kurdish Studies**, 2015, 1 (2), pp. 22 – 42.
- Brass, P., (1985) (ed.), **Ethnic Groups and the State**, Barnes and Noble Books, Totowa, New Jersey.
- Brubaker, R., (2012), “Religion and Nationalism: Four Approaches”, **Nations and Nationalism**, 2012, 18, 1: 2–20.
- Bruinessen, M., (2012), **Kürdolojinin Bahçesinde/ Kürdologlar ve Kürdoloji Üzerine Söyleşi ve Makaleler**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bruinessen, M., (2013), **Ağa Şeyh Devlet**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Burak, D., M., (2003), “Osmanlı Devleti’nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri”, **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi) Dergisi**, Sayı 14, 2003, 291-318.
- Buran, A., (2011), **Bir DDKO’lunun Kürt Yaşamı**, Peri Yayınları, İstanbul.
- Burkay, K., (2015), **Neolitik Çağdan I. Dünya Savaşı’na Kürtler ve Kürdistan**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Campanile, G., (1818), “Storia della regione del Kurdistan e delle sette di regione ivi esistenti”, Naples. Hennerbichler, F., (2012), **The Origin of Kurds**, içinde.
- Canlı, C., ve Uçak, H., İ., (2012), **Hattın Dört Yanında Cemilpaşazadeler**. Dipnot Yayınları, Ankara.
- Cauthen, B., (2004), “Covenant and Continuity: Ethno-symbolism and the Myth of Divine Election”, **Nations and Nationalism**, 10 (1/2), 19–33, s. 22.
- Cegerxwin, (2003), **Hayat Hikayem**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul. Tan, A., (2014) içerisinde.

- Cohen, E., H., (2004), “Components and Symbols of Ethnic Identity: A Case Study in Informal Education and Identity Formation in Diaspora”, **Applied Psychology: An International Review**, 2004, 53 (1), 87–112.
- Connerton, P., (2014), **Toplumlar Nasıl Anımsar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Cornell, S., and Hartmann, D., (1998), **Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World**. Pine Forge Press. Thousand Oaks, London and New Delhi.
- Coşkun, H., (1991), “Şeyh Said’lerin kanını yerde bırakırsak hayat bize haram olsun”, **Tevhid**, Mart 1991, Yıl:2, Sayı 15, s. 52-55.
- Çadircı, M., (2007), **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi**, (Der. Tülay Ercoşkun), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Çakır, R., (2001), **Derin Hizbullah, İslamcı Şiddetin Geleceği**, Metis Yayınları, İstanbul.
- Çalmuk, F., (2001), **Erbakan’ın Kürtleri, Milli Görüşün Güneydoğu Politikası**, Metis Yayınları, İstanbul.
- Çevik, S., (1994), “Güney Kürdistan’da Kardeş Kavgası”, **Yeni Zemin**, Mayıs-Haziran 1994, Sayı: 17-18, s. 48-49.
- Çiçek, C., (2015), **Ulus, Din, Sınıf-Türkiye’de Kürt Mutabakatının İnşası**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirel, E., (2003), **Hizbullah**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Demirer, Y., (2012), **Tören, Simge, Siyaset/ Türkiye’de Newroz ve Nevruz Şenlikleri**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Demirhan, M., Ç., (1991), “Doç. Dr. Yalçın Küçük’le Röportaj”, **Tevhid**, Aralık 1991, Yıl: 2, Sayı 24, s. 13.

- Demirhan, M., Ç., (1992), “Helsinki Yurttaşlar Meclisi Milliyetler Komitesi Kürt Sorunu Konferansı Üzerine”, **Tevhid**, Mart 1992, Yıl:3, Sayı 27, s. 71-74.
- Dicle, H., (1994), “Vali ve Kaymakama Gerek Yoktur”, **Yeni Zemin**, Şubat 1994, Sayı 14, s. 23.
- Dikici, A., (2009), “Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı”, **Akademik Bakış**, 61, Cilt 3, Sayı 5, Kış 2009, s. 76.
- Doğan, C., (2010), “Bedirhan Bey İsyanı- Tanzimat’ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl, 2010/2, Sayı: 12, s. 15-38.
- Doğan, C., (2011), “Tanzimat’ın Van’da Uygulanması ve Han Mahmud İsyanı”, **History Studies**, Vol 3/2, 147-162.
- Doğu, M., (1988), “Ziya’nın Ölümü ve Yankıları”, **Girişim**, Yıl: 3, Sayı, 35-36, Ağustos-Eylül 1988, s. 24-27.
- Dursun, H., (2013), “Jin Dergisinde Kürt Milliyetçiliği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hayriye Özen, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı.
- Eley, G., ve Sunny, R., G., (1996) (der.), **Introduction: From the Moment of Social History to the Work of Cultural Representation**, Oxford University Press, Oxford ve New York, 1996. Umut Özkırmı, 2010 içinde, s.7.
- Eller, J., and Coughlan, R., (1993), “The Poverty of Primordialism: The Demystification of Ethnic Attachments”, **Ethnic and Racial Studies**, 16: 2, 187-92, 199-201. Hutchinson, J., and Smith, A., D., (1996) (ed.), **Ethnicity**, Oxford University Press, Oxford, New York, 1996, içinde s. 45-51.

- Emin, F., (1986), “Rabbani: İslami hareket bence daha yeni anlaşılmaktadır”,
Girişim, Sayı 4, Ocak 1986, s. 16-19.
- Eminoğlu, M., (1986), “Yeni Asyacılara Kaplan’ca Saldırıları”, **Girişim**, Mayıs 1986, Sayı 8, s. 29.
- Epözdemir, Ş., (2005), **1514 Amasya Anlaşması, Kürt-Osmanlı İttifakı ve Mevlana İdris-i Bitlisi**, Peri Yayınları, İstanbul.
- Epözdemir, Ş., (2005), **Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi, 1968/235 Antalya Davası Savunması**, Peri Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, İ., (2006), “Sancaktan Mukâta’aya Geçiş Sürecinde Harput Sancağında Ehl-i Örf Taifesi”, **OTAM Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 20, 117- 147.
- Erdost, M., İ., (1993), **Şemdinli Röportajları**, Kurtuluş Basımevi, İkinci Baskı, Ankara.
- Eriksen, T., H., (2002), **Etnisite ve Milliyetçilik - Antropolojik Bir Bakış**, Avesta Yayınları, İstanbul.
- Eroğul, C., (1998), **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Esteban ve ark. (2012), “Ethnicity and Conflict, Theory and Facts”, **Science**, **336**, 858-65.
- Fırat, K., (1991), “Mazlum Halkın Önderi Şeyh Said”, **Tevhid**, Yıl: 2, Sayı 18, Haziran 1991, s. 6-10.
- Garzoni, M., (1787), “Grammatica e vocabolario della lingua Kurda”, Rome.
- Hennerbichler, F., (2012) **The Origin of Kurds**, içinde s. 64.
- Gellner, E., (1998), **Milliyetçiliğe Bakmak**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gellner, E., (2013), **Uluslar ve Ulusçuluk**, Hil Yayın, İstanbul.

- Göle, N., (1993), “Devlet Resmi İdeolojiden Arındırılmalı”, **Yeni Zemin**, Mart 1993, Sayı: 3, s. 46-66.
- Grosby, S., (1994), “The Verdict of History: The Inexpungeable tie of Primordality –a response to Eller and Coughlan”, **Ethnic and Racial Studies**, 17: 2, 1994, 164-171. Hutchinson, J., and Smith, A., D., (1996) (ed.), **Ethnicity**, Oxford University Press, Oxford, New York, 1996, içinde.
- Guibernau, M., (1996), **Nationalisms: The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century**, Polity Press, Cambridge and Malden.
- Gunter, M., (1990), **The Kurds in Turkey: A Political Dilemma**, Boulder CO, Westview, 1990, Kirişçi, K., ve Winrow, G., M., içinde.
- Gültekin, N., (2014), “Bir Uyanış Öyküsü, Erivan Radyosu”, **Kürt Tarihi**, Haziran-Temmuz 2014, Sayı: 13, s. 8-15.
- Gündoğan, C., (2012), “Geleneğin Değersizleşmesi: Kürt Hareketinin 1970’lerde Gelenekselle İlişkisi Üzerine”, Ersanlı, B., ve ark. (2012) (der.), **Türkiye Siyasetinde Kürtler/ Direniş, Hak Arayışı, Katılım**, İletişim Yayınları, 2012, s. 93-150, içinde.
- Güneş, C., (2013), **Türkiye’de Kürt Ulusal Hareketi, Direnişin Söylemi**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Güngör, F., (1991), “Kürdistan Tarihinde İslami Hareketler”, **Tevhid**, Haziran 1991, Yıl: 2, Sayı 18, s. 11-14.
- Hakan, S., (2007), **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)**, Doz Basım Yayın, İstanbul.

- Handelman, D., (1977), "The Organisation of Ethnicity", **Ethnic Groups**, 1, 187-200. Hutchinson, J., and Smith, A., D., (1996) (ed.), **Ethnicity**, Oxford University Press, Oxford, New York, içinde.
- Hanioğlu, Ő., (2016), "Abdullah Cevdet: Kıyısız Bir Nehir", **Kürt Tarihi**, Sayı: 25, Temmuz-Ağustos 2016, s. 24-30.
- Harf, B., and Gurr, T., R., (1994), **Ethnic Conflict in World Politics**, Westview Press, Colorado, Oxford, s. xiii.
- Hastings, A., (1999), **The Construction of Nationhood**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hennerbichler, F., (2012), "The Origin of Kurds", **Advances in Anthropology**, Vol.2, No.2, 64-79.
- Hippler, J., (2007) (ed.), **Ulus İnaşı**, Versus Kitap, İstanbul.
- Hobsbawm, E., ve Ranger, T., (2006), **Geleneğin İcadı**, Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- Houston, C., (2001), **İslam, Kurds, and the Turkish Nation State**, Berg, Oxford, New York.
- Hutchinson, J., and Smith, A., D., (1996) (ed). **Ethnicity**, Oxford University Press, Oxford and New York.
- İlyas, A., (2014), "Tek Parti Döneminde Aşıretleri Kontrol Altına Almak İcin Çıkarılan Kanun ve Hazırlanan Raporlar", **The Journal of Academic Social Studies**, Number: 28, p. 329-348, Autumn II, 2014, s. 333-334.
- Işıkoğan, D., (2012), "Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 53:2, 2012, s.43-83.

- Kanlıdere, A., (2013), “İttihat ve Terakki’nin Gölgede Kalmış Simalarından Doktor İshak Sükûfî (1868-1902)”, **Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı**, Selçuk Üniversitesi Matbaası, 2013, 205-216, s. 213-214
- Kaplan, M., (1986), “Girişim Hakkında”, **Yeni Nesil** gazetesi, 21 Temmuz 1986.
- Kaplan, M., (1986), “Maksatlı Bir Girişim!”, **Yeni Nesil** gazetesi, 21 Nisan 1986.
- Karpat, K., H., (1996), **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, AFA Yayıncılık, İstanbul.
- Kaya, H., (2012), **Doğu’nun Elçisinden Yüce Divan’a Şerafettin Elçi**, Fanos Yayınları, İstanbul.
- Kısacık, R., (2011), **Rizgari ve Ala Rizgari, Kürt Sorunu ve Etnik Örgütlenmeler 2**, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- Kirişçi, K., ve Winrow, G., M., (1997), **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kurban, V., (2014), “1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Journal Of Modern Turkish History Studies**, XIV/28 (2014-Bahar/Spring), ss.253-282.
- Kurt, M., (2015), **Din, Şiddet ve Aidiyet, Türkiye’de Hizbullah**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kutlay, N., (2010), **İttihat Terakki Kürtler**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Kutlay, N., (2012), **Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Kutlular, M., (1994), “Nurculuk Tecdid Hareketidir”, **Yeni Zemin**, Mart 1994, Sayı 15, s. 38.
- Kutschera, C., (2001), **Kürt Ulusal Hareketi**, Avesta Yayınları, İstanbul.

- Külekçi, C., (2010), “Arşiv Vesikalarına Göre Osmanlı Devleti’nde Ermeni Cemiyetleri (1875-1925 Yılları Arası)”, **İstem**, Yıl 8, Sayı 15, 2010, s. 143-157
- Laizer, S., (2004), **Şehitler, Hainler ve Yurtseverler/ Körfez Savaşından Günümüze Kürdistan**, Avesta Yayınları, İstanbul.
- Lazarev, M., S., ve Mihoyan, Ş., X., (2007) (ed), **Kürdistan Tarihi**, Avesta Yayınları, İstanbul.
- Liddell, H., G., ve Scott, R., (1869), **A Greek-English Lexion**, 6. Baskı, Clarendon Press, Oxford. Smith, A. D. **Ulusların Etnik Kökeni**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996 içerisinde.
- Limbert, J., (1968), “The Origins and Appearance of the Kurds in Pre-Islamic Iran”, **Iranian Studies**, Vol. 1, No. 2 (Spring, 1968), pp. 41-51.
- Maalouf, A., (2008), **Ölümcül Kimlikler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Malmisanij, (1999), **Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi**, Avesta Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş., (2002), **Türkiye’de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş., (2013), **Bediüzzaman Said Nursi Olayı, Modern Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişim**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Martin, V., (2011), “Bir Osmanlı Kurumunun Adı ve Etkinliği Üzerine”, **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2, Sayı:5, s. 14-30.
- McDowall, D., (1996), **A Modern History of the Kurds**, I.B.Tauris & Co Ltd, New York.
- Mella, J., (2005), **Kurdistan and The Kurds A Divided Homeland and a Nation without State**, Western Kurdistan Association Publications, London.

- Metiner, M., (1990), “Soruşturma Cevapları”, **Dava**, Yıl:2, Sayı:7, Nisan-Mayıs 1990, s. 28-30.
- Metiner, M., (1993), “Rasim Özdenören’le Söyleşi: Türkiye’nin Siyaseti Yok, Tabuları Var”. **Yeni Zemin**, Nisan 1993, Sayı: 4, s. 66-70.
- Metiner, M., (2004), **Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi**, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul.
- Moynihan, D., P., (1993), **Ethnicity in International Politics**, Oxford University Press, Oxford, New York.
- Mustafa Kemal, Eskişehir-İzmit Konuşmaları, 1923** (1998), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Müftüoğlu, A., (1988), “Bilinç Körlüğü, Bağnazlık Uçurumu ve Halepçe’de Ölüm Yağmurları”, **Girişim**, Yıl: 3, Sayı 32, Mayıs 1988, s. 16-18.
- Natali, D., (2002), “Kurdayetî in the Late Ottoman and Qajar Empires”, **Critical Middle Eastern Studies**, (Fall 2002), **11**(2), 177-199.
- Natali, D., (2009), **Kürtler ve Devlet, Irak Türkiye ve İran’da Ulusal Kimliğin Gelişmesi**, Avesta Yayınları, İstanbul.
- Nikitin, B., (2002), **Kürtler**, Deng Yayınları, İstanbul.
- Okçu, H., (1986), “Bediüzzaman’ı Nasıl Değerlendirmeli”, **Girişim**, Sayı 7, Nisan 1986, s. 13-14.
- Okçu, H., (1988), “Kürtlerin Sorunu Ümmetin Sorunudur”, **Girişim**, Yıl: 4, Sayı 37, Ekim 1988, s. 24-26.
- Ortaylı, İ., (1994), “Yerel Yönetimler Federasyona Kapı Açmamalı”, **Yeni Zemin**, Şubat 1994, Sayı 14, s. 15

- Öğür, B., (2014), “Kürdistan Haritalarındaki Jeopolitik Söylem”, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, ss.115-146.
- Özbeý, S., (2015), **Kürtler ve İslami Kurtuluş**, Dua Yayıncılık, İstanbul.
- Özkırımlı, U., (2008), **Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bir Bakış**, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Özkırımlı, U., (2010), **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar/ Eleştirel Bir Müdahale**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özoğlu, H., (2009), **Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Özoğlu, H., (2016), “Kürt Elitleri Arasındaki Özerklik/Bağımsızlık Tartışmasının Temelleri”, **Kürt Tarihi**, Sayı: 23, Mart-Nisan 2016, s. 56-61.
- Özsoy, H., (2012), “Araf’ta Kalmak: Tarih mezarda başlar”, **Yeni Özgür Politika**, 6 Mayıs 2012.
- Öztoprak-Sağır, M., ve Akıllı, H., S., (2004), “Etnisite Kuramları ve Eleştirisi”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2004, Cilt 28, No:1, s. 5.
- Petersen, W., et. al. (1982), **Concepts of Ethnicity**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.
- Ramiz, A., (2007), **20. Yüzyılın Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek**, BGST Yayınları, İstanbul.
- Raynaud, P., ve Rials, S., (2003), **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Resulan, O., (1993), “Irak Federe Kürt Devleti ve Federasyon Fikri”, **Yeni Zemin**, Nisan 1993, Sayı: 4, s. 58-59.
- Roger, A., (2008), **Milliyetçilik Kuramları**, Versus Yayınları, İstanbul.

- Romano, D., (2010), **Kürt Diriliş, Olanak Mobilizasyon ve Kimlik**, Vate Yayınevi, İstanbul.
- Roy, (2001), “Kimliğin Yeniden Oluşumu Neden Dinsel Bir Tabanda Gerçekleşir?”, **Birikim**, Ekim 2001, 150, s. 91-95
- Safrastian, A., (1948), **Kurds and Kurdistan**, The Harvill Press, Londra, 1948.
- Bruinessen, M., (2013) içinde.
- Sağlam, B., (1986), “Said-i Nursi’nin Fikirlerinin Kısa Bir Fihristi”, **Girişim**, Ağustos 1986, Sayı 11, s. 34-35.
- Saideyn, “Molla Said-i Kürdi ve Şeyh Said-i Palevi”, **Dava**, Temmuz 1991, Sayı 16, s19-21.
- Sarıkcıoğlu, M., (2013), “İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, Haziran 2013, 1-35.
- Seçkin, A., (1986), “Kimlik Arayışı”, **Girişim**, Sayı 4, Ocak 1986, s. 20-22.
- Sinno, A., (2011), **Osmanlı’nın Sancılı Yıllarında Araplar-Kürtler-Arnavutlar**, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Smith, A., D., (1999), **Millî Kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Smith, A., D., (2002a), **Ulusların Etnik Kökeni**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Smith, A., D., (2002b), **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, Everest Yayınları, İstanbul.
- Sollors, W., (1996) (ed.), **Theories of Ethnicity**, New York University Press, Washington Square, New York.
- Somersan, S., (2004), **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Şahin, S., (2014), **Kimin İslamı, Osmanlı'dan T.C'ye Siyasal İslam**, Aram Yayıncılık, Diyarbakır.
- Şemsi, M., İ., (2010), **Şerefname ve Şerefxanê Bedlisi**, Avesta Yayınları, İstanbul.
- Şengül, S., (2014), "Cizre Kırmızı Medrese Bağlamında Tarih, Kimlik, Hafıza Oluşumu", **Kebikeç**, 37, 2014, 57-78.
- Şeyhazade, M., S., (1986), "Vefatının 26. Yılında Üstad Said Nursi", **Girişim**, Sayı 7, Nisan 1986, s. 6-9.
- Şeyhazade, M., S., (1987), "Vefatının 27. Yıldönümünde Üstad Bediüzzaman", **Girişim**, 1987, s. 46-49.
- Şulul, K., (1993), "Bediüzzaman'dan Günümüze, Müsbet Milliyetçilik", **Yeni Zemin**, Kasım 1993, Sayı 11, s 78-79.
- Şulul, K., (1993), "Müsbet Milliyetçilik", **Yeni Zemin**, Kasım 1993, Sayı 11, s. 78-79.
- Tamari, N., (2015), "Medler Kürt müydü?", **Kürt Tarihi**, Sayı: 16, Ocak-Şubat 2015, s.46-51.
- Tan, A., (1991), "Kürtlerin Tarihi", **Tevhid**, Haziran 1991, Yıl: 2, Sayı 18, s. 15-21.
- Tan, A., (1992), "70 Yıllık Kemalizm Üzerine", **Tevhid**, Ocak 1992, Yıl: 3, Sayı 25, s. 22-23.
- Tan, A., (1994), "Başkanlık Sistemine Geçilmeli", **Yeni Zemin**, Şubat 1994, Sayı 14, s. 16-17.
- Tan, A., (1994), "İnsani ve Ulusal Haklarda Birleşmeli", **Yeni Zemin**, Mayıs-Haziran 1994, Sayı: 17-18, s. 16.
- Tan, A., (2014), **Kürt Sorunu- Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik**, Timaş Yayınları, İstanbul.

- Tank, B., (1986), “Medresetü’z Zehra’nın Yeri ve Önemi”, **Girişim**, Ağustos 1986, Sayı: 11, s. 37.
- Tavakkoli, M., R., (2010), **Kürdistan Tasavvuf Tarihi**, Hivda Yayınları, İstanbul.
- Tekin, O., (2015), **Mazlum Bir Şehidin Adanmışlık Öyküsü, İzzettin Yıldırım**, Gündönümü Yayınları, İstanbul.
- Temel, C., (2015), **1984’ten Önceki 25 Yılda Kürtlerin Silahsız Mücadelesi**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Traverso, E., (2009), **Geçmiş Kullanma Kılavuzu/ Tarih Bellek Siyaset**, Versus Kitap, İstanbul.
- Tunç, O., (1993), “Bediüzzaman Said Nursi Olayı”, **Yeni Zemin**, Ocak 1993, Sayı: 1, s. 89-91.
- Tunç, O., (1993), “İslam Kürt Birliği Teşkilatı Başkanı Dr. Ali Karadağı ile Söyleşi: Kürt Sorunu İslam’dan Uzaklaşmanın Sonucudur”, **Yeni Zemin**, Kasım 1993, Sayı 11, s. 62-65.
- Tunç, O., (1994), “Said Nursi Kur’an’ın Çağdaş Yüzüne Ayine Oldu”. **Yeni Zemin**, Mart 1994, Sayı 15, s 33-34.
- Tunçay, M., (2005), **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Uslu, E., (2008), “Kürt Kimliğinin İslamcılaşıma Süreci: Kürt Haması Mümkün mü?”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 13, Sayı: 50, 2008, s. 121-138, s. 129.
- Ünal, M., (1991), “Bediüzzaman’a Yapılan Kürdçülük İthamı ve Şeyh Said Hadisesi”, **Dava**, Temmuz 1991, Sayı 16, s. 29-31.

- Üstel, F., (2003), “II. Meşrutiyet ve Vatandaşın İcadı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt I, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 166-179.
- Wuthrich, F., M., (2012), “The Kurdish Question in Turkey, Iraq and Beyond”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 48, No. 2, 303-310, March 2012.
- Yeğen, M., (1999), **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yeğen, M., (2012), **Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa, Cumhuriyet ve Kürtler**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yeğen, M., ve ark. (2016), **Kürtler Ne İstiyor, Kürdistan’da Etnik Kimlik, Dindarlık, Sınıf ve Seçimler**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım-Foggo, H., (2002), **Kırmızı Püskül, Nesturiler 1843 – 1846 Katliamı**, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul.
- Yıldırım, İ., (1994), “Üstad Ulemayı Çıkmazdan Kurtardı”, **Yeni Zemin**, Mart 1994, Sayı 15, s. 34.
- Yılmaz, H., ve ark., (2011), **Hizbullah Ana Davası: Savunmalar**, Dua Yayıncılık, İstanbul.
- Yusoff, K., et al, (2013), “Transition in Turkey: An overview of Bediüzzaman Said Nursi, His Life and Works for Medresetü’z-Zehra”, **International Journal of West Asian Studies**, 2013, Vol. 5, No. 2, pp 67-77.
- Yüksel, M., (2015), **İslamsız Kürdistan Hayali ve Ortadoğu**, Etkileşim Yayınları, İstanbul.

İmzasız Dergi Yazıları

“1992: İslami Direniş Seferberliği”, **Tevhid**, Ocak 1992, Yıl: 3, Sayı 25, s. 15.

“Abdülmelik Fırat ile Şeyh Said Üzerine Mulakat”, **Dava**, Temmuz 1991, Yıl:1, Sayı: 16, s. 18.

“Asaf Savaş Akat’la Söyleşi: Türkiye Laik Değildir”, **Yeni Zemin**, Haziran 1993, Sayı 6, s. 66-72, s. 72.

“Düzen Partilerine Karşı Hizb-i Kur’an”, **Dava**, Şubat-Mart 1991, Sayı 12, s. 21-22.

“Hizbullah Kimliği”, **Tevhid**, Kasım 1992, Yıl: 3, Sayı 35, s. 3-4.

“Irak Kürdistanı’nda Soykırım”, **Girişim**, Yıl: 3, Sayı, 35-36, Ağustos-Eylül 1988, s.9.

“Kürt Hareketi İslam’la Barışmak Zorunda”, **Yeni Zemin**, Mayıs 1993, Sayı: 5, s. 46.

“Kürt İslam Hareketi ve Şeyh Said Piranî”, **Tevhid**, Şubat 1992, s. 69.

“Kürt Ulusalçılığının Sermayesi Yalan, İftira ve Nifak mı?”, **Tevhid**, Ağustos 1992, Yıl: 3, Sayı 32, s. 37-39.

“Laik Cumhuriyet-İrtica ve Bediüzzaman”, **Dava**, Aralık-Ocak 1991, Sayı 11, s5-9.

“Laiklik ve İrtica”, **Dava**, Aralık-Ocak 1991, Sayı 11, Sayfa 3-4.

“Muhammed S. Şeyhanzade ile Bediüzzaman ve Nur Ekolü Hakkında Mulakat”, **Dava**, Yıl:2, Sayı:7, Nisan-Mayıs 1990, s 18-27.

“Risale-i Nur’da Yapılan Tahrifata Dair”, **Girişim**, Ağustos 1986, Sayı: 11.

“Said-i Kürdi’den Said-i Nursiye, Yanlış Değerlendirmelere Cevap”, **Dava**, Sayı: 10, Ekim-Kasım 1990, s. 19.

“Şeyh Said Anıldı”, **Tevhid**, Temmuz 1991, Yıl:2, Sayı 19, s.55-56.

Raporlar ve Mahkeme Kararları

Türkiye Büyük Millet Meclisi 10/90 Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu.

T.C Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Mahkemesi 964-27 Sayı ve 964-36 Nolu Gerekçeli Hüküm

Tezde Yararlanılan Diğer Gazeteler ve Dergi Sayıları

Dava, Mayıs 1991, Sayı 14, s. 51

İkibine Doğru, 13-19 Aralık 1987

Taraf Gazetesi, 24 Mayıs 2009/ 18 Kasım 2007.

Nûbihar, Yıl 1, Sayı 2, 1992/ Yıl 2, Sayı 9, 1993/ Yıl 3, Sayı 36, 1995/ Yıl 22, Sayı 126.

Özgür Gündem Gazetesi, 12 Ağustos 1992/ 14 Ağustos 1992/ 15 Ağustos 1992

Serxwebûn, Mayıs 1985, Sayı: 41.

Tevhid, Şubat 1990, Yıl: 1, Sayı 2/ Eylül 1991, Yıl:2, Sayı 21/ Haziran 1992, Yıl: 3, Sayı 30/ Ocak 1992, Yıl: 3, Sayı 25.

Yeni Zemin, Mart 1994, Sayı 15/ Nisan 1994, Sayı 16.

İnternet Kaynakları

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/idris-i-bitlisimevlana-mi-iblis-mi-1102232/>

<http://arsiv.setav.org/ups/dosya/27464.pdf>

http://www.ismailbesikciyakfi.org/default.asp?sayfa=duyuru&id=139&sayfa_kac=16#.V-pDDzJh36Y

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm>

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>

<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/cumhuriyet-tarihi-kurt-raporlari>

<http://www.cnnturk.com/turkiye/ilk-kez-yayimlanan-yabanci-belgelerle-said-nursi>

<http://www.milliyet.com.tr/2000/01/22/haber/hab01.html>

<http://hurbakis.net/content/devletciturkcuosmanlici-nurcular-ve-bediuzzamanin-seyyitligi>

<http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-erbakana-verdigi-kurt-raporu-7928406>

<http://odatv.com/mustazaf-der-yasal-dernek-mi--2901111200.html>

<http://www.dogruhaber.com.tr/haber/34887-mustazaf-derin-kapatilmasina-sebeboan-suc-neydi/>

<http://hudapar.org/Detay/Sayfalar/205/parti-programi.aspx>

http://huseynisevda.biz/viewpage.php?page_id=72

http://www.ozgurder.org/news_detail.php?id=1746

<http://odatv.com/mustazaf-der-yasal-dernek-mi--2901111200.html>

<http://www.mustazafder.com/Mustazaf-der.html>

<http://hudapar.org/Detay/Sayfalar/205/parti-programi.aspx>

<http://hursedanet/Politika/118100-HUDA-PAR-Bagimsiz-Kurdistan-Haktir.html>

<http://rudaw.net/turkish/interview/060220161>

<http://www.dogruhaber.com.tr/mobil/Haber.php?id=210088>

<http://komanubihar.org/kurmanci/?p=1393>

<https://komelaluzern.wordpress.com/2010/08/25/nubihar'dan-kurt-klasikleri-dizisi/>

<http://www.ilkehaber.com/haber/nbihardan-bir-ilk-son-sayi-butunuyle-zazaca-21734.htm>

http://www.zehra.com.tr/uluslararasi-din-dil-ve-kimlik-sempozyumu-sonuc-bildirgesi_h111135.html

<http://www.nasname.com/a/kurd-basin-tarihi-2>

<http://www.risalehaber.com/barzaniye-said-nursi-sempozyumu-yapalim-teklifi-196779h.htm>

<http://www.islamdusuncesi.net/kurt-sorunu-sempozyumu-ve-tartismalar-328yy.htm>

http://www.dha.com.tr/yeni-zemin-kardesliginden-bugunlere_165896.html

http://www.zehra.com.tr/siyaset-uzerine-on-tez_h111397.html

<https://rojbas1.files.wordpress.com/2012/02/pkk-5-kongre-kararlari.pdf>

<http://www.serxwebun.org/index.php?sys=naverok&id=111>

<https://dogruhaber.com.tr/haber/21776-hizbullah-cemaatinin-manifestosu-yayinlandi/>

<http://www.haberdiyarbakir.net/kurdistan-medreseleri-26987h/#ixzz4JQ1ioHyV>

<http://www.ilkha.com/haber/23999/kurt-medreseleri-onemli-sahsiyetler-yetistirmistir>

http://www.zehra.com.tr/mela-brahm-xell-amed-roportaji_h111168.html

<http://rohollahayatollah.blogspot.com.tr/2006/04/molla-sulayman-kursun-hocaefendi-ve.html>

<http://www.ilkehaberajansi.com.tr/haber/hizbullah-cemaati-risale-i-nura-dayaniyor.html>

<http://hurseda.net/Politika/84693-HUDA-PAR-Ummetin-Kardesliginde-Said-I-Nursinin-Cizgisindeyiz.html>

<http://www.kanalahaber.com/haber/siyaset/huda-par-genel-baskanindan-carpici-aciklamalar-222968/>

http://www.haberdiyarbakir.net/author_article_print.php?id=1475

<http://www.radikal.com.tr/turkiye/kutlu-dogum-haftasi-nedir-ne-zaman-kutlanir-1186538/>

<http://www.birgun.net/haber-detay/turkiye-de-hizbullah-kitabinin-yazari-mehmet-kurt-hizbullah-icin-temel-olan-laiklik-karsitligi-133.html>

<http://www.milliyet.com.tr/protesto-mitingine-on-binler-katildi/guncel/haberdetayarsiv/13.02.2006/251490/default.htm>

<https://dogruhaber.com.tr/haber/125155-peygamber-sevdalilarinin-azmi-ve-bu-azmi-hazmedemeyen-derin-yapilar/>

<http://peygambersevdalilari.com/hakkimizda/>

<https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/hizbullah-ve-pkknin-kutlu-dogum-anlasmazligi>

<http://www.milliyet.com.tr/diyarbakir-da-kutlu-dogum-haftasi-etkinligi-diyarbakir-yerelhaber-155579/>

<http://aa.com.tr/tr/turkiye/diyarbakirda-peygambere-saygi-mitingi/81115?amp=1>

<http://www.radikal.com.tr/turkiye/diyarbakirda-150-bin-kisilik-kutlu-dogum-mitingi-1130538/>

<https://dogruhaber.com.tr/haber/78913-diyarbakirda-dev-kutlu-dogum-mitingi-yenilendi/>

<https://dogruhaber.com.tr/haber/169170-diyarbakirda-tarihi-kutlu-dogum-etkinligi-2015/>

<http://www.haberdiyarbakir.biz/2015/04/diyarbakir-newroz-alan-kutlu-dogum.html>

<http://sendika15.org/2015/02/halay-ceken-universitelilere-orgut-propagandasi-yapmaktan-hapis-cezasi/>

<https://www.youtube.com/watch?v=phzI8UsQIW8/>

https://www.youtube.com/watch?v=1vtXrfK_ViM/

<https://www.youtube.com/watch?v=XzvBc1Oaoqc/>

<http://www.hurriyet.com.tr/carsafli-kuryeler-39130925>

<http://www.livehaber.net/haber/17086/islami-dugunler-yayginlasarak-artiyor>

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/umit-kivanc/seyh-said-seriyyeleri-1381090/>

<http://www.ufkumuz.com/dava-ve-nubihar-dergileri-6385h.htm>

<http://www.yeniozgurpolitika.org/index.php?rupel=nuce&id=16423>

http://www.fitrat.com/dosya_detay.php?id=7513

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/kurt-meselesinin-90-yillik-icmali-tamam-mi-devam-mi-1403794/>

<https://www.youtube.com/watch?v=wqqvaOkJheo>

<https://www.youtube.com/watch?v=MmQZWevIksA>

<http://arsiv.setav.org/ups/dosya/27464.pdf>

ÖZET

Bu tezde Kürt ulus kimliğinin oluşma sürecinde Kürt Sağı olarak tanımlanabilecek grupların etkisi ele alınmış ve Kürt kimliğini oluşturan dil, ortak tarih, ortak bellek ve coğrafya gibi kimi kimlik unsurlarının Kürt Sağı'nın iki büyük bileşeni olan hem Hizbullah Cemaati ve Zehra Vakfı çevresi tarafından nasıl ele alındıkları ve Kürt Sağı'nın söz konusu bileşenlerinin uluslaşma sürecine nasıl bir katkı sundukları incelenmiştir.

Bu bağlamda tezin ilk bölümünde milliyetçilik, etnisite ve etnik gruplara ilişkin kuramlar tartışılmış ve özellikle Anthony D. Smith'in etno-sembolist yaklaşımından ve bir kimliğin inşasında toplumsal hafızanın nasıl kurulduğu ve kimliğin inşasında nasıl kullanıldığını açıklayan bellek teorilerinden yararlanılmıştır. Etnik bir topluluk olarak Kürtlerin politik tarihlerinin özetinin verildiği tezin ikinci bölümünden sonra, Hizbullah Cemaati ve Zehra Vakfı çevresinin son otuz yıldaki söylemsel analizi yapılmıştır. Tezin bu bölümünde bu grupları temsil eden/ ettiği düşünülen siyasi parti, dernek, vakıf, illegal yapılanmalar, bunların yayın organları, basın açıklamaları, dergileri, bu gruplara önderlik eden kişilerin kişisel anlatı ve yazdıkları yakından incelenmiş, bunun dışında Kürt siyasetindeki önemli figürler ve Kürt kimliğinin sürekliliğinin sağlanmasındaki dini ve siyasal aktörlerle görüşmeler yapılmıştır.

Kürt Sağı'nın Kürt ulus kimliğinin oluşmasındaki rolünün incelendiği tezde, Kürt ulus kimliğinin bazı bileşenlerinin Kürt Sağı tarafından güçlendirilirken, bazı bileşenlerinin yeniden inşa edildikleri de gösterilmiştir.

ABSTRACT

This thesis examines the influence of the groups that can be defined as “Kurdish Right” in the process of formation of the Kurdish national identity and assesses how factors constituting Kurdish identity such as language, common history, common memory and geography are handled both by Hezbollah Community and Zehra Foundation periphery and examines how Kurdish Right’s components contribute the nationalization process.

In this context, in the first part of the thesis, theories of nationalism, ethnicity and ethnic groups were discussed and especially Anthony D. Smith's ethno-symbolist approach and memory theories were used that explains how social memories are established and used in the identity construction period. After the second chapter of the thesis which outlines the political history of the Kurds as an ethnic community, the last thirty years discourse analysis of the Hezbollah Community and the Zehra Foundation has been made. In this part of the thesis, political parties, associations, foundations, illegal structures, publications, press statements, magazines, personal narratives and writings of those who lead these groups are closely examined and interviews were held with important figures in Kurdish politics and religious and political actors those whom ensure continuity in Kurdish identity.

This thesis that examines the role of Kurdish Right in the formation of Kurdish national identity, has also been shown that while the Kurdish nation's identity have been strengthened by Kurdish Right on the other hand some of its components have been rebuilt.